ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

# UYGUR ŞİVELERİ SÖZLÜĞÜ (A'DAN Z'YE KADAR TRANSKRİPSİYONLU METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Özlem ÖZTUNCER

TEZ DANIŞMANLARI
Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ
Yrd. Doç. Dr. Necmi AKYALÇIN

ÇANAKKALE- 2006

# ÖZET

Bu çalışma Yeni Uygur ağızlarını ele alan ve Ğulam Ğopuri'nin hazırladığı *Uyğur Şiviliri Sözliği* adlı yapıtın A'den Z'ye kadar olan bölümünü içermektedir. Çalışma, yapıtın özgün olan Arap harflerinden Latin harflerine aktarımı ile başlamıştır. Daha sonra yapıtta geçen 1814 maddebaşı sözcük günümüz Türkçesi ve Eski Türkçeyle ses benzerliği bakımından karşılaştırılıp tarihsel dönemde bu sözcüklerin geçirmiş oldukları değişimler verilmiştir. Çalışmada geçen sözcüklerin karşılaştırılmasında anlam benzerlikleri ve yakınlıkları ile ses benzerlikleri temel ölçüt alınmıştır. Anlam ve ses benzerliği içermeyen sözcüklerin ilgili bölümleri ''ø ?'' işareti ile belirtilmiştir. Ayrıca kökeni tespit edilememiş olan sözcükler de ''< ?'' işareti ile belirtilmiştir. Dizin bölümünde, yapıtın içerisinde geçen Yeni Uygur şivelerine ait maddebaşı sözcüklerden günümüz Türkçesinde yaşadığı saptananlar *Anadolu Diyalektleri – Uygur Diyalektleri* başlığı altında verilmiştir. Kökeni saptanabilen maddebaşı sözcükler de *Kökenlerine Göre Dizin* başlılığı altında ait oldukları dillere göre sıralanmıştır. *Türkçe Karşılıklarına Göre Dizin* başlığı altında da yapıtta yer alan maddabaşı sözcükler Türkçe karşılıklarıyla birlikte sıralanarak verilmiştir.

Sonuç olarak Eski Türkçede ve günümüz Türkçesinde var olan sözcüklerden günümüz Uygur lehçelerinde yaşayanlar saptanmış, böylelikle bu sözcüklerin Eski Türkçe ve günümüz Türkçesi ile olan anlam ve ses benzerlikleri incelenmiştir. Bu incelemenin sonucunda Eski Türkçeye ve günümüz Türkçesine ait bazı sözcüklerin Yeni Uygur lehçelerine yakınlıkları tespit edilmiştir.

# ABSTRACT

This study subjected the vocabulary of the book *Uygur Şiviliri Sözliği* by Ğulam Ğopuri from A to Z parts. First of all the authentic letters of Arabic are translated into Latin. 1814 words translated are compared in terms of phonetics and sementics in old and modern Turkish . The changes they were subjected to are pointed out . In the study basic criteria are the semantic and phonetic similarities of the words. The vocabulary having no phonetic and semantic similarity is marked ‘‘ø ?’’. More over the vocabulary whose etymons are still not retirmined are marked with ‘‘< ?’’.In the index part, the vocabulary belong to which are used in the work and determined to be stil alive in modern Turkish are given under the title *Anatolian dialects- Uighur dialects*. The vocabulary of which etymons are determined are given under the title *Index-According to the Etymons* according to which language they belong to. All the words are also given with Turkish equivalents is *Index- Turkish Equivalents.*

The study adresses the words of old and modern Turkish words which are alive in Uighur dialects. Further more, it examines semantic and phonetic similarities of these words in old and modern Turkish. As a result of this study, some words of old and modern Turkish are proved to be related to modern Uighur dialects.

# İÇİNDEKİLER

**Sayfa Numarası**

**ÖZET........................................................................................... i**

**ABSTRACT...................................................................................... ii**

**İÇİNDEKİLER................................................................................ iii**

**KISALTMALAR............................................................................ iv-v**

**ÖNSÖZ..........................................................................................vi**

**GİRİŞ............................................................................................. 1-4**

**SÖZLÜK..................................................................................... 5-160**

**DİZİN....................................................................................... 161-221**

**SONUÇ..................................................................................... 222-225**

**KAYNAKÇA............................................................................. 226-227**

**UYGUR ŞİVİLERİ SÖZLÜĞÜNÜN ÖZGÜN METNİ**

# KISALTMALAR

| | |
|---|---|
| *A.* | : Aksu ağzı |
| Ar. | : Arapça |
| bk. | : bakınız |
| Ç. | : Çince |
| Çağ. | : Çağatayca |
| Der.S. | : Derleme Sözlüğü |
| DLT | : Divan-ü Lûgat-it-Türk |
| ED | : An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish |
| ET | : Eski Türkçe |
| Far. | : Farsça |
| *Ğ.* | : Gulca ağzı |
| *H.* | : Hoten ağzı |
| KB | : Kutadgu Bilig |
| *Ḳe.* | : Kaşgar ağzı |
| Krş. | : Karşılaştırınız |
| *Ku.* | : Kuçar ağzı |
| *Ḳu.* | : Kumul ağzı |
| Köçme | : Mecaz Anlamı |
| *L.* | : Lopnur ağzı |
| Li. | : Yong-Song Li "Türk Dillerinde Akrabalık Adları" |
| M | : Misal |
| Mo. | : Moğolca |
| Mo-TS | : Moğolca- Türkçe Sözlük |
| OTL | : Osmanlıca-Türkçe Lûgat |
| R. | : Rusça |
| Uigwb | : Uıgurısches Wörterbuch II |
| T. | : Türkçe |
| *T.* | : Turfan ağzı |
| Tar.S. | : Tarama Sözlüğü |
| T.Diy. | : Türkiye Türkçesi Diyalektleri |

| | |
|---|---|
| TS | : Türkçe Sözlük |
| Yuyg. | : Yeni Uygur Türkçesi |

# ÖNSÖZ

‘‘Uyğur Şiveleri Sözlüğü (A’dan Z’ye Kadar Transkripsiyonlu Metin)’’ adını taşıyan bu çalışmada günümüz Uygur diyalektlerinin söz varlığının Eski Türkçe ile benzer noktalarının saptanması; daha sonraki dönem Türk dillerine ilişkin sözcüklerle ilgi kurulması, benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması ile sözcük yapılarının incelenmesi hedeflenmiştir. Yapılan karşılaştırmalarla tarihsel süreç bakımından Türkiye Türkçesine de bir katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Üzerinde çalışılan özgün metin Arap alfabesiyle yazılmış olduğundan çalışmanın sözlük kısmında da alfabetik sıralama Arap alfabesine uygun olarak yapılmıştır.

Tezimi hazırlarken tezimin her aşamasında engin birikimini benimle paylaşıp bana zaman ayıran değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Ölmez’e, gerek akademik öğrenimim süresince gerekse tez çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyip her zaman bana destek olan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Necmi Akyalçın’a, yapıtın Türkiye Türkçesine aktarımında bana zaman ayırıp yardımcı olan hocam Dr. Ayet Goca’ya ve manevi desteklerinden dolayı aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

# GİRİŞ

Uygurlar, biri 8. yüzyıl ortalarında Moğolistan'da (745-840) öbürü de 9. yüzyıl ortalarında şimdiki ülkelerinde (850-1250) olmak üzere iki devlet kurmuş eski bir Türk halkının torunlarıdır. Uygurların büyük bir çoğunluğu bugün Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uygur Özerk Bölgesinde (Sinkiang eyaletinde) yaşar. Çin'de yaşayan Uygurların toplam sayısı yaklaşık olarak 6 milyondur. Çin dışında Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan Cumhuriyetlerinde de Uygur toplulukları vardır. Eski SSCB'de yaşayan Uygurların toplam sayısı 1989 sayımına göre 262,199 olarak verilmiştir.[1]

Eski Türkçenin önemli bir kolu olan Eski Uygur Türkçesinin yerini günümüzde 20.yy'ın başlarından itibaren şekillenmeye başlayan Yeni Uygur Türkçesi almıştır. Yeni Uygur Türkçesi, tarihi dönem Türk dillerinden Çağataycanın devamıdır. Çağatayca ise Eski Uygurca ile başlayıp Karahanlı Türkçesi ve Harezm Türkçesi ile Yeni Uygur Türkçesine bağlanmaktadır. Doğu Türkçesinin önemli bir kolu olan Eski Uygurca bu nedenle günümüz Türk dillerinin atası sayılabilir.

"Uygur Türkleri, 1930'lu yıllara kadar Çağatay Türkçesi'ni kullanmışlardır. Bu tarihten sonra Ürimçi (Urumçi) ağzını kabul eden Kaşgar, Aksu, Kumul, Turfan ve İli vilayetlerinin ağızlarıyla birlikte Uygur Türklerinin tamamına yakının dilini içine alan "merkezi şive"yi edebi dil haline getirmişlerdir."[2]

**"**Doğu Türkistan'da Ürimçi (kaynaklarda Urumçi), eski Sovyetler Birliği'nde ise İli ağzı temel alınarak kurulmuş olan Yeni Uygur yazı dilinin

---

[1] TEKİN, Talat – ÖLMEZ, Mehmet, *Türk Dilleri Giriş,* Yıldız Dil ve Edebiyat 2, İstanbul 2003, s. 136

[2] ÖZTÜRK, Rıdvan *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1994, s. 1

birçok lehçesi vardır. Bunlar, Güney lehçeleri ve Kuzey lehçeleri olmak üzere, başlıca iki grupta toplanabilir. Bu gruplar aşağıdaki lehçelerden oluşmuştur:

*Güney grubu:* 1. Kaşgar-Yarkent lehçesi, 2. Hotan-Keriya lehçesi, 3. Aksu ya da Maralbaşı-Karaşar lehçesi. *Kuzey grubu:* 4. Kuça-Turfan-Hami lehçeleri (Çin'de), 5. Tarançi lehçesi (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da). Uygurca'nın, bu iki gruptran başka, asıl Uygur bölgesi dışındaki lehçeleri de şunlardır: 6. Lobnor lehçesi (Lobnor vahasında, Çarhalık ve Miran'da), 7. Hoton (Busurman "Müslüman") lehçesi (Batı Moğolistan'da Ubsu (Ubsu-Nur) ve Çirgis (Çirgis-Nur gölleri arasında)." [3]

Yeni Uygurlar, Çin'de 1960'lı yılların sonuna kadar, düzeltilmiş Arap alfabesini kullanıyorlardı. 1969 yılında toplanan Şinciang Uygur Bölgesi İkinci Dilbilimi Kongresi'nde alınan kararla birlikte Latin asıllı alfabeyi kullanmaya başlamışlar ancak daha sonra yeniden Arap alfabesine dönmüşlerdir. Bu arada sürekli alfabe değiştirme girişimleri olmuşsa da bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Eski Sovyetler Birliği'ndeki Uygurlar ise 1930-1947 yılları arasında Latin alfabesini kullanmışlar, 1947 yılından bu yana ise Kiril alfabesini kullanmaktadırlar.

Son yıllarda artmakla beraber Yeni Uygur Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlı kalmıştır. Kuşkusuz bunun altında yatan en büyük neden de Yeni Uygur Türkçesinin 20.yy' nın başlarından itibaren şekillenmeye başlamış olmasıdır. Talat Tekin-Mehmet Ölmez'in ''Türk Dilleri Giriş''[4] ve Rıdvan Öztürk'ün ''Yeni Uygur Türkçesi Grameri''[5], ''Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil''[6] Uygur Türkçesi grameri açısından başlıca eserleri oluşturmaktadır. Bu alanda yapılan sözlük çalışmalarına baktığımızda Emir Necipoviç Necip'in

---

[3] ERDAĞI, Binnur, *Uygurlar ve Yeni Uygurca*, Türk Halkları ve Dilleri: 11,s. 141
[4] TEKİN, Talat – ÖLMEZ, Mehmet, age.
[5] ÖZTÜRK, Rıdvan, age.
[6] ÖZTÜRK, Rıdvan, *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, TDK Yayınları, Ankara, 1997

redaksiyonunda hazırlanıp İklil Kurban'ın çevirdiği ''Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü''[7] dışında bazı üniversitelerde yapılan bitirme tezi[8] çalışmalarını da gözönüne alırsak, bu konuda yeni çalışmaların yapılması gereği açıkça görülmektedir.

Çalışılan özgün yapıta yazar tarafından dört bine yakın sözcük ve sözcük birleşimi konulmuştur. Sözlüğe konulan her sözcüğün anlamı Yeni Uygur edebi dilindeki sözcüklerle anlatılmıştır. Sözcüklerin anlatılmasında çoğu zaman atasözü, beyit, koşuk ve bilmecelerden örnekler getirilmiştir. Şive bölgesi biraz daha net olan sözcüklerin bağımlı olduğu yer kısaltılarak belirtilirken net olmayanların veya birkaç bölgede aynı biçimde kullanılanların bağımlı olduğu yer gösterilmeden verilmiştir. Sözcüklerin farklı farklı anlamları noktalı virgülle ayrılırken getirilen örneklerin önüne iki nokta üst üste veya "m." işareti konulmuştur.

Yazar yapıtının önsözünde inceleme ve araştırmanın derin ve etraflı olmaması nedeniyle birçok sözcüğün anlatımının hatalı ve uygunsuz olabileceğine değinmiştir. Çalışma sırasında yazarın sözünü ettiği gibi çeşitli anlam ve yazım yanlışlarıyla karşılaşılmıştır. Örneğin, *diŋgus* sözcüğünün anlamı topal, aksak diye verilirken örnek tümcede ise M: *Şireniŋ puti diŋguslap képtu "İneğin ayağı aksadı"* biçiminde eylem olarak örneklendirilmiştir.

Yapılan çalışma ''*Uyğur Şiviliri Sözliği*''nin A'dan Z'ye kadar olan bölümündeki toplam 1814 sözcüğü içermektedir. Çalışmaya Yeni Uygur Türkçesi ile ilgili ön araştırma yapılarak başlanmıştır. Öncelikle Arap alfabesi ile kaleme alınmış olan özgün eser ''*Uyğur Şiviliri Sözliği*'' nin Latin alfabesine aktarımı yapılmıştır. Daha sonra eserde geçen sözcüklerin açıklamaları Türkiye Türkçesi olarak verilmiştir.

---

[7] NECİP,Emir Necipoviç *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü,* Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1995

[8] ÖZEL, Şükrü Uygurca Sözlük Çalışması Lisans Bitirme Tezi (A) , Edirne, 1999

Çevirinin ardından özgün sözlükte açıklaması yapılan sözcüklerin Türkçe ses denkleri, Eski Türkçeleri ve kökenleri; Kutadgu Bilig, Divan-ı Lûgat'it Türk, An Etimological Dictinoary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Derleme Sözlüğü, Tarama Sözlüğü, Farsça Sözlük, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat ve Türkçe Sözlük gibi kaynaklardan yararlanılarak belirlenmiştir. Eski Türkçesi ve kökeni bulunamayan sözcükler ilgili bölümde ''= < ?'' işareti ile belirtilirken Türkçe ses denkliği bulunamayan sözcükler ise ''ø ?'' işaretiyle gösterilmiştir. Eserde yer alan bazı özel kullanımlı sözcüklerin günümüz Türkçesinde kullanıldığı halde taranan kaynaklarda sözcük öbeği olarak birarada yer almadığı görülmüştür. Eserde yer alan bu tür özel kullanımlardan kimileri aşağıda gösterilmiştir.

## Özel Kullanımlı Sözcükler

| | |
|---|---|
| at béşi | baş burni |
| ara bolmaq | tal boyluq |
| ara turmaq | ter bolmaq |
| ağziğa inek tepmek | tütün yutmaq |
| ayğa baqar | tik kélip qalmaq |
| aq qar | can etmek |
| aq leglek | ciŋ basmaq |
| ayaq salmaq | dukan qiliçi |
| ettiken | zor çiqmaq |

# A

**aba** = *L.* “Ava”ğa ķaraŋ. = T. “Ava”ya bakınız. = T.Diy. ø ? = ET *apa* ED 5a, *apa-aba* “baba” Li 108.

**abah̠ta** = Ķamaķ, türme, solaķ (“avah̠ta”mu diyilidu). M: *Uniŋ dadisi abah̠tida ölüp ketken.* = T. Hapis, hapishane (“avah̠ta” da denir). M : *Onun babası hapiste ölüp gitmiş.* = T.Diy. ø ? = < ?

**apa** = *Ķu.* Hede, aça, igiçe. = T. Abla, büyük kız kardeş. = T.Diy. *apa→aba* Der.S.I 282 = ET *apa* DLT-Dizin 30, *apa-aba* Li 167

**appaķ** = *Ķu.* H̠anim, ağiça, appay, ayim (bu söz eslide vaŋ-ğocilarniŋ vezir-töriliriniŋ ağçiliriğa bérilidiğan hörmet nam bolup, kéyinki çağlarda çoŋ yaşliķ mötiver ayallar hörmetlinip muşu nam bilen atilidiğan bolup ķalğan). = T. Hanım, bayan (bu kelime aslında prens ve prens soyundan olanların, vezir ve asilzadelerin hanımlarına verilen saygı adı olup sonraki zamanlarda büyük ve yaşlı kadınlara duyulan saygı işte bu adla dile getirilmiştir). = T.Diy. ø ? = < ?

**apçirimaķ** = *Ğ.* Kiyim-kéçek ve reh̠tlerniŋ su tégiş bilen kirişip kétişi; yağaçtin yasalğan nersilerniŋ ķurup ķisķirip, kiçiklep kétişi. M: *Köŋligiŋiz apçirap ķaptu; işik apçirap kétiptu.* = T. Giysi ve kumaşların suyla çekip küçülmesi; ağaçtan yapılan şeylerin kuruyarak kısalıp küçülmesi. M: *Gömleğiniz çekip küçüldü; (yeni yapılan) kapının tahtası kuruduktan sonra yamuldu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**apçimaķ** = *Ķu.* Yuķuridiki “apçirimaķ” söziniŋ menilirini bildürgendin başķa, yene su ķoyulğan yerlerniŋ şamalda ķuruşup kélişiğimu ķollinilidu. = T. Yukarıdaki “apçirimaķ” kelimesinin anlamlarını belirtmekten başka, yine su konulan yerlerin rüzgarda kuruyup kalmasında kullanılır. = T.Diy. ø ? = < ?

**apķunaķ** = *Ķu.* Daph̠an (tonurniŋ kül çiķiridiğan töşigi). = T. Tandırın kül çıkarılan deliği. = T.Diy. ø ? = < ?

**apitolluğ** = *H̠.* Mezmut, ķavul. M: *Apitolluğ adem* - bek ķavul adem. = T. Sağlam, dayanıklı. M: *Apitolluğ adem* – pek güçlü kişi. = T.Diy. ø ? = < ?

**at arḳanlimaḳ =** *Ğ.* Atni otlaḳḳa élip çiḳip, bir putini uzun arğamça bilen çüşep ḳoyup béḳiş usuli. = T. Atı otlağa çıkarıp, bir ayağını uzun kalın iple bağlayıp besleme şekli. = T.Diy. ø ? = < ?

**atan =** Aẖta ḳilinğan töge. = T. İğdiş edilen deve. = T.Diy. ø ? = ET *atan* ED 60a, *ata(n)* Mo-TS I92b

**at béşi =** *A.* Yiŋnağuç. = T. Bir çeşit böcek. Gövdesi ince uzunca, göğüs kısmının arka tarafında iki çift zar şeklinde kanadı bulunur, yüksekten uçabilir, suda yaşar. = T.Diy. ø ? = < ?

**at çéyi =** *Ğ.* Bovaḳlarğa at ḳoyuş şeripige bérilidiğan ziyapet. = T. Bebeklere ad koyma şerefine verilen ziyafet. = T.Diy. *ad çayı* = < ?

**atḳotan =** *L.* At éğili, atẖana, maẖo. = T. Ahır, at ağılı. = T.Diy. ø ? = < ?

**at ḳulaḳ =** Köl boylirida ösidiğan saman ğolluḳ ösümlük. = T. Göl kıyılarında yetişen saman gövdeli bitki. = T.Diy. *atkulak* Der.S.I 370 = < ?

**atḳune =** *Ḳu.* At, nam, ataḳ, teẖellus sözliriniŋ erkiletme éytilişi. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Élip boyluḳ ay senem, atiŋ nedur yar senem. Atḳuneŋni bilmeymen, zatiŋ nedur yar senem.* = T. Ad, kurtulma kelimelerinin şımartma amacıyla söylenişi. Koşukta böyle gelir: *Élip boyluḳ ay senem, atiŋ nedur yar senem. Atḳuneŋni bilmeymen, zatiŋ nedur yar senem.* = T.Diy. ø ? = < ?

**atlaḳ =** Tağ sirti, tağ ḳiri. = T. Dağ sırtı, dağ yamacı. = T.Diy. Krş. *atlak* "köprü" Der.S.I 370 = < ?

**atiğa =** *Ḳu.* Vaŋ-ğocilarniŋ balilirini imitip çoŋ ḳilidiğan iŋig anilarniŋ erliri "atiğa" dep atilidu. = T. Prens ve prens soyundan olanların çocuklarını emzirip büyüten sütannelerinin kocalarına "atiğa" denir. = T.Diy. ø ? = ET *ata*

**atiğaz =** *Ğ.* Atağaz, erkek ğaz. = T. Erkek kaz. = T.Diy. ø ? = ET *ata* ve *kaz*

**atila =** *Ḳe.* Buğday uni bilen cigde unini arilaşturup yasaydiğan bir ẖil umaşḳa oẖşaş tamaḳ. = T. Buğday unu ile iğde ununu karıştırarak yapılan bir çeşit koyu çorba yemeği. = T.Diy. ø ? = < ?

**at yaritiş =** *Ğ.* Atni beygige sélişḳa teyyarlaş. = T. Atı yarışa salmaya

hazırlama. = T.Diy. ø ? = ET *at* ve *yarat-* “uyarlamak, hazırlamak” ED 959b

**acriḳ** = *Ḳu.* Bir h̲il otniŋ nami; çimen, otlaḳ menisidimu kélidu (“ecriḳ”mu diyilidu). = T. Bir çeşit otun adı; çimen, otlak anlamlarına da gelir (“ecriḳ” de denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**açara** = *Ḳu.* Çat ara, çatraḳ. = T. Kasık, iki bacağın aralığı. = T.Diy. ø ? = ET *aç* ve *ara*

**aça ḳulaḳ** = *H̲.* Gilem dukınınıŋ yan teripidiki yağaç. = T. Kilim tezgahının yan tarafındaki tahta. = T.Diy. ø ? = < ?

**açaka** = *A.* Aça, hede. = T. Abla. = T.Diy. ø ? = ET *aça* Li 125

**açςiği tüvidin kelmek** = *Ḳe.* Bu, ḳattiḳ h̲apa bolğanliḳni bildürüşte ḳollinilidiğan birikme. M: *Şu tapta açςiğim tüvidin kélivatidu, cumu?* = T. Bu, çok kızmayı belirtmek için kullanılan bir deyimdir. M: *Şu anda öfkem tepemde.* = T.Diy. ø ? = < ?

**açmaḳ** = *H̲.* Éçiḳ, başlam, açma, ériḳ-östeŋlerniŋ éçiḳi. = T. Arık ağzı, su yolu, arık ve kanalların ağzı. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *aç-* ED 18b

**ah̲turma** = *Ḳu.* Turup, lobo, aḳturma. = T. Turp. = T.Diy. ø ? = ET *ak* ve *turma* DLT-Dizin 42

**ah̲şimara** = *Ḳu.* Hepireŋ, ah̲şimi éçilidiğan bir h̲il gül. = T. Akşam çiçeği ailesindeki bir ya da çok yıllık, saman gövdeli bitki. Akşam açılan bir çeşit gül. = T.Diy. ø ? = ET *ahşam* DLT-Dizin 14 ve *ara* DLT-Dizin 30

**ah̲laḳ yer** = H̲ali yer. = T. Boş yer. = T.Diy. ø ? = ET *ağlak yer* ED 84b

**ah̲unbaş** = *Ḳe.* Mogo, yer medigi. = T. Mantar. = T.Diy. ø ? = ET *ah̲un (ah̲und)* ve *baş*

**ah̲vişot** = *Ḳu.* Aḳbaş ot (tağ çoḳḳilirida ösidiğan bir h̲il ot bolup, tuğutluḳ ayallarniŋ bedinini yuyuş üçün işlitilidu). = T. Dağ tepelerinde yetişen bir çeşit ot olup, yeni doğum yapmış kadınların vücudunu yumak, yıkamak için kullanılır. = T.Diy. ø ? = < ?

**adap** = Öy hayvanliriğa aşniŋ süyi bilen kipek, nan uvaḳlirini ḳoşup suyuḳ ḳilip çélip bérilidiğan aş. = T. Ev hayvanlarına yemeğin suyu ile kepek, ekmek ufaklarını katıp sıvılaştırıp karıştırarak

verilen yem, bir tür yal. = T.Diy. ø ? = < ?

**adargül** = *H̲.* Ḳipḳizil çoğdek éçilidiğan bir h̲il gül (şepeḳ gülge oh̲şaydu). = T. Kıpkızıl kor gibi açılan bir çeşit gül (şafak çiçeğine benzer). = T.Diy. ø ? = < ?

**adasḳa** = *Ğ.* Ata-anilardin teverük bolup ḳépḳalğan kona nersiler, konirap ketken nersiler ("adasḳu"mu diyilidu). = T. Anne ve babalardan kalmış eski eşyalar, eskiyip giden şeyler ("adasḳu" da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**ademniŋ tükini adem yimek** = *Ğ.* Bu, ademniŋ bek köplügini bildüridiğan birikme. = T. Bu, insanların fazla olduğunu bildiren bir ibaredir. = T.Diy. ø ? = < ?

**ara** = *L.* Purset, boş çağ. Ḳoşakta mundaḳ kelgen: *H̲uda burisa bay bolup mal saturmiz. Ara tapsaḳ bille öyde yaturmiz.* = T. Fırsat, boş vakit. Koşukta böyle gelir: *H̲uda burisa bay bolup mal saturmiz. Ara tapsaḳ bille öyde yaturmiz.* = T.Diy. *ara* "aralık, boşluk" TS I 122 = ET *ara* "bazen" KB-İndeks 22

**ara bolmaḳ** = Dal bolmaḳ, esḳatmaḳ, medet bolmaḳ, ornini basmaḳ, beriket ḳilmaḳ. M: *Üzükçilikte bir çine un on çine unğa ara boldi emesmu!.* = T. Destek olmak, yardımcı olmak, yerine geçmek, işine yaramak. M: *Kıtlıkta bir kase un on kase unun yerine geçti değil mi!* = T.Diy. ø ? = < ?

**ara-tura** = *Ḳu.* Bezide, bezi-bezide, gah-gah, gahida; vaḳitliḳ. = T. Bazen, kah, ara sıra. = T.Diy. ø ? = ET *ara* ve Yuyg. *tura.*

**ara turmaḳ** = Dal bolmaḳ, pana bolmaḳ, kapaletlik ḳilmaḳ, esḳatmaḳ, ḳutḳuzmaḳ. M: *Béşimğa kün çüşkende yenila öz ḳérindaşlirim cénimğa ara turdi; sen bu işḳa ara turalamsen - sen bu işḳa kapaletlik ḳilalamsen?* = T. Destek olmak, sığınak olmak, kefil olmak, yardımcı olmak, kurtarmak. M: *Başıma kötü bir şey geldiğinde yine öz kardeşlerim bana yardımcı oldu; sen bu işḳa ara turalamsen - sen bu işe kefil olur musun?* = T.Diy. ø ? = ET *ara* ve *tur-mak*

**ara-çula** = *Ḳu.* Purset, vaḳit, imkaniyet, boş çağ, çula. M: *Men sizge ara-çula bolğanda kélip birer kün ḳarişip bérey.* = T. Fırsat, vakit, imkan, boş zaman. M: *Zamanım olduğunda birgün gelip size*

*yardım edeceğim.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ara-sira =** *Ḳu.* Anda-sanda, gah-gah, bezide. = T. Ara sıra, kah, bazen. = T.Diy. *ara sıra* = < *?*

**ara sélindi =** *Ḳu.* Arida ḳalmaḳ, arida ḳalğan iş, ikki tayin iş. = T. Arada kalma, arada kalan iş, belirsiz iş. = T.Diy. ø ? = < ?

**araşta ḳalmaḳ =** Arida ḳalmaḳ, ikkilenmek. = T. Arada kalmak, kesin bir fikre varamamak. = T.Diy. Krş. *arada kalmak* = < ?

**aramçan =** *Ḳu.* Aramliḳ, aramhuda. = T. Rahatlık, telaşsız, sakin, rahatça. = T.Diy. ø ? = < ?

**aran =** *H.* Éğil, ḳotan. = T. Ahır, ağıl. = T.Diy. Krş. *aran* "ova, kışlak" Der.S.I 298 = ET *aran* ED 232b

**arpa teksi =** *H.* Arpa pişşiğida pişidiğan bir hil şaptul ("teke" depmu atilidu). = T. Arpanın olgunlaşma zamanında olgunlaşan bir çeşit şeftali ("teke" de denir). = T.Diy. ø ? = ET *arpa +teke* DLT-Dizin 228

**artuŋ-sartuŋ =** Saŋgul-suŋgul (nurğun nersilerni retsiz kötirivalğanliḳni bildüridiğan ḳoş söz). = T. Düzensiz. (birçok şeyi düzensizce kaldırmayı belirten ikileme, "tangır tungur"). = T.Diy. ø ? = < ?

**artiḳ =** Ulaḳḳa artilidiğan yük, nerse. = T. Çalıştırılan hayvana yüklenen yük, eşya. = T.Diy. ø ? = ET *artığ* ED 204b

**artiḳ yağaç =** İkki tam yaki ikki tüvrük arisiğa toğra ḳoyulidiğan yağaç, lim. = T. İki duvar veya iki sütun arasına doğru konulan ağaç, kiriş. = T.Diy. ø ? = ET *artığ* ve *yığaç*

**arçimbel =** Gezlime, reht. Beyitta mundaḳ kelgen: *Arçimbelde ton kiyipsiz, yaḳasini buzmaŋ.* = T. Kumaş. Beyitte böyle gelir: *Arçimbelde ton kiyipsiz, yaḳasini buzmaŋ.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ardap =** *Ḳu.* "Adap"ḳa ohşaş. = T. "Adap"a benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**ardaḳ =** *Ḳu.* Buzulğan, sésiğan. M: *Ḳoğun sésip ardap kétiptu.* = T. Bozulan, çürüyen. M: *Kavun çürüyüp bozulmuş.* = T.Diy. Krş. *ardak* "içten çürümeye yüz tutmuş ağaç" TS I 128 = ET *artak* ED 204b

**ardimas =** *Ḳu.* Horimas, ğem yimes, har almas. = T. Yıpranmaz,

kederlenmez. = T.Diy. ø ? = ET *arta-mas* DLT-Dizin 37

**arzuķmaķ** = *Ķe.* Endikmek, holuķmaķ. = T. Heyecanlanmak, telaşlanmak, acele etmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**arğa** = *L.* Oyunçuķ, avunçuķ. = T. Oyuncak, eğlence. = T.Diy. ø ? = < ?

**arğun** = Şalğut, ķotaz bilen kaliniŋ otturisidin çiķķan kala; ağmih̲an. = T. Melez, yak ile ineğin birleşmesinden doğan inek, hamster. = T.Diy. ø ? = ET *arkun* (1) ED 216b

**arķan üzer** = *Ğ.* Micezi çus, kac ademlerni süpetleşte ķollinilidiğan birikme. = T. Çabuk öfkelenen karakterde olan huysuz kişileri belirtmek için kullanılan birleşik kelime. = T.Diy. ø ? = ET *arkan* "bir çeşit kalın ip" DLT-Dizin 34, *üz-* "ip vb. şeyleri kesmek" DLT-Dizin 720

**arķiliķ** = *Ķe.* Haceth̲aniniŋ yene bir h̲il atilişi; h̲ali-pinhan cay. = T. Tuvaletin yine bir çeşit söylenişi; tuvalet. = T.Diy. ø ? = ET *arkalık < arka+lık*

**arķin** = *Ķu.* Su yalap oyuvetken çoŋ cirğay. = T. Suyun yalamasıyla oyulan büyük çukur. = T.Diy. *arkın→arık* "su yolu, ark" Der.S.I 327 = ET Krş. *ark* ED 214a

**arun** = *H̲.* Az, azraķ. M: *Maŋa néniŋdin arun ber* - maŋa néniŋdin azraķ ber. = T. Az, biraz. M: *Bana ekmeğinden biraz ver.* = T.Diy. ø ? = < ?

**arvaķ** = *Ķu.* Séhir, efsun, köz bağlaş; hile, neyreŋ. = T. Sihir, efsun, büyüleme; hile, dalavere. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *arva-* "sihir, büyü yap-" ED 199a

**arvaŋ-sarvaŋ** = *Ğ.* Kéleŋsiz, retsiz, çuvalçaķ, çiŋgilmaç, çéçilaŋğu, isketsiz. M: *U kötekniŋ arvaŋ-sarvaŋ putaķliri arisiğa küç bilen palta urdı.* = T. Düzensiz, dağınık, şekilsiz. M: *O kütüğün düzensiz dallarının arasına güçle balta vurdu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**arvu** = *Ķu.* Etivar, eziz, inavet. M: *Arvuluķ bala* - etivar bala; *arvusi yoķ* - inaviti yoķ. *Arvulimaķ* - etivarlimaķ, ayimaķ. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Ah̲şimi arilap kelginiŋ, özüŋni arvu ķilğiniŋ. Gep ķilalmay turğiniŋ, eķliŋni coralmağiniŋ.* = T. Değer, aziz, güven, itimat. M: *Arvuluķ bala*- kıymetli çocuk; *arvusi yoķ* – itibarı yok. *Arvulimaķ*

- değer vermek, korumak. Koşukta böyle gelir: *Ah̲şimi arilap kelginiŋ, özüŋni arvu ķilğiniŋ. Gep ķilalmay turğiniŋ, eķliŋni coralmağiniŋ.* = T.Diy. ø ? = < ?

**arvun =** *Ķu.* Avun, köp, mol. = T. Çok, bol. = T.Diy. ø ? = < ?

**ariçi =** Salakeş, vastiçi, arilaşķuçi. M: *Ariçiğa alti tayaķ* (maķal). = T. Kavgayı ayırmak için araya giren kişi. M: *Araya girene altı dayak* (atasözü). = T.Diy. Krş. *aracı* "uzlaştıran, anlaşma sağlayan kimse" TS 124a = ET *ara+çı*

**ariçilimaķ =** Salakeşlik ķilmaķ, sülhi-sala ķilmaķ, arilaşmaķ, ariğa kirmek. = T. Barıştırmak, uzlaştırmak, aracı olmak. = T.Diy. ø ? = ET *ariçi+la-*

**ariste =** *Ķe.* Boş, h̲ali. M: *İştin ariste bolsam çoķum barimen.* = T. Boş, serbest. M: *İşim bitince kesinlikle gelirim.* = T.Diy. ø ? = < ?

**arisdin ala müşük ötüp ketmek =** *Ğ.* Bu, rencişip, ķéyidişip ķalğanliķni bildüridiğan birikme. = T. Bu, kırılıp küsmeyi belirten bir deyimdir. = T.Diy. Krş. *Aralarından kara kedi geçmek* = < ?

**ariş =** Açal, yolniŋ, suniŋ ikkige ayrilğan yéri. M: *Yol ariş.* = T. Yolun, suyun ikiye ayrılan yeri. M: *Yol ayrımı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ariliķ 1 =** Para. M: *Bégimge ariliķ bermey işiŋni püttürelmeysen.* = T. Rüşvet. M: *Beyimize rüşvet vermeden işini bitiremezsin.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ariliķ 2 =** *Ķu.* Karidor, taşķarķi öy. = T. Koridor, giriş. = T.Diy. *aralık* = ET *aralık* ED 230b

**azğun =** *Ķe.* Asiy, h̲iyanet ķilğuçi, azğuçi. M: *Ķaçķunğa şepķet yoķ, azğunğa hörmet* (maķal). = T. Asi, hiyanet eden, azan kişi. M: *Kaçağa şefkat yok, azgına hürmet* (atasözü). = T.Diy. *azgun* "azgın, edepsiz" Der.S.I 434 = ET *azğun* ED 283b

**azluķ =** Arzuluķ, etivarliķ. M: *Azluķ bala* - etivarliķ bala. = T. Arzu edilen, itibarlı, değerli. M: *Azluķ bala* - değerli çocuk. = T.Diy. ø ? = < ?

**azma =** *H̲.* Şarķiratma; igizdin su çüşüp oyuvetken cay. = T. Şelale; yüksekten suyun inmesiyle oyulan yer. = T.Diy. ø ? = < ?

**aznimaķ =** *L.* Atniŋ kişnişi. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Arğimaği azinaydu*

*işikte, torğuyummu neri kem dimettikte, canim aylam assa olturup h̲iyal ḳil, Nezmi saldim çidamay écilimge.* = T. Atın kişneyişi. Koşukta böyle gelir: *Arğimaği azinaydu işikte, torğuyummu neri kem dimettikte, canim aylam assa olturup h̲iyal ḳil, Nezmi saldim çidamay écilimge.* = T.Diy. ø ? = < ?

**as** = *Ḳu.* Éhtimal, belkim şundaḳ bolsa kérek, şundaḳ çağva digen menilerni bildürüp, cümle aldiğa yaki keynige kélidiğan ḳoşumçe söz。M: *As, şundaḳ çağva, şundaḳḳa oh̲şaydu, as.* = T. İhtimal, belki böyle olmalı, belki şöyle anlamlarını bildirip cümle önüne ya da sonuna gelen ek kelime. M: *Belki, şöyle.* = T.Diy. ø ? = < ?

**assiğ** = *Ḳu.* Payda, nep, menpeet. M: *Bu iş saŋa assiğ bermeydu* - bu iş saŋa payda bermeydu; bu nerse saŋa esḳatmaydu. = T. Fayda, kâr, menfaat. M: *Bu iş saŋa assiğ bermeydu* - bu iş sana fayda etmez; bu şey sana yaramaz. = T.Diy. *assı→ası III* Der.S.I 342 = ET *asığ* ED 244b

**asḳa 1** = Göş asidiğan ilmek, kanara (“asḳu”mu diyilidu). = T. Et asılan çengel (“asḳu” da denir). = T.Diy. Krş. *asku* “askı” Der.S.I 345 = ET *as-ka*

**asḳa 2** = *Ḳu.* At-ulaḳlarniŋ puti ḳisilip ḳilip maŋğili bolmaydiğan taşliḳ yer. M: *Atlar asḳiğa kirip ḳalsa çiḳalmaydu.* = T. At ve onun gibi çalışma hayvanlarının ayağının kısılıp yürüyemediği taşlık yer. M: *Atlar taşlığa girip kalsa çıkamaz.* = T.Diy. ø ? = < ?

**asḳaḳ** = Köktat térilidiğan yerniŋ topisini yumşitiş, taş-çalmilirini ülgüp çiḳirivétiş işliriğa işlitilidiğan sayman, tirna. = T. Sebze ekilen yerin toprağını yumuşatma, taş ve kurumuş çamur parçalarını ayırıp çıkarıverme işlerinde kullanılan alet, tırmık. = T.Diy. ø ? = < ?

**asmaḳçilmaḳ** = İlmek salmaḳ. M: *Asmaḳçilap soraş* - udul sorimay, egitip, bilindürmey soraş. = T. Dolaylı olarak sormak. M: *Asmaḳçilap soraş* - dolaylı olarak, çaktırmadan sormak. = T.Diy. ø ? = ET *as–mak* ve *çilmak?*

**asiğdimaḳ** = *L.* Etivarlimaḳ, közi ḳiymasliḳ, ḳisinmaḳ. M: *Yégenimdin alip keldim asiğdap* - sizni etivarlap yaki ḳisinip, yevatḳan

tamiğimdin sizge élip keldim. = T. Saygı göstermek, değer vermek, kıyamamak, korumak. M: *Yégenimdin alip keldim asiğdap* – sizi düşünüp yediğim yemekten size de alıp geldim. = T.Diy. ø ? = ET *asığ+?*

**asiḳmaḳ** = *Ḳe.* Aldirimaḳ, temtirimek, ciddileşmek, holuḳmaḳ; dekke-dükkige çüşmek, çöçümek. M: *Asiḳmay sözleŋ; yürigim asiḳipla ketti.* = T. Acele etmek, şaşırmak, ciddileşmek, telaşlı olmak; endişelenmek, ürkmek. M: *Acele etmeden söyle; içime endişe düştü.* = T.Diy. ø ? = ET *aşuk-* "özlemek, acele etmek" DLT-Dizin 44

**aşsu** = *Ḳe.* Toyda ḳiz terepke bérilidiğan ḳoy, may, gürüç, otun yağaç ḳatarliḳ nersiler. = T. Düğünde kız tarafına verilen koyun, yağ, pirinç, odun gibi şeyler. = T.Diy. ø ? = ET *aş* DLT-Dizin 42 ve *suv* ED 783a

**aş ḳora** = *Ḳu.* Çoŋ çine, apḳura, aşẖora. = T. Büyük çini, porselen, kase. = T.Diy. ø ? *aş* ve Krş. Far. *ẖōr* OTL 375b

**aşḳunçe** = *Ḳu.* Artuḳ, oşuḳ; yaẖşi, üstün. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Yip emes, yipek emes, boyiŋizğa kiyginiŋiz. Bizdin aşḳunçe emes, maẖtap yürüp söyginiŋiz.* = T. Fazla, çok; iyi, üstün. Koşukta böyle gelir: *Yip emes, yipek emes, boyiŋizğa kiyginiŋiz. Bizdin aşḳunçe emes, maẖtap yürüp söyginiŋiz.* = T.Diy. ø ? = ET *aş-gun+ça ?*

**aşoriği** = *Ḳu.* Açköz, toymas. = T. Açgözlü, doymaz. = T.Diy. ø ? = < ?

**aşut** = *Ḳu.* Aş-paş, aş-ozuḳ. = T. Azık, erzak. = T.Diy. ø ? = < ?

**ağa** = *L.* Yurt çoŋi, aḳsaḳal, hakim. M: *Ağasiz el bolmas, yaḳasiz ton* (maḳal). = T. Yurt büyüğü, yaşça büyükler, hakim. M: *Büyüksüz vatan olmaz, yakasız elbise* (atasözü). = T.Diy. *ağa* = ET *ağa* "ağabey; baba; büyük; efendi" Li 107

**ağaça** = *L.* H̱anim, ẖénim, ağiça, ayim. = T. Hanım, bayan. = T.Diy. ø ? = ET *ağaça* "karı; hanım" Li 256

**ağadaş** = Yéḳin körgen kişini (teŋtüşini) çaḳirğanda atap éytilidiğan söz ("adaş"ḳa oẖşaş). = T. Yakın görülen kişileri (eşini – dostunu) çağırırken kulanılan kelime ("adaş"a benzer). = T.Diy. ø ? =

ET *ağa+daş*

**ağalamaḳ** = *L.* Bezlimek, gollimaḳ. M: *Balani sen ağalap tur, men talağa çiḳip kirey,* ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Kétedimen eski tarim yaḳalap, yürüydimen men derdimni ağalap. Ḳatun almay boy yürüp - ölüp kessem, sizge ohşaş bir hanimni tamalap.* = T. Yatıştırmak, dindirmek. M: *Çocuğunu sen yatıştıradur, ben sokağa çıkıp geleyim*. Koşukta böyle gelir: *Kétedimen eski tarim yaḳalap, yürüydimen men derdimni ağalap. Ḳatun almay boy yürüp - ölüp kessem, sizge ohşaş bir hanimni tamalap* = T.Diy. ø ? = < ?

**ağiça** = *Ğ.* Ḳazan yuğuç. = T. Tencereleri yıkamak için kullanılan bez parçası. = T.Diy. ø ? = < ?

**ağdarma** = *Ḳe.* Mollaḳçi harva. = T. Damperli eşek arabası. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *ağtar- / ahtar-* "döndürmek, çevirmek" ED 81

**ağriḳçiliḳ** = *T.* Köŋül kélişliḳ, köŋül ağriği, renciş. = T. Kalp kırıklığı, üzüntü. = T.Diy. ø ? = ET *ağriḳçi+liḳ < ağrığ* "acı, acılı, yorucu" ED 90a

**ağzi palvan** = Ağzi küçlük, ḳolidin iş kelmeydiğan. = T. Büyük sözler eden ama bu sözleri yerine getiremeyen kişi. = T.Diy. ø ? *ağız+i* ve Far. *pehlevān* (?) OTL 856a

**ağzidin aḳ it kirip, kök it çiḳmaḳ** = Ağzini boluşiğa buzmaḳ, ağzini bezep ḳilmaḳ. = T. Kötü söz söylemek, hakaret etmek, küfür etmek, azarlamak (ağzını en kötü şekilde bozmak). = T.Diy. ø ? = < ?

**ağziğa inek tepmek** = Ağzi tuvaḳlinip ḳalmaḳ, gep ḳilalmay ḳalmaḳ. M: *Ağziŋğa inek tepkenmu, nime indimeysen?* = T. Ağzı kapanıp kalmak, söz söyleyememek. M: *Ağzına inek mi tepti, neden seslenmiyorsun?* = T.Diy. ø ? = < ?

**ağlaḳçi** = Heydigüçi, süyligüçi; nazaretçi ("çéḳimçi, gep toşuğuçi" menisidimu kélidu). = T. İten, kışkırtan, sıkıştıran; gözetici ("iftiracı, dedikoducu" anlamlarına da gelir.) = T.Diy. ø ? = ET *ağla-ḳçi < ığla-* ED *85b*

**ağmaḳ** = Örlimek, kötirilmek. M: *Yürigim ağdi* - yürigim huddi yuḳuri

örligendek boldi. = T. Yükselmek. M: *Yüreğim ağdi* – yüreğim tıpkı yükselir gibi oldu. = T.Diy. *ağ-* = ET *ağ-* (1) ED 77a

**ağvana yağlıķ =** *Ķe.* Aķ şayini tügüp, aķ ķalğan yérini yene reŋge çiliğanda yene bir h̲il reŋ alidu. Muşundaķ işlengen yağlıķ ağvana yağlıķ dep atilidu. = T. Ak ipek kumaşı bağlayıp ak kalan yerini tekrar renge batırınca yine bir çeşit renk alır. İşte böyle yapılan başörtüsü "ağvana yağlıķ" diye adlandırılır. = T.Diy. ø ? = < ?

**aği =** *Ķe.* Bana, sevep; ara turmaķ, ara bolmaķ ("ağu"mu diyilidu). M: *Sen tola aği ķilma; u soğuķ ve açlıķķa aği bolamdikin dep oylidi bolğay, tamaka çekmekçi boldi.* = T. Bahane, sebep, neden; koruma, himaye etme ("ağu" da denir). M: *Sen onu fazla koruma; o soğuğa ve açlığa iyi gelir diye sigara içmek istedi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ağiça =** *Ķe.* H̲énim, h̲anim. *Tarişa otun emes, ağiça h̲otun h̲otun emes* (maķal). = T. Padişahların eşi, sultan. *Tarişa odunu odun değil, sultan kadın, hanım değil* (atasözü). = T.Diy. ø ? = ET *ağa+ça <ağa* Li107

**ağidimaķ =** *Ķe.* Ķéyidimaķ, yamanlimaķ. = T. Küsmek. = T.Diy. ø ? = ET *aği+da-*

**ağil-tağil =** İgiz-pes, ķalaymiķan çiķķan avazni süpetlep éytilidiğan söz. M: *Ular ağil-tağil süren sélişip kirip keldi.* = T. Karışık, düzensiz çıkan sesi belirten kelime. M: *Onlar bağırış çağırışlarla içeri girdi.* = T.Diy. yansıma

**ayğa baķar =** *Ķu.* Aptapperes. = T. Ayçiçeği. = T.Diy. ø ? = ET *ay+ğa bak+ar*

**aķbaldaķ =** *Ķe.* Ķazanda ķorup pişurulğan ķonaķ, ķomaç. = T. Kazanda kavrularak pişirilen mısır, kavrulmuş tahıl. = T.Diy. ø ? = ET *aķ* ve *baldaķ*

**aķ buğdaç =** *Ķe.* Bir h̲il köktat. = T. Bir çeşit sebze. = T.Diy. ø ? = < ?

**aķ postek =** *Ku.* Ķoğunniŋ bir türi (reŋgi ķapaķķa oh̲şaydu). = T. Bir tür kavun (rengi kabağa benzer). = T.Diy. ø ? = < ?

**aķ pusmilaķ =** *Ğ.* Aķ pişmaķ, aķ hem duğilaķ. M: *Ayh̲anniŋ aķ pusmilaķ*

*yüzi gürenlirigiçe ķizirip ketti.* = T. Beyaz tenli ve dolgun. M: *Ayhan'ın açık ve dolgun yüzü kulağının altına kadar kızardı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**aķ péce =** *Ķe.* Putiniŋ uçi bilen teŋ ķilip tikilgen ayalçe périce. = T. Ayak ucu ile aynı hizaya getirilerek dikilen kadınlara göre cüppe. = T.Diy. ø ? = < ?

**aķ tağliķ, ķara tağliķ boluşup ketmek =** Alaķini üzül-késil üzmek, ada-cuda bolmaķ. = T. Alakasını kesin olarak kesmek, ilgisini koparmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**aķ toğaç =** *Ķe.* Toğaçniŋ bir türi. = T. Bir tür çörek. = T.Diy. ø ? = < ?

**aķ tomur =** Nérva tomur. = T. Sinir damarı. = T.Diy. ø ? = < ?

**aķ tumaķ =** *Ķe.* Aķ térige zey tutup tikilgen tumaķ. = T. Ak deriye şerit–çizgi çıkarılarak dikilen kalpak, şapka. = T.Diy. ø ? = < ?

**aķtin aķ, sériķtin saķ =** Sap, pak, hiç ķandaķ mesile yoķluğini bildüridiğan birikme. = T. Saf, temiz, hiç sorun olmadığını belirten ibare. = T.Diy. ø ? = < ?

**aķ çaŋgak =** Oğritiken. = T. Bir çeşit saman gövdeli bitki. = T.Diy. ø ? = < ?

**aķ çeşke =** *Ķu.* Tom zencivilniŋ ķurutulğini. = T. Kalın zencefilin kurutulmuşu. = T.Diy. ø ? = < ?

**aķçi =** Aķuç, aķ arilaş; ķoğunniŋ bir türi. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Séğizẖan aķçi idi, ķuyruği saķçi idi. Tülke tümen bégi idi, ķuyruği miŋbégi idi.* (Bu söz erlerge at bolupmu kélidu). = T. Bir tür kavun. Koşukta böyle gelir: *Séğizẖan aķçi idi, ķuyruği saķçi idi. Tülke tümen bégi idi, ķuyruği miŋbégi idi.* (Bu kelime erlere de ad olur). = T.Diy. ø ? = < ?

**aķ sancimaķ =** *Ğ.* Çaçķa aķ kirmek. = T. Saça ak düşmek. = T.Diy. ø ? = ET *aķ* ve *sançı-* DLT-Dizin 487

**aķ sey =** *Ķe.* Besey. = T. Marul. = T.Diy. ø ? = ET *aķ* ve *sey (sey<?)*

**aķsirimaķ =** *Ķe.* Yaẖşi tamaķ yigüsi kelmek, yağsirimek, göşsirimek. = T. İyi yemek yiyesi gelmek, yağa ve ete ihtiyacı olmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**aķ ķar =** *Ğ.* Ķiş peslidiki mevsümlerniŋ biri bolup, yéŋiçe 12-ayniŋ 7-, 8-künliridin başlinidu. Bu mevsüm "sériķ ķar" mevsümi bilen "ķara

ḳiş" mevsüminiŋ ariliğida kélidu. = T. Kış mevsimlerinden biri olup, yeni 12. ayın 7., 8. günlerinden başlar. Bu mevsim "sarı kar" mevsimi ile "kara kış" mevsimlerinin arasında gelir. = T.Diy. ø ? = ET *aḳ* ve *ḳar*

**aḳḳaraḳ =** *L.* Köz éḳi. = T. Göz akı. = T.Diy. ø ? = ET *aḳ* ve *ḳaraḳ* DLT-Dizin 266

**aḳḳaş bulbul =** *H̱.* Tumuçuḳ. = T. Serçe kuşu. = T.Diy. ø ? = ET *aḳ* ve *ḳaş*

**aḳ ḳuğluḳ =** *H̱.* Selligül. = T. Şakayık. = T.Diy. ø ? = ET *aḳ* ve *ḳuğuluḳ*

**aḳḳine =** *Ḳu.* "Aḳ" söziniŋ yéḳimliḳ yaki erkilitip éytilişi. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Aḳḳine gümbez içide, aḳirip yatḳan anam. Çörisige gül térip, bizni yitim ḳilğan anam.* = T. "Ak" kelimesinin sevimlileştirilip söylenişi. Koşukta böyle gelir: *Aḳḳine gümbez içide, aḳirip yatḳan anam. Çörisige gül térip, bizni yitim ḳilğan anam.* = T.Diy. ø ? = < ?

**aḳ kün =** Boşinidiğan kün, tuğidiğan kün, tuğut küni. M: *Aḳ küni yéḳinlişip ḳaldi, aḳ küni toşmastin tuğup ḳoydi.* = T. Bir kadının bebeğini doğuracağı gün. M: *Doğum zamanı yaklaştı, doğum zamanından önce doğurdu (erken doğum).* = T.Diy. Krş. *akgün* "mesut ve mutlu gün" Der.S.I 150 = ET *aḳ* ve *kün*

**aḳ leglek =** *Ḳe.* Aḳ turna. = T. Akturna. = T.Diy. ø ? = ET *aḳ* ve *leglek*

**aḳlimaḳ =** *Ḳe.* İşḳa aşurmaḳ, yoruḳḳa çiḳarmaḳ. *El tilikini er aḳlar, yer daŋḳini el saḳlar* (maḳal). = T. İşi gerçekleştirmek, yüzünü ak çıkarmak. *Halkın dileğini er kişi gerçekleştirir; bir yerin ününü halk sağlar* (atasözü). = T.Diy. Krş. *akla-* "temize çıkarmak" TS I 61 = ET *aḳ+la-*

**aḳ hede =** *Ğ.* Çoŋ yaşliḳ ayallar hörmetlinip şundaḳ çaḳirilidu. = T. Büyük yaşlı kadınlara saygı gösterilerek bu şekilde çağrılır. = T.Diy. ø ? = < ?

**aḳ oğut =** *Ḳu.* H̱imiyivi oğut. = T. Kimyasal gübre. = T.Diy. ø ? = < ?

**aḳuşşaḳ =** *Ḳu.* Şalda bolidiğan körmek. = T. Pirinç filizi. = T.Diy. ø ? = < ?

**aḳuvvaḳ** = *Ḳu.* Yékilğu ḳilinidiğan, ḳamḳaḳḳa oẖşaş bir ẖil ösümlük. = T. Yakacak olarak kullanılan, deve dikenine benzer bir çeşit bitki. = T.Diy. ø ? = < ?

**aḳ öpke** = *Ḳe.* Yalaŋtüş, seraliḳ. = T. Köylü, çiftçi. = T.Diy. ø ? = ET *aḳ* ve *öpke* (mecazi).

**aḳ öy** = *Ḳu.* Kigiz öy. = T. Keçe ev. = T.Diy. ø ? = < ?

**aḳvélek** = *Ḳu.* Besey, yésivélek. = T. Marul. = T.Diy. ø ? = < ?

**aḳiş** = İnçike iş, hüner-senetlik iş, murekkep iş. = T. İnce iş, yetenek – sanat işi, zor iş. = T.Diy. ø ? = < ?

**aḳyem** = *Ğ.* Ḳarçuğiniŋ pokinini tazilaş üçün, ḳenge milap bérilidiğan yem. = T. Aladoğanın kursağını temizlemek için şekere batırılıp verilen yem. = T.Diy. ø ? = < ?

**aḳyultuz** = *Ḳu.* Zöhre yultuz, vénira. = T. Zühre yıldızı. = T.Diy. *ak yıldız* "çoban yıldızı" TS I 69 = < ?

**akiça** = *Ku.* Öziniŋ akisi yaki özidin çoŋlar: Ḳéyinatisiniŋ inisi. = T. Kendi ağabeyi veya kendinden büyükler: Kaynatanın erkek kardeşi. = T.Diy. ø ? = ET *ağa+ça < ağa – aḳa* Li 148

**agay** = *L.* Ḳebre, mazar. = T. Kabir, mezar. = T.Diy. ø ? = < ?

**agri** = *L.* Aciz, ağriḳçan, oruḳ, naçar, namrat. = T. Güçsüz, cılız, dayanıksız; fakir. = T.Diy. ø ? = < ?

**agilişturu** = *Ḳu.* Alliburun, alliḳaçan, aval. = T. Çoktan, epey zaman önce. = T.Diy. ø ? = < ?

**aŋḳa** = *H̲.* Yarimas. M: *Aŋḳa adem*. (Bu söz Kelpinde diḳḳetsizlik, éhtiyatsizliḳ meniside kélidu). = T. İşe yaramaz M: İşe yaramaz adam. (Bu kelime Kelpin'de dikkatsizlik, ihtiyatsizlık anlamlarına gelir). = T.Diy. *anka* "ahmak, sersem" Der.S.I 262 = ET *ınğa* "değersiz" ED 183a

**aŋḳiş** = *Ḳu.* Çaŋḳaş, ussaş. = T. Susama. = T.Diy. ø ? = < ?

**aŋŋuk** = *L.* Haŋğuḳ, boyunturuḳ. = T. Öküzü çifte koşarken boynuna asılan boyunduruk. = T.Diy. ø ? = < ?

**aŋvaçün** = *T.* Şuŋlaşḳa, şuŋa. = T. Şunun için, ondan dolayıdır ki. = T.Diy. ø ? = ET *<?anıŋ üçün ?*

**aŋvaşḳa** = *Ğ.* Şuŋlaşḳa, şuŋa. = T. Şunun için, ondan dolayıdır ki. = T.Diy. ø ? = < ?

**aŋvala** = *Ḳu.* Şuŋa, şuŋlaşḳa. = T. Şunun için, ondan dolayıdırki. = T.Diy. ø ? = < ?

**alabağir** = *L.* Ḳara köŋül, vapasiz. = T. Dürüst olmayan, vefasız. = T.Diy. ø ? = < ?

**alaboyaḳ** = *L.* Turaḳsiz, şallaḳ. = T. Değişken, tutarsız, ihmalkar. = T.Diy. ø ? = < ?

**ala tartmaḳ** = *Ğ.* Étizniŋ su çiḳmiğan yérige su çiḳiriş üçün ériḳçe almaḳ. = T. Tarlanın su çıkmayan yerine su çıkarmak için kanal açmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**alarmen** = *L.* Ḳol sozğuçi, ḳol sunğuçi. = T. Sınıkçı. = T.Diy. ø ? = < ?

**alaḳ-palaḳ** = *L.* Alaḳzade. M: *Alaḳ-palaḳ bolmu* - alaḳzade bolma. = T. Ne yapacağını tam olarak bilmeyen, sersem halde, ürkek, korkak halde. M: *Alaḳ-palaḳ bolmu* - korkma, ürkme. = T.Diy. ø ? = < ?

**ala-ḳura** = *Ḳu.* Ala-bulimaç, ala-bula. = T. Çeşitli renklerde olan, alaca. = T.Diy. ø ? = < ?

**alaka** = *T.* Aka, ağa. = T. Ağabey. = T.Diy. ø ? = < ?

**alaŋ** = *Ḳu.* Ala, ala-bula: şalaŋ. M: *Buğdaylar alaŋ ünüp ḳaptu.* Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Asmanlar alaŋlaptu, yultuzlar şalaŋlaptu. Men yarğa nime ḳilğan, u mendin yamanlaptu.* = T. Alaca bulacalı, çeşitli renkli; seyrek. M: *Buğdaylar seyrek filizlenmiş.* Koşukta böyle gelir: *Asmanlar alaŋlaptu, yultuzlar şalaŋlaptu. Men yarğa nime ḳilğan, u mendin yamanlaptu.* = T.Diy. ø ? Krş. *alag* “alacalı, çok renkli, alaca bulaca’’ Mo-TS 43a

**alaŋğirimaḳ** = *Ḳu.* Éçirḳimaḳ; halsirimaḳ, dermansizlaşmaḳ. = T. Aç kalmak; yorulmak, güçsüzleşmek. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *alaŋur-* “zayıf ve güçsüz düşmek’’ Uig Wb 91

**alaŋliḳ** = *Ḳu.* Parakendiçilik, h̲atircemsizlik, malimanliḳ, ḳalaymiḳançiliḳ. = T. Karışıklık, telaşlanma, kışkırtma, düzensizlik. = T.Diy. ø ? = ET *alaŋ+liḳ*

**alayaḳ** = *Ğ.* Töt puti aḳ at. = T. Dört ayağı beyaz at. = T.Diy. ø ? = ET *ala* ve *ayaḳ*

**altunçi** = *Ḳu.* Zerger. = T. Kuyumcu. = T.Diy. ø ? = ET *altun+çi* <

*altun* ED 131a

**altunluķ** = *Ķu.* Uluķlar mazarliği. = T. Ulular mezarlığı. = T.Diy. ø ? = < ?

**altin** = Asti, tégi. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Taŋ seherde nağra çaldi, aŋlandi üni. Altinida kök arğimaķ, yetkendu küni.* = T. Birşeyin altı, temeli. Koşukta böyle gelir: *Taŋ seherde nağra çaldi, aŋlandi üni. Altinida kök arğimaķ, yetkendu küni.* = = ET *altın* "*alt* maddesi içinde geçiyor" KB-İndeks 18

**altivarim** = *Ķu.* Ala-coķa, turaķsiz. M: *Bu tolimu altivarim kişiiken.* = T. Değişken, kararsız. M: *Bu çok kararsız kişiymiş.* = T.Diy. ø ? = < ?

**alçaŋlap ketmek** = *Ķe.* Bek tekebburlişip ketmek (Kuçarda "alçaŋşimaķ" diyilidu). = T. Pek kibirlenmek (Kuçar'da "alçaŋşimaķ" denir). = T.Diy. ø ? = ET *alçaŋla-p ket-*

**alçu** = H̲. Aliçuķ, kepe. = T. Otlarla bürünen kulübe, köylü kulübesi. = T.Diy. ø ? = < ?

**alçi** = Oşuķniŋ oyuķ teripi. M: *Oşuķi alçi ķopmaķ* – işi oŋdin çiķmaķ, teliyi oŋdin kelmek. = T. Aşığın oyuk tarafı. M: *Oşuķi alçi ķopmaķ* – işi rastgelmek, şansı yaver gitmek. = T.Diy. *alçı* Tar.S.I 92 = < ?

**aldi peş** = H̲. Şapaşliğaķ, aldida çapidiğan. = T. Her işte kendini öne atan. = T.Diy. ø ? Çağ. *aldı* ve Far. *pīş* OTL 866b

**aldiraşķap** = *A.* Aldirap, aldirap-saldirap. M: *U aldiraşķap çiķip ketti.* = T. Acele etmek. M: *O aceleyle çıkıp gitti.* = T.Diy. ø ? = < ?

**aldi yoğam** = H̲. "Aldi peş"ke oh̲şaş. = T. "Aldi peş"e benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**alla éytmaķ** = *Ğ.* Kéçide ķoşaķ éytip, kişilerni zorğa oyğatmaķ. = T. Geceleyin şarkı söyleyip kişileri zorla uyandırmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**alliķ** = *Ķu.* "Ariliķ"ķa oh̲şaş. = T. "Ariliķ"a benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**alman** = *Ğ.* Téz, ittik, çaķķan; batur. M: *Alğuçe alman, bergüçe bezgek* (maķal); *alman bürküt, alman it.* Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Alman ķarçuğam bolsa, ķondursam bilekimge, taŋsam men yürekimge.* =

T. Çabuk, hızlı, çevik; kahraman, bahadır. M: *Almaya hızlı vermeye yavaş* (atasözü); *hızlı şahin, hızlı köpek.* Koşukta bu şekilde gelir: *Alman ḳarçuğam bolsa, ḳondursam bilekimge, taŋsam men yürekimge*. = T.Diy. ø ? = < ?

**almet** = *Ḳu.* Bek, tolimu, ẖoymu, ḳaltis (bu "alamet" söziniŋ ḳisḳartilmisi). = T. Pek, çok (bu "alamet" kelimesinin kısaltılmışıdır). = T.Diy. ø ? Krş. Ar. ʿ*alāmet* OTL 26a

**alvasti köleŋgüsi** = *Ḳe.* Vehime, ḳorḳunç, sarasim. = T. Vahim, korkunç, telaşlanma, şaşırma. = T.Diy. *albastı* = < ?

**alvun** = *Ḳu.* Ézitḳu, serap (bu söz Lopnurda "alvin" diyilidu). = T. Baştan çıkaran, şeytan, serap (bu kelimeye Lopnur'da "alvin" denilir.) = T.Diy. ø ? = ET Krş. *arva-* "sihirbazlık, büyücülük yapmak" ED 199a

**alude bolmaḳ** = *Ḳe.* Biseremcan bolmaḳ. M: *Köŋlüm alude boluvatidu.* = T. Telaşlı olmak. M: *Gönlüm telaşlanıyor.* = T.Diy. ø ? = < ?

**alipasaḳ** = *Ḳe.* Ala-çipar, ḳara-ḳura. M: *Bu kitap ala-pasaḳ bésilip ḳaptu.* = T. Kara ve karaya benzer renkteki, kara görünen. M: *Bu kitap karalı basılmış.* = T.Diy. ø ? = < ?

**alipte** = *Ḳe.* Katta, çirayliḳ. M: *Sen bügün nimançivala alipte bolup kettiŋ.* = T. Şık, güzel. M: *Sen bugün niye o kadar şık oldun.* = T.Diy. ø ? = < ?

**alitağil** = *Ḳe.* Sériḳ bilen aḳ arilaşḳan ala, ala-bulimaç. = T. Sarı ile beyazın karışmasıyla oluşan alaca renk. = T.Diy. ø ? = < ?

**aliça** = Ketekçe ḳilip boyalğan mata. = T. Kareler halinde boyanan pamuklu kumaş. = T.Diy. ø ? = < ?

**aliçaḳmaḳ** = *L.* Alaḳ-calaḳ, aliçekmen. M: *Közüm aliçaḳmaḳ bolup ketti.* = T. Korkuyla, korka korka, korkudan gözleri fırlamak. M: *Korkudan gözlerim fırladı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**aliğelep** = *Ḳe.* Alicoḳa, şekkak. = T. Aceleci, kendini tutamayan. = T.Diy. ø ? = < ?

**aliḳaraḳ** = Mallarda bolidiğan bir ẖil késellik. = T. Hayvanlarda olan bir çeşit hastalık. = T.Diy. ø ? = < ?

**aliḳağa** = Yalğançi, aldamçi; tutruḳsiz. = T. Yalancı, aldatıcı; değişken. =

T.Diy. ø ? = < ?

**aliḳol** = Soğaḳ ḳol, yat ḳol. = T. Kötü niyetli, niyeti bozuk; bir şey çalmayı alışkanlık haline getiren. = T.Diy. ø ? = < ?

**aliḳuraḳ** = *Ḳe.* Türlük reŋdiki nersilerdin ḳuralğan. M: *Aliḳuraḳ çapan yaki körpe.* = T. Çeşitli renklerdeki şeylerden oluşan. M: *Çeşitli renklerden oluşan ceket veya kuzu kürkü.* = T.Diy. ø ? = < ?

**alikülük** = *Ğ.* Aliḳoŋğuz. = T. Bir böcek türü. = T.Diy. ø ? = < ?

**amaç** = H. Ḳara, nişan, oḳ étiş siniḳida işlitilidiğan nişan. = T. Nişan, hedef, (ok, kurşun) atma denemesinde kullanılan nişan tahtası. = T.Diy. Krş. *amaç* = ET *amaç* ED 156a

**ancirğa** = Oruḳ, avaḳ, yigini çirayiğa çiḳmaydiğan. = T. Zayıf, arık, yediği yüzüne yansımayan. = T.Diy. ø ? = < ?

**annay** = *Ḳu.* Viyey (heyranliḳ ve hesretni bildüridiğan söz). M: *Annay! Buniŋ ḳilivatḳinini ḳaraŋ.* = T. Sadece hanımların kullanacağı bir ünlem (hayranlık ve hasret belirten kelime). M: *Annay! Bunun yaptığına bakın.* = T.Diy. *anney* Der.S.I 278 = < ?

**aniğaz** = *Ğ.* Anağaz, çişi ğaz. = T. Dişi kaz. = T.Diy. ø ? = < ?

**anika 1** = *Ku.* Moma (anisiniŋ yaki atisiniŋ anisi). = T. Anneanne (annenin veya babanın annesi). = T.Diy. ø ? = ET *ana+ka* < *ana – ene* Li 98

**anika 2** = H. "Ana" söziniŋ ekiletme şekli. = T. "Ana" kelimesinin küçültme biçimi. = T.Diy. ø ? = ET *ana+ka* < *ana – ene* Li 118

**anikam ḳaḳ digüzüvetmek** = *Ḳe.* Vay cénini çiḳirivetmek, cugu-cugu digüzüvetmek. = T. Birini canını çıkarıncaya kadar çalıştırmak, bıktırmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**anilar çéyi** = *Ğ.* Éğir ayaḳ hotunlar boşiniş aldida bérilidiğan çay. = T. Hamile kadınların doğumlarına az kalınca anne olmalarını kutlamak amacıyla verdikleri çay. = T.Diy. ø ? = < ?

**ava** = *L.* Ata, dada. M: *Séniŋ avaŋ méniŋ avamdin çoŋ*. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Avaŋŋi aşini çiḳar, aram kalani yağiğa. (Haram kaliniŋ yéği bilen, dadaŋniŋ nezirisini bergit).* = T. Ata, baba. M: *Senin baban benim babamdan büyük.* Koşukta böyle gelir: *Avaŋŋi aşini çiḳar, aram kalani yağiğa. (Haram kaliniŋ yéği bilen, dadaŋniŋ nezirisini bergit).* = T.Diy. *ava* Der.S.I 374 = ET Krş. Li 108–

109

**avap =** H*.* Aldamçi. = T. Aldatıcı. = T.Diy. ø ? = < ?

**avariz =** *Ķu.* Arzu, arman, telep, puha. M: *Avarizi ķanmidi* - armini çiķmidi, puhadin çiķmidi. = T. Arzu, istek, gaye, talep. M: *Avarizi ķanmidi* - arzusuna tam ulaşamamış. = T.Diy. ø ? = < ?

**avlaķ =** *L.* Bu sözniŋ ikki menisi bar: Biri, av ķilinidiğan cay, av hayvanliri yaşaydiğan cay. Yene biri, pise késelligi. = T. Bu kelimenin iki anlamı var: Biri avlanılan yer, av hayvanlarının yaşadığı yer. Biri de sedef hastalığı. = T.Diy. *avlak* Der.S.I 388 = ET Krş. *avla-* ED 10b

**avutmaķ =** Köpeytmek; bezlimek. M: *Gepni avutmaķ* - gepni köpeytmek; *köŋülni avutmaķ* - köŋülni bezlimek. = T. Çoğaltmak; yatıştırmak, dindirmek. M: *Gepni avutmaķ* – sözü artırmak; *köŋülni avutmaķ* - gönlünü avutmak.. = T.Diy. *avut-* = ET *avut-* ED 7a

**avurmaķ =** Étilip kelmek. M: İt uniŋğa avurup keldi. = T. Atılmak. M: *Köpek ona atıldı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**avuşķa =** *L.* Ķéri bovay, çal (Hotende *obuşķa* diyilidu). = T. Yaşlı dede, ihtiyar (Hoten'de *obuşķa* denir). = T.Diy. ø ? = ET *abuşka→avıçğa* ED 16b

**avuğay =** *L.* Avaķ, oruķ. M: *Avuğay bala* - avaķ bala. = T. Zayıf, arık. M: *Avuğay bala* - zayıf çocuk. = T.Diy. ø ? = < ?

**avulimaķ =** *Ķu.* Ğeyvet ķilmaķ, yamanlap bermek. M: M*éni uniŋğa avulap bériptu* - méni uniŋğa yamanlap bériptu. = T. Gıybet etmek, kötülemek. M: M*éni uniŋğa avulap bériptu* - beni ona kötülemiş. = T.Diy. Krş. *avula-* "zehirlemek" Der.S.I 395 = < ?

**avunçuķ =** *L.* Oyunçuķ, köŋül alidiğan yaki bezleydiğan nerse. = T. Oyuncak, gönül alan veya teskin eden şey. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *avınçu* ED 13a

**aviy =** Abroy, izzet-hörmet. M: *Uniŋ aviyini ķilip bir nime dimidim.* = T. İtibar, saygınlık, hürmet. M: *Ona saygı gösterip bir şey demedim.* = T.Diy. ø ? = ET Far. *āb-ı rū(y)* OTL 2a

**ayaķ =** H*.* Yağaç çöçek. M: *Ayda kelgenge ayaķ, künde kelgenge tayaķ* (maķal). = T. Ağaç çanak. M: *Ayda bir gelene çanak, hergün gelene dayak* (atasözü). = T.Diy. *ayak* "tas, maşraba, kadeh"

Der.S.I 399 = ET *ayak* (1) ED 270a

**ayaķ salmaķ =** *Ğ.* Buğdayni tépiş üçün hamanniŋ otturisiğa buğday önçisini daire şeklide yéyip ķoymaķ. = T. Buğdayı tepmek için harmanın ortasına buğday destesini daire şeklinde yayıp koymak. = T.Diy. ø ? = ET *ayaķ* ve *sal-*

**ay cicem =** *Ķu.* Ay momam. M: *Ay cicem keldi* - ay momam keldi. = T. Nineciğim. M: *Ay cicem keldi* – nineciğim geldi. = T.Diy. ø ? = < ?

**ayğaķ =** *Ğ.* Hever yetküzmek, melum ķilmaķ. M: É*ğiz ayğaķ, til tayğaķ* (maķal). = T. Haber yetiştirmek, ihbar etmek. M: *Ağız uyanık, dil kaypak* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**ayğaķçi =** Tiŋtiŋçi; çéķimçi; heverçi. = T. Gözetici, iftiracı, haberci. = T. Gözetici, iftiracı, haberci. = T.Diy. ø ? = ET *ayğaķ+çi*

**ayğinem =** *Ķu.* "Ay" söziniŋ kiçiklitip éytilişi, aydek çirayliğim, amriğim. = T. "Ay" kelimesinin sevgi bildirerek söylenişi, ay gibi güzelim, sevgilim. = T.Diy. ø ? = < ?

**ayķin-yayķin =** *Ğ.* Oçuķ-aşkara, aŋķay-taŋķay. = T. Açık–seçik. = T.Diy. ø ? = < ?

**aygül =** *H.* Gilemniŋ otturisiğa orunlaşturulğan gül. = T. Kilimin (halının) ortasına yerleştirilen gül. = T.Diy. ø ? = ET *ay* ve *gül*

**ayla =** *T.* Aça, hede. = T. Abla. = T.Diy. ø ? = < ?

**aylu =** *L.* Ķarançuķ. = T. Gözkulak olma. = T.Diy. ø ? = < ?

**ayli tatķuç =** *Ķu.* Şaldama, şalduruķ. = T. Önlük, bebek önlüğü. = T.Diy. ø ? = < ?

**aymaķ =** *A.* Mehelle, yéza. M: *Köcüm aymaķ* - top mehelle. = T. Mahalle, köy. M: *Köcüm aymaķ* - yoğun nüfuslu mahalle. = T.Diy. ø ? *aymag* "oymak, boy, kabile, aşiret" Mo-TS 43a

**aymiķi =** *H.* Küzde kömmey, ķişniŋ soğiğiğa köndürülgen tek (tal) *aymiķi tek* diyilidu. = T. Sonbaharda gömülüp kışın soğuğa alıştırılan dala *aymiķi dal* denir. = T.Diy. ø ? = < ?

**ay-hay salmaķ =** Tovlimaķ, ķiçķarmaķ, çaķirmaķ. = T. Seslenmek, çağırmak. = T.Diy. ø ? = ET *ay hal* (ünlem) ve *sal-* ED 824b

**ayiķi suyulup ķalmaķ =** *Ğ.* Bériş kélişi köpiyip ķalmaķ, ayiķi çaķķanlişip ķalmaķ. = T. Gidiş gelişi (ilişkisi) artmak, ayağı

hızlanmak. = T.Diy. ø ? = ET *ayaķ+i suyulup ķalmaķ*

# E

**e-e** = *Ķu.* Ecepliniş, yaratmasliķ tuyğulirini bildüridiğan imliķ. M: *E-e, ķoysilira néri - oeş ķoysiliçu néri.* = T. Şaşırma, küçümseme duygularını belirten ünlem. M: *E-e, ķoysilira néri* - ee boşver. = T.Diy. ünlem = ET ünlem

**eppey** = *T.* Viyey, vaycan (ķorķuş, ecepliniş ve hayacanni bildüridiğan imliķ). M: *Eppey bu nime ķiliķ!.* = T. Sadece hanımların kullanacağı bir ünlem (korku, şaşkınlık ve heyecan belirten ünlem). M: *Eppey bu ne hareket!* = T.Diy. ø ? = < ?

**ettiken** = Tikinek (tirnaķ etrapiğa çiķidiğan yara). = T. Şeytantırnağı (tırnak etrafında çıkan yara). = T.Diy. ø ? = ET *et* ED 33b ve *tiken* ED 483b

**er** = Köçme: batur, ķehriman; mert. = T. Mecazi: Kahraman, bahadır, mert. = T.Diy. *er* = ET *er* (1) ED192a

**ereŋ-sereŋ** = *T.* Her h̲il - her yaŋza, oŋ-tetür. M: *Ereŋ-sereŋ geplerni ķilip yürme.* = T. Her çeşit, her tür, sağı solu belli olmayan. M: *Rastgele konuşma.* T.Diy. ø ? = < ?

**erte** = *Ğ.* Baldur, ilgiri, burun, aval. M: É*kinni erte ekken, hosulni erte orar* (maķal). = T. Erken, ilk, önce, daha önce. M: *Ekinini erken eken ürününü erken biçer* (atasözü). = T.Diy. Krş. *erte* "bir günün veya olayın arkasından gelen zaman" TS 724a = ET *érte* ED 202b

**ertek** = *Ķe.* Rivayet, hikaye. M: *El méni yah̲şi dep ertikimni ķilsun.* = T. Rivayet, hikaye. M: *Halk beni iyi diye söylesin.* = T.Diy. ø ? = < ?

**erdeşmek** = *Ķu.* Ķirişmaķ; evc almaķ, éğirlaşmaķ. M: *Késel erdişip ķaldi, hiç ķoyuş bemyittu.* = T. Doruğuna erişmek, ağırlaşmak. M: *Hastalık ağırlaştı, hiç iyiye doğru gitmiyor.* = T.Diy. ø ? = < ?

**erdem** = *Ķu.* Edep-eh̲laķ. = T. Edep–ahlak. = T.Diy. *erdem* = ET

*erdem* ED 206b

**ergul =** Nohtini çulvur bilen ulaşturup turidiğan tömür burma; gayka. = T. Yuları dizginle birleştiren demir burgu. = T.Diy. ø ? = < ?

**erva ḳéḳivetkendek** = Oruḳ, aciz, cansiz, rohsiz haletni süpetleşte ḳollinilidiğan birikme. = T. Zayıf, güçsüz, dayanıksız, cansız durumu belirtmek için kullanılan ibare. = T.Diy. ø ? = < ?

**ervaéşi =** *Ğ.* Nezir éşi (koçiğa ḳoyup ḳoyulidu). = T. Cenaze yemeği (dışarıda verilir). = T.Diy. ø ? Ar. *ervāḥ* OTL 230a ve *aş* ED 253b

**erveş =** *Ḳe.* Epsun, séhri. M: *Epsun-erveş oḳudi.* = T. Büyü, sihir. M: *Büyü–sihir okudu.* = T.Diy. ø ? = ET *arvış* ED 199a

**erin =** *Ḳu.* Kalpuk, leb: *Er dise, er niti çişleptu - batur dep mahtap ḳoysa, ḳuşḳiniğa olturuptu* (maḳal) biyitta mundaḳ kelgen: *Erinliriniŋ tatliḳliği tilni yaradu, kirpikliri cilve ḳilip canni aladu.* = T. Dudak : *Er dese, er dudağını ısırmış – kahraman diye övse (bu övgüleri) yerine getirememiş* (atasözü). Beyitte böyle gelir : *Erinliriniŋ tatliḳliği tilni yaradu, kirpikliri cilve ḳilip canni aladu.* = T.Diy. *erin* Der.S.V 1770 = ET *érin* ED 232b

**ezmide =** *Ḳu.* Hezim, siŋiriş. M: *Men bu tamaḳni ezmide ḳilalmaymen.* = T. Hazım, sindirim. M: *Ben bu yemeği sindiremiyorum.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ezmisini ezmek =** Gepni çaynimaḳ, arḳa-aldiğa yanmaḳ, déliğulda bolmaḳ. = T. Lafı döndürmek, kararsızlığa düşmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**es =** Sézim, huş, hissi hatire. = T. Sezgi, bilinç, akıl. = T.Diy. ø ? = ET *us* “zeka, bilgi, anlayış’’ ED 240a

**esti =** *Ḳu.* Éhtimal, belki, tayinliḳ. M: *Esti şundaḳ* - tayinliḳ şundaḳ. = T. İhtimal, ḥ belki. M: *Esti şundaḳ* - belki şöyle. = T.Diy. ø ? = < ?

**ekçe =** *Ḳe.* Oŋçe. M: *Ular ikkisi ekçe paraŋlaşti.* = T. Yalnız, tek başına. M: *Onlar ikisi yalnız konuştu.* = T.Diy. ø ? Far. *yek* OTL 1158b *+çe*

**ekçimek =** *Ḳu.* Süyi ḳaçmaḳ, çala ḳurimaḳ. = T. Suyu kaçmak, yarım

yamalak kurumak. = T.Diy. ø ? = < ?

**ekmek** = *Ğ.* Térimaķ, tikmek. Maķalda mundaķ kelgen: *Arpa ekken arpa alar, buğday ekken buğday alar; berseŋ alisen, ekseŋ orusen; birni kesseŋ, onni ek.* = T. Ekmek, dikmek. Atasözünde böyle gelir: *Arpa eken arpa alır, buğday eken buğday alır; versen alırsın, eksen biçersin; birini kesersen , onunu ek.* = T.Diy. *ek-* = ET *ek-* ED 100a

**egrüm** = *H.* Azgal, su yiğilip ķalidiğan yer. = T. Çukur, suyun birikip kaldığı yer. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *egrim* “girdap” ED 113a

**egüz** = *Ğ.* Ķar süyi. = T. Karsuyu. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *erü-* ED 198a

**egüş** = Daşķal. = T. Cüruf, dışık. = T.Diy. ø ? = < ?

**egon** = Egmilik dervaza. = T. Eymeli avlu kapısı. = T.Diy. ø ? = < ?

**egimek** = *Ķu.* Késel yoķlimaķ, hal sorap kelmek, körüşüp kelmek. M: *Balilarni egip keldim* – balilirimniŋ öyini yoķlap keldim. = T. Hasta yoklamak, hal hatır sorup gelmek, görüşüp gelmek. M: *Balilarni egip keldim* – çocuklarımın evini yoklayıp geldim. = T.Diy. ø ? = < ?

**eŋdip yürmek** = *Ķe.* Péyige çüşmek, paylap yürmek. = T. İzine düşmek, gizlice takip etmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**eŋgi-teŋgi** = *Eŋgi-teŋgi bolmaķ* - béşi ķaymaķ, ési çiķmaķ. = T. *Eŋgi-teŋgi bolmaķ* – başı dönmek, kendini kaybetmek. = T.Diy. *engiteng ol-* → *engi bengi ol-* “şaşmak, şaşakalmak” Der.S.V 1754 = < ?

**eŋgiz** = Soğuķi aşķan. = T. Sadece salata türü şeyler yiyen, tek tip beslenen. = T.Diy. ø ? = < ?

**eŋgize** = *T.* Andin kéyin, andin. = T. Ondan sonra, ondan. = T.Diy. ø ? = < ?

**eŋgiz bala** = Ķağiş bala, orunsiz cidel ķilidiğan bala. = T. Çok ağlayan bebek, boş yere huysuzlanan çocuk. = T.Diy. ø ? = < ?

**eŋlik ot** = Tağlarda ösidiğan bir hil dora ot. = T. Dağlarda yetişen bir tür şifalı ot. = T.Diy. *enlik* Der.S.V 1759 = < ?

**el** = *Ğ.* Çama, imkaniyet, amal. M: *Elimniŋ kélişiçe işleymen.* = T. İmkan, usul, metot. M: *Elimden geldiğince çalışayım.* = T.Diy. ø ? =

ET *el* ED 121b

**eles-büles** = *Ḳe.* Aliçekmen. M: *Közliri eles-büles bolğili turdi.* = T. Gözleri oynamak. M: *Gözleri oynamaya başladı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**eles** = *Ḳu.* Aliğay. = T. Şaşı. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *öles* ED 151b

**eleŋgü** = *Ğ.* Ézitḳu, alvun; yalḳun. M: *Eleŋgülimek* - yalḳunlimaḳ. = T. Baştan çıkaran, şeytan, iblis; alev. M: *Eleŋgülimek* - Alevlenmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**elence** = *Ḳu.* Amal. İlac. Çare. = T. Çare, tedbir, ilaç. = T.Diy. ø ? = < ?

**eltek** = Elge arilaşḳaḳ, yétirḳimaydiğan. M: *Eltek bala.* = T. Ele karışan, çekinmeyen, utanmayan. M: *Çekinmeyen çocuk.* = T.Diy. ø ? = < ?

**elkün** = *Ḳu.* Amma, h̲alayiḳ, camaet. M: *Elkün aldida setçilikke ḳalidiğan işni ḳilmayli.* = T. Halk, toplum. M: *Toplum önünde ayıp olacak işi yapmayalım.* = T.Diy. *el gün* "başkaları, yabancılar" TS = ET *él (1) (élgün)* ED 121b

**elkézer** = *Ḳe.* Sergerdan, musapir, buralḳi. = T. Serseri, avare, seyyah, yolcu. = T.Diy. ø ? = ET *él* "yabancı, halk" ED 121b, *kez-* "gezmek, dolaşmak" ED 757a

**elimele** = Cemaat, el, h̲alayiḳ. M: *Bu işni elimele uḳup ḳalmisun* - bu işni camaet uḳup ḳalmisun. = T. Toplum, halk. M: *Bu işni elimele uḳup ḳalmisun* – bu işi halk anlamasın. = T.Diy. ø ? = < ?

**elmi-telmi** = Ehvali. Oy-çuḳuri, épi-cépi. M: *Bu yerniŋ elmi-telmi bilen téh̲i tonuşup kételmidim.* = T. Durumu, ayrıntısı. Bir yerin, şeyin veya eşyanın genel durumu, usulü, metodu. M: *Bu yerin genel durumu ile daha tanışmadım.* = T.Diy. ø ? = < ?

**elyatḳu** = Keç saet 9-10 bolğan vaḳitlar. = T. Vaktin geç olduğu zamanlar, 9-10. = T.Diy. ø ? = ET *él* ED 121b ve *yat-* ED 884a

**elvek** = Mol, köp, avat. M: *Elvekçilik* - molçiliḳ, avatçiliḳ. = T. Bol, çok, mamurluk. M: *Elvekçilik* - bolluk. = T.Diy. ø ? Lessing 306a

**em** = *Ḳe.* Şipa, dava. M: *Kök inekniŋ süti yötelge em (şipa) bolidu.* = T. Şifa, deva. M: *Çiğ süt boğmacaya şifa olur.* = T.Diy. *em* "ilaç,

merhem" TS = ET *em* ED 155a

**emek** = Ermek. M: *Ermek bolmaķ, iç püşüğini çiķarmaķ.* = T. Eğlence, oyuncak. M: *Meşgul olmak, sıkıntısını gidermek.* = T.Diy. ø ? = < ?

**emçi** = Tévip, dohtur. M: *Köp ağriğan emçi bolar, köp kezgen yolçi* (maķal). = T. Tabip, doktor. M: *Çok hastalanan doktor olur, çok gezen yolcu* (atasözü). = T.Diy. *emçi→emci* Der.S.V 1731 = ET *emçi* ED 156b

**emzek** = Emçekniŋ topçisi (tügmisi); émizge. = T. Memenin düğmesi; emzik. = T.Diy. *emzik* = < *?*

**emsörül** = *Ķu.* Ğeyri, başķiçila, égiz-pes, ķamlaşmiğan. M: *Emsörül gep ķilmisaŋçu.* = T. Başka, değişik, karışık, düzensiz, yakışmayan. M: *Tutarsız söz söylemesene.* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *em-* ED 155b

**emsür** = *T.* Huşsizlik. M: *Bala emsür bolup ķaldi* - bala huşidin kétip ķaldi. = T. Şuursuzluk, baygınlık. M: *Bala emsür bolup ķaldi* - çocuk bayılıp kaldı. = T.Diy. ø ? = < ?

**emgek** = *Ķu.* Köçme: Capa, ğurbetçilik, ķiyinçiliķ. M: *Emgek tartmaķ* - capa tartmaķ. = T. Mecaz: cefa, zorluk, güçlük. M: *Emgek tartmaķ* - cefa çekmek. = T.Diy. *emek* = ET *emgek* ED 159a

**emgeklik** = *Ķu.* Şor pişanilik, teleysiz, capakeş. = T. Alınyazısı kötü olan, talihsiz, cefakeş. = T.Diy. *emekli* = ET *emgeklig* ED 160a

**emgekşa** = *Ķu.* Capakeş. = T. Cefakeş, cevir ve cefa çeken. = T.Diy. ø ? = ET *emgek+şa*

**emgigi ķéyişmaķ** = *Ķu.* Nes basmaķ, işi tetürge örülmek, işi oŋmasliķ, ilgiri kelmeslik. M: *Bu baliniŋ emgigi ķéyişip, késili ķoyuş bermey ketti.* = T. Şanssızlık, işi ters gitmek, bahtı kapalı olmak. M: *Bu çocuk talihsiz olduğundan hastalığı bir türlü iyileşmedi.* = T.Diy. ø ? = ET *emgek+i ķayış-*

**emgimek** = *Ķu.* Çarçimaķ. Harmaķ, talmaķ. = T. Yorulmak. = T.Diy. ø ? = ET *emge-* "zahmet çek-" KB-İndeks 147

**emlik mal** = *Ķu.* Köndürülmigen mal. M: Ķu. *Emlik at, asav at, tosun at.* = T. Alıştırılmayan hayvan. M: Ķu. *Alıştırılmayan at, dizginsiz at, ürkek at.* = T.Diy. ø ? *emliğ* ve Ar. *māl* OTL 577a

**emlimek** = Davalimaķ, késelge dora bermek. M: *Çéçek emlimek* - çéçek

çekmek (salmaķ). = T. Tedavi etmek, hastaya ilaç vermek. M: *Çéçek emlimek* - çiçek aşısı yapmak. = T.Diy. *emlemek* = ET *emle-* ED 161a

**eneķey** = *A.* Ķara, hoy (heyranliķ, ecepliniş, naraziliķ tuyğulirini bildüridiğan söz). M: *Eneķey, menet bala bolap ķépsen!; eneķey, muniŋ ķilğan işini!* (Kelpinde). = T. Bak (hayret etme, şaşırma, hoşnutsuzluk duygularını belirten ünlem). M: *Bak pis çocuk olmuşsun!, bunun yaptığı işe bak!* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *una* ve *kara-* ED 645b

**en tartķu** = *H.* Gilemniŋ en teripini tartidiğan kaltek. = T. Kilimin en tarafını çeken sopa. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *én* "en, yan" DLT-Dizin 182 ve *tart-* "çekmek, uzatmak, germek" DLT-Dizin 580

**en tartķusihi** = *H.* En tartķu yipi bağlinidiğan ilmek. = T. Kilimin en tarafını çeken sopanın ipinin bağlandığı kanca. = T.Diy. ø ? = < ?

**en tartķu şanisi** = *H.* En tartķu yağiçiğa bağlinidiğan şana. = T. Bez dokuma tezgahının örülen ipleri kaldırıp indiren kısmı. = T.Diy. ø ? = < ?

**endek** = *Ķe.* Bir dem, kiçikkine, cindek. M: *Endek tehir ķilip turuŋ.* = T. Biraz, bir an, azıcık. M: *Biraz bekleyip durun.* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *endek* "sınır, uç, son" ED 177b

**endu** = *Ķu.* Hata, natoğra. Yaman, yéŋiliş, çataķ. M: *Endu gep ķilma; kéçe endu yétip ķaptimen, boynum ķiŋğir bolup ķéptu.* Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Tirdanda oķum ciķ idi, atķanda köŋlüm toķ idi. Yarim yanda turğanda, endu hiyallar yoķ idi.* = T. Yanlış, hata. Yanılma, ters. M: *Yanlış söz söyleme; gece ters yatıp kaldım, boynum eğri kaldı.* Koşukta bu şekilde gelir: *Tirdanda oķum ciķ idi, atķanda köŋlüm toķ idi. Yarim yanda turğanda, endu hiyallar yoķ idi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**endörimek** = *Ķu.* Béşi ķaymaķ, ténimek temtirimek, adaşmaķ. M: *Bu köçiğa kirip endörep ķaldim, hiç bilalmidim* (bezi caylarda "*önderimek*"mu diyilidu). = T. Başı dönmek, şaşırmak, sersemlemek. M: *Bu sokağa girip şaşırıp kaldım, hiç bilemedim* (bazı yerlerde "*önderimek*" de denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**endikmek =** Ensirimek, çöçimek, ḳorḳmaḳ. = T. Endişelenmek, ürkmek, korkmak. = T.Diy. *endik-* “şaşırmak” Tar.S.III 1466 = < ?

**en salmaḳ =** *Ḳu.* Vaḳirimaḳ. M: *Balam nime en sepkettiŋ?* = T. Bağırmak, yaygara etmek. M: *Çocuğum neden bağırdın?* = T.Diy. ø ? = < ?

**ensep yiğlimaḳ =** *Ḳu.* Vaḳirap yiğlimaḳ. M: *Baliğa ḳarap ḳoy, ensep yiğlap ketti.* = T. Bağırıp ağlamak. M: *Çocuğa bakıver, çok ağladı.* = T.Diy. ø ? = ET *Krş. en salmaḳ*

**evey =** *Ğ.* Nahayiti, ḳevet; ecepliniş tuyğusini bildüridiğan imliḳ. = T. Pek, aşırı, fazla; hayret duygusunu belirten ünlem. = T.Diy. ø ? = < ?

**evzer yoli =** *Ḳe.* Yer asti yoli. = T. Yeraltı yolu. = T.Diy. ø ? = < ?

**evzay =** *Ğ.* Çiray, turḳ; peyl. M: *Uniŋ evzayi yaman* (“*ozay*”mu diyilidu). = T. Yüz, sima; kişinin karakterini , huyunu ifade eden ruhi özellikler. M: *Onun karekteri kötüdür* (“*ozay*” da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**evmek =** H̲. Endişe ḳilmaḳ, öymek. Ğem ḳilmaḳ. M: *Oğlamdin bek evdim.* = T. Endişelenmek, telaşlanmak. Kederlenmek. M: *Oğlumdan çok endişelendim.* = T.Diy. Krş. *ev-* “acele etmek” Der.S.V 1811 = ET *év-* ED 4b

**eynola =** Köçme: Aldamçi. = T. Mecaz: Aldatıcı. = T.Diy. ø ? = < ?

# B

**batçi =** *Ğ.* Mah̲tançaḳ; minneth̲or; damlamçi, köz-köz ḳilğuçi. = T. Övüngen; minnet etmeyi seven; gösteriş yapmayı seven. = T.Diy. ø ? Krş. *barda-* “övünmek, gururlanmak” Mo-TS 135a

**bath̲or =** *Ğ.* “*Batçi*”ğa oh̲şaş. = T. “*Batçi*” ya benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**bat ḳilmaḳ =** *T.* Köz-köz ḳilmaḳ, damlimaḳ; minnet ḳilmaḳ. = T. Gösteriş yapmak, minnet etmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**batnih̲or =** *T.* Ḳéyidiğaḳ, yamanliğaḳ. = T. Kırılgan (kişi), çabuk küsen.

= T.Diy. ø ? = < ?

**bacimaḳ** = *Ḳu.* Başḳurmaḳ, bécirmek. M: *Bu bala kiçik, téh̲i harva baciğiçilik bolmidi.* = T. Yönetmek, idare etmek, becermek. M: *Bu çocuk küçük, daha at arabası kullanamaz.* = T.Diy. Krş. *becermek* = < ?

**badarğa** = *L.* Badira, çenze, badira yağaç. = T. Ev yapımında tavanda kullanılmak amacıyla kesilmiş ince çam ağaçları. = T.Diy. ø ? = < ?

**badaŋ** = *H̲.* Aşliḳ ḳaçilaş üçün boridin yasalğan yumilaḳ ḳaça; saman ḳaçilaş üçün boridin yaki tal-çiviḳtin ḳuraşturup harviğa ornaşturulğan yumilaḳ yaki töt çasa sanduḳ. = T. Tahıl koymak için hasırdan yapılan yuvarlak kap; saman doldurmak için hasırdan veya dal-çubuktan yapılıp arabaya yerleştirilen yuvarlak veya dörtgen sandık. = T.Diy. ø ? = < ?

**badaŋ ḳosaḳ** = *Ḳe.* Yoğan ḳosaḳ. = T. Göbekli kişi. = T.Diy. ø ? = ET *badaŋ?* ve *kosaḳ* < kuruğsak “kursak, mide” DLT-Dizin 385

**badraŋ köz** = Pultiyip çiḳḳan köz. = T. Yapı olarak dışta olan göz. = T.Diy. Krş. *patlak göz* = < ?

**bara** = *Ḳu.* Barḳa pah̲lan yaki oğlaḳ térisi. = T. Kırpma vaktine gelen kuzu veya oğlak derisi. = T.Diy. ø ? = < ?

**baran** = *Ḳu.* Şepe, ḳara; heyve. M: *Yiraḳtin bir nersiniŋ barani körünüvatidu.* = T. İşaret, nişan; tehdit, gözdağı. M: *Uzaktan bir şeyin işareti görünüyor.* = T.Diy. ø ? = < ?

**barana** = *L.* Tirna. = T. Pulluk. = T.Diy. ø ? = < ?

**baravet** = Bağ seylisi ziyapiti. = T. Bağ şenliği ziyafeti. = T.Diy. ø ? = < ?

**barḳa** = *T.* Ḳirḳiş vaḳtiğa yetken ḳoziniŋ térisi. = T. Kırpma vaktine gelen kuzunun derisi. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *barak* “uzun tüylü köpek” ED 360a

**barto** = *T.* Ğocidar, guhnca, igilik işlirini başḳurğuçi. = T. Ev işlerini yöneten kişi, işleri yöneten, kahya. = T.Diy. ø ? = < ?

**bardaḳ** = Su kasisi, ayaḳ. = T. Su kasesi, çanak, büyük bardak. = T.Diy. *bardak* = ET Krş. *bart* “bardak” ED 358a

**bardamçi** = *Ḳe.* Öyde bar nersilerni etey saḳlap ḳoyup, bala-çaḳiliri yaki

öter-kéçer tuķķanliri kelgende ķoyup, bérişni yaki kiyim-kéçek bolsa kiydurup ķoyuşni yaẖşi köridiğan adem. = T. Evdeki eşyaları isteyerek saklayıp çoluk çocuklarına veya gelip giden akrabalarına vermeyi veya giyim kuşam olsa giydirmeyi seven kişi. = T.Diy. ø ? Krş. *bardamçi* "övünen kimse, övüngen" Mo-TS 135b

**barğira** = *Ķu.* Bir ẖil ot. = T. Bir çeşit ot. = T.Diy. ø ? = < ?

**barğindi** = *Ķu.* Barğuçi. = T. Varan, giden. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *barkın* "yolcu" KB-İndeks 60

**barliķ** = Bay, bisatliķ, mal-mülüklük. M: *Bu héli barliķ öy iken.* = T. Zengin, varlıklı, malı mülkü olan. M: *Bu bayağı varlıklı evmiş.* = T.Diy. *varlıklı* = ET *barlığ* ED 365b

**bazarlap kelmek** = *Ķe.* Bazarğa bérip, sodiliķ élip kelmek. = T. Pazara gidip alışveriş yapmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**bazarliķ** = *Ķe.* H̱éridarliķ; bazardin élip kelgen soğa-salam. M: *Bazarliķ mal* - ẖéridarliķ ma*l*; *men silerge biraz bazarliķ élip keldim.* = T. Müşterisi olan; pazardan alınan hediyeler. M: *Bazarliķ mal* – müşterilik mal; *ben sizlere biraz hediye aldım.* = T.Diy. ø ? = < ?

**bazar-oça** = *Ķe.* Bazar, şeher. M: *Bazar-oçağa bérip, nerķi-navani uķup kéleyli.* = T. Pazar, şehir. M: *Pazara gidip fiyatları anlayıp gelelim.* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *balık* "şehir" DLT-Dizin 65

**bazar-véliķ** = *Ķu.* "*Bazar-oça*"ğa oẖşaş. M: *Büğün bazar-véliķķa bérip, az-tola reẖt-püçük élip kelduķ.* (Bu sözniŋ toğra éytilişi "*bazar-baliķ*"). = T. "*Bazar-oça*" ya benzer. M: *Buğün pazara gidip biraz kumaş alıp geldik.* (Bu kelimenin doğru söylenişi "*bazar-baliķ*"tir). = T.Diy. ø ? = ET Krş. *balık* "şehir" DLT-Dizin 65

**bazğaşmaķ** = *Ķe.* Soķuşķaķ ẖorazdek hörpüyüşmek. = T. Kavgacı horoz gibi dikleşmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**bazlimaķ** = *Ķe.* Ķanat sörimek. = T. Kanat sürüklemek. = T.Diy. ø ? = < ?

**bazilimaķ** = *Ķu.* Bezlimek: Bu bala bek yiğlap ketti, biraz bazilap ķoysiŋizçu. = T. Yatıştırmak, dindirmek. Bu çocuk çok ağladı, biraz yatıştırsanıza. = T.Diy. ø ? = < ?

**basturma** = *Ķe.* Köçilarniŋ üstige yépilidiğan töt yéni yaki ikki yéni oçuķ lapas. = T. Sokakların üstüne yapılan dört veya iki yanı açık güneşlik. = T.Diy. ø ? = < ?

**basķaķ** = *Ķe.* Pistan, pisildaķ. = T. Giyeceklere takılan çıtçıtlı düğme. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *bas-* DLT-Dizin 71

**basķu** = *L.* Şota (“*basķuç*”mu diyilidu). = T. Merdiven (“*basķuç*” da denir). = T.Diy. ø ? = ET *bas-gu*

**basmaķ 1** = *A.* Ta<u>h</u>ta müşük (bezi caylarda ķuşķaç tutidiğan nersini “*basmaķ*” deydu). = T. Kuş tutma aleti (bazı yerlerde serçe tutan alete “*basmaķ*” denir). = T.Diy. ø ? = ET *bas-maķ*

**basmaķ 2** = *Ku.* Sendel ayaķ, sapma ayaķ, başmaķ. = T. Köselesi ince, ökçesiz bir çeşit yazlık ayakkabı, sandalet. = T.Diy. ø ? = ET *bas-maķ*

**basmaķdimaķ** = Bésivalmaķ, desisimek: *U <u>h</u>ocun-ķaçilirini yerge ķoyup bolğiçe, töti töt yaķtin kélip basmaķdivaldi; Böre toşķanni basmaķdap turup yigili turdi* (éğizda “*basmadimaķ*” diyilidu). = T. Basmak, ayağıyla basmak: *O heybeyi yere koyuncaya kadar dördü dört yandan gelip bastı; Kurt tavşanı basıp yemeye başladı* (ağızda “*basmadimaķ*” denir). = T.Diy. ø ? = ET *basmaķ+da-*

**basiķ** = *L.* Piçen orup ķurutup ķoyulğan ot-çöp, ķomuş-ķoray ve şuniŋğa o<u>h</u>şaş ot-çöpler. M: *Basiķ orumi-ķişliķ ot-çöp ormisi.* = T. Çayırın biçilip kurutulmasıyla yığılan ot, kamış ve benzeri bitkiler. M: *Kurutulup basılarak yığılan ot – kışlık ot –ot biçme zamanı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**başaķ** = *Ķu.* Palek, başaķ kök. = T. Ispanak. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *başak* (1) “başak” ED 378b

**başamaķ** = *Ķu.* Kepsiz, beŋvaş, gepke kirmeydiğan. M: *Başamaķ bala* - beŋvaş bala. = T. Yaramaz, afacan, söz dinlemeyen. M: *Başamaķ bala* – yaramaz çocuk. = T.Diy. ø ? = < ?

**baş burni** = Aldi, evvili, deslivi. M: *U otyaş, ķoğun-ķapaķ, mive-çiviniŋ baş burnini ularğa béretti.* = T. İlk öncesi, evveli. M: *O sebzenin, kavun kabağın, meyve yemişin ilk olgunlaşanını onlara verdi.* = T.Diy. *baş* ve *burnu* = ET *baş* “baş, ön” KB-İndeks 63, *burun* “önce, ileri” KB-İndeks 116

**baş békişmak** = *A.* Köçme: Ğeyvet kilişmak. = T. Mecaz: Dedikodu yapmak. = T.Diy. ø ? = ET *baş* ve *bak-ış-*

**baştuŋluk** = Beŋvaşlik, başbaştaklik, öz béşimçilik. = T. Disiplinsizlik, düzensizlik, kargaşalık, başına buyrukluk. = T.Diy. ø ? = ET *baş+tuŋ+luk*

**baş su** = *Ke.* Buğdayğa koyulidiğan üçinçi kétimlik su (baş alduruş üçün koyulidu). = T. Buğdayı üçüncü defa sulamak (buğdayın başak çıkarması için konur). = T.Diy. ø ? = ET *baş* ve *suw*

**baş sukmak** = Uniŋ-buniŋ aldiğa barmak, kirmek. M: *U köp yerge baş sukup, ahiri bir orunğa orunlaşti.* = T. Onun bunun önüne gitmek. M: *O çok yere baş vurup sonunda bir yere yerleşti.* = T.Diy. Krş. *(bir yere) başını sokmak* = ET *baş* ve *sok-* "sok-" DLT-Dizin 528

**baş siğdurmak** = Panacay tapmak. = T. Barınak bulmak. = T.Diy. ø ? = ET *baş* ve *sığ-dur-*

**başkine** = *Ku.* "*Baş*" söziniŋ kiçiklitip éytilişi. Koşakta mundak kelgen: *Bügün kéçe yar kéşiğa, yetküzseŋ boz at. Başkineŋdin yügen élip, kilimen azat.* = T. "*Baş*" kelimesinin küçültülüp söylenişi. Koşukta bu şekilde gelir: *Bügün kéçe yar kéşiğa, yetküzseŋ boz at. Başkineŋdin yügen élip, kilimen azat.* = T.Diy. ø ? = ET *baş+kine* <*kınya*

**başlak** = *H.* Başlam, su béşi, éçik. = T. Su başı, arık ağzı, su yolu. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *başlağ* "başlangıç" ED 381a

**başlik** = *Ku.* Retlik, tertiplik, cay-cayida. M: *Öy digen başlikkine bolsa nimidigen yahşi!* = T. Düzenli, tertipli, yerli yerinde. M: *Ev denilen düzenli olursa ne iyi (olur)!* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *başlığ* ED 381a

**baş un** = *Ku.* 1- dericilik ak un. = T. Birinci dereceli beyaz un. = T.Diy. ø ? = ET *baş* ve *un*

**başimak** = *Ku.* "*Bacimak*"ka ohşaş. = T. "*Bacimak*"a benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**baş yédi** = *Ku.* Alğanliki hotuni ölüp kétidiğan erler yaki tekkenliki éri ölüp kétidiğan hotunlar şundak dep atilidu. = T. Aldığı tüm hanımları ölen erkekler veya gittiği tüm kocaları ölen hanımlar bu şekilde dile getirilir. = T.Diy. Krş. *baş yi-* "ölümüne sebep olmak"

Der.S. II 567 = ET *baş yi-* KB-İndeks 62

**bağcar** = *Ḳe.* Buciğur, büdre. M: *İşik aldida ḳosaḳlirini kötirelmey turğan ḳaşḳilik inek bilen bağcar ḳoziliḳ ḳoy turatti.* = T. Kıvırcık. M: *Kapı önünde karınlarını kaldıramayacak kadar benekli olan inek ile kıvırcık kuzulu koyun duruyordu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**bağru** = *T.* Bağri ḳattiḳ, rehimsiz. = T. Yüreği katı kimse, merhametsiz, acımasız. = T.Diy. ø ? = < ?

**bağdal** = *Ğ.* Çipar, çikim-çikim, çar. M: *Bağdar ẖoraz* - çar ẖoraz. = T. Benekli, alaca. M: *Bağdar ẖoraz*- alaca horoz. = T.Diy. ø ? = < ?

**bağlaḳ** = *Ğ.* Mal bağlap ḳoyulidiğan cay. = T. Hayvanın bağlanıp konulduğu yer. = T.Diy. Krş. *bağlak* "avlanma yeri" Der.S.II 481 = ET Krş. *bağla-* DLT-Dizin 60

**bağlançi** = *H̲.* Ağamça, arḳan. = T. Halat, urgan. = T.Diy. ø ? = ET *bağ+la-nçi*(?)

**baği-tağï bolmaḳ** = *Ḳe.* Maliman çiḳarmaḳ, buzulmaḳ, ḳalaymiḳançiliḳ tuğdurmaḳ. M: *Bir neççisi baği-tağï bolup, çomaḳ-toḳmaḳ kötirip topilaŋ çiḳardi.* = T. Tahrik etmek, kışkırtmak, bozulmak, karışıklık çıkarmak. M: *Bir kaçı kışkırtıp çomak tokmak götürüp isyan çıkardı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**bakaniyaz** = *H̲.* Bikarçi, bikar telep, aknançi. = T. Tembel, avare, çalışmadan geçinen kimse. = T.Diy. ø ? Ar. *vak'a* (?) OTL 1134a ve Far. *niyāz* (?) OTL 842a

**balaẖor** = Çataḳçi, iş tériğuçi, veḳe tuğdurğuçi. = T. İşi karıştıran, kavgacı, olay çıkaran. = T.Diy. ø ? Ar. *belā* OTL 81b ve Far. *ẖōr* OTL 375b

**baldaḳ** = Epkeş. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: Suğa çiḳtim kölüŋge, baldaḳ sélip müremge. Didariŋni körey dep, neççe bardim meleŋge. = T. İki ucunda askısı olan, iki kova ile su taşımak için kullanılan alet. Koşukta böyle gelir: Suğa çiḳtim kölüŋge, baldaḳ sélip müremge. Didariŋni körey dep, neççe bardim meleŋge. = T.Diy. ø ? = < ?

**baluḳa** = *L.* Bolḳa. = T. Çekiç. = T.Diy. ø ? = < ?

**baliçan** = *Ḳe.* Baliğa amraḳ. M: *Baliçan adem* - baliğa amraḳ adem. = T.

Çocukları çok seven kişi. M: *Baliçan adem* – çocukları çok seven kişi. = T.Diy. ø ? Krş. T. *bala* ve Far. *cān* OTL 124b

**balçuķ** = *T.* Üzük. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *U yéķimmu alçuķ, bu yéķimmu alçuķ. Hecep obdan yaraşti, yarim bergen balçuķ.* = T. Yüzük. Koşukta böyle gelir: *U yéķimmu alçuķ, bu yéķimmu alçuķ. Hecep obdan yaraşti, yarim bergen balçuķ.* = T.Diy. ø ? = < ?

**balika** = *H.* Bala (ekiletme söz). = T. Çocuk (okşama, şımartma sözü). = T.Diy. ø ? Krş. T. *bala*+R. *-ka* (küçültme, sevimlilik bildiren ek)

**baytasun** = *Ķu.* Tağniŋ igiz yerliride ösidiğan arçisiman ösümlük. = T. Dağın yüksek yerlerinde yetişen köknarsı bitki. = T.Diy. ø ? = < ?

**bayhan** = *Ğ.* Ulaķķa çeylitip yumşitiş üçün hamanğa dügilek şekilde retlik-tekşi dövilengen buğday ünçisi (bezi caylarda "*payhan*" diyilidu). = T. Çalıştırılan hayvana çiğnetip yumuşatmak için harmana yuvarlak şekilde düzenli ve eşit olarak yığılan buğday başağı (bazı yerlerde "*payhan*" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**bayhandimaķ** = *Ğ.* "*Bayhan*" niŋ piil şekli. = T. "*Bayhan*" ın fiil şekli. = T.Diy. ø ? = < ?

**bayran** = *L.* Veyran. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Bulbul sayrap öttimu, bağiŋ bayran kettimu. Yar üstige yar tutup, başiŋ kökke yettimu.* = T. Viran, tahrip, yıkım. Koşukta böyle gelir: *Bulbul sayrap öttimu, bağiŋ bayran kettimu. Yar üstige yar tutup, başiŋ kökke yettimu.* = T.Diy. ø ? Ar. *vīrān* OTL 1151b

**betkerde** = *H.* Mutihem, uşşuķ; lükçek. = T. Utanmaz, terbiyesiz, küstah. = T.Diy. ø ? = < ?

**becingül** = *Ķu.* Ķat-ķat éçilidiğan igiz ğolluķ gül. = T. Kat kat açılan yüksek gövdeli çiçek. = T.Diy. ø ? *becin* ED 295b ve Far. *gül* OTL 297a

**berdeŋgi** = *Ğ.* Ķaramiltiķ. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Sadirin atar bolsa, berdeŋgi bilen atsun. Men caŋcuŋğa het yazdim, ķallamni késivetsun.* = T. Tüfek. Koşukta böyle gelir. *Sadirin atar bolsa, berdeŋgi bilen atsun. Men caŋcuŋğa het yazdim, ķallamni késivetsun.* = T.Diy. *berdange* "küçük tüfek" Der.S.II 631 = < ?

**berdem** = *Ḳe.* Çidam: *Berdemrek boluŋ* - çidamliğraḳ boluŋ. = T. Tahammül, dayanma gücü. M: Berdemrek boluŋ – biraz daha dayanıklı olun. = T.Diy. ø ? = < ?

**beşéğiz** = *Ḳu.* Gepke arilaşḳaḳ, yétim aḳsaḳal, saḳalğa yamaşḳuçi. = T. Söze karışmak, durmadan söze karışan. = T.Diy. ø ? = ET *baş* ve *ağız*

**beḳem** = Ḳiş-yaz kökirip turidiğan ğolluḳ derehniŋ bir hili (ğoli ḳaramtul ḳizil, yağiçi çiŋ kélidu). = T. Kış yaz göğeren bir ağaç çeşidi (gövdesi esmer kızıl, ağacı sağlam olur). = T.Diy. ø ? = < ?

**begçek** = *Ḳe.* Beg balisi, begzade; taz. = T. Bey çocuğu, beyefendi; kel. = T.Diy. ø ? = ET *beg* ve *çek*

**belpürme** = *H.* Garmon yopka (yéŋidin yasalğan söz). = T. Pileli etek (yeniden türeyen kelime). = T.Diy. ø ? = ET *bel* ve *pürme* < *bürme* "bükülmüş, dönmüş şey" ED 366a

**beltartma** = *Ḳe.* Tasma belvağ. = T. Kemer, kuşak. = T.Diy. ø ? = < ?

**belçe 1** = *H.* Mozdozniŋ kön-çemlerni tilidiğan, şilidiğan piçiḳi. = T. Ayakkabıcının ayakkabı tabanını kesmek için kullandığı alet. = T.Diy. ø ? = < ?

**belçe 2** = Meş, oçaḳtin kül alidiğan kiçik gürcek. = T. Soba veya ocaktan kül almaya yarayan küçük kürek. = T.Diy. *belçe* Der.S.II 607 = < ?

**belçe 3** = *Ḳu.* Tağ bağri. = T. Dağ yamacı. = T.Diy. ø ? *bel*+ Far. -*çe*

**belçek** = *H.* Kiçik kürek. = T. Küçük kürek. = T.Diy. ø ? Krş. T. *bel* +Far. -*çek*

**belçir** = *Ḳu.* İkki éḳinniŋ ḳoşulğan yéri. = T. İki suyun birleştiği yer. = T.Diy. ø ? *belçir* "nehirlerin birbirine karıştıkları nokta; kavşak" Mo-TS 155a bk. *beldir* ET *beltir* ED 334a bk. *beldir* maddesi

**beldeŋ** = *Ḳu.* Epkeş, baldaḳ. = T. İki ucunda askısı bulunan, iki tarafında kova ile su taşımak için kullanılan alet. = T.Diy. ø ? = < ?

**beldem** = *Ḳu.* Boğum, öge. = T. Bağlantı, eklem. = T.Diy. ø ? = < ?

**beldir** = *Ḳu.* Töt koça ağzi, doḳmuş, töt çasa. = T. Dört cadde ağzı, köşe, kavşak. = T.Diy. ø ? = ET *beltir* ED 334a

**beldimek =** Bertimek, tayakniŋ şoyna çigidiğan yérige bertik çiḳarmaḳ. = T. Bir şeyi kertik kertik yapmak, sütunun ip bağlanan yerine kertik açmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**belköynek =** *Ḳu.* Yopka (yéŋidin yasalğan söz). = T. Etek (yeniden türeyen kelime). = T.Diy. ø ? = ET *bel* ve *köynek*

**belgürcek =** *Ḳu.* "*Belçe 2*"ge ohşaş. = T. "*Belçe 2*" ye benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**belgünek =** *Ḳu.* Édir bağri. = T. Tepe yamacı. = T.Diy. ø ? = < ?

**bellik 1 =** *L.* İştanniŋ béli, lépez. = T. Pantolonun beli, kuşak, kemer. = T.Diy. *béllik*(1)→ *belbağı* Der.S.II 623 = ET *bel+lik*

**bellik 2 =** *Ḳu.* Harva belviği. = T. At arabasının kemeri. = T.Diy. *Béllik*(2) → *belbağı* Der.S.II 623 = ET *bel+lik*

**bellimek =** Nişanğa almaḳ - ḳorolğa almaḳ; miltiḳḳa oḳ salmaḳ (*betlimek*mu diyilidu). = T. Nişan almak; tüfeğe mermi koymak (*betlimek* de denir). = T.Diy. Krş. *bellemek* "işaret koymak" Der.S.II 615 = ET Krş. *belgü* "nişan, im, belge" DLT-Dizin 82

**bemel =** *Ğ.* Öge, béğiş. = T. Eklem. = T.Diy. ø ? = < ?

**bemelçek =** *Ğ.* "*Bemel*"ge ohşaş. = T. "*Bemel*" e benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**beyge almaḳ =** *Ğ.* Birinçilikni almaḳ, birinçi bolmaḳ, ozüp çikmaḳ. = T. Birinciliği almak, birinci olmak, en öne çıkmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**beva kelmek =** *Ḳe.* Teŋ kelmek, toğra turmaḳ. M: *Hucumğa beva kélelmigen düşmen eskerliri ḳéçişḳa başlidi.* = T. Eşit olabilmek, karşı durmak. M: *Hücuma karşı gelemeyen düşman askerleri kaçışmaya başladı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**bota =** Havança téşi (bezi caylarda "*böte*" diyilidu). = T. Havan taşı (bazı yerlerde "*böte*" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**boto =** *L.* Bota, taylaḳ. = T. Köşek, deve yavrusu, taylak. = T.Diy. *bota→boduk* Der.S.II 743 = ET *botu* ED 299a

**boca 1 =** *Ḳu.* İşenç, kapalet, mölçer. *Tuğutḳa boca yoḳ* (maḳal). = T. İnanç, güven, kefalet, tasarı. *Doğuma güven yok (ne zaman olacağı belli olmaz)* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**boca 2** = *Ğ.* Harviğa ķétilğan atniŋ uzun tizgini. = T. Arabaya koşulan atın uzun dizgini. = T.Diy. ø ? = < ?

**boça** = *H.* Ķatilip ķurutulğan göş. = T. Kurutulan et. = T.Diy. ø ? = < ?

**boda** = *Ķu.* Çoŋ mal, ķaramal. = T. Büyükbaş hayvan. = T.Diy. ø ? *boda* Mo-TS. "büyük davar" 173a

**bodaķ** = *Ķe.* Ķıyas, mölçer, perez. M: *U oylap başķiçe bir bodaķķa keldi.* = T. Kıyas, tasarı, tahmin. M: *O düşünüp başka bir tahmin yürüttü.* = T.Diy. ø ? = < ?

**bodek** = *H.* Sémiz, budruķ. = T. Semiz, şişman, hoş, tatlı. = T.Diy. ø ? = < ?

**bodolğo** = *L.* Taķabil. M: *Bodolğo kelmek* - taķabil kelmek. = T. Kendi aralarında, kendi içlerinde denk olmak. M: *Bodolğo kelmek* – denk gelmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**boran çéçigi** = *Ķu.* Mamkap, kuseyhua. = T. Yabani hindiba. = T.Diy. ø ? = ET *boran* ve *çéçek+i*

**boran ķopti** = *Ķu.* Boran çiķti. *Kembeğel talķan yise boran ķopuptu* (maķal). = T. Fırtına çıktı. *Yoksul kavrulmuş un yese fırtına kopardı* (atasözü). = T.Diy. Krş. *fırtına kopmak* = ET *boran* ve *ķop-tı*

**borul** = *Ğ.* Haldar (çipar). Burul at. = T. Benli (benekli, alaca). Demir kırı at. = T.Diy. ø ? = < ?

**bozaŋ topa** = *H.* Yol topisi. = T. Yol toprağı. = T.Diy. ø ? = < ?

**bozğun tülek** = Uçar-ķanatlarniŋ birinçi ķétim tük taşlişi (ikkinçi ķétim tük taşlişi "kök tülek", üçinçi ķétim tük taşlişi "ķara tülek" diyilidu). = T. Kuşların ilk kez tüy bırakması, eski tüylerini atması (ikinci kez tüy dökmesine "kök tülek", üçüncü kez tüy dökmesine "ķara tülek" denir). = T.Diy. ø ? = ET *boz-ğun* ve *tülek* DLT-Dizin 669

**bozķiya** = Tuman ķirosu (tumanliķ ķiş künliri tal-dereh şahliri yaki simtanap tüvrüklirige bağlinip kétidiğan ķarğa ohşaş ķiro). = T. Duman (sis) kırağısı. (Sisli kış günlerinde ağaç dallarına veya elektirik direklerine yapışan kara benzer kırağı). = T.Diy. ø ? = ET *boz+kıya* "küçültme edatı" DLT-Dizin 324

**bozluķ** = *Ğ.* Éçilmiğan tiŋ, boz yer. = T. Sürülmemiş toprak. = T.Diy. *bozluk→bozlak* Der.S.II 752 = < ?

**bozlimaķ** = İŋrimaķ, buvullimaķ (tögyiniŋ bozlişi). = T. İnlemek, böğürmek (devenin bağırması, inlemesi). = T.Diy. *bozula-→bozla-* Der.S.II 752 = ET *bozla-* ED 392a

**bozlap yiğlimaķ** = Höŋgirek étip yiğlimaķ, ķattiķ yiğlimaķ, tögidek bozlap yiğlimaķ. = T. Hüngür hüngür ağlamak, çok ağlamak, deve gibi inleyip ağlamak. = T.Diy. ø ? *bozla-p* ve *yığli-maķ* < ET *bozla-* "ses vermek, bağırmak" DLT-Dizin 106, *yığla-* "ağlamak" DLT-Dizin 781

**bosut** = *Ğ.* Toyda kişiler ademgerçilik yüzisidin ķoyidiğan soğa-salam. = T. Düğünde kişilerin yardımlaşma amacıyla koydukları hediye, armağan. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *basut* "destek, yardım" ED 372a

**bosurma telpek** = *Ķe.* Tumaķ yaki telpekniŋ bir türi. = T. Kışlık veya yazlık kalpağın bir türü. = T.Diy. ø ? = < ?

**bosuķ 1** = *Ķu.* Bosuğa. = T. Eşik taşı. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *basığ* "basık" ED 373a, Krş. *bas-* DLT-Dizin 71

**bosuķ 2** = *L.* Boğursaķ. = T. Yağda pişirilmiş hamur; lokma. = T.Diy. ø ? = < ?

**bosunçuķ** = *Ğ.* Bozek, anay. = T. Başkalarına karşı gelemeyen, karşı koyma yeteneği eksik kişi, başkalarının hor gördüğü. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *basınçak* ED 374a, *basunçuk er* "zayıf görülen, önem verilmeyen adam" DLT-Dizin 72

**boşķa** = *Ķu.* Ordida uşşaķ işlarğa yeni lavazimat işliriğa mesul bolğuçi kişi ("boşķi"mu diyilidu). = T. Sarayda ufak işlerden yani techizat işlerinden sorumlu olan kişi ("boşķi" de denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**boş meyse** = *Ķe.* Boşaŋ, izleŋgü. = T. Cansız, uyuşuk, zayıf, cılız. = T.Diy. ø ? = < ?

**boğa** = *Ğ.* Harviğa ķétilidiğan atniŋ boyniğa sélinidiğan cumbu. = T. Arabaya koşulan atın boynuna yerleştirilen, kumaştan yapılmış bir tür hamut. = T.Diy. ø ? = < ?

**boğcima** = *H.* Bopa, boķça. = T. Bohça. = T.Diy. ø ? = < ?

**boğça** = *L.* Toyluḳ; bopa, boğcima. = T. Düğün için gereken şeyler; bohça. = T.Diy. *bohça* = ET Krş. *boğ* "bohça, eşya konan heybe" ED 311a

**boğdaş** = *Ḳe.* Bir h̲il köktat. = T. Bir çeşit sebze. = T.Diy. ø ? = < ?

**boğmaḳ 1** = *L.* Bağlam. = T. Bağlam, deste, demet. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *boğım* DLT-Dizin 99

**boğmaḳ 2** = *Ku.* Boğmaḳ, ḳiltaḳ (uşşaḳ canivarlarni tutuş üçün ḳoyulidiğan bir h̲il tozaḳ). = T. Boğmak; tuzak, kapan (ufak canlıları tutmak için konulan bir çeşit tuzak). = T.Diy. ø ? = ET Krş. *boğ-* DLT-Dizin 98

**boğmaḳ 3** = *H̲.* Sémiz, doğilaḳ. = T. Semiz, şişman, kısa ve semiz. = T.Diy. ø ? = < ?

**boğuç** = *Ḳe.* Boḳuş, pöpük. = T. Bağ, saçak. = T.Diy. ø ? Yuyg. *bog-uç* (?) < ET *boġ-* ED 311b

**boğum** = *Ḳu.* İnim, ukam, siŋlim. = T. Küçük erkek kardeşim, kız kardeşim. = T.Diy. ø ? = < ?

**boğun 1** = *H̲.* Çiŋgilikke oh̲şaydiğan bir h̲il ösümlük. = T. Yaban ketenine (aktimon) benzeyen bir çeşit bitki. = T.Diy. ø ? = < ?

**boğun 2** = *Ḳu.* Here (hesel herisi). = T. Arı (bal arısı). = T.Diy. ø ? = < ?

**boğunaḳ** = *H̲.* Çaŋ-tozaŋ. = T. Toz duman. = T.Diy. Krş. *boğunak* "yağmurdan önceki boğucu hava" Der.S.II 731 = ET *boğ-un-aḳ*

**boğunuḳmaḳ** = *H̲.* H̲apa bolmaḳ, boğulmaḳ. = T. Kızmak, öfkelenmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**boğun yatiği** = *Ḳu.* Here königi. = T. Arı yuvası. = T.Diy. ø ? = < ?

**boḳtaḳ** = *Ḳu.* Kiçik davan yaki toğra ḳir. = T. Küçük yokuş veya dik yamaç. = T.Diy. ø ? = < ?

**boḳtuğ** = *L.* Ceynektin yuḳuri mürigiçe bolğan ariliḳ. = T. Dirsekten yukarı omuza kadar olan aralık. = T.Diy. ø ? = < ?

**bolaḳ** = Boldurulğan, köpken. M: *Bolaḳ manta.* = T. Kabartılan. M: *Kabartılan mantı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**bolca 1** = *H̲.* Dereh̲ kötigi. = T. Ağaç kütüğü. = T.Diy. ø ? = < ?

**bolca 2 =** Mölçer, ķiyas. = T. Tasarı, kıyas. = T.Diy. ø ? = < ?

**bolca térek =** H. Yiltizidin köklep çiķķan térek. = T. Kökünden filizlenip çıkan kavak ağacı. = T.Diy. ø ? = < ?

**bolcalimaķ =** Mölçerlimek, ķıyas ķilmaķ. = T. Tasarlamak, kıyaslamak. = T.Diy. ø ? = < ?

**boluķ =** *Ğ.* Hosulluķ, ohşiğan. M: *Boluķ buğday* - hosulluķ buğday. = T. Verimli. M: *Boluķ buğday* – verimli buğday. = T.Diy. Krş. *bolluk* = < ?

**bolum =** Layaķet, iķtidar, ķabiliyet. M: *Bolumluķ kişi* - ķabiliyetlik kişi. *Bolumsizni bolduralmidim, hurcun-ķaçisini tolduralmidim* (maķal). = T. Yetenek, kabiliyet. M: *Bolumluķ kişi* – kabiliyetli kişi. *Beceriksizi kabiliyetli yapamadım, heybesini – kabını dolduramadım* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**bonca =** *Ķe.* İkki-üç yilliķ köçet. = T. İki üç yıllık fidan. = T.Diy. ø ? = < ?

**boy =** *Ķu.* Boytaķ, tul. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Teŋtuşlar öylinip ketti, bir yürüymizmu boy. Saķal-burut ķolğa keldi, ķilmaymizmu toy.* = T. Bekar, dul. Koşukta böyle gelir: *Teŋtuşlar öylinip ketti, bir yürüymizmu boy. Saķal-burut ķolğa keldi, ķilmaymizmu toy.* = T.Diy. ø ? = < ?

**boyaķ =** *Ķu.* Zaraŋza. = T. Bir tür yağlı bitki. = T.Diy. ø ? = < ?

**boyandimaķ =** *Ķe.* Boynini sozup ķarimaķ. = T. Boynunu uzatıp bakmak. = T.Diy. ø ? = ET *boyun+da- ?*

**boy aynek =** *Ķu.* Tam eynek (tamğa yölep ķoyulidiğan tik eynek). = T. Duvar aynası (duvara dayandırılıp konulan dik ayna). = T.Diy. *boy aynası bod* ve Far. *āyine* OTL 55b

**boytasma =** Vucaŋdey (esker başliķliri boyiğa asidiğan tasmabağ). = T. Rütbece yukarı askerlerin taktıkları kemer. = T.Diy. ø ? *boy*< ET *bod* ve *tasma* < *tasam-a* "tasma, sırım, şerit" Mo-TS 1208

**boysüre =** *Ğ.* Boy sürüştürüp, boyiğa ķarap. M: *Balilarni boysüre ķilip tizmaķ.* = T. Boy sırasına göre, boyuna bakarak. M: *Çocukları boy sırasına koyup dizmek.* = T.Diy. ø ? = ET *boy* ve *süre*

**boylaşmaķ =** Boy igizligini sélişturmaķ. M: *İkkimiz boylişip baķayli, ķaysimiz igiz ikenmiz.* = T. Boy uzunluğunu karşılaştırmak. M:

*İkimiz boylaşıp bakalım hangimiz uzunuz.* = T.Diy. *boylaş-* Tar.S.I 648 = < ?

**boylimaķ =** Boyunni sozup ķarimaķ; tegmek, yetmek; *u yiraķķa boylap ķaridi; ağamça ķuduķķa boylimidi; men suğa boylimidim (men suniŋ tektige yételmidim).* = T. Boynunu uzatıp bakmak; değmek, ulaşmak; *o uzağa boynunu uzatarak baktı; halat kuyuya varmadı; men soğa boylimidim (ben suyun altına ulaşamadım).* = T.Diy. ø ? = ET *boy+la-*

**boyunçaķ =** *Ķu.* H̲amut (kalini harva yaki sapanğa ķoşķanda, boyniğa sélinidiğan ceyneksiman yağaç esvap). = T. Hamut, koşum (ineği araba veya karasabana koşarken boynuna yerleştirilen dirseğimsi ağaçtan alet). = T.Diy. *boyuncak* “boyunduruk” Der.S.II 747 = < ?

**butnaş =** Batnaş, ķéydaş, ağriniş. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Ériķ–österj atlaysen, yuķuri-töven ķatneysen. İşiŋ oŋğa tartmisa, maŋa nime butnaysen.* = T. Küsme, kızma, darılma. Koşukta bu şekilde gelir: *Ériķ–östeŋ atlaysen, yuķuri-töven ķatneysen. İşiŋ oŋğa tartmisa, maŋa nime butnaysen.* = T.Diy. ø ? = < ?

**buralķa =** *Ķu.* Musapir, yaķa yurttin kélip ķalğan, işikmu-işik doķurup yürgüçi (“buralķi” mu diyilidu). = T. Gurbetçi, yolcu, başka ülkeden gelip kalan, kapı kapı dolaşan (“buralķi” de denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**burda bolmaķ =** H̲apa bolmaķ, aççiğlanmaķ. = T. Kızmak, öfkelenmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**burdu =** *L.* Aldam (Turpanda *bürda* diyilidu, *burda ķilmaķ* - aldimaķ, sah̲ta ķilmaķ). = T. Aldatmak (Turfan’da *bürda* denir, *burda ķilmaķ*– aldatmak, kandırmak, hile yapmak). = T.Diy. ø ? = < ?

**burni burodiğan =** *Ķu.* İşi oŋmiğan, teleysiz. = T. İşi yaver gitmeyen, talihsiz. = T.Diy. ø ? = ET *burun+i buru-diğan*

**burni köpmek =** *Ğ.* Balağetke yetmek (selbiy menide işlitilidu). = T. Kemale ermek, erginleşmek (olumsuz anlamda kullanılır: şımarmak, kendini büyük görmek). = T.Diy. Krş. *burnu büyümek* = ET *burun+i köp-*

**burnini tartalmay ḳalmaḳ** = Bek aldiraşçiliḳ bolup ketkenlikni bildüridu. = T. Çok yoğun olmayı belirtir. = T.Diy. ø ? = < ?

**burniniŋ töpisige élip ḳoymaḳ** = *Ğ.* Pisent ḳilmasliḳ, étivarğa almasliḳni bildüridu. = T. Aldırmamazlık, önemsememe ve değer vermemeyi belirtir. = T.Diy. Krş. *burnunun dikine (veya doğrusuna) gitmek* = < ?

**burutini yékende almaḳ** = *Ğ.* Eplimek, caylimaḳ, cacisini bermek. = T. Mecaz: dersini vermek. = T.Diy. ø ? = < ?

**buruğdimaḳ** = *Ḳu.* Közge çüşken aḳni emleş üçün ḳollinilidiğan bir h̲il addi usul. = T. Göze düşen akı tedavi etmek için kullanılan bir çeşit basit usul. = T.Diy. ø ? = < ?

**buruḳmaḳ** = *Ğ.* Ğerḳ bolmaḳ. M: *İşḳa buruḳmaḳ*; *haraḳḳa buruḳmaḳ* - *haraḳḳa ğerḳ bolmaḳ.* = T. Batmak, dalmak. M: *İşe batmak*; *haraḳḳa buruḳmaḳ* – çok içki içmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**burunduḳ** = *L.* Çülük (töğiniŋ). = T. Devenin burnundan geçirilerek dizgin bağlamak için yapılan dirseğimsi ağaç. = T.Diy. *burunduk* Tar.S. II 714 = ET *burunduk* ED 368a

**buz adem** = *Ḳu.* İş buzar, çataḳçi: *bu bala buz adem çiḳip ḳaldi* - bu bala iş buzar adem çiḳip ḳaldi. = T. İşi bozan, işi karıştıran: *bu bala buz adem çiḳip ḳaldi* – bu çocuk yaramaz olup çıktı. = T.Diy. ø ? *buz* < Krş. *buz-* ve Ar. *ādem* OTL 9a

**buzum béşi** = *Ḳu.* Beŋvaş, iş buzdi, çataḳçi. = T. Yaramaz, işi bozan, afacan. = T.Diy. ø ? = ET *buz+um baş+i*

**bus-bulğunaḳ** = *Ḳe.* Bus-tütün. M: *Bus-bolğunaḳ tütün dimiğini éçiştururmaḳta idi.* = T. Pus duman. M: *Pus duman genzini acıtmaktaydı.* = T.Diy. Krş. *pus* ve *bulanık* = ET *bus* ve *bulanık*

**buğday umiçi** = *Ḳe.* Buğday unini sel nemdep alḳanda himirip étilidiğan umaş. = T. Buğday ununu biraz ıslatıp avuçta küçük küçük şekiller vererek yapılan çorba. = T.Diy. ø ? = < ?

**buğdiyek** = *Ḳe.* Kékirtek; bir h̲il ot. = T. Boğaz; bir çeşit ot. = T.Diy. ø ? = < ?

**buğul** = *Ḳe.* “Borul”ğa oh̲şaş. = T. “Borul”a benzer. = T.Diy. ø ? = <

?

**buğunutte =** *Ḳu.* Bu yerde, meşede. = T. Bu yerde, burada. = T.Diy. ø ? = < ?

**buḳa bağlimaḳ =** *Ğ.* Bih̲ çiḳarmaḳ. M: *Dereh̲ buḳa bağlaptu, bu yil mive oh̲şiğidek.* = T. Tomurcuk, filiz çıkarmak. M: *Ağaç tomurcuklandı, bu yıl meyve verimli olacak galiba.* = T.Diy. ø ? = < ?

**bul =** Aşliḳniŋ yamğurda ḳélip buzuluşi. M: *Bu buğday bul bolup ḳéptu.* = T. Tahılın, ekinin yağmurda kalıp bozulması. M: *Bu buğday bozulup gitti*. = T.Diy. ø ? = < ?

**bulbulek =** H̲erek. = T. Tambur vb. çalgı aletlerinin tellerini kaldırmak için bu aletlerin yüz tarafına konulan küçük parça (direk). = T.Diy. ø ? = < ?

**bultulmaḳ =** *Ḳu.* Gollimaḳ, bezlimek, bana ḳilmaḳ, aği ḳilmaḳ. M: *Sen balini bultulap tur, men talağa çiḳip kirey.* = T. Kandırmak, bahane etmek, teskin etmek, yatıştırmak. M: *Sen çocuğunu yatıştıradur ben sokağa çıkıp geleyim.* = T.Diy. ø ? = < ?

**bulcimaḳ =** Ḳimirlimaḳ, ḳozğalmaḳ, midirlimaḳ, tevrimek. = T. Kımıldanmak, hareketlenmek, sallanmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**bulğuçlimaḳ** = Silkişlimek, it-börilerniŋ bir nersini çişlep turup silkişlişi, kaliniŋ müŋgüzüni uyaḳ-bu yaḳḳa pulaŋlitişi. = T. Silkmek, sallamak, köpek ve kurtların bir şeyi ısırıp sallayışı, ineğin boynuzunu o yana bu yana sallaması. = T.Diy. ø ? = < ?

**bulğimaḳ =** *Ḳu.* Pulaŋlatmaḳ, şiltimaḳ. M: *Ḳoluŋni tola bulğimay gep ḳil.* = T. Sallamak. M: *Elini çok sallamadan konuş.* = T.Diy. ø ? = ET *bulğa-* ED 337a

**buluḳturma =** Türüm-türüm, türülüp-türülüp. M: *Turh̲undin is buluḳturma bolup çiḳivatidu.* = T. Buram buram, kıvrılıp kıvrılıp. M: *Bacadan duman kıvrılıp kıvrılıp çıkıyor.* = T.Diy. ø ? = < ?

**buy salmaḳ =** *H̲.* İsriḳ salmaḳ. = T. Tütsülemek. = T.Diy. ø ? Far. *būy* OTL 115b ve *sal-*

**buysu =** *L.* Etre, adikolun. = T. Parfüm. = T.Diy. ø ? Far. *būy* OTL 115b

ve *su*

**bötün =** *Ğ.* Yoçun, yat. = T. Yabancı. = T.Diy. ø ? = < ?

**böcen** = Toşķan balisi (bezi caylarda “bécen”diyilidu). = T. Tavşan yavrusu (bazı yerlerde “bécen” denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**böre bégi** = *Ķu.* Yava hayvanlarğa mes’ul bolğuçi beg. = T. Yabani hayvanlardan sorumlu olan bey. = T.Diy. ø ? <ET *böri* ED 356a ve *beg* ED 322 b

**böre térisini keymek** = *Ğ.* Hava tutulğanliğini yaki ademniŋ ğezeplengenligini bildüridü. = T. Havanın tutulması ya da insanın öfkelenmesini belirtir. = T.Diy. ø ? *böri tére+si+ni key-* < ET *böri* ED 356a, *teri* ED 531a, *ked-* ED 700b

**böre samsiği** = Bir hil sémiz etlik teyyartap ot. = T. Bir çeşit semiz, asalak ot. = T.Diy. ø ? = ET *böri* ve *samursak+i*

**böre soymisi** = *Ķe.* Kepe ķoğun (Ķomulda “kelpigon” diyilidu). = T. Bir çeşit kavun (Kumul’da “kelpigon” denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**börekçe halķa** = *Ķe.* Börek şeklidiki zire. = T. Böbrek şeklindeki küpe. = T.Diy. ø ? = < ?

**börte at** = *Ğ.* Éşek reŋgi at. = T. Eşek rengindeki at. = T.Diy. ø ? = < ?

**börtme** = *Ğ.* Ķapartma: *Börtmegül* - ķapartmagül; *börtme şal* - ķapartmagül çiķirip işlengen romal. = T. Kabartma. *Börtmegül* – kabartma desen; *börtme şal* - kabartma desen çıkarılıp işlenen başörtüsü. = T.Diy. ø ? = < ?

**bözçi** = *L.* Toķumiçi, bapkar. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Tektek éter ömürçi, pölni usar könçi. Béligiçe ora kolap, can talişar bözçi.* = T. Dokumacı. Koşukta bu şekilde gelir: *Tektek éter ömürçi, pölni usar könçi. Béligiçe ora kolap, can talişar bözçi.* = T.Diy. *bezci* = ET *bözçi* ED 390a

**böskek** = *Ğ.* Ķopal, arķan üzer. = T. Çok kaba. = T.Diy. ø ? = < ?

**bösük tevretke** = *Ķu.* Yaçivek. = T. Bir tür böcek. = T.Diy. ø ? = < ?

**bökeymek** = *Ķu.* Éŋişmek, doŋğaymaķ. = T. Eğilmek. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *bük-* “eğmek” ED 324a

**böktürge** = Ğancuğa. = T. Yük bağlamak amacıyla eyerin arkasına takılan çift tasma. = T.Diy. ø ? = < ?

**bökterlimek** = Ğancuğilimaķ. = T. Eyerin arkasına yük bağlamak. = T.Diy. ø ? = < ?

**bökse** = *Ķu.* Pes, töven. = T. Alçak, aşağı, düşük. = T.Diy. ø ? = < ?

**böksi bolmaķ** = *Ķu.* Éŋişmek, pükülmek, peslimek. = T. Eğilmek, bükülmek, alçalmak. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *bük-* "eğmek" ED 324a

**bökmek** = *Ķu.* Boy egmek, boy sunmaķ, teslim bolmaķ, el bolmaķ; kemter bolmaķ. = T. Boy eğmek, boyun eğmek, teslim olmak; mütevazı olmak. = T.Diy. Krş. *bük-* = ET Krş. *bük-* "eğmek" ED 324a

**bölek** = *Ķu.* Halta, sovğa. M: *Halta-vélek evettuķ* - sovğa-salam evettuķ. = T. Saygı belirtme, gönlünü alma, tebrik etme gibi amaçlar ile verilen şey, hediye. M: *Halta-vélek evettuķ* – hediye gönderdik. = T.Diy. *bölek* Der.S.II 768 = ET *béleg* ED 338b

**bölek çiķmaķ** = Öy ayrip çiķmaķ. = T. Evi ayırıp çıkmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**bölençük** = *Ķe.* Segünçük. = T. Saça takılan bir çeşit süs. = T.Diy. ø ? = < ?

**bölge** = *L.* Sovğa, sovğa-salam, halta, halta vélek. = T. Hediye, hediye paketi. = T.Diy. ø ? = < ?

**böver** = *Ķu.* Küngey, künbaķar terep. = T. Güney, güneşin battığı taraf. = T.Diy. ø ? = < ?

**bövek** = *H.* Bovaķ. = T. Bebek. = T.Diy. *böbek* Der.S.II 754 = < ?

**bövekçilik** = *Ğ.* Gödeklik, terbiyisizlik, yaşliķ, baliliķ. = T. Ufaklık, gençlik, çocukluk. = T.Diy. ø ? = < ?

**bücü** = *Ķu.* Cin, alvasti (kiçik balilarni ķorķitişķa ķollinidiğan söz). = T. Cin, kötü ruh (küçük çocukları korkutmak için kullanılan kelime). = T.Diy. ø ? = < ?

**bügülük** = *Ğ.* Yağaç çaŋ, kaŋ karviti, bençaŋ. = T. Tahtadan yapılan yatılacak yer. = T.Diy. ø ? = < ?

**büldürge** = *Ķu.* Ķamçiniŋ ķarsilditidiğan çüçisi; oķniŋ büldürgisi. = T.

Kamçının şaklayan ucu; kurşunun ucu. = T.Diy. ø ? = < ?

**büviḳapaḳ =** “Bozḳiya”ğa oẖşaş. = T. “Bozḳiya” ya benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**bétaldi =** *Ǧ.* Öz aldiğa, öz meyliçe; bikarğa, boşḳa. = T. Kendi bildiğince, kendi istediği gibi; boşuna. = T.Diy. ø ? Krş. Far. *bī-* OTL 99a ve Ar. *ṭāil* OTL 1024a

**bétemtira =** *Ḳu.* Aldiraŋğu. = T. Daima acele eden, aceleci. = T.Diy. ø ? = < ?

**bécimboş =** *Ḳe.* Boşaŋ, ğeyretsiz. = T. Gevşek, cansız, uyuşuk, gayretsiz. = T.Diy. ø ? = < ?

**bédirimaḳ =** *Ḳu.* Ḳisilmaḳ, azar yimek, ẖarlanmaḳ. = T. Kısılmak, azar işitmek, aşağılanmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**bézek =** Zinnet, yasidaḳ, yasançuḳ, saẖta. = T. Zinnet, süs, güzelleştirilen, donatılan, sahte. = T.Diy. *bézek* Der.S.II 650 = ET *bezek* ED 391a

**bésiḳ =** *Ǧ.* Éğir; peskariğa çüşüp ḳalmaḳ. M: *Dadisiniŋ peylige ḳarap, oğli ẖéli bésiḳiğa çüşüp ḳaldi.* = T. Ağır; sinmek. M: *Babasının öfkesine bakıp oğlu epey sindi.* = T.Diy. Krş. *basık* = ET *basığ* ED 373a

**bésiḳliḳ =** *H̲.* Önce. M: M*avu ẖamandiki bésiḳliḳ kimniŋ?* = T. Deste, buğday destesi. M: *Bu harmandaki buğday destesi kimin?* = T.Diy. ø ? = < ?

**bésilğaḳ =** Bir ẖil ösümlük. = T. Bir çeşit bitki. = T.Diy. ø ? = < ?

**béşi bağlaḳliḳ =** *Ǧ.* Biravğa yatliḳ ḳilişḳa pütüşüp ḳoyğan ḳiz béşi bağlaḳliḳ ḳiz diyilidu. = T. Biriyle evlenmek için anlaşan kıza başı bağlı kız (sözlü kız) denir. = T.Diy. Krş. *başı bağlı olmak* = < ?

**béşi boş =** *Ǧ.* Birsige bağlanmiğan, diyişip ḳoyğan yéri yoḳ, layiği yoḳ, pütüşmigen. = T. Birine bağlanmayan, sözlü olmayan (kız), sevdiği olmayan, anlaşmayan. = T.Diy. *başıboş* “bir şeye veya bir kimseye bağlı olmayan” TS = < ?

**béşi törimek =** Béşi aylanmaḳ, ézip ḳalmaḳ. M: *Bu aylanma koçilarğa kirip béşim törep ḳaldi.* = T. Başı dönmek, şaşırmak. M: *Bu dönemeçli sokaklara girince başım döndü (yolunu şaşırmak).* =

T.Diy. Krş. *başı dönmek* = < ?

**béşida çéḳilğan çaḳmaḳ =** *Ğ.* Biravni bozek tapmaḳ yaki eh̲meḳ ḳilmaḳ. = T. Birini horlamak, incitmek veya ahmaklaştırmak. = T.Diy. Krş. *yıldırımla vurulmuşa dönmek* = < ?

**béşida denşaŋ yolimaḳ =** Hile-mikir işletkenlikni bildüridu. = T. Hile, kurnazlık yaptığını belirtir. = T.Diy. ø ? = < ?

**béşida yaŋaḳ çaḳmaḳ =** Bozek tapmaḳ, ḳiynimaḳ. = T. Horlamak, küçümsemek, eziyet etmek. = T.Diy. Krş. *başında ceviz kırmak* = < ?

**béşiğa çaŋga tizmaḳ =** *Ḳe.* Koldurlatmaḳ, ḳiyinçiliḳḳa salmaḳ, teŋḳisliḳta ḳoymaḳ. = T. Aldatmak, ahmaklaştırmak, sıkıntıya koymak. = T.Diy. Krş. *başına dolamak (yıkmak)* = < ?

**béşiğa su ḳuymaḳ =** *Ğ.* Zaya ḳilmaḳ, israp ḳilmaḳ, buzup çaçmaḳ. M: *Ḳarap turup beş yüz koyniŋ béşiğa su ḳuyuvetti.* = T. İsraf etmek, savurmak. M: Göz göre göre 500 koni (para birimi) israf etti. = T.Diy. ø ? = < ?

**béşiğa sirke ḳuyuvalmaḳ =** *Ḳe.* Béşiğa bala térivalmaḳ özige iş tépivalmaḳ. = T. Başına bela açmak, kendine iş çıkarmak. = T.Diy. Krş. *başına iş (dert) açmak (çıkarmak).* = < ?

**béşiğa issitma çüşmek =** *Ḳe.* Béşi ḳatmaḳ, béşiğa ğem çüşmek. = T. Kafası karışmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**béşini berkeş, yelkisini epkeş ḳilmaḳ =** *Ḳe.* Birer işni can pidaliḳ bilen, capadin, ḳorḳmay tirişip işleşni süpetleşte ḳollinilidiğan birikme. = T. Herhangi bir işi can feda ederek, cefadan korkmadan gayret edip yapmayı belirtmek için kullanılan deyim. = T.Diy. Krş. *baş komak (bir yola)* = < ?

**béşini ğacap olturmaḳ =** *Ğ.* Kişige arilaşmay, yalğuz oçaḳ bolup ötüşni süpetleş üçün ḳollinilidiğan birikme. = T. İnsanlara karışmadan, yalnız yaşamayı belirtmek için kullanılan deyim. = T.Diy. ø ? = < ?

**béşini oçaḳ ḳilivetmek =** *Ḳe.* Çoḳan sélip, tapa-tene bilen, baş-miŋisini yevetmek, gaŋgiratmaḳ. M: *Vay doycaŋ, mubada aşliḳ oh̲şimay ḳalsa, ezalar yiğilip, béşiŋizni ocaḳ ḳilivétidu, cumo!.* = T. Gürültü çıkarıp, serzeniş ile, başını beynini yemek, sersemletmek. M: *Vay çiftçibaşı eğer mahsül verimli olmazsa çiftçiler toplanıp başınızı*

*beyninizi yer.* = T.Diy. Krş. *başını yemek* = < ?

**béşi oçuķ =** *Ğ.* “Béşi boş”ķa ohşaş. = T. “Béşi boş”a benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**béşi işşip ķalmaķ =** Bir iş üstide ehmeķliķ ķilğanliķni bildüridu. = T. Bir iş üstünde ahmaklık yapmayı belirtir (bir işte yanılma). = T.Diy. Krş. *kafası şişmek* = < ?

**béğir basmaķ =** *Ğ.* Özlişip ķalmaķ. = T. Benimsemek, alışmak. = T.Diy. Krş. *bağrına basmak* = < *?*

**béğirsaķ =** *T.* Vapadar, sadiķ, méhriban. = T. Vefalı, sadık, şefkatli. = T.Diy. ø ? = ET *bağırsak* ED 319b

**béğiş =** *Ķu.* Tügmenniŋ növitini kütüp apirip ķoyidiğan azğine aşliķ. = T. Değirmen sırasını beklemek için konulan azca tahıl. = T.Diy. ø ? = < ?

**béķim =** *Ķe.* Ķaraş, hever éliş, terbiye, ğemhorluķ ķiliş, béķiş. M: *Bu baliniŋ béķimi yahşi bolmaptu; béķimsiz bala* - terbiye körmigen bala. = T. Çocuk bakımı, yetiştirmek, şefkat göstermek. M: *Bu çocuğa iyi bakılmamış; béķimsiz bala* – terbiye görmeyen çocuk. = T.Diy. *bakım* “bir şeyin gelişmesi için verilen emek” TS = < ?

**béķimtul =** *Ķu.* Yéşil bilen sériķ ariliğidiki reŋ. = T. Yeşil ile sarı arasındaki renk. = T.Diy. ø ? = < ?

**békişmek =** *Ğ.* Pütüşmek. *Çékişmigüçe békişmes* (maķal). = T. Anlaşmak. *Tartışılmadıkça anlaşma olmaz* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**bicaķi =** *Ku.* Üzümniŋ bir türi. = T. Bir tür üzüm. = T.Diy. ø ? = < ?

**bice =** *T.* Büciğur. M: *Bice ķoza, bice körpe.* = T. Kıvırcık. M: *Kıvırcık kuzu, kıvırcık kuzu kürkü.* = T.Diy. ø ? = < ?

**biciķ =** *H.* Emçek (ayallarniŋ). = T. Meme (kadınların). = T.Diy. *bicik* Tar.S.I 544 = < ?

**bicik =** *Ķu.* Ķaznaķniŋ içidiki nerse-kérek élip ķoyulidiğan tekçe. = T. Kilerin içindeki eşya konulan duvar gözü. = T.Diy. ø ? = < ?

**bicik kirmek =** *Ķu.* Kiçik bovaķlarniŋ çéçi ikki çékisidin çüşüp ketmek.

M: *Bu baliniŋ çéçiğa bicik kirip ḳeptu.* = T. Küçük bebeklerin saçının iki yanından dökülmesi. M: *Bu bebeğin saçı iki kenarından dökülmüş.* = T.Diy. ø ? = < ?

**bicigen** = Ḳoğunniŋ bir türi (“micigen”mu diyilidu). = T. Bir tür kavun (“micigen”de denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**bicinar** = *Ğ.* Yağliḳ ürük, aḳ ürük. = T. Yağlı erik, ak erik. = T.Diy. ø ? = < ?

**biçağ** = *H̲.* Vaḳitsiz, ḳerelsiz, h̲aliğan çağda. = T. Vakitsiz, süresiz, istediği zamanda. = T.Diy. ø ? Far. *bī* OTL 99a +*çağ* ED 403b

**biçḳim** = *Ḳe.* Bolumsiz, iḳtidarsiz, ḳolidin iş kelmeydiğan, haŋvaḳti. = T. Beceriksiz, elinden iş gelmeyen, mıymıntı. = T.Diy. ø ? = < ?

**biçim** = *Ḳe.* Yüzdiki yaki alḳandiki siziḳçilar. = T. Yüzdeki ya da avuç içindeki küçük çizgiler. = T.Diy. Krş. *biçim* = ET Krş. *bıçım* “biçim” ED 295b

**bih̲simaḳ** = *Ğ.* Kökürüp ḳalmaḳ, pah̲tilişip ḳalmaḳ (bezi caylarda “nih̲simaḳ”mu diyilidu). = T. Küflenip kalmak, çürüyüp kalmak (bazı yerlerde “nih̲simaḳ” da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**birimaḳ** = *T.* Köŋül ğeşligi, köŋülniŋ biaramliği. M: *U bügün nahayiti birimaḳ körinidu.* = T. Gönül rahatsızlığı, gönlün endişelenmesi. M: *O bugün pek endişeli görünüyordu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**bireptat bolmaḳ** = Keldi-bardi ḳilmasliḳ, arazliniş, néri tur-béri tur bolup kalmaḳ. = T. (Biriyle) gidiş gelişi kesmek, küsmek, aralarının açılması. = T.Diy. ø ? = < ?

**biren-siren** = Anda-sanda, bire-bire. = T. Ara sıra, seyrek, bazen, zaman zaman. = T.Diy. ø ? = < ?

**bir pasatliḳ** = *Ḳe.* Bir ḳétimliḳ. M: *Bir pasatliḳ ceŋ.* = T. Bir defalık. M: *Bir defalık savaş.* = T.Diy. ø ? = < ?

**bir toğram** = *Ğ.* Bir cayda olturalmaydiğan, şah̲tin şah̲ḳa ḳonup yüridiğan ademlerni süpetleşte ḳollinilidu. = T. Bir yerde oturamayan, daldan dala konan insanları belirtmek için kullanılır. = T.Diy. ø ? = < ?

**bir toḳay** = *Ğ.* Bir talay, bir munçe. = T. Birçok. = T.Diy. ø ? = < ?

**bir setel** = *Ḳu.* Miḳdar söz (bir siḳimdin azraḳ). = T. Nicelik, miktar

belirten kelime (bir sıkımdan daha az). = T.Diy. ø ? = < ?

**bir ķilmaķ** = Yaymaķ, yéyivetmek, aşkara ķilivetmek. M: *U bu işni cahanğa bir ķildi.* = T. Yaymak, sermek, açmak, ifşa etmek. M: *O bu işi dünyaya yaydı.* = T.Diy. ø ? *bir* ve *ķıl-*

**bir keltürmek** = "Bir ķilmaķ"ķa oh̲şaş. = T. "Bir ķilmaķ"a benzer. = T.Diy. ø ? = ET *bir* ve *kel-tür-*

**bize** = *Ķu.* Biraz. = T. Biraz. = T.Diy. ø ? = < ?

**bizezir** = *Ķu.* Ançe-munçe, biraz. = T. Biraz, çok değil. = T.Diy. ø ? = < ?

**bizman** = Sel turup, birazdin kéyin. M: *Bizmanliķķa* - birdemdin kéyin. = T. Biraz sonra. M: *Bizmanliķķa* – biraz sonra. = T.Diy. ø ? = < ?

**bizir** = *Ķu.* Biraz, sel. M: *Bizir turup tur* - sel turup tur. = T. Biraz, azıcık. M: *Bizir turup tur* – biraz bekle. = T.Diy. ø ? = < ?

**bizik** = *Ķu.* Biraz, kiçikkine, azğine. = T. Biraz, küçücük, çok az. = T.Diy. ø ? = < ?

**bizinde** = *Ķu.* Ķoltartķu (balilarni böşükke ténip ķoyidiğan bağ). = T. Bebekleri beşiğe bağlayan bağ. = T.Diy. ø ? = < ?

**biķoruçiliķ** = *Ķe.* Kişige ķaram bolup ķéliş, kişiniŋ ķoliğa ķarap ķéliş. = T. Birinin eline bakmak (geçim açısından). = T.Diy. ø ? = < ?

**biylen** = *Ķu.* Horun, yalķav, érinçek, ézileŋgü, teyyartap (tağliķlar sözi). = T. Tembel, üşengen, gevşek, asalak (dağlıların sözü). = T.Diy. ø ? = < ?

# P

**papilimaķ** = *T.* Ömilimek (Ķumulda "öpülimek" diyilidu). = T. Emeklemek (Kumul'da "öpülimek" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**pataķ** = Aķ ķunaķniŋ yançiğandin kéyin ķalğan dan şakili. = T. Beyaz mısırın ezildikten sonra kalan tanesinin kabuğu. = T.Diy. ø ? = < ?

**pataŋ** = Geçge, boyunniŋ arķa teripi; boyun göşide bolidiğan peysiman madda (bezi caylarda “çaç”mu diyilidu). = T. Omuz, boynun arka tarafı; boyun etinde bulunan sinirimsi (kirişimsi) madde (bazı yerlerde “çaç” da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**pataŋguşlimaķ** = *Ğ.* Gecgige urmaķ. = T. Omuzuna vurmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**pacaķ** = *Ğ.* Gilem tuķuş çellisiniŋ tüvrüki. = T. Kilim dokuma kamışının sütunu. = T.Diy. ø ? = < ?

**pah̲paķ** = Ziraetlerniŋ ķoyuķ, öskileŋ emma dansiz bolup ķélişi; ķuruķ, po. M: *Bu buğday pah̲paķ bolup képtu; pah̲paķ gep.* = T. Ekinlerin gür ama tanesiz olması; kuru, boş. M: *Bu buğday tanesiz olmuş; boş söz.* = T.Diy. ø ? = < ?

**pah̲tigi oŋda uçmaķ** = İşi éķip ķalğanliķni, amiti kélip ķalğanliķni bildürgüçi birikme. = T. İşinin yürümesini, şansının gelip kalmasını belirten bir deyim. = T.Diy. ø ? = < ?

**pah̲tiven** = Pah̲tidin ķilinğan oķ, yalğan oķ. M: *Bu şeherni bir künde alimiz dep pah̲tiven poni atķan idi*; *pah̲tiven miltiķ* - balilar oynaydiğan oyunçuķ miltiķ (oķi pah̲tidin ķilinidu). = T. Pamuktan yapılan ok, yalancı ok. M: *Bu şehri bir günde alırız diye büyük laf etmişti; pah̲tiven miltiķ* – çocukların oynadığı oyuncak tüfek (oku pamuktan yapılır). = T.Diy. ø ? = < ?

**pah̲şe** = *Ķe.* Çéķilğan, buzulğan, sunğaķ, sunuķ. M: *Pah̲şe tuh̲um, pah̲şe h̲iş.* = T. Kırılan, bozulan, çabuk kırılan, kırık. M: *Kırık yumurta, kırık kerpiç.* = T.Diy. ø ? = < ?

**pah̲ma** = *Ķe.* Pah̲payğan, ciŋgilek. *Altun başliķ ataŋ bilen ķalğuçe, pah̲ma başliķ anaŋ bilen ķal* (maķal). = T. Karışık ve kabarık saç; çıngırak. *Altın başlı babanla kalacağına, kabarık saçlı annenle kal* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**pah̲maçige** = *L.* İlğanmiğan bésilğaķ çige. = T. Ayıklanmadan basılan kenevir. = T.Diy. ø ? = < ?

**pareş** = *Ķu.* Aşpez (ordada aşpezliri *pareş* diyilidu). = T. Aşçı (sarayda aşçılara *pareş* denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**parpaķ** = *Kü.* “Pah̲paķ”ķa oh̲şaş. = T. “Pah̲paķ”a benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**partaŋçi** = *T.* Bethec, israphor. = T. Tutumsuz, savurgan. = T.Diy. ø ? = < ?

**parlimaķ** = *Ķu.* Tallimaķ, hillimaķ; perlimek, ķara çiraķniŋ piligini çiķirip ķoymaķ. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Çiraķ nime köymeydu, parlap ķoysa köymemdu. Yiraķtiki yarlani, çillap ķoysa kelmemdu.* = T. Seçmek; kandilin fitilini çıkarmak. Kara kandilin fitilini çıkarmak. Koşukta bu şekilde gelir: *Çiraķ nime köymeydu, parlap ķoysa köymemdu. Yiraķtiki yarlani, çillap ķoysa kelmemdu.* = T.Diy. Krş. *parla-* "ışık saçmak" TS = < ?

**pasar** = *H.* Ķonaķniŋ şéhi. M: *Pasar otiniŋ küli çoŋ, sapsapçiniŋ gépi* (maķal). = T. Mısırın dalı. M: *Mısır dalının külü çok, sahtekarın sözü* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**pasaŋ 1** = *Ķu.* Yastuķ yağaç; harva şotisiniŋ aldikeynidiki ikki yotisini tutaşturidiğan çétiķ yağaç. = T. Kütük; at arabasının basamaklarının ön ve arka iki tarafını birleştiren yuvarlak tahta. = T.Diy. ø ? = < ?

**pasaŋ 2** = *Ķe.* Ğazaŋ (hazan). M: *Ķoğunni pasaŋdaş* - ķoğunni ğazaŋ ķiliş. = T. Yaprak dökmek, sararmak. M: Ķoğunni pasaŋdaş – tarlada kalan son kavunları herkesin alması için bırakmak. = T.Diy. Krş. *hazan* = ET Krş. *hazan* KB-İndeks 177

**paspas 1** = *L.* Pistan, pispis, pisildaķ. = T. Gömlek, palto gibi giyeceklere takılan düğme ve ilik rolünü oynayan şeyler. = T.Diy. ø ? = < ?

**paspas 2** = *Ķu.* Naçar, yaramsiz. = T. Kötü, işe yaramaz. = T.Diy. ø ? = < ?

**pasildaķ** = *L.* Ķomaç. = T. Kavrulmuş tahıl (buğday, mısır, darı). = T.Diy. ø ? = < ?

**paşa** = *L.* Çivin. = T. Sinek. = T.Diy. ø ? = < ?

**paşiliķ** = *L.* Çivinliķ (paşa ve çivindin saķliniş üçün töşekke ornitilğan tor çimildiķ). = T. Cibinlik (sivrisinek ve sinekten korunmak için döşeğe yerleştirilen ağ perde. = T.Diy. ø ? = ET *paşa+liķ*

**paķa beşigi** = *L.* Ķulüle. = T. Salyangoz. = T.Diy. ø ? = < ?

**paķa oti** = Suda ösidiğan saman ğolluķ ösümlük. = T. Suda yetişen saman gövdeli bitki. = T.Diy. ø ? = < ?

**paḳul** = *L.* Ḳomaç, pasildaḳ. = T. Tahıl, buğday, mısır, nohut gibi şeylerden kavrularak pişirilen yemek. = T.Diy. ø ? = < ?

**paḳileş** = Uzaḳ vaḳit aḳmay turup ḳalğan suniŋ yüzide peyda bolidiğan leş. = T. Uzun zaman akmadan kalan suyun yüzünde oluşan kirli tabaka. = T.Diy. ø ? = < ?

**pagi** = Hémir turuç. = T. Maya, hamur mayası. = T.Diy. ø ? = < ?

**paŋ** = Sağro, gas. = T. Sağır, işitmeyen. = T.Diy. ø ? = < ?

**paŋpa** = *Ḳu.* Ahtarmiliḳtiki yoğan çalma (bezi caylarda "pampa"mu diyilidu). *Ahtarmiliḳtin paŋpa tépilmaptu* (maḳal). = T. Sürülüp dinlendirilen topraktaki büyük, kurumuş çamur parçası (bazı yerlerde "pampa" da denir). *Sürülmüş toprakta kurumuş çamur parçası bulunmaz* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**paŋpara** = *Ḳu.* "Paŋpa"ğa ohşaş. = T. "Paŋpa"ya benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**paŋparimaḳ** = *Ḳu.* Tola semrip kéleŋsizlişip ketmek. Pompiyip ketmek. M: *Bu hotun semrip, paŋparapla kétidu.* = T. Çok şişmanlayıp iri yapılı olmak. Şişmanlamak. M: *Bu kadın şişmanlayıp irileşti.* = T.Diy. ø ? = < ?

**paŋḳay** = *Ğ.* "Paŋ"ğa ohşaş. = T. "Paŋ"a benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**paŋḳuş** = *Ğ.* Döt, haŋvaḳti. = T. Gerizekalı, ağzı açık, mıymıntı. = T.Diy. ø ? = < ?

**palaḳ** = Buzulğan, sésip ḳalğan, kökirip ḳalğan. M: *Palaḳ tuhum, nan palap ḳéptu.* = T. Bozulan, pis kokan, küflenen. M: *Çürük yumurta, ekmek küflenmiş.* = T.Diy. *palak* "eski, kullanılmış (eşya için)" Der.S.IH 3382 = < ?

**palada** = *Ḳu.* "Palaḳ"ḳa ohşaş. = T. "Palaḳ"a benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**palaḳman** = *Ḳe.* Kamalek, yay. = T. Yay. = T.Diy. ø ? = < ?

**palaŋ** = Pahal. M: *Şal paliŋi* - şal pahili. = T. Saman. M: *Şal paliŋi* – çeltik samanı. = T.Diy. Krş. *palan* "süpürge otu" Der.S.IH 3383 = < ?

**palpaŋ** = *Ku.* Çalma, pampa, paŋpa. = T. Kurumuş çamur parçası. = T.Diy. ø ? = < ?

**paltuk** = *Ğ.* Pega (maŋda)niŋ bir çéti, keş ḳoyulidiğan orun. = T. Eşiğin yan tarafı, ayakkabı konulan yer. = T.Diy. ø ? = < ?

**palçiḳ** = *L.* Su bar kéçik. = T. Su olan geçit (hayvanların veya yayaların üzerinden geçebildiği küçük su). = T.Diy. *palçıh* "balçık" Der.S.IH 3385 = ET *balçık* "çamur" ED 333a

**palḳan** = *Ḳu.* Ayaḳniŋ soŋiğa ornitilğan ḳeley. = T. Ayakkabının arkasına yerleştirilen kalay, teneke parçası. = T.Diy. ø ? = < ?

**pal köz** = *Ğ.* Pultiyip çiḳip turğan köz. M: *Uniŋ pal közlirimu hemişem birla nuḳtiğa ḳarap turatti.* = T. Patlak göz. M: *Onun patlak gözleri de sadece bir noktaya bakıp kalıyor.* = T.Diy. ø ? = < ?

**palopa** = *Ḳu.* Paleç; putlaşmaḳ. = T. Felç; ayağı takılmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**pana** = Çoŋraḳ yağaç şina. = T. Biraz büyük ağaç takoz. = T.Diy. ø ? = < ?

**panas** = *H.* İznakḳa işlitilidiğan métal. = T. Rozet için kullanılan metal. = T.Diy. ø ? = < ?

**panaḳimaḳ** = *Ğ.* Pana tartmaḳ, panağa érişmek, yölekçige érişmek. = T. Sığınmak, sığınağa erişmek, yardıma erişmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**panus ot** = Étiz boylirida ösidiğan bir hil ot. = T. Tarla kenarlarında yetişen bir çeşit ot. = T.Diy. ø ? = < ?

**pavan** = *H.* Palvan-pehlivan (bu söz batur, ḳehriman küçlük; mergen; ovçi digen menilerni béridu). = T. Pehlivan, savaşçı (bu kelime kahraman, güçlü; atıcı; avcı anlamlarını verir). = T.Diy. ø ? = ET ø ?

**pay bermeslik** = *Ğ.* Çidaş bermeslik, paylimasliḳ. = T. Dayanıksız. = T.Diy. ø ? = < ?

**paytimisini tetür orimaḳ** = Palaket basmaḳ, teliyi ḳaçmaḳ. = T. Felakete uğramak, talihi kaçmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**payçek** = *H.* Paçaḳ. = T. Bacak, ayak. = T.Diy. ø ? ET Krş. Far. *pāy* OTL 854b +Far.(küçültme eki) *-çek*

**payhan** = *H.* Yançiş üçün hamanğa dövilengen önce; paçaḳ söŋigi. M: *Payhan salmaḳ* – önce yaymaḳ. Payhiniŋni çéḳivétimen. = T.

Öğütmek için harmanda toplanan buğday destesi; bacak kemiği. M: *Payẖan salmaḳ* – buğday destesini yaymak. *Bacağını kırmak*. = T.Diy. ø ? = < ?

**payẖanlimaḳ** = H̲. Çeylimek, dessimek, yançimaḳ, pétiḳdimaḳ. = T. Çiğnemek, basmak, öğütmek, ayakları altında ezmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**paysoḳ** = H̲. Posuḳḳide tuyuḳsiz, tasadipiy (“parisoḳ”mu diyilidu). = T. Birdenbire, ansızın (“parisoḳ” da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**payka** = H̲. Meẖsus çilimda tamaka satḳuçi. = T. Özel pipo ile içilen tütünün satıcısı. = T.Diy. ø ? = < ?

**paylamsiz** = *Ḳu.* Çidamsiz, taḳetsiz. = T. Dayanıksız, takatsiz. = T.Diy. ø ? = < ?

**paylimas** = *Ğ.* Çidimas. *Çidimasniŋ öyi paylimasniŋ ḳéşida* (maḳal). = T. Dayanıksız, sabırsız. *Sabırsızın evi dayanıksızın yanında* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**paylimaḳ** = Marimaḳ, péyiğa çüşmek. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Lep-lep ḳilip ḳarlar yağdi, tağlarni boylap. Ötkür közler oḳya boldi, düşmenni paylap.* = T. Gizlice bakmak, izine düşmek. Koşukta bu şekilde gelir: *Lep-lep ḳilip ḳarlar yağdi, tağlarni boylap. Ötkür közler oḳya boldi, düşmenni paylap.* = T.Diy. ø ? = < ?

**paymal ḳilmaḳ** = H̲. Dessimek, yançimaḳ, çeylimek: Depsende ḳilmaḳ, ayağ asti ḳilmaḳ, deẖli-teruz ḳilmaḳ, ziyan yetküzmek: (“Paẖnanlimaḳ”mu diyilidu). = T. Basmak, öğütmek, ayakları altında çiğnemek: aşağılamak, ihlal etmek, hakkını yemek, zarar vermek: (“Paẖnanlimaḳ” da denir). = T.Diy. ø ? Far. *pāymāl* OTL 855a ve *kıl-*

**pet** = *Ḳu.* Hile, amal, neyreŋ, ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Men bir anay adem, pey ursaŋ ẖudayim bar. Sen saḳlimisaŋ méni, saḳliğuçi igem bar.* = T. Hile, çare, dalavere, oyun. Koşukta bu şekilde gelir: *Men bir anay adem, pey ursaŋ ẖudayim bar. Sen saḳlimisaŋ méni, saḳliğuçi igem bar.* = T.Diy. ø ? = < ?

**petek** = *Ḳe.* Pakar. = T. Kısa, alçak, basık. = T.Diy. ø ? = < ?

**pette** = *Ḳe.* Toy ẖéti. = T. Evlilik cüzdanı. = T.Diy. ø ? = < ?

**petle** = Tügme töşügi (çapanniŋ petlisi). = T. İlik (ceketin iliği). = T.Diy.

ø ? = < ?

**pepilķuş** = H. Ķolidin iş kelmeydiğan adem. = T. Elinden iş gelmeyen kişi. = T.Diy. ø ? = < ?

**peçme** = *Ķu.* Reddiye, dekke, peşva. = T. İtiraz, darbe. = T.Diy. ø ? = < ?

**pedeŋ** Tamaķ yeydiğan sirliķ ķaça. = T. Yemek yenilen boyalı metal kase. = T. Yemek yenilen boyalı metal kase. = T.Diy. ø ? = < ?

**pedigen** = *Ķu.* Petiŋgan, çeyze (Turpanda "pédigen" diyilidu). = T. Patlıcan (Turfan'da "pédigen" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**perek** = H. Burun töşüginiŋ arisidiki kömüçek söŋek. = T. Burun deliğinin arasındaki kıkırdak kemik. = T.Diy. ø ? = < ?

**pereŋ** = Ķéniķ ķizil. M: *Pereŋ yağliķ* - ķizil yağliķ. = T. Koyu kızıl. M: *Pereŋ yağliķ* – kızıl başörtüsü. = T.Diy. ø ? = < ?

**perseŋ** = *Ķu.* Hesse, paiz, pirsent. = T. Pay, hisse, faiz, yüzde. = T.Diy. ø ? = < ?

**perka** = *Ķu.* Varonka (botulkiğa ohşaş ağzi kiçik ķaçilarğa may ve başķa soyuķ nersilerni ķuyuş üçün işlitilidiğan esvap); sirkul (dugilek-çembirek siziķ siziş üçün işlitilidiğan esvap). = T. Huni (şişeye benzer ağzı küçük mutfak kaplarına yağ ve diğer sıvı şeyleri koymak için kullanılan alet); pergel (yuvarlak daire çizmek için kullanılan alet). = T.Diy. ø ? = < ?

**perligüç** = *Ķe.* Ķaraçiraķniŋ piligini çiķiridiğan yağaç (bezi caylarda "pelküş" diyilidu). = T. Kara kandilin fitilini çıkaran tahta (bazı yerlerde "pelküş" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**perlimek** = Çiraķniŋ piligini çiķarmaķ; yağliķniŋ çörisini perlimek. = T. Kandilin fitilini çıkarmak; başörtüsünün çevresini dikmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**pezlenmek** = *Ķu.* Temşelmek, teyyarlanmaķ. = T. Yeltenmek, hazırlanmak. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *pezlen-→bezen-* "süslenmek, bezenmek" KB-İndeks 76

**pestevet** = H. Peskeş, iplas. M: *Pestevet naehliler.* = T. Alçak, namert. M: *Namert kişiler.* = T.Diy. ø ? Far. *pest* OTL 862b+ ?

**peşlimek** = *Ķe.* Göştin yağni peşlep almaķ. = T. Etin yağını sıyırıp almak.

= T.Diy. ø ? = < ?

**peğez =** H̲. Kepter ḳondiği. M: *Peğezge aran ḳonğan kepterni uçuruvetti.* = T. Güvercin tüneği. M: *Tüneğe zor konan güvercini uçuruverdi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**peḳeş =** *Ḳu.* Yéŋi tuğulğan bovaḳniŋ poḳi. M: *Bovaḳ peḳeş ḳilip ḳoydi.* = T. Yeni doğan bebeğin dışkısı. M: *Bebek altına yaptı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**pega =** *Ḳe.* Öyniŋ tapsisiniŋ ayiği, keş sélip ḳoyidiğan yéri. = T. Evin eşiğinin sonu, ayakkabı çıkarılıp konulan yeri. = T.Diy. ø ? = < ?

**pelek =** Ḳoğun, tavuz, kava ḳatarliḳ ösümlüklerniŋ ğoli (bezi caylarda "pelez" diyilidu). = T. Kavun, karpuz, kabak gibi bitkilerin sapı (bazı yerlerde "pelez" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**pelteŋ =** H̲. Töt putluḳ uzun orunduḳ, beldiŋ. = T. Dört ayaklı uzun sandalye. = T.Diy. ø ? = < ?

**pelket =** *Ḳu.* Yaman, eski, naçar. M: *Pelket baliken* - eski bala iken; *pelket reh̲ken* - naçar reh̲ iken (bezi caylarda kalaŋpay meniside "palaket" diyilidu). = T. Kötü, eski, zayıf. M: *Pelket baliken* – kötü çocukmuş; *pelket reh̲ken* – kötü kumaşmış (bazı yerlerde sakar anlamında "palaket" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**pelküş =** "Perligüç"ke oh̲şaş. = T. "Perligüç"e benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**pellek =** H̲. Sağra, kasa. = T. Sağrı, uyluk, kalça. = T.Diy. ø ? = < ?

**pellimek =** H̲. Gollimaḳ, aldimaḳ. = T. Kandırmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**pene =** *Ḳu.* Şina. = T. Takoz. = T.Diy. ø ? = < ?

**pence =** H̲. Gilem toḳuşta ötküzülgen yuŋ yipni çiŋitidiğan sayman. = T. Halı dokurken geçirilen yün ipi sağlamlaştıran, sıkı hale getiren alet. = T.Diy. Krş. *pençe* Krş. Far. *pence* OTL 857b

**peytari =** H̲. Köçme: oruḳ adem. = T. Mecaz: zayıf kişi. = T.Diy. ø ? = < ?

**peycembi =** H̲. Tambal. = T. İç donu, don. = T.Diy. ø ? = < ?

**peyḳu =** H̲. Yastuḳ. = T. Yastık, minder. = T.Diy. Krş. *peyke* "duvara bitişik alçak, tahta sedir" TS = < ?

**peynevre =** Evre (nevriniŋ balisi). = T. Evre (torunun çocuğu). = T.Diy. ø ? = ET Krş. *päy näwra* Li

**po =** *Ḳu.* Hor, par, buğ, bus. M: *Ḳazandin po çiḳip turidu.* = T. Buhar, duman, pus. M: *Tencereden buhar çıktı.* = T.Diy. ø ? = ET *bu* (2) ED 292a

**popay =** *H̲.* Sémiz. Pakar adem. = T. Semiz, şişman. Kısa boylu adam. = T.Diy. ø ? = < ?

**popilimaḳ =** *Ḳe.* Basmaḳdimaḳ, dessep yançivetmek, astiğa bésivélip yerge nih̲timaḳ (ademni); dessep çiŋdimaḳ (dümlengen oğutni). = T. Bir kişinin ayaklarıyla ellerini tutup kımıldamamasını sağlamak, ayakları altına almak, altına alarak yere sıkıştırmak (kişiyi); basarak sıkıştırmak (örtülen gübreyi). = T.Diy. ø ? = < ?

**pota =** Belvağ. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Ḳara zoço potini, ikki çigip bağlidila. Yar üstige yar tutup, béğir-yürekni dağlidila.* = T. Kemer, kuşak. Koşukta bu şekilde gelir: *Ḳara zoço potini, ikki çigip bağlidila. Yar üstige yar tutup, béğir-yürekni dağlidila.* = T.Diy. ø ? = < ?

**pota oyuni =** *Ḳu.* Meşrepte er-ayallar bir birige pota taşlap oynaydiğan oyun. = T. Şölende kadın ve erkeklerin birbirine çiçek atarak oynadıkları oyun. = T.Diy. ø ? = < ?

**podaḳ =** *Ḳe.* Sémiz, pompur. = T. Semiz, şişman. = T.Diy. *potuk* Der.S. IH̲ 3474 = < ?

**poraç =** *Ḳe.* Tuz, laza ḳatarliḳ nersilerni ḳoyuş üçün yağaçtin oyup yasalğan ḳaça. = T. Tuz, kırmızıbiber gibi şeyleri koymak için ağaçtan oyulup yapılan kap. = T.Diy. ø ? = < ?

**porek =** *A.* Ḳonaḳ zağrisi. = T. Mısır unu. = T.Diy. ø ? = < ?

**porpaŋ =** *Ḳu.* Tozaŋ, çaŋ, yumşaḳ M: *Porpaŋ topa* - yumşaḳ topa. = T. Toz, duman, yumuşak. M: *Porpaŋ topa* - yumuşak toprak. = T.Diy. ø ? = < ?

**porpaŋ çiḳarmaḳ =** *Ḳu.* Ğevğa çiḳarmaḳ. = T. Kavga çıkarmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**pornan =** *Ḳu.* Hornan, ciŋmoma. = T. Buharda pişirilen ekmek. = T.Diy. ø ? *por+* Far. *nān* OTL 806a

**poznek** = *Ķe.* Döve; Pomzek. M: *Balamniŋ ķovuzi poznek bop ķaptu; poznek-poznek ķevriler, poznek-poznek dövilep ķoyğan oğutlar.* = T. Yığın; küçük top. M: *Çocuğumun yanağı şişti; yığın yığın mezarlar; yığın yığın gübreler.* = T.Diy. ø ? = < ?

**postek 1** = *Ķe.* Tügmen heķķi; tére süpürge (tügmen yaki mopaŋda un süpüridiğan tére süpürge). = T. Değirmen hakkı; deri süpürge (değirmende un süpürülen deri süpürge). = T.Diy. ø ? = < ?

**postek 2** = Ķariyağaç teŋgisi - ķariyağaç postigi. = T. Karaağaç kabuğu. = T.Diy. ø ? = < ?

**postekçi** = *Ķe.* Tügmençi. = T. Değirmenci. = T.Diy. ø ? = ET *postek+çi*

**postuma** = *Ķe.* Yéği bilen şilip élinğan ķuyruķ térisi. M: *Postuma kavap.* = T. Yağıyla sıyrılıp alınan kuyruk derisi. M: *Postuma kavap* (bir çeşit kebap). = T.Diy. ø ? = < ?

**posma** = Bovaķlarniŋ baş kiyimi, aķ şapaķ. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Kiyip delle béşiğa, çaridele bir posmini. Azdurup yarim ķéşiğa, ķoyduruptu osmini.* = T. Bebeklerin başına giydirilen bere vb. giysiler, beyaz bere. Koşukta bu şekilde gelir: *Kiyip delle béşiğa, çaridele bir posmini. Azdurup yarim ķéşiğa, ķoyduruptu osmini.* = T.Diy. ø ? = < ?

**posmilaķ** = "Aķ posmilaķ"ķa ķaraŋ. M: *Posmilaķtek sumbatliķ camaliğa meğrurlinatti.* = T. "Aķ posmilaķ"a bakın. M: *Beyaz ve dolgun cazibeli güzelliğiyle mağrurlandı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**posurlimaķ** = *Ğ.* Ķatrimaķ, paypaslimaķ. = T. Bir yerlere çok gidip gelmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**posoķķite** = *Ķe.* Tuyuķsiz, uştumtut. = T. Ansızın, aniden, birdenbire. = T.Diy. ø ? = < ?

**posini çiķarmasliķ** = *Ķu.* Tuydurmasliķ, meẖpi tutmaķ. = T. Duyurmamak, gizli tutmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**posini ķoyup bermek** = *Ķu.* Éyivini açmaķ, yaman gépini ķilmaķ, yéğirini açmaķ. = T. Ayıbını açmak, onun hakkında kötü söz söylemek, yarasını açmak. = T.Diy. Krş. *kokusu çıkmak* = < ?

**poķ paçaķ** = Leķva, löm-löm, bécimboş, ķolidin iş kelmeydiğan adem. =

T. Beceriksiz, hantal, elinden iş gelmeyen kişi. = T.Diy. ø ? = ET *poḳ* ve *paçaḳ*

**poḳlaḳ =** *Ḳe.* Haceth̲ana. = T. Tuvalet. = T.Diy. *bokluk→boklağı* “hela” Der.S. II 733 = < ?

**poḳur-poḳur =** *Ḳu.* Köp ademniŋ u yaḳ - bu yaḳḳa retsiz méŋip yürgenligini bildüridiğan imliḳ söz. = T. Birçok kişinin o tarafa, bu tarafa düzensizce gidip gelmelerini belirten ünlem. = T.Diy. = yansıma

**poḳi ḳiŋğir =** *Ḳu.* Tersa, çigiş, içi yaman (ademniŋ micez h̲araḳtiriğa ḳaritilidu). = T. Ters, dikbaşlı, içi kötü (kişinin karekteri için kullanılır). = T.Diy. ø ? = < ?

**poḳini boğuzlimaḳ =** *Ḳu.* Birer işḳa h̲apa bolup öziçe ḳaynap ketkenlikni bildüridu. = T. Bir işe öfkelenip kendi kendine bağırıp çağırmayı bildirir. = T.Diy. Krş. *bokuyla kavga etmek* = < ?

**pokan 1 =** *H̲.* Uçar ḳuşlarniŋ danliği; gal, kanay, boğuz; meyde, töş. = T. Uçan kuşların kursağı; boğaz, döş. = T.Diy. ø ? = < ?

**pokan 2 =** *T.* Çala pişşiḳ (üzümler pokan boptu, üzümler çékiliptu). = T. Tam olgunlaşmamış, yarım yamalak pişmiş (*üzümler pokan boptu* – üzümler olgunlaşmaya başlamış). = T.Diy. ø ? = < ?

**pokançi =** *H̲.* Ḳassap. M: *Poḳançiliḳ*-ḳassapliḳ. = T. Kasap. M: *Poḳançiliḳ*–kasaplık. = T.Diy. ø ? = < ?

**poŋzek =** Pomzek; top, kiçik top. M: *Poŋzek oynimaḳ* - top oynimaḳ; *ḳar poŋziği.* = T. Yuvarlak şey; top, küçük top. M: *Poŋzek oynimaḳ* – top oynamak; kartopu. = T.Diy. ø ? = < ?

**poŋullimaḳ =** Ponullap gep ḳilmaḳ. = T. Yüksek sesle konuşmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**poldaḳ =** *Ḳu.* Mayaḳ h̲altisi. = T. Gübre torbası. = T.Diy. ø ? = < ?

**poldaŋ-soldaŋ =** *Ğ.* Saŋgil-suŋgul. = T. Uzun–kısa, düzensiz halde, sallanıp duran. = T.Diy. = yansıma

**polduruŋ =** Ésiḳliḳ turğan nerse. Köçme: Egişivalğuçi (birav nege barsa arḳisidin teŋla egişip yürgüçi). = T. Asılı duran şey. Mecaz: Peşinden giden (bir kimse nereye gitse arkasından aynen yürüyen). = T.Diy. ø ? = < ?

**pom =** *Ḳu.* Horluḳ nan, honan ciŋmoma. = T. Buharda pişirilmiş ekmek.

= T.Diy. ø ? = < ?

**pomsaḳ =** *Ḳe.* Domilaḳ. Duğilaḳ, sémiz. = T. Yuvarlak, toplu, semiz. = T.Diy. ø ? = < ?

**pomlap-somlap =** Eplep-seplep, pelpetiş, ḳoliniŋ uçidila işlimek. M: *İşni pomlap-somlap ḳoldin çiḳarmaḳ.* = T. Bir şeyleri üstünkörü yapmak, elinin ucuyla çalışmak M: *İşi üstünkörü yapıp elden çıkarmak.* = T.Diy. ø ? = < ?

**pomlaḳ =** *Ḳe.* Yumilaḳ. M: *Pomlaḳ lay, pomlaḳ kömür.* = T. Yuvarlak. M: *Yuvarlak çamur, yuvarlak kömür.* = T.Diy. ø ? = < ?

**pomlimaḳ =** *Ḳe.* Yumilaḳlimaḳ, poŋzeklimek; aldimaḳ, köz boyimaḳ, eplimek. = T. Yuvarlamak; kandırmak, göz boyamak. = T.Diy. ø ? = < ?

**puta =** *L.* Yolğun. = T. Ilgın ağacı. = T.Diy. Krş. *puta* (1) "çam fidanı" Der.S.IH̱ 3492 = < ?

**putrimaḳ =** Ḳozğalmaḳ, tevrimek, silkinmek. = T. Hareketlenmek, sallanmak, silkinmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**putḳa çétiḳ bolmaḳ =** Tosalğu bolup ḳalmaḳ, putlika şaŋ bolup ḳalmaḳ. = T. Engel olmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**putlaş =** Tosalğu, oŋuşsizliḳ, pişkellik. M: *Eski tamda ḳuşḳaç tola, namratḳa putlaş* (maḳal). = T. Engel, talihsizlik. M: *Eski duvarda serçe çok, yoksula engel* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**putiğa çétivalmaḳ =** Özi ötküzgen gunağa başḳa birsini çétivalmaḳ. = T. Kendisinin işlediği günaha başka birini ortak etmek. = T.Diy. ø ? *put+ı+ğa çat-ıp al-*

**puçḳaḳ müşük =** *Ḳe.* Mellireŋ, alabaldaḳ müşük, tağil müşük. = T. Sarı, benzer olmayan renklerde çizgileri olan kedi. = T.Diy. ø ? = < ?

**puçulmaḳ =** Köymek, şurlanmaḳ. Köçme: dert tartmaḳ, yençilmek, elem çekmek. = T. Yanmak, közlenmek. Mecaz: Acı çekmek, ezilmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**puẖsarimaḳ =** *Ḳu.* Domsaymaḳ. M: *U neççe kün boldi, çirayinimu açmay, puẖsarap yürüydu.* = T. Somurtmak, suratını asmak. M: *O, bir kaç gündür suratını asıp somurtup yürüyor.* = T.Diy. ø ? = < ?

**pudeste** = *Ḳu.* Köŋli ḳara; tum ḳara. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Heşḳipiçek yökülüptu, bağdiki cénestige. Nimidep köŋlümni berdim, yar digen pudestige.* = T. Dürüst olmayan; simsiyah. Koşukta bu şekilde gelir: *Heşḳipiçek yökülüptu, bağdiki cénestige. Nimidep köŋlümni berdim, yar digen pudestige.* = T.Diy. ø ? = < ?

**purca** = *Ḳu.* Purset, vaḳit, çağ, çola (Lopnurda "purce" diyilidu). M: *Bu işḳa hazirçe purcam tegmeydu.* = T. Fırsat, zaman, boşzaman (Lopnur'da "purce" denir). M: *Bu işe şimdilik zamanım yok.* = T.Diy. ø ? = < ?

**purçulmaḳ** = "Purçulmaḳ", "puçulmaḳ"ḳa ohşaş. = T. "Purçulmaḳ", "puçulmaḳ"a benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**purḳimaḳ** = *Ğ.* Atniŋ purḳişi. = T. Atın homurtusu. = T.Diy. ø ? = < ?

**purlimaḳ** = *Ḳu.* Talimaḳ, purlap basmaḳ. M: *İt müşükni purlivetti.* = T. Isırmak, ısırıp çekmek, silkmek. M: *Köpek, kediyi ısırıp silkti.* = T.Diy. ø ? = < ?

**puritip ḳoymaḳ** = *T.* Daritip ḳoymaḳ, eskertip ḳoymaḳ. = T. Uyarmak, ikaz etmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**puskaymaḳ** = Doŋğaymaḳ. = T. Eğilmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**puştaŋ** = *Ku.* Ulaŋ. = T. Destek, kolon. = T.Diy. ø ? = < ?

**puşuḳanmaḳ** = *Ḳe.* İçi puşmaḳ. = T. Canı sıkılmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**pultaymaḳ** = *Ğ.* Pultiyip çiḳmaḳ. M: *Toşḳanniŋkidek pultiyip turidiğan közliri.* = T. Dışarı çıkık olmak. M: *Tavşanınki gibi fırlayıp duran gözleri.* = T.Diy. ø ? = < ?

**pultuköz** = Badraŋ köz, pultiyip çiḳip turğan köz. = T. Lokma gözlü, gözleri fırlak, dışarı doğru çıkık olan göz. = T.Diy. ø ? = < ?

**puluḳ** = *H.* Kiçik sivet, ḳoşuğluḳ. = T. Küçük sepet. = T.Diy. ø ? = < ?

**pumih** = *H.* Süret ḳadaydiğan mih. = T. Tablo takılan çivi. = T.Diy. ø ? = < ?

**puypulimaḳ 1** = *Ku.* Ayağ asti ḳilmaḳ, bozek ḳilmaḳ; ziraetni dessep yatḳuzuvetmek. = T. Çiğnemek, hor görmek; ekinleri çiğneyip yatırıvermek. = T.Diy. ø ? = < ?

**puypulimaķ 2 =** *Ķu.* Bana ķilmaķ, aği ķilmaķ; işni eplep-seplep ötküzüvetmek. = T. Bahane etmek, işi birşeyler yapıp geçiştirmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**pöpüki suğa çilaşmaķ =** *Ğ.* “Telpigi suğa çilaşmaķ”ķa oh̲şaş. = T. “Telpigi suğa çilaşmaķ”a benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**pöpülimek =** *Ķu.* Pepilimek (balini pepilep uh̲latmaķ); kiçik baliniŋ ömilep ménişi. = T. Ninni söyleyerek uyutmak (çocuğu ninni söyleyerek uyutmak); küçük çocuğun emekleyip yürümesi. = T.Diy. ø ? = < ?

**pöre =** İçige köktat sélip, ķazanda yaki tavida pişurulidiğan samsa tüsidiki tamaķ. = T. İçine sebze konarak tencere veya tavada pişirilen börek görünümündeki yemek (gözleme). = T.Diy. ø ? = < ?

**pöşülü =** *Ķu.* Gaça, döt, haŋvaķti, paŋķuş. = T. Dilsiz, mıymıntı, aptal, beyinsiz, kalınkafalı. = T.Diy. ø ? = < ?

**pöge =** *Ķu.* Melum bir yerge yaki yer pasiliğa ornitilğan belge yaki döŋ. = T. Belli bir yere ya da sınır yerine yerleştirilen işaret ya da tepe. = T.Diy. ø ? = < ?

**püpülivetmek =** *Ķe.* Zaya ķilivetmek, ķirkivetmek. M: *Tayini yoķ birnimilerni élip bir munçe pulni püpülivetti.* = T. İsraf etmek; kesmek. M: *Gereksiz şeyleri alarak parasının çoğunu israf etti.* = T.Diy. ø ? = < ?

**pütey =** Étik, töşüksiz, éçilmiğan. = T. Kapalı, deliksiz, açılmayan. = T.Diy. ø ?

**pütmek =** *H̲.* İşenmek; yazmaķ; töşüği étilip ķalmaķ. = T. İnanmak, güvenmek; yazmak; deliği kapanmak. = T.Diy. ø ? = ET *büt-* KB-İndeks 120

**pütücimek =** *Ķu.* Étilmek, toluķlanmaķ, pütünlenmek. = T. Edilmek, tamamlanmak, bütünlenmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**pürüm =** *L.* Yağaçta yasalğan yağ ķutisi. = T. Ağaçtan yapılan yağ kutusu. = T.Diy. ø ? = < ?

**püzek =** *H̲.* Here ķirindisi (“püze”mu diyilidu). = T. Testere kazıntısı (“püze” de denir). = T.Diy. ø ? = ET

**püget 1 =** *T.* Botulkiniŋ purupkisi. = T. Şişenin ağaçtan yapılan kapağı. =

T.Diy. ø ? = < ?

**püget 2 =** *Ḳu.* Oḳniŋ şakili (ḳépi). = T. Mermi kovanı (kabı). = T.Diy. ø ? = < ?

**pügeste =** *Ḳu.* "Pudeste"ge oh̲şaş. = T. "Pudeste"ye benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**püvek =** Béliḳ püvigi (béliḳniŋ içidiki h̲altisiman köpükçe). = T. Balık torbası (balığın içindeki torbamsı köpük, baloncuk). = T.Diy. ø ? = < ?

**püvekçe =** Öpke köpükçisi. = T. Akciğer baloncuğu. = T.Diy. ø ? = < ?

**pépekdimek =** *Ku.* Çikankilimaḳ, çikan ḳilmaḳ, kévez ve şuniŋğa oh̲şaş ösümlüklerniŋ uçini üzüvetmek. = T. Pamuk ve benzer bitkilerin ucunu kesmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**pépekdivetmet =** *A.* H̲orazniŋ mékiyanni bésişi. = T. Horozun tavuğu basması. = T.Diy. ø ? = < ?

**pit köz =** Béh̲il, pih̲siḳ, çakina. = T. Cimri, hasis, pinti, değersiz. = T.Diy. ø ? = < ?

**pitér ḳulaḳ =** Yağaç ḳulaḳ. = T. Söz dinlemeyen. = T.Diy. ø ? = < ?

**péçek =** Ğaltek (yip ğaltigi). M: *Péçeklik yip* - ğaltek yip. = T. Makara (ip makarası). M*: Péçeklik yip* – makaralı ip. = T.Diy. ø ? = < ?

**péḳirğuç =** *Ğ.* Nur (muzda piḳiritip oynaydiğan oyunçuḳ). = T. Topaç (buzda çevrilerek oynanan oyuncak). = T.Diy. ø ? = < ?

**pipi 1 =** Çimişir (velisipitniŋ çaḳiğa yel bérişte işlitilidiğan kiçik rézinke neyçe). = T. Küçük hortum (bisikletin tekerleğine hava vermek için kullanılan küçük lastik borucuk). = T.Diy. ø ? = < ?

**pipi 2 =** *H̲.* Lipir, sunayniŋ pipisi. = T. Zurnanın ağza gelen kısmı. = T.Diy. ø ? = < ?

**pitlinip ḳalmaḳ =** Hallinip ḳalmaḳ, béyip ḳalmaḳ. = T. Zenginleşmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**pitiraŋğu =** *Ğ.* Tarḳaḳ, çéçilaŋğu. = T. Dağınık, dikkatsiz, dalgın. = T.Diy. ø ? = < ?

**pitige =** *Ḳu.* Kiçik balilarniŋ ḳosiği yoğinap, boyi ösmey ḳalsa, *pitige bolup ḳéptu* diyilidu. = T. Küçük çocukların karınlarının büyüyüp

boyunlarının büyümediği zamanlar *pitige olup kaldı* denir. = T.Diy. ø ? = < ?

**piçen** = Orup ķurutulğan ot, h̲eşek; çiğiritmaķ. = T. Biçilip kurutulan ot; çok yıllık, saman gövdeli bir bitki. = T.Diy. *piçen* Der.S.IH̲ 3451 = < ?

**piçilmaķ** = Yérilip ketmek. M: *Putum piçilip ketti.* = T. Yarılmak, çatlamak. M: *Topuğum çatladı.* = T.Diy. Krş. *biçil-* = ET *bıçıl-* "kesilmek" ED 295b

**piçim** = Késim, baha; teķdir; boy-turķ, cuğ, pigura. = T. Kesim, fiyat; takdir; vücut şekli, vücut yapısı. = T.Diy. *biçim* "dış görünüş, şekil" TS = ET *bıçım* ED 295b

**piçimçi** = *Ķe.* Kiyimlik kesküçi. = T. Kumaş kesen. = T.Diy. ø ? = ET *bıçım+çi*

**pirh̲ar bolmaķ** = *Ķu.* Bek ķérip ketmek. = T. Çok yaşlanmak. = T.Diy. ø ? Far. *pīr* OTL 865b+ Far. *h̲ār* OTL 326b ve *bol-*

**piravedi** = *H̲.* Yaman, hemme işni ala ķoymaydiğan. = T. Yaman, hiçbir işini eksik bırakmayan. = T.Diy. ø ? = < ?

**pirdes** = *H̲.* Toşuķ, bek ciķ. = T. Dolu, tam, tüm, pek çok. = T.Diy. ø ? = < ?

**pirğay** = *Ķu.* Tolğimaç, büdre. = T. Bükülü, kıvırcık. = T.Diy. ø ? = < ?

**pirlaŋ** = *Ķu.* Aķ turma (baldur pişidiğan topçisiman turup). = T. Turp (ilk olgunlaşan, düğmeye benzeyen turp). = T.Diy. ø ? = < ?

**pirlimaķ** = *Ķu.* Köynek yaki yağliķniŋ çörisini içige ķayrima ķilip tikmek (bezi caylarda "perlimek" diyilidu). = T. Gömlek ya da başörtüsünün çevresini içine çevirip dikmek. (Bazı yerlerde "perlimek" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**piroza köz** = *H̲.* Kök köz. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Ķara köz arasida, piroza köz bire-bire. Piroza köz aldida, ķara köz temeç tére.* = T. Mavi göz. Koşukta bu şekilde gelir: *Ķara köz arasida, piroza köz bire-bire. Piroza köz aldida, ķara köz temeç tére.* = T.Diy. ø ? = < ?

**pirildaķ** = Şamal yaki purcina ve ķol küçi öz oķi çöriside téz aylinidiğan oyunçuķ. = T. Rüzgar, yay veya el gücü ile kendi çevresinde hızla

dönen oyuncak (fırıldak). = T.Diy. *fırıldak* = < ?

**pijğirim** = *Ḳe.* Ḳattiḳ issiḳ, köydürüp turidiğan aptap, pij-pij issiḳ. = T. Çok sıcak, yakıcı güneş, yakacak gibi olan sıcaklık. = T.Diy. ø ? = < ?

**pispis** = *L.* Pistan, pisildaḳ. = T. Çıtçıt (düğme). = T.Diy. ø ? = < ?

**piste** = *H̱.* H̱avaza. = T. Fino (hiç büyümeyen cinste olan köpek). = T.Diy. ø ? = < ?

**pisi poḳ** = *Ḳe.* Mit-mit, rohsiz, cansiz, mis-mis. = T. Cansız, durgun,bir işi acele etmeden yapan, hareketi yavaş. = T.Diy. ø ? = < ?

**pisir** = *Ğ.* Ézleŋgü, mis-mis. = T. Gevşek, cansız, bir işi acele etmeden yapan. = T.Diy. ø ? = < ?

**pisinça** = *Ḳu.* Gireçe. = T. Kapı, pencere kanatlarına takılarak açıp kapamaya yarayan metal alet. = T.Diy. ø ? = < ?

**pişki** = *Ḳe.* Azraḳ, bize (bezi caylarda "pitki" diyilidu). = T. Biraz (bazı yerlerde "pitki" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**piḳirap ketmek** = *Ḳu.* H̱otunlar tuğuti yéḳinlişip, ḳosaḳliri dombiyip, bek kéleŋsizlişip ketse, *piḳirap kétiptu* diyilidu. = T. Kadınların doğum zamanının yakınlaşıp karınlarının şişip çok ağırlaştıkları zaman *piḳirap kétiptu* denir. = T.Diy. ø ? = < ?

**pilele** = *Ḳu.* Piyala. = T. Kase. = T.Diy. ø ? = < ?

**pildir pelek** = *Ḳe.* Ḳonaḳ unini çilan şeklide yumilaḳlap pişurulidiğan bir ẖil tamaḳ. = T. Mısır ununu iğdegillerden bir meyve şeklinde yuvarlayarak pişirilen bir çeşit yemek. = T.Diy. ø ? = < ?

**piliçek** = *Ḳe.* Marojna usidiğan kiçik sapal kuruşka. = T. Dondurma konan küçük porselen kase. = T.Diy. ø ? = < ?

**pine** = *Ḳu.* Şakal, ḳasraḳ, uvaḳ. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Sen özeŋni kişi demsen, sen tériḳniŋ pinisi.* = T. Deri, kabuk, ufak. Koşukta bu şekilde gelir: *Sen özeŋni kişi demsen, sen tériḳniŋ pinisi*. = T.Diy. ø ? = < ?

**pinek** = *Ğ.* Neşe. = T. Haşhaş, esrar. = T.Diy. ø ? = < ?

**pinnas** = Köçme: Teŋge, pul. M: *Kiçikkine pinnas, alemni kézip tinmas.* = T. Mecaz: Metal para, para. M: *Küçücük metal para alemi gezer yorulmaz.* = T.Diy. ø ? = < ?

**pinne** = *Ğ.* Reyhan. = T. Fesleğen. = T.Diy. ø ? = < ?

# T

**tap** = Ölgen hayvanniŋ téni; sapanniŋ izi, ériḳçe (étizğa tap salmaḳ, ériḳçe çiḳarmaḳ). = T. Ölen hayvanın bedeni; saban izi, küçük kanal (tarlaya iz çıkarmak, kanal çıkarmak). = T.Diy. ø ? = < ?

**tapa** = Eyiplimek, tapa-tene. = T. Serzeniş ve ayıplama. = T.Diy. ø ? = < ?

**tapan-tozaḳ** = Tozaḳ, ḳiltaḳ. = T. Tuzak, kapan. = T.Diy. ø ? = < ?

**tapandimaḳ** = *Ğ.* İziğa çüşüp maŋmaḳ, péyiğa çüşmek. M: *Bir adem keynimdin tapandap yüretti.* = T. İzine düşmek. M: *Bir adam arkamdan takip etti.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tapansu** = *Ğ.* Saetlik su, adem köleŋgüsini tapan bilen hisaplap ölçep tutulidiğan su. = T. Saatlik su, kişinin gölgesini taban ile hesaplayıp ölçülerek tutulan su. = T.Diy. ø ? = ET *tapan* ve *su*

**tapsa** = Pega. Öyniŋ bosuğa bilen kaŋniŋ ariliğidiki yéri. = T. Evin kapıya yakın olan yeri. Evin eşik ile yatılacak yer arasındaki bölümü. = T.Diy. ø ? = < ?

**tapini töşük** = *Ḳe.* Körüngen yerge ḳatrap yüridiğan ademlerni süpetleş üçün ḳollinilidiğan birikme. = T. Görünen yere koşarak giden kişileri belirtmek için kullanılan bir deyim. = T.Diy. Krş. *tabanı delik* = < ?

**tapiniğa dessep yürmek** = Biravniŋ keynidin közitip yürmek - paylap yürmek, teḳip ḳilip yürmek. = T. Birini arkasından gözetleyip yürümek, takip etmek, izlemek. = T.Diy. ø ? = < ?

**tat** = *L.* Dat, tat basmaḳ. = T. Pas, paslanmak. = T.Diy. ø ? = ET *tat* (2) ED 449b

**tataḳ** = *Ḳu.* Ḳent, kempüt (balilarğa ḳollinilidu). = T. Şeker, şekerleme (çocuklara verilir). = T.Diy. Krş. *tat* = ET *tatığ* "tat, lezzet" ED 452a

**tatḳu** = *L.* Tatma, serme; ḳurutuş üçün yéyip ḳoyulğan aşliḳni dövileşte işlitilidiğan yağaç sayman ("tatḳu"mu diyilidu). = T. Çekmece;

kurutmak için yayılıp konulan tahılı dövmek için kullanılan tahta alet (“tatḳu” da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**tatiḳmaḳ =** *L.* Tartinmaḳ, eymenmek. = T. Çekinmek, utanmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**tatliḳ tomuri sélişmaḳ =** *Ḳu.* İssiḳ ötüşüp ḳalmaḳ, iç peş tartişip ḳalmaḳ. = T. Kadınla erkeğin birbirinden hoşlanması, ilgi duyması. = T.Diy. ø ? = < ?

**tatliḳ-türüm =** *Ğ.* Ḳen-gézek. = T. Tatlı şeyler. = T.Diy. ø ? = < ?

**tatila =** *L.* Tirna. M: *Buğdayğa tatila salduḳ.* = T. Tırmık. M : *Buğdaya tırmık saldık.* = T.Diy. ø ? = < ?

**taciğimaḳ =** *Ḳe.* Silkişlimek, yaḳidin élip silkişlimek. M: *Uniŋ yaḳisidin élip rasa taciğidi.* = T. Silkmek, yakasından tutup silkmek. M: *Onun yakasından tutup iyice silkti, hırpaladı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**taẖapen =** *Ḳu.* Torusḳa ornitilğan neḳişlik taẖta yaki taẖtay torus. = T. Tavana yerleştirilen nakışlı tahta veya tahta tavan. = T.Diy. ø ? = < ?

**taẖayla =** *Ḳu.* Tamğa ornitilğan kiçik yağaç işkap. = T. Duvara yerleştirilen küçük tahta dolap. = T.Diy. ø ? = < ?

**taẖta pere =** *Ḳe.* Dervaziniŋ üstünki taẖtiyi. = T. Kapının üstündeki tahta. = T.Diy. ø ? Far. *taẖte* OTL 1023a ve Far. *per* (?) OTL 858a

**taẖta gügüt =** *H̱.* Tarşa gügüt. = T. Kibrit. = T.Diy. ø ? Far. *taẖte* OTL 1023a ve Far. *gügüt*

**taẖtiğa yatḳuzmaḳ =** *Ḳu.* Maḳul keltürmek, köndürmek, eplimek, cöndimek, baplimaḳ. M: *Uni dep, buni dep, toẖtaẖunni aẖir taẖtiğa yatḳuzduḳ.* = T. Anlaşmak, ikna etmek, düzeltmek, ayarlamak, uygun hale getirmek. M: *Onu deyip, bunu deyip sonunda ikna ettik.* = T.Diy. Krş. *(bir konuyu, olayı) masaya yatırmak* Far. *taẖte* OTL 1023a *+ğa* ve *yat-ḳuz-*

**taẖsa =** *Ḳu.* Téyiz. M: *Taẖsa su* - téyiz su. = T. Sığ, çok derin olmayan. M : *Taẖsa su* – sığ su. = T.Diy. ø ? = < ?

**tadan =** Ḳuv, hiliger. M: *Tadan tülke tumşuğidin iliner.* = T. Hilekar, kurnaz. M: *Kurnaz tilki burnundan ilişir*. = T.Diy. ø ? = < ?

**tarlaḳ =** Karidor, ikki tağ ariliğidiki uzun ariliḳ. = T. Koridor, iki dağ

arasındaki uzun aralık. = T.Diy. ø ? = < ?

**tarliḳ** = *T.* Hesethorluḳ, körelmeslik, kündeşlik. M: *Ana bir balisini ekiletse, yene bir balisi tarliḳ ḳilidu.* = T. Kıskançlık, çekememezlik, haset, rekabet. M: *Anne bir çocuğunu okşasa diğer çocuğu kıskanır.* = T.Diy. ø ? = < ?

**taraŋga** = *Ḳe.* Tayaḳ, toḳmaḳ. M: M*uzğa taraŋğa atḳandek.* = T. Sopa, tokmak. M: *Buza tokmak vurmak gibi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tartilmaḳ** = *T.* Étidin çüşüp ketmek, éti tartilip ketmek, oruḳlimaḳ. M: *Késel bolup biraz tartilip ḳaldim; azlap ketmek*. M: É*riḳtiki su tartilip ḳaldi, kaliniŋ süti tartilip ḳaldi.* = T. Zayıflamak. M : *Hastalanıp biraz zayıfladım; azalmak.* M: *Arıktaki su azaldı, ineğin sütü azaldı.* = T.Diy. ø ? = ET *tartil-* ED 536b

**tarpiyin** = *Ḳu.* Tarmar, veyran, çéçivetmek, tarḳitivetmek. M: *Bu bala betheclik ḳilip, atisidin ḳalğan dunyani tarpiyin ḳilivetti.* = T. Tarumar, viran, dökmek, saçmak, dağıtmak. M : *Bu çocuk savurganlık ederek babasından kalan serveti savurdu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tartḳa** = *Ḳu.* Yağaç çilek, maltaḳ (ḳuduḳtin su tartidiğan). = T. Tahtadan kova, ağaçtan yapılan büyük fıçı (kuyudan su çeken). = T.Diy. ø ? = < ?

**tar koça** = *T.* Yaman yol, hata yol. M: *Tar koçiğa kirip ḳalmaḳ* - yaman yolğa kirip ḳalmaḳ. = T. Kötü yol, yanlış yol. M: *Tar koçiğa kirip ḳalmaḳ* – kötü yola girip kalmak. = T.Diy. ø ? *tar* ve Far. *kūçe* OTL 524b

**tartim** = Miḳdar söz (bir tartim göş). = T. Miktar bildiren kelime (bir tartım et). = T.Diy. *tartım* "dizem" TS = < ?

**tarlaḳ** = Tar ketken tüzleŋlik, karidor (cilğa tağlar ariliğidiki). = T. Dar giden ova, geçit (çukurluk dağlar arasındaki). = T.Diy. ø ? = ET Krş. *tarlağ→tarığlağ* "tarla" ED 541b

**tarmaḳ** = *H.* Tamaḳ, saman ve yopurmaḳ yiğidiğan sayman. = T. Tırmık; saman ve yaprak yığan alet. = T.Diy. ø ? = ET *tarmak* ED 549b

**tarmaḳ çiş** = *H.* Şalaŋ ve uzun çiş (ademniŋ çişi). = T. Seyrek ve uzun diş (insanın dişi). = T.Diy. ø ? = < ?

**taza** = *T.* Çiḳim, ẖiracet. M: *Bu toyğa nurğun taza ḳilduḳ.* = T. Gider, masraf. M : *Bu düğüne çok masraf ettik.* = T.Diy. ø ?   = < ?

**tazimğa barmaḳ** = Toy işida ḳiz terep maḳul kelgendin kéyin, yigit tereptin rehmet bildürüp ḳiz terepke nerse-kérek élip bériş resmiyiti. = T. Düğün işinde kız tarafı olumlu cavap verdikten sonra, erkek tarafının teşekkür edip kız tarafına gereken şeyleri alıp verme resmiyeti (gelenek). = T.Diy. ø ?   = < ?

**tasḳara** = *Ḳu.* Sar, saŋḳara. = T. Aladoğan. = T.Diy. ø ?   taz *ve* kara

**tasḳaḳçiliḳ** = *Ḳu.* H̱ar-zarliḳ, cevri-capaliḳ (tasḳaḳçiliḳ tartip ḳalmaḳ - capa tartmaḳ). = T. Acınacak duruma düşmek, zorluklar içinde kalmak (*tasḳaḳçiliḳ tartip ḳalmaḳ* – cefa çekmek). = T.Diy. ø ?   = < ?

**tasḳam** = Miḳdar söz. M: *Bir tasḳam un, bir tasḳam buğday; élişaŋğuluḳ.* M: *Bu ademde ikki tasḳam bar iken.* = T. Mikdar bildiren kelime. M: *Bir elek un, bir elek buğday; delidolu.* M: *Bu adamda biraz delilik varmış.* = T.Diy. ø ?   = < ?

**tasḳir** = *Ḳu.* "Tasḳara"ğa oẖşaş. *Şah tasḳirni şuŋḳar dise, toşḳan éptu digin* (maḳal). = T. "Tasḳara"ya benzer. *Şah aladoğana şahin demiş (ama o) tavşan avlıyor desene* (atasözü). = T.Diy. ø ?   = < ?

**taş bürgün** = Şéğilliḳ ḳurğaḳ caylarda ösidiğan çatḳal tipidiki ösümlük. = T. Çakıllı kuru yerlerde yetişen çalı şeklindeki bitki. = T.Diy. ø ?   = < ?

**taş termek** = *Ḳe.* Ḳizlarniŋ taş oyuni (Ğulcida "beştaş" diyilidu. Ḳomul Turpan ḳatarliḳ caylarda "oḳtaş" diyilidu). = T. Kızların taş oyunu (Ğulca'da "beştaş" denir. Kumul, Turfan gibi yerlerde "oḳtaş" denir). = T.Diy. Krş. *beştaş*   = ET *taş* ve *ter-*

**taş çéçigi** = Muẖ (ḳuram taşlar üstige yépişip ösidiğan bir ẖil ösümlük). = T. Saklı çiçekli bitkilerin büyük bir gurubu (kaya taşlarının üzerine yapışıp yetişen bir çeşit bitki). = T.Diy. ø ?   = ET *taş* ve *çeçek+i*

**taşiliğ** = *H̱.* Yat, çet yurtluḳ. = T. Yabancı, yabancı ülkeden olan. = T.Diy. ø ? = < ?

**tay** = Miḳdar söz. M: *Bir tay paẖta - bir téŋiḳ paẖta, bir tay mata.* = T.

Miktar belirten kelime. M: *Bir tay pa<u>h</u>ta* - bir balya pamuk, bir balya (rulo) pamuk kumaş. = T.Diy. Krş. *tay* “hayvanın bir yanındaki yük” TS = < ?

**tağaça =** <u>H</u>. Tağisiniŋ <u>h</u>otuni. = T. Dayının hanımı. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *tağay* “dayı” Li 132 ve *eçe* “güzel kadın, yenge” Li 144 ve 336

**tağaḳ yağaç =** *L.* Badira, çenze. = T. Kullanılmak için kesilmiş ince çam ağaçları. = T.Diy. ø ? = < ?

**tağana =** <u>H</u>. Kiçik ana. = T. Hala, teyze. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *tağay* “dayı” Li 132 ve *ana-ene* “anne” Li 118

**tağçi =** Tağliḳ kişi; taḳḳa mal élip çiḳip, yuŋ-térige almaşturup kélidiğan sétiḳçi. = T. Dağlı kişi; dağa mal alıp çıkıp yün ve deriyle değiştirip gelen satıcı. = T.Diy. *dağcı* = ET *tağ+çi*

**tağçiliḳ =** Tağ sodigerçiligi. M: *Ançe-munçe tağçiliḳ ḳilip kün keçürüvatimiz.* = T. Dağ tüccarlığı. M: *Biraz dağ tüccarlığı edip gün geçiriyoruz*. = T.Diy. *dağcılık* = ET *tağ+çi+liḳ*

**tağ <u>h</u>o<u>h</u>isi =** Tağ bağrilirida ösidiğan bir <u>h</u>il saman ğolluḳ ot. = T. Dağ yamaçlarında yetişen bir çeşit saman gövdeli ot. = T.Diy. ø ? = < ?

**taḳu =** *L.* To<u>h</u>o. = T. Tavuk. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *takagu* DLT-Dizin 562

**taḳi =** *Ḳu.* Tağçi, tağliḳ ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Taḳḳa çiḳtim kiyik attim, taḳi palganlar bilen.* = T. Dağlılarla alış veriş yapan kişi, dağlı. Koşukta bu şekilde gelir : *Taḳḳa çiḳtim kiyik attim, taḳi palganlar bilen.* = T.Diy. ø ? = < ?

**taḳildiğuç =** <u>H</u>. Tügmen téşiniŋ üstide taḳildap turidiğan yağaç (bezi caylarda *çéḳildurğuç*mu diyilidu). = T. Değirmen taşının üstünde takırdayıp duran tahta (bazı yerlerde *çéḳildurğuç* da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**taka =** *Ḳu.* Yava at (tağliḳlar sözi). = T. Yabani at (dağlıların kelimesi). = T.Diy. ø ? = ET *tağı* ED 466a

**takan adem =** <u>H</u>. Ḳopal iş ḳilidiğan adem. = T. Kaba iş yapan kişi. = T.Diy. ø ? = < ?

**taktakçi =** Küzetçi; marlaḳçi, paylaḳçi. = T. Bekçi, muhafız; gözetici,

nöbetçi. = T.Diy. ø ? = < ?

**taŋsüķ** = Ğelite, acayip, yat (bu söz ademniŋ ķiliķi, nersilerniŋ temini süpetleşke işlitilidu). = T. Tuhaf, garip, acayip, yabancı (bu kelime kişinin tavrını, eşyaların tadını belirtmek için kullanılır). = T.Diy. *tansık* "olağanüstü olay, mucize" TS = ET *taŋsuk* ED 525b

**taŋkörmek** = Eceplenmek, heyran ķalmaķ; mes<u>h</u>ire ķilmaķ. = T. Şaşırmak, hayran kalmak; alay etmek. = T.Diy. *daŋgör- (taŋgör- )* "garip, acayip görmek" Tar.S.II 995 = ET Krş. *taŋ* "şaşılacak" KB-İndeks 421 ve *kör-*

**taŋla** = Ete. = T. Yarın. = T.Diy. *taŋla* "sabahleyin" Tar.S.V 3730 = ET *taŋ* "tan, sabah vakti" KB-İndeks 421

**taŋnete** = Ete, etilikke. = T. Yarın. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *taŋ* "tan, sabah vakti" KB-İndeks 421 ve *erte* ED 202b

**taŋ yoķ** = Ecep emes. = T. Şaşırtıcı değil. = T.Diy. Krş. *daŋ değil (taŋ değil)* "şaşılmaz" = < ?

**tal boyluķ** = *Ķu.* Zilva boyluķ, nazinin, ķoşaķta mundaķ kelgen: *Ay yüzlügüm, tal boyluğum, yiraķķa ketseŋ neķilay. Saŋa ügengen köŋülni, emdi kimge <u>h</u>ar ķilay.* = T. Uzun boylu, güzel, sevimli. Koşukta bu şekilde gelir: *Ay yüzlügüm, tal boyluğum, yiraķķa ketseŋ neķilay. Saŋa ügengen köŋülni, emdi kimge <u>h</u>ar ķilay.* = T.Diy. ø ? = ET *tal bodluğ* ED 489a (*tal* maddesi altında)

**taltaymaķ** = Özini oŋdisiğa taşlap yatmaķ. = T. Kendini sırtüstü bırakıp yatmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**taltuz** = Me<u>h</u>sus gör kolaydiğan sayman. = T. Özel mezar kazan alet. = T.Diy. ø ? = < ?

**taltiķ** = *L.* Tatliķ. = T. Tatlı. = T.Diy. Krş. *tatlı* = < ?

**talciķmaķ** = *Ğ.* Téliķmaķ, hérip ķalmaķ. M: *At talciķip ķaldi.* = T. Yorulmak, nefesi kısılmak. M: *At yoruldu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**talķaliķ** = *Ku.* Teklik, üzüm bariŋi. = T. Üzüm bağı. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *talķa* "koruk" DLT-Dizin 564

**talķitmaķ** = *L.* Çuvumaķ, yaymaķ. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Ķara çaçti talķitay, saye bolsun yoluğa. Yar méni yaman dise, emdi oynar <u>h</u>iliğa.* = T. Dağıtmak, yaymak. Koşukta bu şekilde gelir: *Ķara*

*çaçti talḳitay, saye bolsun yoluğa. Yar méni yaman dise, emdi oynar ẖiliğa.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tam =** *Ḳu.* Az, kem. = T. Az, eksik. = T.Diy. ø ? = < ?

**tamaşa =** *Ḳu.* Bek, bekmu, nahayiti, acayip. M: *Tamaşa yaẖşi* - bek yaẖşi. = T. Pek, çok, aşırı, acayip, şaşılacak. M: *Tamaşa yaẖşi* – çok iyi. = T.Diy. ø ? Krş. Ar. *temāşā* (?) OTL 1072a

**tamaşa çiḳarmaḳ =** *Ḳe.* Çandurup ḳoyğanliḳni, külkige ḳalğanliḳni bildüridu. = T. Yanılmayı, alay edilmeyi belirtir. = T.Diy. ø ? = < ?

**tamğaḳ =** *L.* Tamaḳ, kékirtek. = T. Damak, boğaz. = T.Diy. *tamak* "damak" Tar.S.V 3709 = ET *tamğak* ED 505a

**tamşaḳ =** Küde şekillik ot ("sozunçaḳ" mu diyilidu). = T. Çok yıllık saman gövdeli bitkilere benzeyen bir çeşit ot ("sozunçaḳ" da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**tana =** *T.* Limdin inçike, badiridin tom yağaç. = T. Kalastan ince, ev yapımında kullanılan ağaçtan daha kalın olan ağaç. = T.Diy. ø ? = < ?

**tanay =** *H̲.* Su ötküzüş üçün ḳilinğan no yaki üsti yépiḳ ériḳ. = T. Su geçirmek için yapılan oluk veya üstü kapalı arık. = T.Diy. ø ? = < ?

**tanmaḳ =** Azmaḳ, süpiti özgirip ketmek. M: *Ḳoğun ténip ketti.* = T. Azmak, yoldan çıkmak, bozulmak. M: *Kavun bozuldu.* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *tança-* "bozulmak, çürümek" DLT-Dizin 569

**tavar-torḳa =** Tavar-durdun. *On tavar-torḳidin bir toẖla térisi ela* (maḳal). = T. İpek kumaş. *On ipek kumaştansa bir toklu derisi daha iyidir* (atasözü). = T.Diy. ø ? = ET *tavar* "mal, davar" DLT-Dizin 586 ve *torku* "ipek kumaş" DLT-Dizin 641

**tavan taşlimaḳ =** *Ḳe.* Birav biravniŋ nersisini ariyet élip işlitip buzup ḳoysa, igisi élişni ret ḳilğanliḳni *tavan taşlidi* deydu. = T. Bir kimse birinin eşyasını ödünç alıp kullanıp bozarsa sahibinin geri almamasına *tavan taşlidi* denir. = T.Diy. ø ? = < ?

**tavilaş =** *A.* Tapilaş. = T. Tembih etme, uyarma. = T.Diy. ø ? = < ?

**tavimaḳ =** Teŋ körmek. M: *Azni köpke tavap almaḳ.* = T. Denk görmek. M: *Azı çoğa denk görmek.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tepçe =** *T.* Pahtisi térivélinğan kévez şadisi. = T. Pamuğu toplanan ham pamuğun sapı. = T.Diy. ø ? = < ?

**tepçirimek =** Suyuḳ nersilerniŋ ḳaçilanğan ḳaçidin sirğip çiḳişi. M: *Ḳapaḳtin yağ tepçirep ḳéptu.* = T. Sıvı şeylerin doldurulan kaptan akışı. M: *Kabaktan yağ sızdı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tepme halal =** Haram bolup ḳalğan malni tépip midirlitip ḳoyup, andin boğuzlap halal ḳilmaḳ, köçme: Aran-aran. M: . . . *Tepme halal kün keçürüvatidu.* = T. Haram olan hayvanı tepip hareketlendirip ondan sonra boğazını keserek helal etmek, mecaz: Zor güç. M: *....İyi kötü gün geçiriyor.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tetür ḳiynimaḳ =** Azaplimaḳ. M: *Türlük behtsizlikler uni tetür ḳiynidu.* = T. Azap çektirmek, çile çektirmek. M: *Türlü bahtsızlıklar ona çile çektirdi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tetür ustihan =** *Ḳe.* Ten tüzülüşi ḳamlaşmiğan, ḳopal. = T. Vücut yapısı güzel olmayan, kaba. = T.Diy. ø ? = < ?

**tecilik =** *L.* Küçlük. = T. Güçlü. = T.Diy. ø ? = < ?

**ter bolmaḳ =** *Ḳe.* Hapa bolmaḳ (te bolmaḳ). = T. Kızmak. = T.Diy. ø ? = ET *ter* ve *bol-*

**terte =** *Ğ.* Harviniŋ oḳiğa békitilgen uzun yağaç. = T. Arabanın okuna yerleştirilen uzun tahta. = T.Diy. ø ? = < ?

**terhemek =** *Ğ.* Haŋga. = T. Hıyar, salatalık. = T.Diy. ø ? = < ?

**terslik tartmaḳ =** *H.* Ḳiynalmaḳ, azaplanmaḳ. = T. Zorlanmak, azap çekmek. = T.Diy. Krş. *zorluk çekmek* = ET *ters+lik* ve *tart-*

**terkin su =** Tohtam su, turğun su. = T. Akmayan su, durgun su. = T.Diy. ø ? = < ?

**terkin eylimek =** *L.* Terk ḳilmaḳ, taşlimaḳ. = T. Terk etmek, atmak. = T.Diy. Krş. *terk etmek* Ar. *terk* OTL 1086a *+in* ve *eyli-*

**tervaz =** *Ḳe.* Tirikkek, köŋli nazuk. = T. Çabuk öfkelenen, hassas, nazik gönüllü. = T.Diy. ø ? = < ?

**tez =** *Ḳu.* Addi, adettikiçe, çağliḳ, ançe emes. M: *Bir tezlik iş; bumu bir tezlik, téhi müşküli aldimizda.* = T. Basit, normal, çok değil. M: *Basit bir iş; bu mu basit, daha zoru önümüzde.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tesken =** *Ḳe.* Tilğa çiḳidiğan bir hil ösme. M: Tiliŋğa tesken çiḳsun!. = T.

Dilde çıkan bir çeşit kabarcık. M: *Dilinde kabarcık çıksın!* = T.Diy. ø ? = < ?

**teskin** = H̲atircemlik, eminlik, ténçliḳ, cimliḳ, teselli (köŋül haliti), h̲atircep ḳilmaḳ, köŋlini yasimaḳ. = T. Rahatlık, sakinlik, eminlik, sessizlik, teselli (gönül durumu), *teskin bermek* – yatıştırmak, gönlünü onarmak. = T.Diy. *teskin* Ar. *teskīn* OTL 1091b

**teşküt** = *T.* Lapḳut, hemkarliḳ. M: *Dih̲anlar yerlirini teşkütlişip tériydu.* = T. Karşılıklı yardım, işbirliği, yardımlaşma. M: *Çiftçiler tarlalarını yardımlaşmayla ekecek.* = T.Diy. ø ? = < ?

**teḳ** = Teyyar, hazir. M: *Teḳ ḳilip ḳoymaḳ* - teyyar ḳilip ḳoymaḳ; *teḳlimek*- teyyarlimaḳ. *Teḳmu*-teḳ ḳilmaḳ. = T. Hazır. M: *Teḳ ḳilip ḳoymaḳ* – hazırlayıp bırakmak; *teḳlimek* – hazırlamak. *Teḳmu* – hazırlamak. = T.Diy. ø ? = < ?

**teḳi** = *Ḳu.* Aliy süpetlik ḳedimḳi bök. *Teḳide yamaḳ bolmas, yah̲şida dimaḳ; taz başḳa yéşil teḳi* (maḳal). = T. Yüksek kaliteli eski zaman takkesi. *Takkede yama olmaz güzelde akıl; kel başa yeşil takke* (atasözü). = T.Diy. Krş. *takke* = < ?

**teke** = *H̲.* Baldur pişidiğan şaptul. = T. İlk olgunlaşan şeftali. = T.Diy. ø ? = < ?

**tekles** = *Ḳu.* Sekreş. Taḳlaş. = T. Sıçrama, atlama, zıplama. = T.Diy. ø ? = < ?

**tegu** = *A.* Avu (körsitiş almaş). = T. O, işte o (gösterme zamiri). = T.Diy. ø ? = < ?

**tegmiş** = *Ḳu.* Miras. M: *Ata tegmiş* - ata miras; *bu nersiler maŋa atamdin tekken tegmiş.* = T. Miras. M: *Ata tegmiş* – baba mirası; *bu şeyler bana babamdan miras kalmış.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tegvaz** = *H̲.* Kök mata. = T. Mavi pamuklu kumaş. = T.Diy. ø ? = < ?

**teŋge taz** = *Ḳe.* Çéçi çüşüp ala-bula bolup ḳalğan adem yaki baş. = T. Saçın dökülüp başın bazı yerlerinde olup bazı yerlerinde hiç olmaması (bu şekildeki kişi ya da baş). = T.Diy. ø ? = ET *taz* "kel" ED 570b

**teŋle** = *Ḳe.* Yoğan yağaçni oyup yasiğan ḳaça. = T. Büyük ağacı oyup yapılan kase ya da kap. = T.Diy. ø ? = < ?

**teŋlimek** = Taŋmaķ (çayķilip ketken başni taŋmaķ). = T. Bağlamak (sallanan başı bağlamak). = T.Diy. ø ? = < ?

**telpek** = H̲. Tumaķniŋ bir h̲ili. = T. Bir çeşit kışlık şapka. = T.Diy. ø ? = < ?

**telpeksaz** = H̲. Telpek tikküçi. = T. Şapka diken terzi. = T.Diy. ø ? = < ?

**telpigi yerge çüşmek** = Menseptin çüşüp ketmek. = T. Rütbeden düşmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**telpigi suğa çilaşmaķ** = *Ğ.* İşi aķmas, gépi ötmes bolup ķalmaķ. = T. İşi yürümez, sözü geçmez olup kalmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**tembel** = Ķamet, boy-turķ (tembellik, ķametlik, bestlik). = T. Boy, vücut, boy–şekil ( boylu, yapılı). = T.Diy. ø ? = < ?

**tele-nes basmaķ** = *Ķe.* Nes basmaķ, palaket basmaķ. M: *Bu ikki hayasizniŋ kasapitidin hemmimizni tele-nes bésip, yolimiz aynimay, şopurniŋ işi çep boluvatidu.* = T. Uğursuzluk basmak, felakete uğramak. M: *Bu iki arsızın yüzünden hepimizi uğursuzluk bastı, yolumuz uzuyor, şoförün işi ters gidiyor.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tem-tem** = Çékim-çékim; ançe-munçe, anda-sanda. M: *Tem-tem méŋiptu*, ançe-munçe méŋip ķéptu (kiçik bala). Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Tem-temgine çéçek daği bardur yüzüŋde, men saŋa aşiķ boldum şirin sözüŋge.* = T. Nokta nokta; biraz, çok değil, ara sıra. M: *Tem-tem méniptu* – biraz yürümüş (küçük çocuk). Koşukta bu şekilde gelir: *Tem-temgine çéçek daği bardur yüzüŋde, men saŋa aşiķ boldum şirin sözüŋge.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tem–tüm** = *T.* "Tem-tem"ge oh̲şaş. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Tem-tüm güli şul yarimniŋ bardur yüzide. İşķi oti, nuri bardur, çolpan közide.* = T. "Tem-tem"e benzer. Koşukta bu şekilde gelir: *Tem-tüm güli şul yarimniŋ bardur yüzide. İşķi oti, nuri bardur, çolpan közide.* = T.Diy. ø ? = < ?

**temen ķalmaķ** = H̲. Tas ķalmaķ. = T. Neredeyse, az kalsın. = T.Diy. ø ? = < ?

**temke** = *Ķu.* Tamaka, nas. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Dert kelgende taturmiz, temke digen h̲umarni. Pulğa sétivalğili bolmas, köŋüldiki*

*şu yarni.* = T. Tütün, sigara, çiğnemek için özel yapılmış tütün. Koşukta bu şekilde gelir: *Dert kelgende taturmiz, temke digen humarni. Pulğa sétivalğili bolmas, köŋüldiki şu yarni.* = T.Diy. ø ? = < ?

**temkireŋ =** *Ḳu.* Nasreŋ, toḳ yéşil. = T. Koyu yeşil. = T.Diy. ø ? = < ?

**temmet =** *H.* Pütünley; mutleḳ, zadi. = T. Büsbütün, tamamiyle; mutlak, kesin. = T.Diy. ø ? = < ?

**ten =** Mensup, tégişlik, teve; hisap. M*: Bu öy maŋa ten; bu şire buzulsa maŋa ten, oŋlap bérimen.* = T. Mensup, ait, gerekli, tabi; hesap. M: *Bu ev bana ait; bu masa bozulursa bana ait, onarıp veririm.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ten piçimi =** *Ḳe.* Ten ḳuruluşi, pigora. M: *Ten piçimi héli ḳamlaşḳan ḳiz.* = T. Vücut biçimi, figür. M: *Vücudu çok güzel kız.* = T.Diy. Krş. *ten biçimi* = ET *ten* ve *biçim+i*

**tennazliḳ =** *Ḳe.* Özini çoŋraḳ tutup ḳilğan nazliḳ. = T. Kendini büyük tutan, nazlı. = T.Diy. ø ? Krş. Far. *ten* OTL 1075b+ Far. *nāz* OTL 811a+ T. *-lik*

**teylik =** *H.* Bek ḳattiḳ, çiŋ, küçlük; aççiḳ. M: *Teylik çay* - aççiḳ yaki ḳoyuḳ çay; *ketmenni teylik çap* - ketmenni ḳattiḳ çap. = T. Pek katı, sağlam, güçlü; acı. M: *Teylik çay* – acı veya koyu çay; *ketmenni teylik çap* – çapayı sert vur. = T.Diy. ø ? = < ?

**teylimek =** *Ğ.* Ḳatlimaḳ, tekşilep ḳatlimaḳ. M: *Kirni teyleş* - ḳuruğan kirni tekşilep ḳatlap ḳoyuş. = T. Katlamak, düzleştirip katlamak. M: *Kirni teyleş* – kuruyan çamaşırı düz hale getirerek katlamak. = T.Diy. ø ? = < ?

**topa –teret =** *Ḳu.* Topa-çaŋ, paskina. = T. Toz–toprak, kirli, pis. = T.Diy. ø ? = < ?

**topça 1 =** *Ḳu.* Tügme. = T. Düğme. = T.Diy. ø ? = < ?

**topça 2 =** *Ğ.* Gire, gireçe. = T. Kapı, pencere kanatlarına takılan açılıp kapanmaya yarayan metal alet. = T.Diy. ø ? = < ?

**topçigül =** *Ḳu.* Gülyesimen (ğunçisi tügmidek dügilek bolidiğan bir hil gül). = T. Bir tür çiçek (goncası düğme kadar yuvarlak olan bir çeşit gül). = T.Diy. ø ? = < ?

**topķal =** Köpçilik. = T. Çoğunluk. = T.Diy. ø ? = < ?

**topisini turpanğa uçurmaķ =** *Ķu.* Ķoymay tügitivetmet (pulğa ķaritilidu). = T. Koymamak, bırakmamak, bitirmek (paraya atıfta bulunuluyor). = T.Diy. ø ? = < ?

**toturmaķ =** *Ķu.* Tériktürmek, h̲apa ķilmaķ, ķérişmaķ, çişiğa tegmek. = T. Kızdırmak, öfkelendirmek, rahatsız etmek, sinirlendirmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**tutuķmaķ =** H̲apa bolmaķ, aççiği kelmek, ķapiği türülmek, ğezivi tutmaķ. M: *U bu geplerni aŋlap, barğanséri tutuķup ketti.* = T. Kızmak, öfkelenmek, çatmak, surat asmak, öfkesi tutmak. M: *O, bu sözleri duyunca daha çok kızdı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**toti tağa =** Cigdiçük, cigdiçi ķuş, "cigde şah̲şaķ"ķa oh̲şaş. = T. Bir çeşit kuş, "cigde şah̲şaķ"a benzer. = T.Diy. ø ? Krş. Far. *ṭūṭī* OTL 1114a

**toh̲a purçaķ =** Çimenlik ve çatķalliķlarda ösidiğan bir h̲il ösümlük ("yava kök purçaķ"mu diyilidu). = T. Çalılık ve fundalıklarda yetişen bir çeşit bitki ("yava kök purçaķ" da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**toh̲tari yoķ =** *Ķu.* Turalğusiz, biķarar, tutruķsiz. = T. Kararsız, sebatsız, değişken. = T.Diy. ø ? *toh̲ta-r+i yok* < Mo. *toġta-* "durmak, beklemek"

**toh̲talğu =** Turalğu. = T. Mesken, oturulan yer. = T.Diy. ø ? = < ?

**toh̲tun =** *Ķu.* Salmaķ. Éğir-bésiķ, özini tutuvalğan. = T. Ağırlık. Ağır, temkinli, kendini tutabilen. = T.Diy. ø ? = < ?

**toh̲çan =** *T.* H̲etitek ("yava çilge"mu diyilidu). = T. Bir çeşit kavun ("yava çilge" de denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**toh̲u-tuman =** Ķoş söz bolup, toh̲u-ödek digen menide kélidu. = T. İkileme olup tavuk–ördek anlamına gelir. = T.Diy. ø ? = < ?

**toh̲u közlük ķilmaķ =** Kiçik közlük ķilmaķ, şeh̲siyetçilik ķilmaķ. = T. Bencillik etmek, bireycilik yapmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**toh̲onaķ =** *H̲.* Toķunaķ; burunķi zamanda ķasķanda yaki tonurda pişurulğan tamaķlarni h̲amanğa apirip satķuçi. = T. Engel, pürüz; eski zamanda ağaçtan yapılmış buhar tenceresinde veya tandırda pişirilen yemekleri harmana götürüp satan kişi. = T.Diy. ø ? = <

?

**tor =** Küç, bésim, tesir. M: *Tori bar palta; uniŋ ķoliniŋ tori bar. Çapini barğa muş atay, cuvisi barğa tor ketsun* (maķal). = T. Güç, basınç, tesir, etki. M: *Etkili balta; onun elinin gücü var. Ceketi olana yumruk atayım, kürkü olana etki etsin* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**torçi =** *L.* Béliķçi. = T. Balıkçı. = T.Diy. *torcu* Der.S.H 3968 = ET *torçı* ED 534a

**torķimaķ =** *Ķu.* İçi puşmaķ, piğan tutmaķ. = T. Canı sıkılmak, içinden feryat etmek gelmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**torķa =** Yavakendir talasi. M: *Tavar-torķa.* = T. Yaban keteninin kabuğu. M: *İpek kumaş.* = T.Diy. ø ? = ET *torku* "ipek kumaş" ED 539a

**toro =** *Ķu.* Toğriğa (toğraķ şultisi). = T. Hamuru şişirmek için kullanılan potas, kara kavaktan elde edilir. = T.Diy. ø ? = < ?

**toruşin =** *L.* Toŋğuzniŋ küçiki. = T. Domuzun yavrusu. = T.Diy. ø ? = < ?

**torulimaķ =** *Ķu.* Aldini tosap turuvalmaķ. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Yar baradu borğilap, aldida turdum torulap. Alti hüp ķizni ķoyup, söydüm séni arzulap.* = T. Önünü kesip durmak. Koşukta bu şekilde gelir: *Yar baradu borğilap, aldida turdum torulap. Alti hüp ķizni ķoyup, söydüm séni arzulap.* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *turul-* "durmak" ED 548a

**toz =** *Ķe.* Tozunda. *Tozğa köngen it ķoparğa astida öler* (maķal). = T. Toz. *Toza alışan it değirmen önünde ölür* (atasözü). = T.Diy. *toz* = ET *toz* (1) ED 570b

**tosança =** *Ķe.* Tosaķ. M: *Kövrükniŋ simont tosançisiğa yölinip, etrapķa zeŋ saldi* (bu söz Ķumulda "tosunça" diyilidu). = T. Baraj, engel, set. M : *Köprünün beton setine dayanıp etrafa dikkatlice baktı* (bu kelimeye Kumul'da "tosunça" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**tosun =** *Ğ.* Şaş, asav, şoh. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Étiŋiz tosun iken, sundurdi igerimni. Anam bolsa alurdum, yarim can-cigerimni.* = T. Dizginsiz, alışmamış, yaramaz, afacan. Koşukta bu şekilde gelir: *Étiŋiz tosun iken, sundurdi igerimni. Anam bolsa alurdum,*

*yarim can-cigerimni.* = T.Diy. *tosun* “haşarı” Tar.S.V 3831 = ET *tosun (toson)* ED 555b

**tosirimaķ** = *Ķe.* Halsirimaķ, küçsirimek. = T. Yorulmak, kuvvetsizlenmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**toşķan tézeklimeydiğan** = Hiç nerse ünmeydiğan ķaķas çöl yerge ķaritilidu. = T. Hiçbir şey filizlenmeyen çıplak çöl yere atıfta bulunuluyor. = T.Diy. ø ? = < ?

**toşķan ot** = Tağlarda ösidiğan bir h̲il ot. = T. Dağlarda yetişen bir çeşit ot. = T.Diy. ø ? = < ?

**toşķan yaŋiķi** = Kaştan. = T. Bir ağaç türü. = T.Diy. ø ? = < ?

**tuğ** = *Ķu.* Çaŋ-tozaŋ. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Anda yarim kéledu, toķķuz davanlarni davap. Ay yüzige tuğ ķonuptu, yaman atlarni savap.* = T. Toz– duman. Koşukta bu şekilde gelir: *Anda yarim kéledu, toķķuz davanlarni davap. Ay yüzige tuğ ķonuptu, yaman atlarni savap.* = T.Diy. ø ? = ET *toğ* (1) ED 463b

**toğam** = Ķatmu-ķat, doķmuş. M: *Ular aça yolniŋ toğumiğa kélip ķaldi; u töt yolniŋ toğimiğa kelgende, şeher tereptin yoçunla kiyingen ikki kişi çiķip keldi.* Ķoşaķta mundaķ diyilgen: *Ķalmaķ h̲anniŋ h̲étide tutsun didi yaçini. Toğam-toğam yol torap, çirik ķoydi barçini.* = T. Üst üste, köşe. M: *Onlar çatal yolun köşesine gelip kaldı; o dört yolun köşesine geldiğinde, şehir tarafından yabancı giyimli iki kişi çıkıp geldi.* Koşukta böyle denir : *Ķalmaķ h̲anniŋ h̲étide tutsun didi yaçini. Toğam-toğam yol torap, çirik ķoydi barçini.* = T.Diy. ø ? = < ?

**toğranda** = *Ķe.* Toğralğan nerse. M: *Béde toğrandisi.* = T. Kesilen şey. M : *Kesilmiş yonca.* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *toğra-* DLT-Dizin 631

**toğriğa** = *H̲.* Toğraķtin çiķidiğan şulta (bezi caylarda “toğriğu”mu diyilidu). = T. Kara kavaktan elde edilen doğal karbonat (bazı yerlerde “toğriğu” da denir). = T.Diy. ø ? = ET Krş. *toğrak* “kavak ağacı” DLT-Dizin 632

**toķa 1** = *A.* Taraziniŋ téşi. = T. Terazinin taşı. = T.Diy. ø ? = < ?

**toķa 2** = *H̲.* Tasma belvağniŋ uçidiki halķa. = T. Kemerin ucundaki halka. = T.Diy. *toka* = ET *toku* (2) “toka” ED 466b

**toḳal** = *Ğ.* Taz, müŋgüzsiz. M: *Toḳal kala* - taz kala; kiçik h̲otun; "doḳal"ğa ḳaraŋ. = T. Boynuzsuz. M : *Toḳal kala* – boynuzsuz inek; kuma; "doḳal"a bakınız. = T.Diy. ø ? = ET *tokluk* (2) "saçı dökülmüş insan veya boynuzsuz hayvan" ED 469b

**toḳay** = *Ğ.* Çatḳalliḳ. M: *Bir tülkiniŋ şumluğidin miŋ toḳayğa ot kétiptu* (maḳal). = T. Çalılık, fundalık. M: *Bir tilkinin uğursuzluğundan bin çalı yanmış* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**toḳtuḳ** = *L.* Toktok ḳuş, tömür tumşuḳ. = T. Ağaçkakan. = T.Diy. ø ? = < ?

**toḳşurğuç** = *L.* Kösey. = T. Ateş kancası; fırın kancası. = T.Diy. ø ? = < ?

**toḳurḳaḳ** = *Ḳe.* Öz özidin ḳanaetlenmek. = T. Yetinen. = T.Diy. ø ? = < ?

**toḳum tikmek** = İlletni başḳilarğa artip ḳoyğanliḳni körsitidu. = T. Suçu başkalarına atmayı gösterir. = T.Diy. ø ? = < ?

**toḳunaḳ** = Tügün; yağaç ilmek (ulaḳḳa artilğan yükni taŋidiğan ağamçiniŋ uçiğa békitilgen yérim halḳa şekillik yağaç ilmek). "Toḳunaḳ bala, ilmek ḳaza" digen maḳal muşu sözdin kélip çiḳḳan. = T. Düğüm; ağaç çengel (çalıştırılan hayvana yüklenen yükü bağlayan halatın ucuna bağlanan yarım halka şeklindeki ağaç çengel). "Tuḳunaḳ bala, ilmek ḳaza" "düğüm belaya, ilmek kazaya neden olur" diyen atasözü işte bu kelimeden gelir. = T.Diy. ø ? = < ?

**toḳvasuḳ** = *Ḳe.* Köz-ḳarni toḳ. = T. Gözü tok. = T.Diy. ø ? = < ?

**toḳi** = *L.* Ah̲lanğan çige, çiginiŋ eŋ isili (torḳi-tavardiki torḳi sözi muşuniŋdin kelgen). *Toyğa barsaŋ toyup bar, toḳi-toniŋni kiyip bar* (maḳal). = T. Ayıklanan kenevirin en kalitelisi (torḳi-tavardaki torḳi kelimesi işte bundan gelir). *Düğüne gidersen doyup git, güzel giysini giyip git* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**toḳiçaḳ** = *H̲.* Toktok ḳuş, caŋgal dumbaḳçisi (Kuçarda "toḳiçek" diyilidu). = T. Ağaçkakan, orman davulcusu (Kuçar'da "toḳiçek" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**toḳiçaḳ şaptul** = *H̲.* Yési şaptul. = T. Yassı şeftali. = T.Diy. ø ? = <

?

**toŋra** = *Ḳe.* Paskina, ḳasmaḳ (bezi caylarda *toŋur* diyilidu). = T. Kirli, çok pis (bazı yerlerde *toŋur* denir). = T.Diy. ø ? = ET *toŋra* "vücuttaki kir" ED 524a

**toŋra-ḳasmaḳ** = *Ḳe.* Paskina, meynet. = T. Kirli, pis. = T.Diy. ø ? = < ?

**toŋkay çiş** = *Ḳe.* Hoŋgul çiş (burtup çiḳḳan çiş). = T. Çıkık diş (dönüp çıkan diş). = T.Diy. ø ? = < ?

**toŋguz tériği** = Sazliḳlarda, su to<u>h</u>tap ḳalğan yerlerde ösidiğan bir <u>h</u>il ot. = T. Bataklıklarda, suyun durup kaldığı yerlerde yetişen bir çeşit ot. = T.Diy. ø ? = < ?

**tola-térim** = Ançe, köp, tola. M: *Késili yuḳup ḳalmisun dep, uniŋ yéniğa tola-térim yolimaydiğan boldum.* = T. Çok, birçok. M: *Hastalığı bulaşmasın diye onun yanına çok gitmedim.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tola yaman** = *Ḳu.* Nahayiti, bek, intayin. M: *Tola yaman o<u>h</u>şaydu* - bek o<u>h</u>şaydu. = T. Pek, aşırı, gayet, çok. M: *Tola yaman o<u>h</u>şaydu* – aşırı benziyor. = T.Diy. ø ? Krş. *tolu* ED 491b ve *yaman*

**tombalḳi** = *Ḳu.* Ḳopal, yirik (Ğulcida "tombalḳa" diyilidu). = T. Kaba, iri, büyük (Ğulca'da "tombalḳa" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**tombuk** = *Ḳe.* Nağra, dumbaḳ. = T. Davul. = T.Diy. ø ? = < ?

**tomnan** = *<u>H</u>.* Aḳnan. = T. Buğday unu ekmeği. = T.Diy. ø ? = < ?

**tomuğ** = *<u>H</u>.* Dozaḳ, cehennem. = T. Cehennem. = T.Diy. ø ? = ET *tamuğ* ED 503a

**tomilimaḳ** = *<u>H</u>.* Çanimaḳ. M: Bügün bir mo yer tomilidim. = T. Kazmak. M: *Buğün bir mo* (ölçü birimi) *yer kazdım.* = T.Diy. ø ? = < ?

**toyun ürük** = *Ḳe.* Ürükniŋ bir <u>h</u>ili (başḳa ürüklerdin kéyin pişidu). = T. Bir çeşit kayısı (başka kayısılardan sonra olgunlaşır). = T.Diy. ø ? = ET *toyun* ve *erük* "şeftali, kayısı, erik gibi meyvalara verilen genel ad" DLT-Dizin 193

**tutatḳu** = *Ḳe.* Köydürüp hid peyda ḳilidiğan nerse. M: M*ana bu nerse saŋa tutatḳu bolsun, béşiŋğa ḳeyerde kün çüşse şu yerde men hazir.* = T. Yakılıp koku çıkarılan şey (tütsü). M: *İşte bu şey sana*

*tütsü olsun, başın nerede sıkışırsa ben oradayım.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tutuḳmaḳ =** *Ğ.* Reŋgi tutulmaḳ, ẖapa bolmaḳ. M: *Bu barğanséri bekrek tutuḳup ketti.* = T. Kızmak, rengi değişmek. M: *Bu, gittikçe daha çok kızdı.* = T.Diy. ø ? *tut-uḳ-?*

**tutiḳmaḳ =** *L.* Uyalmaḳ. = T. Utanmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**tuẖum ḳoruḳ =** *Ḳe.* Tuẖum ḳorimisi. = T. Yumurta kızartması. = T.Diy. ø ? = < ?

**tuẖum ḳoymaḳ =** *H.* Tuẖum tuğmaḳ. = T. Yumurtlamak. = T.Diy. ø ? = < ?

**tura =** *Ḳu.* Ḳorğan, potey, istihkam, munar. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Tura başiğa çiḳip, turup éytay, naẖşini tiŋşiğili kişi yoḳ, kimge éytay naẖşini.* = T. Kale, istihkam, minare. Koşukta bu şekilde gelir: *Tura başiğa çiḳip, turup éytay, naẖşini tiŋşiğili kişi yoḳ, kimge éytay naẖşini.* = T.Diy. Krş. *tura* (3) "çatı" Der.S.H̲ 3993 = ET *tura* (2) ED 531a

**turpi =** *Ḳu.* H̲ilmu-ẖil. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Turpi zinnetler bilen, ḳéri kişi yaş bolmas. Meydide ḳuvvet bolmisa, manta-polo aş bolmas.* = T. Çeşitli. Koşukta bu şekilde gelir: *Turpi zinnetler bilen, ḳéri kişi yaş bolmas. Meydide ḳuvvet bolmisa, manta-polo aş bolmas.* = T.Diy. ø ? = < ?

**turğuç =** *Ḳu.* Béket, istansa, punkit. M: *Mepe turğuç.* = T. Durak, istasyon, nokta. M: *Fayton durağı.* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *turuk* (1) ED 538b

**turğiçila =** Bir demdila, tosattin. M: *Uniŋ turğiçila seprayi ḳozğilip ḳaldi.* = T. Birdenbire, ansızın, ani olarak. M: *Onun ansızın midesi bulandı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**turḳuluḳ =** *Ḳu.* Turẖun, ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Yéŋi şerniŋ bolida, ovaŋ-duvaŋ turḳuluḳ. Herla kimniŋ yari bolsa, siŋira ḳarap turğuluḳ.* = T. Baca. Koşukta bu şekilde gelir: *Yéŋi şerniŋ bolida, ovaŋ-duvaŋ turḳuluḳ. Herla kimniŋ yari bolsa, siŋira ḳarap turğuluḳ.* = T.Diy. ø ? = < ?

**turlaḳ =** *Ku.* Turulğa (bezi caylarda "turliğa"mu diyilidu). = T. Bir çeşit kuş (bazı yerlerde "turliğa" da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**turma** = *Ḳu.* Turup, lobo. = T. Turp. = T.Diy. *turma* (1) Der.S. H̲ 3995 = ET *turma* (2) ED 549b

**turum** = Tuluḳ cazisiniŋ tuluḳḳa çişlişip (sépilip) turidiğan yéri (u bir cüp bolup tuh̲um şeklidikisi erkek turum, içi kavigi çişi turum diyilidu). = T. Döven çerçevesinin dövene geçirilip duran yeri (o bir çift olup yumurta şeklinde olanına erkek bağlama yeri; içindeki oyuğa da dişi bağlama yeri denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**turumçaḳ** = *L.* Tay, tayçaḳ, ḳulun. = T. Tay, yaşına doymamış kısrak yavrusu. = T.Diy. ø ? = < ?

**turmuze** = *Ku.* Tütükniŋ içige sancip ḳoyulidiğan yik. = T. Tahta makaranın içine batırılan iğ. = T.Diy. ø ? = < ?

**turup** = *Ḳu.* Tosattin, tasadipi. M: *Tuğulup éyip emes, turup éyip* (maḳal). = T. Birdenbire, ansızın, beklenmeden. M: *Doğmuş olmak ayıp değil, ani olmak ayıp* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**tusḳa** = *Ḳu.* Öteŋ, béket, çaza. = T. Konak, durak, ileri karakol. = T.Diy. ø ? = < ?

**tuş** = *Ḳu.* Udul, udul terep; teŋ-baraver, teŋtuş. M: *Tuş-tuştin çikip keldi; tuş keldim.* Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Ḳaşiŋ bilen közüŋge, aşna boldum özüŋge. Neçççe yerde tuş boldi, éytalmadim özüŋge.* = T. Karşı, karşı taraf; eşit, yaşıt. M: *Karşıdan çıkıp geldi; denk geldim.* Koşakta bu şekilde gelir: *Ḳaşiŋ bilen közüŋge, aşna boldum özüŋge. Neççe yerde tuş boldi, éytalmadim özüŋge.* = T.Diy. *tuş* (1) Der.S.H̲ 3996 = ET *tuş* (1) ED 558a

**tuğ** = Tuğan, tosma. M: *Tuğ tutti, tuğ basti.* = T. Bend, baraj, su bendi. M: *Suya set vurdu.* = T.Diy. ø ? = ET *toğ* (2) ED 463b

**tuğuçek** = *Ku.* H̲otun-ḳizlar çaçliriğa ulaydiğan calağa ḳadilidiğan kümüş teŋge (Turpanda "çaçteŋge" diyilidu). = T. Kadın ve kızların saçlarına bağladıkları ipe takılan gümüş pul (Turfan'da "çaçteŋge" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**tuğuş** = *Ḳu.* Curet, dadilliḳ; dit, pem. M: *Tuğuşi yoḳ* - diti yoḳ; yüreksiz. = T. Cüret, cesurluk; anlayış, akıl. M: *Tuğuşi yoḳ* – anlayışsız; yüreksiz. = T.Diy. ø ? = < ?

**tuğuşmaḳ** = *Ḳu.* Mas kelmek, bap kelmek, yaraşmaḳ, epleşmek. M: *Ḳizil boyaḳḳa sériḳ boyaḳ tuğuşmaptu; aka-uka ikkisi tuğuşalmaydu.* =

T. Uygun gelmek, uyumlu olmak, yakışmak, anlaşmak. M: *Kızıl boyaya sarı boya uymadı; büyük ve küçük erkek kardeşler anlaşamadı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tugatmasliḳ =** *T.* Közge ilmasliḳ, étivarğa almasliḳ. = T. Hor görmek, değer vermemek. = T.Diy. ø ? = < ?

**tugayni yoḳ =** *T.* Étivari yoḳ, abroyi yoḳ. = T. Değeri yok, itibarsız. = T.Diy. ø ? = < ?

**tugan =** *Ḳu.* Étivar, ḳedir-ḳimmet. M: *Tugani yoḳ* - étivari yoḳ, ḳedirsiz (Turpanda "tugayni" deydu. M: *Tugayni yoḳ gep, tugayni yoḳ iş).* = T. Değer, kadir–kıymet. M : *Tugani yoḳ* - değeri yok, değersiz (Turfan'da "tugayni" denir. M: *Değersiz söz, değersiz iş*). = T.Diy. ø ? = < ?

**tuğimaḳ =** *Ḳu.* Étivarğa almaḳ, ḳedirlimek, közge ilmaḳ, hisapḳa tutmaḳ. M: *Sen tugimisaŋ méni, menmu tugimaymen séni.* = T. Değer vermek, hesaba almak. M: *Sen bana değer vermezsen, ben de sana değer vermem.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tula =** Möldür ("tulu"mu diyilidu). = T. Dolu ("tulu" da denir) = T.Diy. *tolu→dolu* Tar.S.V 3817 = ET *tolu* ED 491b

**tulğa =** Ḳazan asidiğan üç putluḳ tömür oçaḳ. = T. Kazan asılan (yemek pişirilen) üç ayaklı demir ocak. = T.Diy. ø ? = < ?

**tulu =** *L.* Möldür. = T. Dolu. = T.Diy. *tolu→dolu* Tar.S.V 3817 = ET *tolu* ED 491b

**tuluḳçi ḳoŋğuz =** *T.* Tézek ḳoŋğuzi tézek-gende yeydiğan bir h̲il ḳoŋğuz, u tézek-gendilerni kumilaç ḳilip, yumulitip élip maŋidiğanliği üçün, "tuluḳçi ḳoŋğur" dep atalğan). = T. Tezek böceği, tezek–gübre yiyen bir çeşit böcek (o tezek–gübreleri yuvarlak şekle koyup alıp gittiği için, "tuluḳçi ḳoŋğur" diye adlandırılır). = T.Diy. ø ? = < ?

**tuluḳçi ḳoŋğuzdek =** Sémiz, boyunliri türülüp ketken, düp-dügilek ademlerge ḳaritip éytilidiğan oh̲şatma söz. = T. Şişman, semiz, boyunları kıvrılıp giden şişman kişilere söylenen benzetme kelime. = T.Diy. ø ? = < ?

**tum =** *H̲.* Soğuḳ. = T. Soğuk. = T.Diy. ø ? = ET *tum* (1) ED 503a

**tumşi =** *Ḳu.* Pitnih̲or, çéḳimçi. = T. Fitneci, iftiracı. = T.Diy. ø ? = <

?

**tuyğun** = *Ḳu.* Aḳ ḳarçuğa. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Tuyğun birla ḳuş, hergiz tüşmes toriğa. Yene nagayi çüşer, şuŋḳar-laçin toriğa.* = T. Bir çeşit kuş. Koşukta bu şekilde gelir: *Tuyğun birla ḳuş, hergiz tüşmes toriğa. Yene nagayi çüşer, şuŋḳar-laçin toriğa.* = T.Diy. Krş. *toğan* "doğan" = Tar.S.V 3836 = ET Krş. *toğan* "doğan" KB-İndeks 456

**tuyuḳ** = *T.* Bilinip ḳalmaḳ. Sézilip ḳalmaḳ M: *Bu iş tuyuḳ bolup ḳéptu* - bu iş sézilip ḳéptu. = T. Bilmek, tanımak. Sezmek. M: *Bu iş tuyuḳ bolup ḳéptu* – bu iş sezilip kaldı. = T.Diy. ø ? = < ?

**töpe** = *Ğ.* Bök, tumaḳ. M: *Ḳol sunsa yeŋ içide, baş yérilsa töpe içide* (maḳal). = T. Takke, kışlık şapka, kalpak. M: *Kol kırılsa yen içinde, baş yarılsa takke içinde* (atasözü) = T.Diy. ø ? = < ?

**töt beldir** = *Ḳu.* Töt koça ağzi, töt koça, koça doḳmuşi; toğam. = T. Dört cadde ağzı, dört cadde, sokak köşesi; dörtyol. = T.Diy. ø ? = ET *tört* ve *beltir* "iki veya daha fazla nehrin veya yolun kesişimi, kavşak" ED 334a

**tötö** = *Ḳu.* Kikeç, gaça. = T. Kekeme, dilsiz. = T.Diy. ø ? = < ?

**tötötlimek** = *Ḳu.* Duduḳlimaḳ, kikeçlimek, tilini çaynap sözlimek. = T. Kekelemek, dilini çiğneyip konuşmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**töreçiḳarmaḳ** = *Ḳe.* Ḳusur çiḳarmaḳ, éven tapmaḳ, çataḳ çiḳarmaḳ. = T. Kusur çıkarmak, kusur bulmak, kavga çıkarmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**törel** = *Ḳe.* Dolḳun pellisi, dolḳun pelliliridin şekillengen igiz-peslik. M: *Derya igiz-igiz törel hasil ḳilip heyvetlik aḳmaḳta; dehşetlik kelkün törel hasil ḳilip, bir örlep, bir iziğa çüşetti.* = T. Dalga yüksekliği, dalganın yükselip alçalması. M: *Nehir yüksek yüksek dalgalar meydana getirip muhteşen akmakta; dehşetli sel dalga oluşturup bir yükselip bir alçaldı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**törkün** = Öz makani, öz éli, öz cemeti (yatliḳ ḳilinğan ḳiz üçün öz ata-anisiniŋ öyi "törkün" bolidu). = T. Öz mekanı, öz vatanı, kendi soyu (evlendirilen kız için kendi anne babasının evi "törkün" olur). = T.Diy. ø ? = < ?

**törük** = *Ḳu.* Dügilek, yumilaḳ. M: *Törük şire, törük ay.* = T. Yuvarlak,

daire. M: *Yuvarlak masa, yuvarlak ay (dolunay).* = T.Diy. ø ? = < ?

**törimek** = *Ḳu.* Gaŋgirap ḳalmaḳ, béşi aylanmaḳ, azğişip ḳalmaḳ, M: *Béşim törep ḳaldi.* = T. Sersemlemek, aklını şaşırmak, başı dönmek, yanılmak. M: *Şaşırdım.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tözmek** = *L.* Ḳanmaḳ, ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Üç yil boldi körmedim, özgige köŋül bölmedim. Meyliŋ yoḳmu külmeysen, tüzük oynap tözmedim.* = T. Bir şeye doyamamak. Koşukta bu şekilde gelir: *Üç yil boldi körmedim, özgige köŋül bölmedim. Meyliŋ yoḳmu külmeysen, tüzük oynap tözmedim.* = T.Diy. ø ? = < ?

**töşek** = *Ḳu.* Körpe. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Yuḳuri béḳip ayni kördüm, çerhi pelekte. Töven béḳip yarni kördüm, mehmel töşekte.* = T. Pamuklu döşek. Koşukta bu şekilde gelir: *Yuḳuri béḳip ayni kördüm, çerhi pelekte. Töven béḳip yarni kördüm, mehmel töşekte.* = T.Diy. *töşek* "yatak, döşek" Tar.S.V 3844 = ET *töşek* ED 563b

**töşleŋ** = *L.* Töşlük, töşvağ. = T. Kolon. = T.Diy. ø ? = < ?

**töşük** = Ḳazan, aş-tamaḳ işliri. M: *Töşükke obdan* - aş-tamaḳḳa usta. = T. Kazan, aş–yemek işleri. M: *Töşükke obdan* – yemek yapmada usta olan kişi. = T.Diy. ø ? = < ?

**töge ḳulaḳ** = Tağ cilğilirida ösidiğan bir hil ot. = T. Dağ çukurlarında yetişen bir çeşit ot. = T.Diy. ø ? = ET *töge* ve *ḳulaḳ*

**tögen** = *Ḳu.* Musadire; baş ağriḳiğa dava bolidiğan puraḳliḳ ot. = T. Müsadere; baş ağrısına deva olan kokulu ot. = T.Diy. ø ? = < ?

**tögini usulğa salmaḳ** = *Ḳe.* Ehmeḳ ḳilmaḳ, oynatmaḳ, koldurlatmaḳ. = T. Ahmaklaştırmak, oynatmak, aldatmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**töŋge** = *Ğ.* Tömür halḳa; dervaziniŋ tutḳuçi. = T. Demir halka; kapının kolu. = T.Diy. ø ? = < ?

**töl 1** = Uşşaḳ mallarniŋ baliliri (oğlaḳ, ḳoza). M: *Mallarniŋ tölleş mevsümi* - mallarniŋ ḳozilaş mevsümi. = T. Küçükbaş hayvanların yavruları (oğlak, kuzu). M: *Mallarniŋ tölleş mevsümi* – hayvanların kuzulama mevsimi. = T.Diy. *döl* = ET *töl* ED 490a

**töl 2** = Köçme: Ey, ḳatar. M: *Divaniçiliḳ ḳilip bolsimu balilarni öz ḳolum*

*bilen tölge ḳatimen (çoŋ ḳilimen).* = T. Mecaz: sıra, dizi. M: *Dilencilik yapsam da çocukları kendi elimle yetiştiririm (büyütürüm).* = T.Diy. ø ? = < ?

**töl-baḳa =** *L.* "Töl"ge ohşaş. = T. "Töl"e benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**tölöç =** *L.* Tölem, ḳerz. M: *Tölöçümmu tölep ber.* = T. Ödeme, borç. M: *Borcunu öde.* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *töleç* "bedava" ED 493b

**tömürtiken =** *Ḳu.* Ücme ğorisi; oğritiken. = T. Olgunlaşmamış dut; bir yıllık saman gövdeli bitki. = T.Diy. ø ? = < ?

**töve 1 =** *Ḳu.* Ögze; töpe, töpilik. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Tövige çiḳsam ḳarurmen, ḳap-ḳara saylar sayan. Emdi hergiz ḳarimasmen, bigupa yarlar sayan.* = T. Çatı; tepe, tepelik. Koşukta bu şekilde gelir: *Tövige çiḳsam ḳarurmen, ḳap-ḳara saylar sayan. Emdi hergiz ḳarimasmen, bigupa yarlar sayan.* = T.Diy. *tepe* = ET *töpü (töpö)* ED 436a

**töve 2 =** *L.* Tumaḳ, töpe. M: *Avaŋniŋ tövisi* - dadaŋniŋ tumiği. = T. Kışlık şapka, kalpak. M: *Avaŋniŋ tövisi* – babanın kalpağı. = T.Diy. ø ? = < ?

**töven =** *Ḳu.* Cenup, cenup terep ("töveyni"mu diyilidu) Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Atni toḳuŋla, kélip bu yerge. Minip ḳaçayli, töven Hotenge.* = T. Güney, güney tarafı ("töveyni" de denir). Koşukta bu şekilde gelir: *Atni toḳuŋla, kélip bu yerge. Minip ḳaçayli, töven Hotenge.* = T.Diy. ø ? *töven* < ET *töpün* ED 441b

**tövini =** *Ḳu.* İçkirisi (cuŋguniŋ içki ölkiliri). M: *Tövinige çüşüp çiḳtim* - içkirisige kirip çiḳtim. = T. İçerisi (Çin'in iç bölgeleri). M: *Tövinige çüşüp çiḳtim* – iç bölgeye girip çıktım). = T.Diy. ø ? = < ?

**tüpek ulaḳ =** Mivilik derehlerni ulaş usuliniŋ bir türi. Mivilik derehlerni ulaş usuliniŋ tüpek (tüp) ulaḳ, lépir (neyçe) ulaḳ, oyma (köz) ulaḳ digen türliri bar. = T. Meyveli ağaçları aşılama usulünün bir türü. Meyveli ağaçları aşılama usulünün tüpek (tüp) ulaḳ, lépir (neyçe) ulaḳ, oyma (köz) ulaḳ denen türleri var. = T.Diy. ø ? = < ?

**tüpük =** *Ḳu.* Çopisa (yağaç siliğlaydiğan yirik ikek). = T. Törpü (ağacı

düzgünleştiren büyük törpü). = T.Diy. ø ? = < ?

**tütük** = *Ku.* Toķumiçilar yip türidiğan kiçik yağaç bolup, ķonaķ şéhi, aptapperest ğoli, ķomuş ķatarliķlardin yasilidu, sekkiz tütük yip bolğanda mataniŋ örüşige yaraydu. = T. Dokumacıların ip sardığı küçük tahta olup mısır dalı, ayçiçeği sapı, kamış vb.den yapılıyor, sekiz ağaç ip olduğunda kumaşın örülmesine yarıyor. = T.Diy. ø ? = < ?

**tütün yutmaķ** = *Ğ.* Açşiķ yutmaķ, dili ğeş bolmaķ, hesret çekmeķ. M: *Aydin tütün yutķandek çoŋķur tindi.* = T. Derdini içine atmak, gönlü sıkılmak, hasret çekmek. M: *Aydin, gönlü sıkılmışcasına derince içini çekti.* = T.Diy. ø ? = ET *tütün* ve *yut-*

**türpik** = "Tüpük"ke ohşaş. = T. "Tüpük"e benzer. = T.Diy. *törpü* = ET *törpig* ED 533b

**türteklimek** = Türmellimek, yögimek. M: *Ķeğezni dügilek ķilip türteklimek, yögimek.* = T. Sarmak, bürümek (kağıdı yuvarlayıp sarmak). = T.Diy. ø ? = ET Krş. *tür-* ED 530b

**türtülme** = *Ķu.* Doķurup yürmek, bir kimniŋ öyige har bolup barmaķ. = T. Bir kimsenin evine istenmese de gitmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**türkük** = *Ķu.* Tüvrük. = T. Direk, sütun. = T.Diy. ø ? = ET *tirgük* ED 544a

**türgek** = Türme, türülme, türüm. = T. Rulo. = T.Diy. ø ? = ET *türgek* ED 544b

**türgüç** = *Ķu.* Sirğa. = T. Küpe. = T.Diy. ø ? *tür-güç?*

**türgün** = *Ķu.* Yüreklik, dadil, cüretlik, ķorķmas. = T. Yürekli, cesaretli, cesur, cüretli, korkusuz. = T.Diy. ø ? = < ?

**türmek** = *Ķe.* Boldurğan hémirni yağ yaki ķaymaķ bilen türmellep, ķorulğan ķorminiŋ üstige yépip pişurulidiğan bir hil tamaķ. = T. Mayalanmış hamuru yağ ya da kaymakla yumaklayıp kavrulan sebzenin üstüne koyup pişirilen bir çeşit yemek. = T.Diy. ø ? = < ?

**türmel 1** = *Ķu.* Arsiğa köktat élip, türmellep, cimbilda pişurulidiğan bir hil hornan. = T. Arasına sebze koyup yumaklayarak buharda pişirilen bir çeşit ekmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**türmel 2** = *Ğ.* Bağlam; tosaķ (suni ķaçuruş üçün şah-şumbidin yasalğan tosaķ). = T. Bağlam, deste, demet; baraj, engel (suyu engellemek için dal–budaktan yapılan engel). = T.Diy. ø ? = < ?

**tüzüt** = Tekellüp. M: *Tola tüzüt ķilmay, ķorsiğiŋni obdan toyğuz.* = T. Tekellüf, özenme. M: *Çok özenme karnını iyi doyur*. = T.Diy. ø ? = < ?

**tüzütlük** = *T.* İsketlik, yarişimliķ. M: *Bu çapan héli tüzütlük tikiliptu.* = T. Güzel, gösterişli, yakışıklı, uyumlu. M: *Bu palto çok düzgün dikilmiş.* = T.Diy. ø ? = < ?

**türmel pahta** = *Ku.* Étip, yiğip ķoyulğan pahta, uç pahta. = T. Atıp toplanıp konulan pamuk, son pamuk. = T.Diy. ø ? = < ?

**tüküçe** = *Ķe.* Nan çekküç (bezi caylarda *tükküç* diyilidu). = T. Ekmeğin yüzünü çekmek için yuvarlak ağaca çivi çakılarak veya kuş tüylerini kopararak yapılan alet (bazı yerlerde *tükküç* denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**tügmini çékilmek** = Ķosiķi açmaķ, iştiyi éçilmaķ, bir nerse yigüsi kelmek. = T. Karnı acıkmak, iştahı açılmak, bir şeyler yiyesi gelmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**tügür** = *T.* Bih. M: *Derehler tügür boptu* - derehler bih çiķiriptu. = T. Tomurcuk, filiz. M: *Derehler tügür boptu* – ağaçlar filizlendi. = T.Diy. ø ? = < ?

**tügünmek** = *Ķu.* Vazkeçmek, ümit üzmek. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Güpayiŋ barmu dep, çendan yügürdüm. Güpayiŋ yoķ iken, emdi tügündüm.* = T. Vazgeçmek, ümidini kesmek. Koşukta bu şekilde gelir: *Güpayiŋ barmu dep, çendan yügürdüm. Güpayiŋ yoķ iken, emdi tügündüm.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tügüvaş** = *Ķu.* Tügüp étilidiğan tamaķlar. M: Manta, cuvava, çöçüre, ķazan samissiğa ohşaş tamaķlar. = T. Düğülerek yapılan yemekler. Mantı, kazan böreğine benzer yemekler. = T.Diy. ø ? = < ?

**tüŋkelmek** = *Ķu.* Yatmaķ, uhlimaķ, cimiķmaķ. = T. Yatmak, uyumak, sakinleşmek. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *tüne-* "gecelemek" KB-İndeks 479

**tüŋülmek** = *L.* Ümit üzmek, ķoşaķta mundaķ kelgen: *Biz terepke kelmeysen, birer vaķit yat ķilip. Tüŋüpķa kettiŋmu, bağriŋizni taş*

*ḳilip.* = T. Ümidini kesmek. Koşukta bu şekilde gelir: *Biz terepke kelmeysen, birer vaḳit yat ḳilip. Tüŋüpḳa kettiŋmu, bağriŋizni taş ḳilip.* = ET *tüŋül-* ED 521a =

**tümbülük** = *A.* Momiğa kiydürülidiğan çember şekillik yağaç. = T. Direğe giydirilen çember şeklindeki ağaç. = T.Diy. ø ? = < ?

**tünnük** = *Ḳu.* Tüŋlük, derize. = T. Çatı penceresi, pencere. = T.Diy. ø ? = < ?

**tünün** = *L.* Tünügün. = T. Dün. = T.Diy. ø ? = < ?

**tüvrük yiḳilmaḳ** = *Ḳe.* Tayançsiz ḳalmaḳ, panasiz ḳalmaḳ. = T. Desteksiz kalmak, himayesiz, kimsesiz kalmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**tépilaŋ** = *L.* Ḳurar at ḳili yaki ḳoy yuŋida yési ḳilip toḳulidiğan ağamça yaki kaşa. = T. At kılı ya da koyun yününden düzleştirilip dokunan halat ya da yünden dokunan düz urgan. = T.Diy. ø ? = < ?

**tépinmaḳ** = *Ḳu.* Bay bolmaḳ, pul-malliḳ bolmaḳ. = T. Zengin olmak, paralı mallı olmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**téni çirḳmaḳ** = Téni şürkünmek, seskenmek, yirkenmek. = T. Bedeni ürpermek, irkilmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**tépiniş** = *Ğ.* Del, cayiğa, neḳ. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Düşmen çiḳti yépinip, sadir atti tépinip. Dalda ḳilğan ḳara taş, cuvamni aldi yépinip.* = T. Tam, aynen, uygun, yerinde. Koşukta bu şekilde gelir: *Düşmen çiḳti yépinip, sadir atti tépinip. Dalda ḳilğan ḳara taş, cuvamni aldi yépinip.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tétilmek** = Tétikleşmek, canlanmaḳ, semrimek, hallinip ḳalmaḳ. = T. Dinçleşmek, canlanmak, şişmanlamak, güçlenmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**tétimey** = *Ğ.* Ölermen, canğa töreydiğan. M: M*aŋa şu tétimeylerniŋ teritini töküş ḳalğan* (bu söz Turpanda tétiḳsiz, ḳiliği set meniside ḳollinilip, "tetimey" diyilidu). = T. Çok aciz, cansız. M: *Bana şu acizlerin dışkısını dökmek kalmış* (bu kelime Turfan'da tatsız, kılığı çirkin anlamında kullanılıp "tetimey" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**técimel** = Dédek, malay, çakar (Ḳumulda); h̠éḳlerniŋ öyliride uşşaḳ-çüşşek işlirini ḳilip bérip ḳosaḳ baḳidiğan adem *técimel* diyilidu (Turpan, Ğulca ḳatarliḳ caylarda); nep bermeydiğan, béh̠il (Ḳeşḳerde); bundaḳ ademlerniŋ aŋliğan, körgenliri köp bolğaçḳa, “yolni karvandin soraŋ, gepni técimeldin” digen maḳal kélip çiḳḳan. = T. Bayan ev hizmetçisi, hizmetkar, uşak, işçi (Kumul’da); halkların evlerinde ufak tefek işleri yapıp karın doyuran kişiye *técimel* denir (Turfan, Ğulca gibi yerlerde); kâr vermeyen, cimri (Kaşkar’da); böyle kişilerin duyup gördükleri çok olduğundan, “yolu kervandan sorun, sözü avareden” diyen atasözü çıkmış. = T.Diy. Krş. *tecimen* “tacir, tüccar” TS = < ?

**técimek** = *Ḳu.* Başḳurmaḳ. = T. Yönetmek, idare etmek. = T.Diy. *teci-* →*tece-* Der.S.H̠ 3856 = < ?

**tériḳḳa üçke ḳoymaḳ** = Çiverlik, pem-parasetlik, tedbirlik ademlerni süpetleydiğan birikme. = T. Zeki, atik, akıllı, uyanık ve tedbirli kişileri belirten bir deyim. = T.Diy. ø ? = < ?

**téz** = Ḳélip. M: *Anidin ḳiŋğir tuğulğanni tézge salsaŋ tüzelmes* (maḳal). = T. Kalıp. M : *Anadan eğri doğanı kalıba soksan düzelmez* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**téşirḳimaḳ** = *Ğ.* Yarimaḳ, at-ulaḳlarniŋ tuviğini taş yalap ketmek. = T. İşe yaramak, yararlı olmak, at vb. çalışan hayvanların toynağını taşın yalaması, aşındırması. = T.Diy. ø ? = < ?

**tékiletmek** = *Ḳu.* Yiḳitmaḳ, düm çüşermek, domilatmaḳ, ağdurmaḳ. = T. Yıktırmak, yüzükoyun indirmek, yuvarlatmak, döndürmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**tékinh̠or** = Parazit, teyyartap. = T. Parazit, asalak. = T.Diy. ø ? = < ?

**tégiz** = Tüz, siliḳ. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Dereh̠ bolsa igiz bolsa, şah̠liri tigiz bolsa. Dost bolsa adil bolsa, ölgiçe ayrilmas bolsa.* = T. Düz, pürüzsüz. Koşukta bu şekilde gelir: *Dereh̠ bolsa igiz bolsa, şah̠liri tigiz bolsa. Dost bolsa adil bolsa, ölgiçe ayrilmas bolsa.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tégil bolmaḳ** = Hisap bolmaḳ, kupaye bolmaḳ. M: *Az bolsimu köpke tégil ḳilmaḳ* - az bolsimu, köpke hisapliḳ. = T. Sayılmak, yeterli olmak.

M: *Az bolsimu köpke tégil ḳilmaḳ* – az olsa da çok sayılmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**tégimek =** *Ḳu.* İge bolmaḳ, érişmek. = T. Sahip olmak, erişmek. = T.Diy. Krş. *değ-* = ET *teg-* "değmek, ulaşmak" KB-İndeks 431

**téliğa tegmek =** Zitiğa tegmek. = T. Zıddına gitmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**téniḳmaḳ =** *Ğ.* Yatsirimaḳ, yirkenmek, özini ḳaçurmaḳ (Turpanda *yétirḳimaḳ* diyilidu). = T. Yadırgamak, tiksinmek, kendini kaçırmak (Turfan'da *yétirḳimaḳ* denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**tévḳa =** *Ku.* Öy içidiki tamni boylap çiḳirilğan uzun tekçe (bu söz Ḳumulda "ḳirmizaḳ" diyilidu). = T. Ev içindeki duvarın kenarından çıkarılan uzun duvar gözü (bu kelimeye Kumul'da "ḳirmizaḳ" denir). = T.Diy. Krş. *taka* Der.S.H 3804 = < ?

**tiber =** *Ğ.* Belge (ḳiz-yigitler tépişḳanda bir birige bérişidiğan belge). Bu sözniŋ tiğ, sayman menisimu bar. M: *Tiğ-tiber.* Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Bağiŋğa kirer bolsaŋ ḳoluŋğa tiber alğin. Şeriŋge musapir men, halimdin hever alğin.* = T. Belge, işaret (kızların ve delikanlıların buluştukları zaman birbirine verdikleri nişan). Bu kelimenin bıçak, alet anlamları da var. M: *Bıçak.* Koşukta bu şekilde gelir: *Bağiŋğa kirer bolsaŋ ḳoluŋğa tiber alğin. Şeriŋge musapir men, halimdin hever alğin.* T.Diy. ø ? = < ?

**titaŋ tomur =** Köçme: Ecellik yéri, can tomur. = T. Mecaz: Öldürücü yer, can damarı. = T.Diy. ø ? = < ?

**titḳilimaḳ =** Ahturmaḳ, koçilimaḳ. M: *Yançuḳlirini héli uzun titḳilap, ahiri bir tiyin, ikki tiyinlik pullarni tépip çiḳti.* = T. Aramak, engel olmak, karıştırmak. M: *Ceplerini çok uzun süre karıştırdıktan sonra bir iki kuruşluk parasını bulup çıkardı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**titma-kataŋ ḳilivetmek =** *A.* Titma-titma ḳilivetmek. = T. Yırtmak, parça parça etmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**tirez =** *Ḳu.* Tétik, timen, canliḳ. M: *Tirez momay; tirez at.* = T. Dinç, çevik, sağlam, canlı. M: *Dinç yaşlı kadın; çevik at.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tirtek =** Tersa, aççiği yaman. = T. Harın, ters, dikbaşlı, fazla hiddetli,

sinirli. = T.Diy. ø ? = < ?

**tirgen =** Étiz ķiri. = T. Tarla sınırı. = T.Diy. ø ? = < ?

**tirna =** *L.* Kiçik béliķ. = T. Küçük balık. = T.Diy. Krş. *turna balığı* = < ?

**tizbasķa** = *Ğ.* Çörülme, çörülmilik (toyda ķizniŋ ata-anisi ve yéķin tuķķanliriğa ķoyulidiğan nerse). = T. Düğünde oğlan tarafının kız tarafına hediye etttiği kumaşlar (düğünde kızın anne, baba ve yakın akrabalarına konulan eşya). = T.Diy. ø ? = < ?

**tizlapça** = *Ķu.* Tizliķ; ķedimki eskerlerniŋ tiziğa taķivalidiğan bir h̲il ķoğdiniş ķorali (reh̲ttin işlinidu). = T. Dizi korumak için dize giyilen eşya; eski askerlerin dizlerine taktıkları bir tür koruyucu alet (kumaştan yapılır). = T.Diy. ø ? = < ?

**tizlaķ** = *Ğ.* Putķa salidiğan bir h̲il caza ķorali. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Zindan témi igiz iken, çörisi çitlaķ. Sen yarimni körey disem, putumda tizlaķ.* = T. Bacağa yerleştirilen bir çeşit ceza aleti veya mekanizması. Koşukta bu şekilde gelir: *Zindan témi igiz iken, çörisi çitlaķ. Sen yarimni körey disem, putumda tizlaķ.* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *tiz* ED 570b

**tizlamça** = *Ğ.* Bağ bağliğanda bir putķa kiyilidiğan bir puşķaķliķ iştan. = T. Bağ bağlandığı zaman bir ayağa giyilen bir paçalı pantolon. = T.Diy. ø ? = < ?

**tişliķ** = *Ku.* Atniŋ çişi üstige tartip ķoyulidiğan ķoşumçe yügen (yiptin yasilidu). = T. Atın dişinin üstüne konulan ek dizgin (ipten yapılır). = T.Diy. *dişlik* = ET *tış* ED 557b *+liķ*

**tiktaŋ** = *Ķe.* Valley, gagar (bir h̲il balilar oyunçiği bolup, yérim métir kélidiğan kaltek ve bir ğiriç kélidiğan tayaķçidin terkip tapidu). = T. Çelik çomak oyunu (bir çeşit çocuk oyuncağı olup yarım metre kadar sopa ve bir karış kadar tokmaktan oluşur). = T.Diy. ø ? = < ?

**tiken** = *T.* Ķurutilidiğan üzümni asidiğan uzun badira yağaç (bu badira yağaçķa nurğun töşük téşilip, töşüklerge çokisiman yağaçlar ötküzülidu, şuŋa "tiken" dep atalğan); miķdar söz. M: *Bu yil bu bağdin 100 tiken üzüm çiķti.* = T. Kurutulan üzümün asıldığı uzun ve düz ağaç (bu ağaca çok delik açılıp deliklere dirseğimsi ağaçlar

geçirilir, ondan dolayı "tiken" diye adı geçer) ; nicelik bildiren kelime. M: *Bu yıl bu bağdan yüz tiken üzüm çıktı.* = T.Diy. *diken* = ET *tiken* "diken" ED 483b

**tikkeymek =** Gideymek, tekebburluķ ķilmaķ. = T. Kibirlenmek, mağrurluk yapmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**tik kélip ķalmaķ =** Ķarşi kélip ķalmaķ. M: *Méniŋ soalim sizge tik kélip ķalmisun yene.* = T. Zıt gelmek. M: *Benim sualim size zıt gelmesin yine.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tilğa dezmal salmaķ =** *Ğ.* Oylişivraķ gep ķilmaķ. = T. Düşünüp konuşmak. = T.Diy. Krş. *dilini tutmak* = < ?

**tikir =** *Ķu.* Dö (omiçükniŋ çoŋi). = T. Dev (örümceğin büyüğü). = T.Diy. ø ? = < ?

**tiŋçi =** *Ķu.* Paylaķçi, marlaķçi, çéķimçi, işpiyon. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Koçilarda maŋmaŋlar, koçilarda tiŋçi bar. Siz bizni kiçik körmeŋ, ķursiğimizda biŋsi bar.* = T. İstihbaratçı, iftiracı, ispiyoncu. Koşukta bu şekilde gelir: *Koçilarda maŋmaŋlar, koçilarda tiŋçi bar. Siz bizni kiçik körmeŋ, ķursiğimizda biŋsi bar.* = T.Diy. ø ? = ET tiŋci→*savçı* "haberci, elçi" ED 785a

**tiŋgen =** *Ķu.* Tügmen. = T. Değirmen. = T.Diy. ø ? = < ?

**tiltas =** *H.* Liķmu-liķ, peves. = T. Dolu, ağzına kadar. = T.Diy. ø ? = < ?

**til tatiķ =** *L.* Mahtilidiğan. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *El ağziğa til tatiķ, bal şékerim yahşi ķal. Yürigimniŋ parçisi, can-cigerim yahşi ķal.* = T. Övülen, takdir edilen. Koşukta bu şekilde gelir: *El ağziğa til tatiķ, bal şékerim yahşi ķal. Yürigimniŋ parçisi, can-cigerim yahşi ķal.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tiltaķlimaķ =** Ret ķilmaķ, baş tartmaķ, ķobul ķilmasliķ. = T. Reddetmek, istememek, kabul etmemek. = T.Diy. ø ? = < ?

**tilisiz yéğa =** Su apiti, kelkün. M: *Sumu bir tilsiz yéğa.* = T. Su afeti, sel, taşkın. M : *Su da bir dilsiz bela.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tilķanat =** Saman ğolluķ ösümlük bolup, ériķ-östeŋ boyliridiki nem caylarda ösidu. = T. Saman gövdeli bir bitki olup, arık–kanal boylarındaki nemli yerlerde yetişir. = T.Diy. ø ? = < ?

**timtas =** Cimcit, téç. = T. Sakin, sessiz. = T.Diy. ø ? = < ?

**timcimek** = *Ķu.* Atniŋ harvini küçep tartişi. M: *Bu at harvini timcep tartivatidu; bu at timcimeyvatidu.* = T. Atın arabayı güçlükle çekişi. M: *Bu at arabayı güçlükle çekiyor; bu at zorlanıyor.* = T.Diy. ø ? = < ?

**tinta** = *Ķu.* Çilek. = T. Kova. = T.Diy. ø ? = < ?

**tintimaķ** = *Ğ.* Aẖturmaķ, oboska ķilmaķ. = T. Aramak, gözetlemek. = T.Diy. ø ? = < ?

**tivezun** = *H̱.* Kiçik palta. = T. Küçük balta. = T.Diy. ø ? = < ?

**tiymaķ** = Birer iş-herkettin toẖtimaķ, özini tartmaķ; perhiz ķilmaķ; öz meylige ķoyup bermeslik; tizginlimek, boy sundurmaķ. *Közüŋ ağrisa ķoluŋni tiy, ķosiğiŋ ağrisa nepsiŋni* (maķal). = T. Herhangi bir işin hareketin durması, kendini çekmek; perhiz yapmak; başkalarınca kısıtlanmak; dizginlemek; boyun eğdirmek. *Gözün ağrırsa elini durdur, karnın ağrırsa nefsini* (atasözü). = T.Diy. ø ?
= ET *tıy →tıd* "engel olmak, kapamak" ED. 450a

**tiynika** = *A.* Ene, ayna. = T. İşte; o, işte o. = T.Diy. ø ? = < ?

# C

**ca** = *Ķe.* Yağaç ķurulma, caza-çelle: Gundiya üstige asma kövrüktek turğuzulğan ca suniŋ dolķunida yénik tevrep ğiçirlap tursimu, demalliķķa örülüp çüşmeytti. = T. Ağaçtan yapılan eşya, tahtadan çerçeve: Gundiya[1] üzerine asma köprü gibi yerleştirilen tahtadan yapı suyun dalgalarında hafifçe sallanıp gıcırdayıp dursa da hemen devrilmez. = T.Diy. ø ? = < ?

**cap –cap** = *Ķu.* Valaķtekkür, kas-kas (Ğulcida "cav –cav" diyilidu). = T. Çok konuşan, ağzı susmayan (Ğulca'da "cav –cav" denir). = T.Diy. Krş. *cav cav etmek* = < ?

**capsa** = *Ķe.* Çak, yériķ, yoçuķ. M: *Men işikniŋ capsisidin ķarap, taladiki hemmini körüp olturdum.* = T. Çatlak, yarık, aralık. M: *Ben kapının aralığından bakarak sokaktaki herşeyi görüp oturdum.* = T.Diy. ø ? = < ?

[1] Gunde "a piece of wood which is fiẖed in the mill – pond (An Eastern Turki – English Dialect Dictionary By Gunnar Jarring

**capsar** = *T.* Ķisaŋ (tağniŋ capsiri). = T. Dağ ve derelerin dar yeri. = T.Diy. ø ? = < ?

**cadayi** = *Ķe.* Ehmeķ, ķapaķvaş. M: *Bu taza cadayi bir nimiken.* = T. Ahmak, kalınkafalı. M: *Bu çok ahmak biriymiş.* = T.Diy. ø ? = < ?

**cadika** = *H.* Salasun, rişatka. = T. Korkuluk, parmaklık. = T.Diy. ø ? = < ?

**car** = *Ķu.* Alvaŋ, haşar. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Nom digen su ayiği, yulğun, toraķniŋ sani yoķ. Hoga issiķ cari ķattiķ, héķlerniŋ imkani yoķ.* = T. Vergi, gönüllü yardımlaşma. Koşukta bu şekilde gelir: *Nom digen su ayiği, yulğun, toraķniŋ sani yoķ. Hoga issiķ cari ķattiķ, héķlerniŋ imkani yoķ.* = T.Diy. Krş. *car* (3) "dilenme, toplama" Der.S.III 859 = < ?

**cara** = *L.* Kirpe. = T. Kirpi. = T.Diy. ø ? = < ?

**carip ketmek** = *Ğ.* İşi ilgiri basmaķ, yalcimaķ, yayrap ketmek. = T. İşi ilerlemek, yükselmek, özgür olmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**carisliķ** = *Ķu.* Zalimliķ, yavuzluķ, zorluķ, zumigerlik. = T. Zalimlik, kötülük, zorluk, güçlük. = T.Diy. *carıslık* "terslik, biçimsizlik, uğursuzluk" Der.S.III 862 = < ?

**casaķ** = Hanliķ teripidin yerlik tarhan beg (vaŋ-guŋ)lerge balisidin balisiğa sorap yiyiş üçün soyurğal ķilip bérilgen yer ve puķra; tevelik. M: *Bu méniŋ casiğimdiki yer.* = T. Hanlık tarafından yerli imtiyazlı beylere (prenslere) çocuklarından çocuklarına idare edip menfaat sağlamak için verilen yer ve halk; bağımlılık. M: *Bu benim bağımlılığımdaki yer.* = T.Diy. ø ? = < ?

**cağ** = *Ķe.* İŋek. M: *Cağ söŋiki; yuķuri cağ, töven cağ.* = T. Çene. M: *Elmacık kemiği; yukarı elmacık kemiği, aşağı elmacık kemiği.* = T.Diy. ø ? = < ?

**cağambay** = *Ķu.* Cağalvay (ķarçuğidin kiçikrek bir hil ķuş). = T. (Aladoğandan küçük bir çeşit kuş). = T.Diy. ø ? = < ?

**cağcaķ ot** = Tağ bağrilirida ösidiğan bir hil saman ğolluķ ot. = T. Dağ boylarında yetişen bir çeşit saman gövdeli ot. = T.Diy. ø ? = < ?

**cağil** = *Ğ.* Ķizğuç sériķ. M: *Cağil öçke.* = T. Kırmızımsı sarı. M:

*Kırmızımsı sarı keçi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**caḳa-condaḳ** = *Ḳe.* Ebgar, kiyimliri cul-cul, çaçliri çuvuḳ, putliri yalaŋ halet. = T. Bakımsız, giysileri delik deşik, saçları dağınık, ayakları çıplak halde olan. = T.Diy. ø ? = < ?

**cak** = *Ḳe.* Költük (sapaldin yasilidu). = T. Oturak, lazımlık (çiniden yapılır). = T.Diy. ø ? = < ?

**caŋdimaḳ** = *Ḳe.* Tumodimaḳ, zukam bolmaḳ. = T. Grip olmak, soğuk almak. = T.Diy. ø ? = < ?

**caŋğa** = *Ḳe.* Tétik, şoẖ. = T. Dinç, çevik, yaramaz, haylaz. = T.Diy. ø ? = < ?

**caŋğa ayğir** = *Ḳu.* Başḳa ayğirlardin özgiçe bolğan, yilḳini obdan başḳuridiğan ayğir. = T. Başka aygırlardan farklı olan, yılkını iyi idare eden aygır. = T.Diy. ø ? = < ?

**caŋgal dumbaḳçisi** = *H̱.* Toktok ḳuş, tömür tumşuḳ. = T. Ağaçkakan. = T.Diy. ø ? = < ?

**cala** = At-éşeklerniŋ noẖtisi, harva cabduḳliriğa ve neyzige zinnet üçün békitilidiğan ḳizil yuŋ pöpük; ayallarniŋ çéçiğa ḳoşup örüvélinidiğan yalğan çaç. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Aḳ alma, ḳizil alma, calani uzun salma. Emdi séni almaymen, kelgenlerni yandurma.* = T. At ve eşeklerin dizginine, araba aletlerine ve mızrağa süs için bağlanan kızıl yün saçak; kadınların saçlarına bağlanıp örülen sahte saç. Koşukta bu şekilde gelir: *Aḳ alma, ḳizil alma, calani uzun salma. Emdi séni almaymen, kelgenlerni yandurma.* = T.Diy. ø ? = < ?

**calaşliḳ** = *Ḳu.* Kötirişlik. M: *Bu harva calaşliḳ harva iken* - bu harva yük kötirişlik harva iken. = T. Dayanıklı. M: *Bu harva calaşliḳ harva iken* – bu araba yük arabasıymış. = T.Diy. ø ? = < ?

**calaḳ** = *Ḳu.* Buyruḳ, başḳuruş. M: *Calaḳḳa kirmeydiğan at; calaḳḳa kirmeydiğan bala - sözge kirmeydiğan beŋvaş bala.* = T. Buyruk, emir, yönetme, idare etme. M: *Buyruğa girmeyen at; calaḳḳa kirmeydiğan bala – söz dinlemeyen yaramaz çocuk.* = T.Diy. ø ? = < ?

**callap** = Cuva-tére sodigiri. = T. Kürk–deri tüccarı. = T.Diy. ø ? Ar. *celeb* OTL 130b

**cama =** *T.* Zey suni çiḳirivétiş üçün çépilğan ériḳ, zeykeş. = T. Fazla suyu çıkarmak için açılan kanal, nemli, yaş. = T.Diy. ø ? = < ?

**camagül =** *Ḳu.* Yava küde (yava cusey). = T. Bir çeşit yabani yeşil sebze. = T.Diy. ø ? = < ?

**cambu =** *Ḳe.* Dasmal. = T. Elbezi. = T.Diy. ø ? = < ?

**cambilkam dimek =** *Ḳe.* Hoş bolmaḳ, doppisini asmanğa atmaḳ. = T. Sevinmek, takkesini göğe atmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**can etmek =** Yaşimaḳ, can baḳmaḳ, kün keçürmek, öz aldiğa turmuş keçürmek. M: *Balam, senmu emdi öz céniŋni can et.* = T. Yaşamak, geçinmek, kendi başına ömür sürmek. M: *Çocuğum, sen de şimdi kendi kendine yaşa.* = T.Diy. ø ? Far. *cān* OTL 124b ve *et-*

**canni yaḳiğa almaḳ =** Panalanmaḳ. = T. Saklanmak, korunmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**cava =** *L.* Palaz. = T. Paspas. = T.Diy. ø ? = < ?

**caylimaḳ 1 =** Piçaḳ ḳatarliḳ tiğlarni ittiklitiş üçün taş ḳatarliḳ nersilerge sürkimek. = T. Bıçak gibi aletleri keskinleştirmek için taş gibi şeylere sürmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**caylimaḳ 2 =** *Ḳu.* Dacimaḳ, özini çetke almaḳ. = T. Caymak, geri çekilmek, kendini kenara almak. = T.Diy. ø ? = < ?

**ce 1 =** *Ḳu.* İsit, hey, ḳoyçu, ḳoysaŋçu digendek narazliḳ tuyğusini bildüridiğan söz aldi ḳoşumçişi; ya, yaki menisini bildüridiğan yardemçi söz. M: *Ce, nériçu séni* - hey, ḳoysaŋ çu séni; *ce undaḳ, ce bundaḳ* - ya undaḳ, ya bundaḳ. = T. Yazık, boş ver, bırak gibi hoşnutsuzluk duygusunu bildiren kelime önü eki; ya da, veya anlamını bildiren yardımcı kelime. M: *Ce, nériçu séni* – hey boş versene (karşısındakinin işe yaramadığını belirtir); *ce undaḳ, ce bundaḳ* – ya öyle, ya böyle. = T.Diy. ø ? = < ?

**ce 2 =** *Ğ.* Boldi, bolamikin, he, hop digendek menilerni aŋlitidiğan yardemçi söz. M: *Ce, boldi emdi* - hop, boldi emdi. = T. Oldu, evet, iyi olur gibi anlamları belirten yardımcı kelime. M : *Ce, boldi emdi* - evet, şimdi oldu. = T.Diy. ø ? = < ?

**cedvar =** *Ḳe.* Parpa. = T. Cüce, bodur, bücür. = T.Diy. ø ? = < ?

**cerge =** *Ḳu.* Pasil, çégra, çek. = T. Hudut, sınır. = T.Diy. ø ? = < ?

**cedide** = *Ḳe.* Avare, labdur; namrat. M: *Ceride kiyim kiygenlerniŋ hemmisi tilemçi bolamdu? Bular nimidigen ceride, nimidigen kembeğel-he!.* = T. Avare, üstü başı pis, düzensiz; yoksul. M: *Pis, düzensiz giysi giyenlerin hepsi dilenci mi olur? Bunlar ne kadar avare, ne kadar fakir!* = T.Diy. ø ? = < ?

**cez 1** = *Ḳu.* 1. Hiris; doğilar hever yetküzüp çalidiğan métal esvap. M: *İlan cez ḳildi* - ilan hiris ḳildi. = T. Hırs, öfke; habercilerin haber ulaştırmada çaldıkları alet. M: *İlan cez ḳildi* – yılan öfkeyle atılacak gibi oldu. = T.Diy. ø ? = < ?

**cez 2** = *Ḳe.* Sériḳ mis; oḳ képi. = T. Sarı bakır; mermi kabı. = T.Diy. ø ? = < ?

**cezlik** = İgerniŋ içki toḳumi (bezi caylarda "içmek" diyilidu). = T. Eğerin altındaki keçe, yamçı (bazı yerlerde "içmek" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**cejmek** = *A.* Cilitkiğa ohşapraḳ kétidiğan ḳişliḳ kiyim. = T. Paltoya benzeyen kışlık giyecek. = T.Diy. ø ? = < ?

**cegren** = *H.* Ceren, kiyik. = T. Ceylan, geyik. = T.Diy. ø ? = < ?

**ceŋgi éşek** = *Ḳu.* Uruşḳaḳ éşek. = T. Geçimsiz eşek. = T.Diy. ø ? Far. *ceng* OTL 133b+*gi* ve *eşek*

**celdik** = *Ğ.* "Cezlik"ke ohşaş. = T. "Cezlik"e benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**celigür** = Yançuḳçi. = T. Yan kesici. = T.Diy. ø ? = < ?

**cembil** = Bir yilliḳ huşbuy köktat, aşköki. = T. Bir yıllık hoş kokulu sebze, yeşillik. = T.Diy. ø ? = < ?

**cevende** = *Ḳe.* Aḳ un bilen ḳonaḳ unini arilaşturup yaḳḳan nan (Turpanda *ḳoşuḳ nan* diyilidu). = T. Beyaz unla mısır ununu karıştırarak pişirilen ekmek (Turfan'da *ḳoşuḳ nan* da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**cocey** = *Ḳu.* Éğizniŋ caviğiğa çiḳidiğan çaḳa, gez; éğizduruḳ (yügenniŋ éğizduruḳi). = T. Ağız kenarında çıkan uçuk; gem (dizginin gemi). = T.Diy. ø ? = < ?

**coda** = *Ḳu.* Séhri, cadu, köz bağlaş, epsun. M: *Codiger*-cadiger, séhriçi, epsunçi. = T. Büyücülük, sihirbazlık, büyüleme, büyü. M: *Büyücü*, sihirbaz. = T.Diy. Krş. *cadı* = < ?

**coruḳ** = *Ḳu.* Horun, ḳaşaŋ, passip (corup turmisa işni özlügidin ḳilmaydiğan adem); hisavat, netice (pulniŋ coruḳini çiḳiriş). = T. Tambel, haylaz, miskin, pasif (buyrulmadığı sürece işi kendiliğinden yapmayan kişi); hesap, sonuç (paranın hesabını çıkarmak). = T.Diy. Krş. *coruk* "gelişmemiş, büyümemiş" Der.S.III 1002 = < ?

**coruḳçiliḳ** = *Ḳe.* Buyruḳçiliḳ. = T. Emir vermek. = T.Diy. ø ? = < ?

**coruŋḳay** = *Ḳu.* Şecere, nesep tariẖi; pilan, usul, tedbir, amal, dit. = T. Soy tarihi; plan, usul, tedbir, çare, metot, kavrayış. = T.Diy. ø ? = < ?

**coruḳi yoḳ** = *Ḳu.* Pemsiz, ditsiz, pilansiz, bolumsiz. = T. Akılsız, anlayışsız, plansız, beceriksiz. = T.Diy. ø ? = < ?

**corimaḳ** = Buyrumaḳ; başḳurmaḳ; işletmek; béğişlimaḳ, bağlimaḳ; şiltimek. M: *Eḳilni corimaḳ* – eḳilni işletmek; *işḳa corimaḳ* - işḳa buyrumaḳ; *ḳolni ẖorimaḳ* - ḳolni şiltimek; *bu utuḳlarni öziniŋ çiçenligige coridi* - bu utuḳlarni öziniŋ çiçenligige béğişlidi yaki bağlidi. = T. Emretmek; yönetmek; çalıştırmak; armağan etmek, bağlamak; sallamak. M: *Eḳilni corimaḳ* – aklını çalıştırmak; *işḳa corimaḳ* – iş buyurmak; *ḳolni ẖorimaḳ* – elini sallamak; *bu utuḳlarni öziniŋ çiçenligige coridi* – bu kazançlarını kendi zekasına bağladı. = T.Diy. ø ? = < ?

**cozam** = *H̱.* Maẖav késelligi ("cevzam"mu diyilidu). = T. Cüzzam hastalığı ("cevzam" da denir). = T.Diy. *cüzzam* = < ?

**cosun** = *L.* Pigora, beden tüzülüşi, turḳ, ḳamet, tüs, şekil, obraz: *Çirayiŋ bölek cosun* – ḳamitiŋ nimidigen kélişken; *cüsüni kélişken ayal* - pigorisi ḳamlaşḳan ayal (bu söz Ğulcida "cüsün" diyilidu). = T. Figür, vücut yapısı, sima, şekil, boy, vücut, görünüm, suret, kılık: *Çirayiŋ bölek cosun* – vücudun ne kadar güzel; *cüsüni kélişken ayal* – vücudu güzel kadın (bu kelimeye Ğulca'da "cüsün" denir). = T.Diy. *cosun→cusun* "çeşit, biçim" Der.S.III 1020 = < ?

**coğda** = Uçar-ḳuş yaki başḳa hayvanlarniŋ kokulisi. = T. Uçan kuşların ya da başka hayvanların ibiği. = T.Diy. ø ? = < ?

**coğdar** = *Ḳe.* Töğiniŋ boyni ve tizidiki uzun tükler (bezi caylarda

"coğday, codar"mu diyilidu). = T. Devenin boynundaki ve dizindeki uzun tüyler (bazı yerlerde "coğday, codar" da denir). = T.Diy. ø ? = ET Krş. *coğdu→yoğdu* ED 899a

**coğdar baş =** *Ḳe.* Pa<u>h</u>ma baş. = T. Karışık ve düzensiz saç. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *coğdu* ve *baş*

**coğdar tumaḳ =** *Ḳe.* Pa<u>h</u>ma tumaḳ. = T. Tüyleri karışık ve düzensiz olan şapka. = T.Diy. ø ? = < ?

**coğduḳunmaḳ =** *Ğ.* Toŋmaḳ, üşşümek. = T. Donmak, üşümek. = T.Diy. ø ? = < ?

**coğdun =** *Ḳu.* Tétik, timen, şo<u>h</u>, tirez. M: *Bu hecep coğdun momaylar iken-he!.* = T. Dinç, çevik, sağlam, haylaz. M: *Bu ne dinç bir nineymiş, ya!* = T.Diy. ø ? = < ?

**coğula =** *Ḳu.* Atniŋ kökrigige taḳilidiğan ḳizil popuk. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *At boynida coğula, béşida yügen-nu<u>h</u>ta. Açççiğiŋ tola kelse, sevri ḳil bize to<u>h</u>ta.* = T. Atın göğsüne takılan kızıl ponpon. Koşukta bu şekilde gelir: *At boynida coğula, béşida yügen-nu<u>h</u>ta. Açççiğiŋ tola kelse, sevri ḳil bize to<u>h</u>ta.* = T.Diy. ø ? = < ?

**cogina =** *<u>H</u>.* Çişi kepter; bir <u>h</u>il dora ösümlüği. = T. Dişi güvercin; bir çeşit şifalı bitki. = T.Diy. ø ? = < ?

**coŋḳurmaḳ =** Başḳurmaḳ, idare ḳilmaḳ; icra ḳilmaḳ (*coŋḳuruş komitéti* - icraiye komitéti). = T. Yönetmek, idare etmek; icra etmek (*coŋḳuruş komitéti* – icra komitesi). = T.Diy. ø ? = < ?

**colo =** *Ḳu.* Ḳisḳa ağamça, çulu (çulvur), tizgin. = T. Kısa halat, dizgin. = T.Diy. ø ? = < ?

**coloḳoḳ =** *Ḳu.* Dervaza, taşḳarḳi işik. = T. Kapı, dış kapı. = T.Diy. ø ? = < ?

**con =** *Ḳu.* Niyet. M: *Coni yaman* - niyiti yaman, içi yaman; *coni yamanniŋ ḳazini töşük* (maḳal). Bu söz Ğulcida "cön" diyilidu ve "körünüş, ḳiyapet" meniside ḳollinilidu. M: *Cöni pes* - yaman körünüşlük. = T. Niyet. M: *Coni yaman* – niyeti kötü, içi kötü; *Niyeti kötü olanın kazanı delik olur* (atasözü). Bu kelimeye Ğulca'da "cön" denir ve görünüş, kıyafet anlamında kullanılır. M: *Cöni pes* – kötü görünüşlü. = T.Diy. ø ? = < ?

**conimaḳ =** Bégiz ḳolini türtmek. M: *Ular bir birini conup setleşti;*

*ķoluŋni conima* - bégiz ķoluŋni teŋlime. = T. İşaret parmağını sallamak. M: *Onlar birbirine işaret parmağını sallayıp kabalaştı; ķoluŋni conima* – işaret parmağını sallama. = T.Diy. ø ? = < ?

**covatmaķ =** Avare ķilmaķ, halsiratmaķ. = T. Zahmetlendirmek, yormak, kuvvetsizlendirmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**covalğu** = Avariçiliķ, bésiramcanliķ, ğeşlik. M: *Yol covalğusi* - yol avariçiliği; *köŋül covalğusi* - köŋül ğeşligi. = T. Zahmet, huzursuzluk. M: *Yol covalğusi* – yol yorgunluğu; *köŋül covalğusi* – gönül huzursuzluğu. = T.Diy. ø ? = < ?

**covitalmasliķ** = *Ku.* Başķuralmasliķ. M: *Bu atni covitalmidim.* = T. Yönetememek, idare edememek. M: *Bu atı idare edemedim.* = T.Diy. ø ? = < ?

**covizir** = *Ku.* Gep aŋlimas, gep ötmes. M: *Bu bek covizir baliken.* = T. Söz anlamaz, söz geçmez. M: *Bu hiç söz anlamaz bir çocukmuş.* = T.Diy. ø ? = < ?

**covimaķ** = Avare bolmaķ, halsirimaķ. M: *Özliri köp covapla, rehmet.* = T. Zahmet etmek, yorulmak, kuvvetsizlenmek. M: *Kendileri çok yoruldular, teşekkürler.* = T.Diy. ø ? = < ?

**coy** = *Ķu.* Capa-muşeķķet (*coy*-capa). = T. Cefa ve meşakkat (*coy* – cefa). = T.Diy. ø ? = < ?

**cupa-cuppaŋ** = *Ķe.* Çip-çip. M: *Yüzidin cupa-cuppaŋ ter aķmaķta idi.* = T. Taklidi ses (buzun çözülmesi, karın erimesi gibi sıvı şeyler için kullanılır). M: *Yüzünden şıp şıp ter akıyordu.* = T.Diy. = yansıma

**cuppaŋlimaķ** = *Ķe.* Çipildimaķ. M: *Şişidin cuppaŋlap haraķ aķķili turdi.* = T. Taklidi ses (dalga ve damlaların şırıltısı). M: *Şişeden şır şır rakı akıp durdu.* = T.Diy. ø ? = ET *cuppaŋ+li-*

**cucuŋ** = *Ķu.* Suŋguç. = T. Kırılgan, çabuk kırılır, dayanıksız. = T.Diy. ø ? = < ?

**cudunlimaķ** = *Ķu.* Açç̧iğlanmaķ, ğezeplenmek. = T. Kızmak, öfkelenmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**cugan** = *Ķu.* Çokan. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Taşar yoli taşliķken, cuganlari ķaşliķken. Taşarniŋ cuganlari, Ķumulluķķa aşiķken.* = T. Yeni evlenmiş bayan. Koşukta bu şekilde gelir: *Taşar yoli*

*taşliḳken, cuganlari ḳaşliḳken. Taşarniŋ cuganlari, Ḳumulluḳḳa aşiḳken.* = T.Diy. ø ? = < ?

**cul =** At yopuği. = T. At haşası, çulu. = T.Diy. *çul* Ar. *cüll* (?) OTL 147a

**culaḳ =** *L.* Neyreŋ, hile, ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Liŋirçaḳ toḳumasaŋ, yağir çiḳadur ulağiŋ. Men séni ḳoşmavidim, u bizge ḳilğan culağiŋ.* = T. Hile, dalavere, oyun. Koşukta bu şekilde gelir: *Liŋirçaḳ toḳumasaŋ, yağir çiḳadur ulağiŋ. Men séni ḳoşmavidim, u bizge ḳilğan culağiŋ.* = T.Diy. ø ? = < ?

**culda ketken =** *Ğ.* Üginip ḳalğan. M: *Culda ketken késel* - üginip ḳalğan adet (késel). = T. Alışılan. M: *Culda ketken késel* – alışılan (hastalık haline gelen). = T.Diy. ø ? = < ?

**culdi-casaḳ =** "Casaḳ"ḳa oh̲şaş. = T. "Casaḳ"a benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**culḳunmaḳ =** Yulḳunmaḳ, silkinmek. M: *At taza bir culḳunuvaldi.* = T. Sallanmak, ırganmak. M: *At şiddetle sallandı, silkindi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**culuḳ =** *L.* Çem. M: *Téşilse culuḳ salip yamaymen* - ayaḳ kiyim téşilse çem sélip yamaymen (bu söz başḳa caylarda "kona, eski, hérip, çarçaş" digen köçme menilerde ḳollinilidu). M: *Hérip culuḳum çiḳti; culuḳi çiḳip ketken çapan.* = T. Kösele, ayakkabının altı. M: *Téşilse culuḳ salip yamaymen* – ayakkabı delinse kösele yerleştirip yamarım. (Bu kelime başka yerlerde "eski, yorulmak" gibi mecaz anlamlarda kullanılır). M: *Çok yoruldum; çok eskimiş palto.* = T.Diy. ø ? = < ?

**cumbu =** *Ḳe.* Boğa (atniŋ boyniğa salidiğan). = T. Atın boynuna yerleştirilen kumaştan yapılmış eşya, alet. = T.Diy. ø ? = < ?

**cumḳulimaḳ =** *Ḳu.* Teyyarlimaḳ, hazirlimaḳ. M: *İş-küşlerni cumḳulap ḳoyduŋmu?* = T. Hazırlamak. M: *İşini gücünü hazırladın mı?* = T.Diy. ø ? = < ?

**cöcile =** *Ḳe.* Arilaşmaḳ, iştiraḳ ḳilmaḳ. = T. Karışmak, katılmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**cöntimek =** *Ḳu.* Kapşimaḳ, valaḳşimaḳ, oylmay gep ḳilmaḳ. = T. Çene

çalmak, gevezelik etmek, düşünmeden konuşmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**cöndek** = *H.* Kona, cul-cul, yirtiḳ. M: *Cöndek çapan* - yirtiḳ çapan (Ḳeşḳerde "condaḳ" diyilidu). = T. Eski, yıpranmış, yırtık. M: *Cöndek çapan* – yırtık palto (Kaşkar'da "condaḳ" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**cövende** = *Ḳe.* "Cevende"ge ohşaş. = T. "Cevende" ye benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**cütireŋçilik** = *Ḳe.* Cütçiliḳ, ḳehetçilik, ḳisçiliḳ. Etiyaz künliri ozuḳ-tülük ḳislişip, yimek-içmek ğorigillişip ketse, "cütireŋçilik bolup ketti" diyilidu. = T. Açlık, yoksulluk, kıtlık. İlkbahar günleri erzak kısılıp yeme içme azalırsa "cütireŋçilik bolup ketti" denir. = T.Diy. ø ? = < ?

**cücek** = *Ḳu.* Çüce. = T. Civciv. = T.Diy. *cücük* Tar.S.II 780 = < ?

**cücem** = Ücme. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Kök kepter oturadu, aḳ cücemniŋ başida. Bizniŋ yarla oturadu, igiz tağniŋ başida.* = T. Üzüm. Koşukta bu şekilde gelir: *Kök kepter oturadu, aḳ cücemniŋ başida. Bizniŋ yarla oturadu, igiz tağniŋ başida.* = T.Diy. ø ? = < ?

**cüznek** = Derya boylirida ve orman etraplirida ösidiğan bir hil ot. = T. Nehir boylarında ve orman kenarlarında yetişen bir çeşit ot. = T.Diy. ø ? = < ?

**cüsünlimek** = *Ğ.* Zeŋ ḳoymaḳ, bir nersiniŋ turḳini, şeklini éniḳ bilivalmaḳ. = T. Dikkat etmek, bir şeyin durumunu, şeklini net olarak bilmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**cüktü** = *Ḳe.* Béhil, pihsiḳ. = T. Cimri, hasis, pinti. = T.Diy. ø ? = < ?

**cün** = *Ḳu.* Nem (yağaç), höl bilen ḳuruḳniŋ ariliğidiki nerse. = T. Nem (tahta), yaşla kuru arasındaki şey. = T.Diy. ø ? = < ?

**céme** = *L.* Tapa-tene, ğeyvet-şikayet, söz-çöçek (bu söz başḳa caylarda "tapa-céme, tapa-tene" digen cüp söz terkivide kélidu). Lopnur ḳoşaḳlirida mundaḳ kelgen: *Barsaŋlar salam deŋlar, bizni surağan yarğa. Atini çiḳarmaŋlar, köŋlüm tuğmaydu aŋŋa. Halu yer bilen össün, cémesi bolur maŋŋa.* = T. Serzeniş ve ayıplama,

gıybet–şikayet, başkaları hakkında söylenti (bu kelime başka yerlerde “tapa-céme, tapa-tene” denen ikileme şeklinde gelir). Lopnur koşuklarında bu şekilde gelir: *Barsaŋlar salam deŋlar, bizni surağan yarğa. Atini çiķarmaŋlar, köŋlüm tuğmaydu aŋŋa. <u>H</u>alu yer bilen össün, cémesi bolur maŋŋa.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ci =** <u>H</u>. Vesiķe, höccet, til<u>h</u>et. M: *Tilidin ci aptu* - tilidin <u>h</u>et aptu. = T. Vesika, belge, evrak, makbuz, senet. M: *Tilidin ci aptu* – (ondan) söz aldı. = T.Diy. ø ? = < ?

**cipsa** = Yapsa; mas, muvapiķ. M: *Cipsa kelmek* - mas kelmek, layiķ kelmek. = T. Uyumlu, uygun, münasip. M: *Cipsa kelmek* – uyumlu olmak, uygun gelmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**cice =** *L.* Moma, çoŋ ana. M: *Cicem keldi* - momam keldi. = T. Anneanne, büyükanne. M: *Cicem keldi* – Anneannem geldi. = T.Diy. *cice* Der.S.III 957 = < ?

**cicvuy =** *Ğ.* Tétik, canliķ. = T. Dinç, çevik, canlı. = T.Diy. ø ? = < ?

**cicilaķ =** *Ğ.* Cidel<u>h</u>or, yiğlaŋğu. = T. Sulu göz, çok ağlayan. = T.Diy. ø ? = < ?

**cirğilaķ** = <u>H</u>. Balilar oynaydiğan tömür çembirek. = T. Çocukların oynadığı demir çember. = T.Diy. ø ? = < ?

**ciris** = Çala tasķalğan un (ķélin eglekte tasķap yumşiği ayrivélinğandin kéyin, şalaŋ eglekte tasķap, yirik képigi ayrivétilgen yumşaķ képeklik un). = T. Yarı elenmiş un (kalın elekte elenip yumuşağı alındıktan sonra, seyrek elekte elenip iri kepeği ayrılan yumuşak kepeklik un). = T.Diy. ø ? = < ?

**cirim bağlimaķ =** *Ğ.* Muz tutmaķ. M: *Sular cirim bağliğanda.* = T. Buz tutmak M: *Sular buz tuttuğunda.* = T.Diy. ø ? = < ?

**cirim-cirim =** *Ķe.* Tal-tal, yol–yol. M: *Alķinidiki cirim–cirim siziķlar.* = T. Dal dal, çizgili. M: *Avuçtaki hat hat çizgiler.* = T.Diy. Krş. *cirim cirim→cırım cırım* “dik dik, parça parça’’ Der.S.III 930 = < ?

**cis =** *Ķe.* <u>H</u>ilvet, ķorķunçluķ, soğuķ çiray, yirginişlik. M: *Cis çiray adem; cis yer; ciskimek*-yirkenmek, ķorķmaķ, hezer ķilmaķ. = T.

Belirsiz, korkunç, soğuk yüzlü, irkiltici. M: *Korkunç yüzlü kişi; korkunç yer; ciskimek*–irkilmek, korkmak, dikkat etmek. = T.Diy. Krş. *cis* “cin” Der.S.III 986 = < ?

**ciğa** = *Ḳe.* Cirğa, çirğa. = T. Üstüne saçak veya çiçek yerleştirilen şapka. = T.Diy. ø ? = < ?

**ciğimaḳ** = *Ḳe.* Taşlimaḳ, çörimek. M: *Erkin cilitisini ögzige ciğivétip, bazarğa çapti.* = T. Atmak, bırakmak. M: *Erkin, yeleğini dama atıp pazara koştu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**cigde şaẖşaḳ** = *Ḳe.* “Cigdiçi ḳuş”ḳa oẖşaş. = T. “Cigdiçi ḳuş”a benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**ciŋdiçük** = *Ğ.* Cigdiçi ḳuş (bezi caylarda “tuti ḳağa” diyilidu). = T. Bir çeşit kuş, vücudu küçük, tüyleri siyah olup başında ibiği var (bazı yerlerde “tuti ḳağa” denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**ciŋ basmaḳ** = *Ğ.* Salmiği bolmaḳ, tutamğa çiḳmaḳ, asasliḳ. M: *Ciŋ basmaydiğan gepler* - tutamğa çiḳmaydiğan asassiz gepler; *otturiğa ḳoyulğan pakitlar ciŋ basidu.* = T. Ağır olmak, asılsız; esaslı, temele ait. M: *Ciŋ basmaydiğan gepler* – asılsız sözler; *ortaya konan deliller ağırlık kazanıyor.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ciŋgil** = *Ḳe.* Büdre, buciğur. = T. Sarılı, kıvrık. = T.Diy. ø ? = < ?

**ciŋ mollek** = *Ḳe.* Ḳonaḳ unini pom ḳilip, içige ḳoy yéği, yaŋaḳ méğizi ḳatarliḳ nersilerni sélip pişurulidiğan bir ẖil nan. = T. Mısır ununu yığıp içine koyun yağı, ceviz içi gibi şeyler koyup pişirilen bir çeşit ekmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**cila 1** = *H̱.* Salasun, rişatka. = T. Hapishane. = T.Diy. ø ? = < ?

**cila 2** = *Ḳu.* Cula, yaltiraḳ. M: *Bu cilaliḳ tagar (tavar) igen.* = T. Parıldama, cila, parlaklık. M: *Bu parlak ipektir.* = T.Diy. *cila* = < *?*

**cile** = *Ğ.* Ḳiltaḳ. = T. Tuzak, kapan. = T.Diy. ø ? = < ?

**cilta** = *Ğ.* Boẖça; cuvava yaki mantiniŋ ciltisi (“cilte”mu diyilidu). = T. Bohça; mantının ince hamuru (“cilte” de denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**civcil** = *Ğ.* Epçil, çaḳḳan; çiraylіḳ. M: *Civcil yigit iken* - çirayliḳ yigit iken. = T. Becerikli, çevik; güzel. M: *Civcil yigit iken* – yakışıklı delikanlıymış. = T.Diy. ø ? = < ?

**cildimaḳ** = *Ḳe.* Tipçeklimek, tépirlimaḳ, tatlimaḳ, M: *Kéyik yerni cildap, aval aldi putini, andin arḳa putini püküp, boynini sozğiniçe cim yétip ḳaldi.* = T. Ayaklarını yere vurmak, çırpınmak, çabalamak. M: *Geyik ayaklarını yere vurup önce ön ayağını, sonra arka ayağını büküp boynunu uzatarak sessizce yatıp kaldı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**cilmaymaḳ** = *Ğ.* Külümsirimek. M: *Yultuzluḳ asman cilmiyip yüz açti.* = T. Gülümsemek. M: *Yıldızlı gökyüzü gülümseyip yüz açtı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**cimirlimaḳ** = Mevc urmaḳ. M: *Cimirlap éḳivatḳan deryaniŋ süyi.* = T. Parıldamak, ışıldamak. M: *Işıldayıp akan nehrin suyu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**cin tamakisi** = "Yer tozğigi" niŋ ikkinçi bir atilişi, otlaḳlarda bolidu. = T. Sazlıkta büyüyen kamışa benzer bir bitkinin ikinci adlandırılışı, otlaklarda olur. = T.Diy. ø ? = < ?

**cintek** = Kiçik balilarniŋ ekiletme nami (ḳaraŋ, mavu cintekni!). = T. Küçük çocukların şımartılma adı. = T.Diy. ø ? = < ?

**cindek** = *Ḳe.* Biraz, kiçikkine. M: *Cindek olturup turuŋ.* = T. Biraz, küçücük. M: *Biraz oturun.* = T.Diy. ø ? = < ?

**cin şohlisi** = "İt üzümi"niŋ başḳiçe atilişi bolup, étizlarda,ériḳ boylirida ösidu. = T. "İt üzümi"nin farklı bir söylenişi olup tarlalarda, kanal boylarında yetişir. = T.Diy. ø ? Ar. *cin* OTL 143a ve Ç? *şuğlu* ED 867b

**cin çatḳili** = Tağlarda ösidiğan bir hil çatḳal. = T. Dağlarda yetişen bir çeşit çalı, funda. = T.Diy. ø ? = < ?

# Ç

**çapançi** = *Ḳe.* Yalaḳçi, tehsikeş, hoşametçi, kötermiçi. = T. Yağcı, dalkavuk, yardakçı. = T.Diy. ø ? = < ?

**çapan kötermek** = Kötemiçilik ḳilman, tehsiçilik ḳilmaḳ, hoşamet ḳilmaḳ. = T. Dalkavukluk yapmak, yaltaklanmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çapan yapmaḳ** = *Ḳe.* Yoşurmaḳ, yanbasmaḳ, éyivini yapmaḳ. = T. Gizlemek, tarafını tutmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çappuş** = *L.* Ḳulaḳça, olpaḳ. = T. Kışlık baş giysisi, kalpak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaptikeş** = Şoh, kepsiz; çépilğaḳ. M: *Çaptikeş müşük* - hemme nersige çépilidiğan müşük. = T. Yaramaz, söz dinlemeyen; sebepsiz yere çıkışan. M: *Çaptikeş müşük* - her şeye karışan kedi. = T.Diy. ø ? = < ?

**çapça** = Haman işlirida işlitilidiğan bir hil sayman, yağaç çişliği yağaç çapça, tömür çişliği tömür çapça diyilidu (bezi caylarda "ara" diyilidu). = T. Harman işlerinde kullanılan bir çeşit alet, tahta dişlisine tahta kürek, demir dişlisine demir kürek denir (bazı yerlerde "ara" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**çapçil ḳaynimaḳ** = *Ḳu.* Aldiraşçiliḳ bolmaḳ. = T. Aceleci olmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çapras** = Çemberçes, gireleşken, ötüşken; M: *Çapras ḳilip bağlimaḳ* - gireleştürüp bağlimaḳ; çasa, M: *Çapras siziḳliḳ ḳeğez* - ketekçe siziḳliḳ ḳeğez. = T. Koparılmaz, birbirinin içine giren, geçişen. M: *Çapras ḳilip bağlimaḳ* – birbirinin içine geçirip bağlamak; kare. M: *Çapras siziḳliḳ ḳeğez* - kareli çizgili kağıt. = T.Diy. *çapraz* = < ?

**çapsa** = *H.* Kiçik kürek. = T. Küçük kürek. = T.Diy. ø ? = < ?

**çapḳaḳ** = Oğri. M: *Çapḳaḳ müşük* - oğri müşük. = T. Hırsız. M: *Çapḳaḳ müşük* – hırsız kedi. = T.Diy. ø ? = < ?

**çapḳidimaḳ** = *Ğ.* Boran-şivirğanniŋ aylinip uruşi. M: *Boran çapḳidap urğili turdi.* = T. Fırtına, kar fırtınasının dönüp vuruşu. M: *Fırtına dönüp vurmaya başladı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çapma** = *H.* Pütey çiḳirilğan, pütün oyulğan. M: *Çapma ulaḳ* - pütün oyulğan yağaç oḳur; *çapma ḳéyiḳ* - pütün oyup yasalğan ḳéyiḳ. = T. Kapalı çıkarılan, bütün oyulan. M: *Çapma ulaḳ* – bütün oyulan tahta yalak; *çapma ḳéyiḳ* – bütün oyulup yapılan kayık. = T.Diy. ø ? = < ?

**çapmu-çap** = *T.* Yüzmu-yüz. M: *Bazarda çapmu-çap uçrişip ḳaldim.* = T. Yüz yüze. M: *Pazarda yüz yüze karşılaştım.* = T.Diy. ø ? = <

?

**çapi** = H̲. Şadiliḳ ḳoş karvat. = T. Parmaklıklı çift karyola. = T.Diy. ø ? = < ?

**çat** = *Ğ.* Açal, éğiz (tağ ağzi). M: *İkki teripi igiz tağlar bilen oralğan keŋ çatḳa caylaşḳan tağ yézisi.* = T. Yolun ayrılan yeri, ağız (dağ ağzı). M: *İki tarafi yüksek dağlarla çevrilen geniş aralığa yerleşen dağ köyü.* = T.Diy. *çat* "iki yolun veya iki derenin birleştiği yer, kavşak" TS = < ?

**çataḳ** = Putaḳ, şah̲. M: *Çatimaḳ*-putimaḳ. = T. Budak, dal. M: *Çatimaḳ* – budamak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çatir** = *Ku.* Nöşüdür. = T. Nışadır. = T.Diy. ø ? = ET *çatır* (2) ED 403b

**çaca** = *Ḳu.* Salca. M: *Atta öt yoḳ, çacida köt* (maḳal). = T. Yengeç. M: *Atta öd yok, yengeçte göt* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**çacup** = *Ğ.* Cinaziğa ölükni salidiğan tah̲tay. = T. Cenazede ölünün konduğu tahta. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaycöş** = Çögün (tuşta soḳulğan aptuvisiman çay çögüni). = T. Çaydanlık (çelikten arta kalanla dövülen ibriksi çaydanlık). = T.Diy. *çaycoş→çaynık* Der.S.III 1098 = < ?

**çaça** = *Ḳu.* Popuk, çuça. M: *Çaçiliḳ yağliḳ (çuçiliḳ yağliḳ).* = T. Saçak. M: *Çaçiliḳ yağliḳ (saçaklı başörtüsü).* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *saçğak* ED 796a

**çaçap ketmek** = *Ḳu.* Seskinip ketmek, bir nersini tola yevérip, yigüsi kelmes bolup ḳalmaḳ. M: *Göşni tola yep, göştin çaçap kétiptimen* (bu söz Ğulcida "çaḳap kétiptimen" diyilidu). = T. Tiksinmek, bir şeyi çok yediğinden artık yiyesi gelmemek. M: *Eti çok yediğimden etten tiksindim* (bu kelimeye Ğulca'da "çaḳap kétiptimen" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**çaçḳa** = Toy-tökünde kélinniŋ béşidin çéçilidiğan, cesetni kömüş aldida camaetke tarḳitip bérilidiğan ḳen-gézek yaki pul. = T. Düğünde gelinin başından atılan, cesedi gömme sırasında cemaate dağıtılıp verilen şeker veya para. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaçliḳ bala** = *T.* Ḳiz bala (yatliḳ ḳilinmiğan ḳiz). = T. Kız çocuk (evlenmeyen kız). = T.Diy. ø ? = ET Krş. *saçlığ* ED 797a ve

*bala*

**çaç göyek** = *Ķu.* Çaçķa taķilidiğan bézeklik. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Ķara yağaç ķaşta bolur, çaç göyek çaçta bolur. Yarniŋ derdi herķaçan, yürek bilen başta bolur.* = T. Saça takılan süs. Koşukta bu şekilde gelir: *Ķara yağaç ķaşta bolur, çaç göyek çaçta bolur. Yarniŋ derdi herķaçan, yürek bilen başta bolur.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çar** = *Ķe.* Eyip, éven, aliliķ. M: *Çar çiķarmaķ* - éven tapmaķ; *çar ķalmaķ* - ala ķalmaķ, çüşüp ķalmaķ. = T. Ayıp, eksiklik. M: *Çar çiķarmaķ* – kusur bulmak; *çar ķalmaķ* – eksik kalmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çara** = Teleŋgisiman yumilaķ yağaç tavaķ (buniŋda hémir yuğurğilimu, aş usķilimu bolidu). Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Aş ķildi ķap-ķara, özi içti bir çara.* = T. Kasemsi yuvarlak tahta tabak (bunda hamur da yoğrulur, yemek de alınır). Koşukta bu şekilde gelir: *Aş ķildi ķap-ķara, özi içti bir çara.* = T.Diy. *çara* (4) "testi" Der.S.III 1080 = < ?

**çare** = *Ķe.* Üstün, artuķ. M: *Gülsümhan aça uni öz oğlidinmu çare köretti.* = T. Üstün, fazla, çok. M: *Gülsümhan abla onu öz oğlundan da üstün gördü.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çartmaķ** = *Ķu.* Piçen (ot), "çéğirtmaķ"mu diyilidu. = T. Çayır (ot). "çéğirtmaķ" da denir. = T.Diy. ø ? = < ?

**çarçap 1** = *Ķe.* Üstige koza, küp yaki teleŋge, das ķoyulidiğan, yağaçtin yasalğan, üç yaki töt putluķ pakar şirege ohşaş ķurulma. = T. Üstüne tepsi, küp, kase veya tas konulan, ağaçtan yapılan, üç ya da dört ayaklı kısa, masaya benzer yapı. = T.Diy. ø ? = < ?

**çarçap 2** = *H.* Şadiliķ kiçik karvat. = T. Pamuk sapından yapılan küçük yatak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çarçaŋ** = *Ķu.* Ķirtaķ, yéķimsiz, ķaŋsiķ; ķopal. M: *Bu bek çarçaŋ haraķ iken; u çarçaŋ nahşa éytidiken; u bek çarçaŋ adem iken.* = T. Ekşi, acı, tatsız; kaba. M: *Bu pek acı rakıymış; o kötü şarkı söylemiş; o, çok kaba adammış.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çarçay** = Ķariķat. = T. Siyah frenküzümü. = T.Diy. ø ? = < ?

**çar çöp** = *Ku.* "Çaçap"ķa ohşaş. = T. "Çaçap"a benzer. = T.Diy. ø ? = <

?

**çasamétir =** *Ḳe.* Kuvadirat métir. = T. Metrekare. = T.Diy. ø ? = < ?

**çarsu =** *Ḳe.* Töt koça ağzi. = T. Dört cadde ağzı. = T.Diy. *çarşı* Far. *çār-sū* OTL 153b

**ça méğiz =** *H̲.* Yaŋaḳ méğizi bilen ürük méğiziniŋ arilaşmisi; ala méğiz. = T. Ceviz çekirdeği ile erik çekirdeğinin karışması; alaca çekirdek. = T.Diy. ø ? = < ?

**çar ot =** *Ḳe.* Süt ot. = T. Süt ot (bir çeşit ot). = T.Diy. ø ? = < ?

**çarvağ =** *Ğ.* Deryalarda bélik tutuş üçün, yağaçlarni bir birige çétip ḳorşam ḳilip ḳoyulğan daire, bir uçiğa küncüt bağlap ḳoyulidu. Béliḳlar küncütni purap, çar bağniŋ içige kirip tutulidu. = T. Nehirlerde balık tutmak için tahtaları birbirine bağlanarak konulan halka, bir ucuna da susam bağlanıp konur. Balıklar susamı koklayıp alaca bağın içine girince yakalanır. = T.Diy. ø ? = < ?

**ça saraŋ =** *Ḳe.* Ciŋ saraŋ . = T. Deli. = T.Diy. ø ? *ça*(?) ve *saran* ED 853b

**çaşenbe =** *Ḳe.* Saraŋ ḳétiş, béşida zağuni bar. = T. Delidolu. = T.Diy. ø ? = < ?

**çağ =** Vaḳit, devr, peyt (u çağda, u zamanlarda); mölçer, éhtimal (bu işni özeŋ çağlap ḳil, heḳḳini özeŋ çağlap ber, . . . kelgen çéği-kelgendu); hal, küç-ḳuvvet (çéğiŋni çağlap - haliŋğa ḳarap iş ḳil); teyyar, hazir (*çağ bolup turuŋlar* - teyyar bolup turuŋlar); h̲ursen, şad (*ḳağilar* “ḳaḳ” *étidu, öz vaḳtini çağ étidu*-maḳal). = T. Zaman, devir, fırsat, vakit (o çağda, o zamanlarda); tahmin, ihtimal (bu işi kendin ayarla, hakkını kendin ayarlayıp ver, ...herhalde gelmiştir); hal, güç, kuvvet (zamanını ayarlayıp haline bakıp çalış); hazır (*çağ bolup turuŋlar* – hazır olup durun); memnun, sevinçli (*kargalar* “ḳaḳ” *etti, kendi vaktini ayarladı*- atasözü). = T.Diy. *çağ* = ET *çağ / çak* (1) ED 403b

**çağanaḳ =** *Ḳu.* Teh̲se muzika (“çağinaḳ”mu diyilidu). = T. Pikap, müzik aleti (“çağinaḳ” da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**çağanay =** *Ḳu.* Ḳomuş sunay (“çağina”mu diyilidu). = T. Kamış, üflemeli

çalgı (“çağina” da denir). = T.Diy. ø ? *çağa*+Far. *nāy* OTL 811a

**çağva =** *Ḳu.* Éhtimal, belki (başḳa caylarda “çéğiva” diyilidu. M: *Kelgen çéğiva* - kelgen ohşaydu. Esli-çéği bar). Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Ḳarliḳ tağlar yéḳinçun, havaliri soḳ çağva. Cuganliri biçare, yigitliri yoḳ çağva.* = T. İhtimal, belki (başka yerlerde “çéğiva” denir. M: *Kelgen çéğiva* – herhalde gelmiştir. Gelme ihtimali var. Koşukta bu şekilde gelir: *Ḳarliḳ tağlar yéḳinçun, havaliri soḳ çağva. Cuganliri biçare, yigitliri yoḳ çağva.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çağirçay =** Besey türidiki bir hil ösümlük (köktat). = T. Lahana türündeki bir çeşit bitki (sebze). = T.Diy. ø ? = < ?

**çaḳa =** *Ḳe.* Pul, aḳça, teŋge. M: *Uniŋ nerḳi on çaḳa.* = T. Para, para birimi, lira. M: *Onun fiyatı on lira.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çaḳaŋdi =** *Ḳe.* Oŋda. M: *Çaḳaŋ disiğa çüşti* - oŋdisiğa çüşti. = T. Sağda. M: *Çaḳaŋdisiğa çüşti* – sağına düştü. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaḳam-çaḳam =** Suğa baş çökürüştin burun éytidiğan balilar sözi. M: *Çaḳam-çaḳam, ilan paḳam.* = T. Suya baş daldırmadan önce söylenen çocukarın sözü. M: *Çakam çakam, yılan kurbağam.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çaḳaymaḳ =** *Ḳe.* Nurniŋ tesiridin közniŋ çéḳilişi. M: *Çiraḳ yoruğida közler çaḳiyip yolni ilğa ḳilğili bolmaytti.* = T. Işığın etkisinden gözün kırılması. M: *Kandil ışığında gözler kırıldığından yolu seçemedi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çaḳpélek bolup ketmek =** *Ḳe.* Hoşalliği içige patmay ketmek; yayrap ketmek. = T. Sevinçten içi içine sığmamak; havalara uçmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaḳça =** *Ğ.* Nasval ḳutisi. = T. Çiğnemek için özel yapılmış tütünün kutusu. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaḳçuḳ 1 =** *Ḳu.* Örük yaki şuniŋğa ohşaş yimişlerniŋ üçkisi, uruḳça. = T. Erik veya ona benzer meyvelerin kemikli çekirdeği, çekirdek. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaḳçuḳ 2 =** *Ḳe.* Sapal ḳaça. M: *Çaḳçuḳ çine* - sapal çine (bezi caylarda far-for ḳaçilarniŋ sunuḳlirimu “çaḳçuḳ” diyilidu). = T. Çini kutu. M: *Çaḳçuḳ çine* – çini porselen (bazı yerlerde porselen kapların

kırıklarına da “çaḳçuḳ” denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**çaḳçilḳay** = *Ḳu.* Aldiraş, aldiraşçiliḳ; aldiraŋğu; bésiḳ. M: *Çaḳçilḳay künler; çaḳçilḳay adem.* Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Atni mindim igersiz, başi-közi yügensiz. Çirayliḳ méniŋ yarim, çaḳçilḳayda képḳapsiz.* = T. Acele, acelecilik; aceleci, yoğun. M: *Yoğun günler; aceleci adam.* Koşukta bu şekilde gelir: *Atni mindim igersiz, başi-közi yügensiz. Çirayliḳ méniŋ yarim, çaḳçilḳayda képḳapsiz.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çaḳsa** = *Ḳu.* Şadiliḳ yağaç ḳovuḳ, dervaza. = T. Şehir kaleleri, ocak, büyük avlu vb. yerlerin kapıları, kapı. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaḳḳu** = *L.* Çuçun ḳurut. = T. Bir çeşit böcek. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaḳma kava** = Kaviniŋ bir türi (bezi caylarda “encan kavisi” diyildu). = T. Bir tür kabak (bazı yerlerde “encan kavisi” denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**çaḳilay** = *Ḳu.* Yüzge çiḳidiğan bir h̲il dağ (tolaraḳ etiyaz künliri çiḳip, kéyin yoḳap kétidu). = T. Yüzde çıkan bir çeşit leke (genelde ilkbahar günleri çıkıp sonra yok olur). = T.Diy. ø ? = < ?

**çakan yağliḳ** = *Ḳe.* Belvağ, romal. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Aḳsuniŋ yoli bağliḳ, bélimde çakan yağliḳ. Men köysem saŋa köydüm, séniŋ köyginiŋ çağliḳ.* = T. Kemer, kuşak, başörtüsü. Koşukta bu şekilde gelir: *Aḳsuniŋ yoli bağliḳ, bélimde çakan yağliḳ. Men köysem saŋa köydüm, séniŋ köyginiŋ çağliḳ. = T.Diy.* ø ? = < ?

**çaksa** = *Ḳe.* Éğirliḳ ölçimi, bir ciŋ éğirliḳḳa teŋ. = T. Ağırlık ölçüsü, 500 gr ağırlığa denk. = T.Diy. ø ? = < ?

**çakimuh̲** = Tağ ve orman boyliridiki otlaḳlarda ösidiğan bir h̲il ot. = T. Dağ ve orman boylarındaki otlaklarda yetişen bir çeşit ot. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaŋ** = Çaŋgal, ḳol. M: *Kişiniŋ heḳḳiğe çaŋ salmaḳ; sar çücige çaŋ saldi.* = T. Avuç, el. M: *Kişinin hakkına el uzatmak; aladoğan civcive el koydu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çaŋḳağa** = *Ḳe.* Toŋḳağa. = T. Bir tür karga. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaŋḳurun** = *Ğ.* Aldiraşçiliḳ; bésiḳ. M: *İşim tolimu çaŋḳurun bolup kétip kélelmidim.* = T. Acelecilik; yoğun. M: *İşim çok yoğun olduğundan gidip gelemedim.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çaŋga saķal =** Bombur saķal. = T. Bir sakal şekli. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaŋgak =** Ķoş ķolluķ ara; béliķ tutidiğan töt çişliķ ara. = T. Çift destekli (kollu) yer; balık tutan dört dişli yer. = T.Diy. ø ? = < ?

**çala-çota =** *Ķe.* Çala-bula. = T. Tam değil, biraz, yarım yamalak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çala-çüşte =** *Ķe.* Çala-bula, çala-puçuķ. = T. Yarım yamalak, biraz, tam değil. = T.Diy. ø ? = < ?

**çalğitmaķ =** *Ğ.* Élişturmaķ, burimaķ, ķaçurmaķ. M: *Gepni çalğitmaķ* - gepni burimaķ; *u işni çalğitmay işleydu* - u işni élişturmey işleydu; *pikrim çalğip ketti* - pikrim ķéçip ketti. = T. Değiştirmek, çevirmek, döndürmek, kaçırmak. M: *Gepni çalğitmaķ* – sözü çevirmek; *u işni çalğitmay işleydu* – o işi değiştirmeden yapar; *pikrim çalğip ketti* – fikrim kaçıp gitti. = T.Diy. ø ? = < ?

**çalma 1 =** *L.* Unni suğa çélip étilidiğan umaç. M: *Buğday çalmisi* - buğday umiçi. = T. Unu suya katıp yapılan koyu çorba. M: *Buğday çalmisi* – buğday çorbası. = T.Diy. ø ? = < ?

**çalma 2 =** Mal ķiğiniŋ késigi. = T. Hayvan gübresinin tezeği. = T.Diy. ø ? = ET *çalma* ED 420b

**çam =** *Ķe.* Orundaşķa tégişlik hesse, bölek. M: *Çam bölüp bermek* - orundaşķa tégişlik hessisini bölüp bermek (köpinçe orma, ériķ çépişlarda işlitilidu). = T. Yerine getirilmesi gerekli pay, başka, ayrı. M: *Çam bölüp bermek* – yerine getirilmesi gereken hissesini bölüp vermek (çoğu zaman biçim, kanal açmada kullanılır). = T.Diy. ø ? = < ?

**çama =** *Ķu.* Umaç, yarma. = T. Koyu çorba, yarma bulgur. = T.Diy. ø ? = < ?

**çamollaķ =** <u>*H.*</u> Tik mollaķ étiş. = T. Dik takla atış. = T.Diy. ø ? = < ?

**çambul éşek =** Ala éşek. = T. Ala eşek. = T.Diy. ø ? = < ?

**çamça 1 =** *Ķu.* Yektektin uzunraķ kélidiğan yalaŋ uzun çapan (yazliķ). Ķoşaķta mundaķ kelgen: *İgiz azğan boyida, çamçaŋni sen müreŋge al. Şüğine ayla cuğanni, almidek yaniŋğa sal.* = T. Gömlekten daha uzun gelen yalın uzun cüppe (yazlık). Koşukta bu

şekilde gelir: *İgiz azğan boyida, çamçaŋni sen müreŋge al. Şüğine ayla cuğanni, almidek yaniŋğa sal.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çamça 2 =** *T.* Köŋlek. = T. Gömlek. = T.Diy. ø ? *çamça 1*ile kökeni aynı olmalı

**çanaç =** Tére halta (tulum), torsuḳ. M: *Bir çanaç ḳémiz.* = T. Deri torba (tulum). M: *Bir tulum kımız.* = T.Diy. ø ? = ET *çanaç* ED 425a

**çanaḳ 1 =** *H.* Tügmenniŋ dan çüşidiğan yéri. = T. Değirmende tanelerin düştüğü yer. = T.Diy. Krş. *çanak* = ET Krş. *çanak* ED 425b

**çanaḳ 2 =** *A.* Kivez ğozisi (başḳa caylarda buğdayniŋ hanisi, képi meniside ḳollinilidu. M: *Buğday çaniği; pahta çaniği).* = T. Pamuk kozası (başka yerlerde buğdayın başağı, kabı anlamında kullanılır. M: *Buğday başağı; pamuk kozası*). = T.Diy. Krş. *çanak* "çiçeğin en dışta kalan yeşil yapraklarının tümü" TS = < ?

**çandir =** Siŋir; oruḳ. M: *Çandir adem* - oruḳ adem; *göşniŋ çandiri* - göşniŋ siŋir arilaş kelgen, piçaḳ ötmeydiğan yéri. = T. Kiriş, damar; zayıf. M: Çandir adem – zayıf adam; göşniŋ çandiri – etin damar karışık, bıçak geçmeyen yeri. = T.Diy. *çendir* "sinirli et" Der.S.III 1135 = < ?

**çava 1 =** Ösümlüklerniŋ ḳuruḳ şaḳ-şadiliri, yopurmaḳliriniŋ uvaḳliri. M: *Ehlet-çava, çava-çatḳal* (bezi caylarda "çova"mu diyilidu). = T. Bitkilerin kuru dal–budakları, yapraklarının ufakları. M: *Çöp, dal budak gibi şeyler* (bazı yerlerde "çova" da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**çava 2 =** Hayvanlarniŋ iç yéği. M: *Çavayağ* (bezi caylarda "çarvi" diyilidu). = T. Hayvanların iç yağı. M: *İç yağı* (bazı yerlerde "çarvi" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**çavat =** *L.* Açmanan, kakçanan, çovat. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Şilpe nanni yaḳmaŋlar, köyüp kétedur çavat. Méni içimni köydürgen, melleŋdeki aḳ navat.* = T. İnce pide. Koşukta bu şekilde gelir: *Şilpe nanni yaḳmaŋlar, köyüp kétedur çavat. Méni içimni köydürgen, melleŋdeki aḳ navat.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çavartmaḳ =** *L.* Çavarmaḳ. M: *Cavağayim çavurtup ḳéptu* - caviğiyim çavurup ḳéptu. = T. Kızarmak. M: *Cavağayim çavurtup ḳéptu* –

dudağımın kenarı kızarmış. = T.Diy. ø ? = < ?

**çavka =** *Ğ.* Sağrisi çipar at. = T. Sağrısı benekli at. = T.Diy. ø ? = < ?

**çavup ketmek =** Tégip ketmek, éğir ketmek, tesir ḳilmaḳ. Şéirda mundaḳ kelgen: *Sözleversem gépim yene avup kéter, emel tutḳan canaplarğa çavup kéter.* = T. Değip gitmek, ağır gitmek, tesir etmek. Şiirde bu şekilde gelir: *Sözleversem gépim yene avup kéter, emel tutḳan canaplarğa çavup kéter.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çaypeş =** *Ğ.* Çay orap ḳoyidiğan tüğüç. = T. Çaydanlık örtüsü. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaydam =** *Ḳu.* Çöllerde su yiğilip ḳalidiğan kölçekler. = T. Çöllerde su biriken küçük göller. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaydut =** *L.* Meẖsus çay demlep içidiğan tuvaḳliḳ çögün. = T. Özel çay demlenip içilen çaydanlık. = T.Diy. ø ? = < ?

**çayḳaḳ =** *L.* Dolḳun. M: *Su çayḳağı* - su dolḳuni. = T. Dalga. M: *Su çayḳağı* – su dalgası. = T.Diy. ø ? = < ?

**çaylimaḳ =** *Ḳe.* Ösümlüklerniŋ taza baraẖsan bolğan vaḳti. M: *Buğday çaylaptu*; köktatlar çaylaptu. = T. Bitkilerin yeni gürleşme vakti. M: *Buğday gürleşmiş; sebzeler gürleşmiş.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çep =** Sol, tetür (köçme menide kélişmeslik, oŋuşsizliḳ, palaketlik, nes, kac digen uḳumlarni bildüridu). = T. Sol, ters, yanlış (mecaz anlamda aksilik , felaketli, uğursuz, kötü denilen anlamları bildirir). = T.Diy. ø ? = < ?

**çepek =** *Ḳu.* Çelpek, poşkal, ḳuymaḳ. = T. Yağda pişirilen çörek, pide, gözleme. = T.Diy. ø ? = < ?

**çepçek =** *Ḳe.* Çögünniŋ téşilip ketmesligi üçün tégi teripide meẖsus yerge ḳoyuşḳa yasalğan ḳismi. *Çögün alsaŋ çepçeklikni al, ẖotun alsaŋ emçeklikni* (maḳal). = T. Çaydanlığın delinmemesi için alt tarafındaki, özel, yere koymaya yarayan kısmı. *Çaydanlık alırsan çift tabanlısını al, kadın alırsan memelisini* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**çepi-ğelet =** *Ḳe.* Azdurmaḳ, köz aldurmaḳ. M: *Nazaretçilerniŋ közini her ẖil yollar bilen çepi-ğelet ḳilip, işni cöndeyttuḳ.* = T. Azdırmak,

kandırmak. M: *Gözcünün gözünü her çeşit yolla kandırıp işi halledeceğiz.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çetme** = *Ḳu.* Meşut yip: bir h̲il çiḳirişmaḳ ḳilip oynaydiğan oyun. = T. İpek ip: bir çeşit iple oynanan oyun. = T.Diy. ø ? = < ?

**çetmek** = *A.* Ḳara ḳuşḳaç tutidiğan yağaç tozaḳ. = T. Kara serçe tutan tahta tuzak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çetnep ketmek** = Ölüp ketmek. M: *Çöcilerniŋ oni çetnep ketti, oni ey boldi* (bu söz köpinçe adem ve hayvanlarniŋ baliliriniŋ ölüşige ḳaritilidu). = T. Ölüp gitmek. M: *Civcivlerin onu öldü, onu iyileşti* (bu kelime çok sayıda insan ve hayvan yavrusunun ölümünde söylenir). = T.Diy. ø ? = < ?

**çekçe** = *H̲.* Bözçiniŋ yip tağiği. = T. Dokumacının ip tarağı. = T.Diy. ø ? = < ?

**çertmek** = *Ḳu.* Çekmek, çalmaḳ, ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Dépini çertse bolur, çékip, soḳup çertse bolur. Dépini çertelmise, çertküçige berse bolur.* = T. Def çalmak. Koşukta bu şekilde gelir: *Dépini çertse bolur, çékip, soḳup çertse bolur. Dépini çertelmise, çertküçige berse bolur.* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *çert-* "bir şeyler olurken gürültü yapmak" ED 428a

**çerçin** = *Ḳe.* Uşşaḳ, her h̲il. M: *Çerçin mal* - uşşaḳ mal. = T. Ufak, her çeşit. M: *Çerçin mal* – ufak mal. = T.Diy. Krş. *çerçi* "ufak tefek satılık eşya" TS = < ?

**çeşme** = *Ḳu.* Keşte. M: *Çeşme tikiş* - keşte bésiş. = T. İşleme. M: *Çeşme tikiş* – İşleme basma. = T.Diy. ø ? = < ?

**çek basmasliḳ** = Yik basmasliḳ, ḳamlaşmasliḳ. M: *Bu gépiŋ çek basmaydu.* = T. Yakışmamak, uymamak. M: *Bu sözün yakışmadı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çekmek** = *Ḳe.* Ḳéşini ḳaḳmaḳ, ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Endi méni kétidu dep, çekme ḳéşiŋni. Ğorilayniŋ balisidek tökme yéşiŋni.* = T. Kaşını çatmak. Koşukta bu şekilde gelir: *Endi méni kétidu dep, çekme ḳéşiŋni. Ğorilayniŋ balisidek tökme yéşiŋni.* = T.Diy. Krş. *çek-* "germek" TS = < ?

**çeleŋgüç** = *Ḳu.* Arilaş, arilaş-ḳuraş. = T. Karışık, türlü türlü. = T.Diy. ø ? = < ?

**çelgimek =** Yéği örlep turmaķ, leylimek. M: *Aşniŋ yéği çelgip turuptu.* = T. Yağı yükselmek, suya batmamak, su üstünde durmak. M: *Yemeğin yağı üstte kaldı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çelle =** Üzüm şahlirini artilduridiğan çelle, baraŋ. = T. Üzüm dallarını artıran kamış, bağ. = T.Diy. ø ? = < ?

**çellide at çapturidiğan =** Poçi, zaŋ menilirini bildüridiğan birikme. = T. Yalancı, züppe anlamlarını belirten birleşik kelime. = T.Diy. ø ? = < ?

**çemek =** *H.* Aça yağaç, yip égiridiğan çaķniŋ aça yağiçi. M: *Darvaz bala badirilar çemikidin ötüp, téhimu tik tartilğan dar üstige köturülüşke başlidi.* Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Béğimdiki alminiŋ, şahliri ceynekçe bar. Méni köydürgen hénimniŋ belliri çemekçe bar.* = T. Çatal ağaç, ip eğrilen tekerleğin çatal ağacı. M: *İp cambazı çatal ağaçtan geçip daha da dikleştirilen ip üstünde yükselmeye başladı.* Koşukta bu şekilde gelir: *Béğimdiki alminiŋ, şahliri ceynekçe bar. Méni köydürgen hénimniŋ belliri çemekçe bar.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çenevre =** *H.* Çevre, evriniŋ balisi. = T. Torun çocuğu. = T.Diy. ø ? *çe* ve *nevre* Krş. *çäwrä* "torun oğlu" Li 220

**çendan =** Nahayiti, bek; köp ķétim M: *Men çendan éyttim.* = T. Pek, aşırı; çok defa. M: *Ben çok kez söyledim.* = T.Diy. ø ? Far. *çendān* OTL 155a

**çendekçi =** *A.* Ürükniŋ bir türi. = T. Eriğin bir türü. = T.Diy. ø ? = < ?

**çopa-çopaŋ =** *Ķe.* Çip-çip, çiliķ-çiliķ. M: *Çopa-çopaŋ ter* - çip-çip ter ("copa-copaŋ"ğa ohşaş). = T. Taklidi ses (buzun çözülmesi, karın erimesi gibi sıvı şeyler için kullanılır), sırılsıklam olmak. M: *Çopa-çopaŋ ter* – çip çip ter ("copa-copaŋ"a benzer). = T.Diy. yansıma Krş. *şıp şıp* = yansıma

**çota =** *Ķu.* Çoŋ ata (tağliķlar sözi, ķisķartma söz). = T. Büyük baba (dağlıların kelimesi, kısaltma kelime). = T.Diy. ø ? = ET Krş. *çoŋ ata* "dede" Li 95-96

**çot paypaķ =** *A.* Pima. = T. Keçe çizme. = T.Diy. ø ? = < ?

**çocalmaķ** = H. Kérilmek, sozulmaķ. = T. Gerinmek, uzanmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çoçimaķçi** = *Ķu.* Tosattin, tuyuķsiz. = T. Birdenbire, ansızın. = T.Diy. ø ? = < ?

**çoh̲ça** = *Ķu.* Döve; deste. M: *Çoh̲ça-çoh̲ça nan* - deste-deste nan. = T. Miktar bildirir; tutam. M: *Çoh̲ça-çoh̲ça nan* – dilim dilim ekmek. = T.Diy. *çokça* = < ?

**çoh̲çilimaķ** = *Ķu.* Çoh̲çaytmaķ. = T. Dimdik durdurmak, çıkıntı yapmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çor** = *T.* Séğiz laydin yasalğan üştek. = T. Sakız çamurdan yapılan düdük. = T.Diy. ø ? = < ?

**çorup** = *Ķe.* Ayallarniŋ ayaķ kiyimi. M: *Putiğa çiraylik̦ ala-yéşil güller tikilgen ķoncilik̦ ķizil çorup kiygen.* = T. Kadınların ayakkabısı. M: *Ayağına güzel al yeşil güller dikilen konçlu kızıl ayakkabı giymiş.* = T.Diy. *çorap* = < ?

**çoruķ 1** = *T.* Çigit ayriydiğan çiğiriķ ("çiruķ"mu diyilidu). = T. Pamuk çekirdeğini ayıran çark ("çiruķ" da denir). = T.Diy. Krş. *çıkrık* TS = < ?

**çoruķ 2** = Kala térisidin işlengen addi ayaķ kiyim. *Körgen küniŋni unutma, şire çoruķiŋni ķurutma* (maķal). = T. İnek derisinden yapılan basit ayakkabı. *Gördüğün gününü unutma, deri çarığını kurutma* (atasözü). = T.Diy. *çarık* = ET *çaruk* ED 428b

**çoş** = *T.* Bir yerdin ikkinci bir yerge su ötküzidiğan yağaç no; bir çönektin ikkinçi çönekke su çüşüridiğan igizlik; ögzidin yamğur süyi éķip çüşidiğan no; tügmen süyiniŋ yuķuridin su çüşüridiğan şaķiratmisi. = T. Bir yerden ikinci bir yere su geçiren ağaç oluk; bir evlekten ikinci evleğe su akıtan yükseklik; çatıdan yağmur suyunun akıp indiği oluk; değirmen suyunun yukarıdan su akıtan şelalesi. = T.Diy. ø ? = < ?

**çoğ** = H. Ķoyuķ, nurğun, ziç, köcüm, top. M: *Çuğ mele* - top mehelle. = T. Koyu, çok, sıkı, yoğun, toplu. M: *Çuğ mele* – yoğun mahalle. = T.Diy. *çok* TS = ET *çok* ED 405b

**çoğa** = H. Reste, nurğun adem toplanğan cay. = T. Pazar, çok kişinin toplandığı yer. = T.Diy. Krş. *çoğa* "çok, çok bulunur" Tar.S.II 929

= < ?

**çoķay 1** = *Ķu.* Miras bölgüçi, teķsim ķilğuçi. = T. Miras bölen, taksim eden. = T.Diy. ø ? = < ?

**çoķay 2** = *Ķe.* Harviniŋ çoķiyi. M: *Harviniŋ çoķayliriğa ķizil tuğ ķaditip. . . . U harviniŋ çoķiyiğa mekkem yépişip olturatti.* = T. At arabasının oturulan kısmı. M: *Arabanın oturulan yerine kızıl bayrak takıp....O arabanın oturulan yerine sağlamca yapışıp oturdu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çokan** = Cuvan-yatliķ ķilinğan yaş ayal (bezi caylarda "çöken" diyilidu); sögetniŋ yéŋi kökergen yaş notisi. = T. Genç, evlenmemiş bayan (bazı yerlerde "çöken" denir); söğüdün yeni göğeren yaş dalı. = T.Diy. ø ? = < ?

**çokantal** = Pesil mevsümliriniŋ biri bolup, sögetler çokanliğan mezgilge toğra kélidu. = T. Mevsimlerden biri olup söğütlerin göğerdiği zamana denk gelir. = T.Diy. ø ? = < ?

**çokilaŋ** = *Ķe.* Çokilaŋ tağlar-pakar tağlar. = T. *Çokilaŋ tağlar* – alçak dağlar. = T.Diy. ø ? = < ?

**çoŋdada** = *Ķe.* Bova (dadisiniŋ dadisi). = T. Dede (babanın babası). = T.Diy. ø ? = ET *çoŋ dada* "dede" Li 95

**çoŋron** = *H̲.* Tügiçek. = T. Bohça. = T.Diy. ø ? = < ?

**çoŋne** = *Ķu.* Çoŋ ana (anisiniŋ yaki atisiniŋ açisi). = T. Annesinin veya babasının ablası. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *çoŋ ana* "hala, teyze" (babanın veya annenin ablası) Li 147

**çolampay** = *Ķe.* Tokur, çolaķ. *Bar bolamliķ, yoķ çolampay* (maķal). = T. Aksayıp yürüyen, bir ayağı kısa veya sakat, çolak. *Elinde imkanı olan her şeyi yapabilirken yok olan sakat gibidir* (atasözü). = T.Diy. ø ? *çoluk (çolak)* ED 419b ve Far. *pāy* OTL 854b

**çoltaķ** = Çolta. = T. Eksik, kusur, kısa, tam değil. = T.Diy. ø ? = < ?

**çoldur** = *Ķu.* Kiçik oğul balilarniŋ cinsi ezasi (bezi caylarda "ücük" diyilidu). = T. Küçük erkek çocukların cinsel organı (bazı yerlerde "ücük" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**çolimaķ** = Reh̲niŋ késilgen yérini yip-yiŋne bilen yaki meh̲sus esvap bilen torlimaķ, yömimek. = T. Kumaşın kesilen yerini ip ve iğne

ile veya özel bir aletle örmek, dikmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**çomaḳ** = *Ḳu.* Kötek; umut (bir uçi kallek kaltek). = T. Çomak (bir ucu iri ve toparlak sopa). = T.Diy. *çomak* = ET *çomak* ED 422b

**çovaŋ** = H̱. Béği yoḳ sivet. = T. Bağı olmayan sepet. = T.Diy. ø ? = < ?

**çovru** = *Ḳu.* Çiğir yol, gilaŋlardiki tar, ḳiyin çiğir yol, bundaḳ yollarda hayvanlar maŋalaydu, ikki kişi maŋalmaydu. = T. Çığır, dar patika, dik kayalardaki dar, güç patika, böyle yollarda hayvanlar yürür, iki kişi yürüyemez. = T.Diy. ø ? = < ?

**çupur** = Öçke yuŋi. = T. Keçi yünü. = T.Diy. ø ? = ET *çöpür* ED 398a

**çucir** = *Ḳe.* Yügenniŋ éğizduruḳi. M: *Ciren ḳaşḳa yügenniŋ çucirini eplep çişlep aldi-de, boyun bermey apḳaçti.* = T. Dizginin gemi. M: *Al donlu benekli at dizginin gemini ısırıp aldı ve boyun eğmeden kaçtı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çuça** = Popuk, gilemniŋ çörisidiki popukçe yiplar. = T. Saçak, kilimin çevresindeki saçak ipler. = T.Diy. ø ? = < ?

**çuçulimaḳ 1** = Sayrimaḳ. M: *Turğay çuçulidi* - turğay sayridi. = T. Ötmek. M: *Turğay çuçulidi* – çayır kuşu ötüyor. = T.Diy. ø ? = < ?

**çuçulimaḳ 2** = *Ḳu.* Kiyimni salmaḳ, yeşmek. M: *Çapiniŋni çuçulivet* - çapiniŋni sélivet. = T. Elbisesini çıkarmak, çözmek. M: *Çapiniŋni çuçulivet* – paltonu çıkar. = T.Diy. ø ? = < ?

**çurap** = Des, derhal. M: *Çurap ornidin turup zaldin çiḳti.* = T. Sıkı, sabit, derhal, hemen. M: *Hemen yerinden kalkıp salondan çıktı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çuraŋ** = H̱. İgiz, soḳa sivet. = T. Yüksek, derin sepet. = T.Diy. ø ? = < ?

**çurḳuç** = *Ḳu.* Büdre. M: *Çurḳuç çaç* - büdre çaç. = T. Kıvırcık. M: *Çurḳuç çaç* – kıvırcık saç. = T.Diy. ø ? = < ?

**çuruŋḳay** = *Ğ.* Térikkek. = T. Çabuk kızan, çabuk öfkelenen. = T.Diy. ø ? = < ?

**çuruyol** = *Ḳu.* Tağ-davanlardiki h̲eterlik yol ("çuriyol"mu diyilidu). = T. Dağ boğazlarındaki tehlikeli yol ("çuriyol" da denir). = T.Diy. ø ?

= < ?

**çuğluḳ =** *Ğ.* Mudenniŋ yavisi. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Tağda éçilip ḳaptu, sériḳ sebde bilen çuğluḳ.* = T. Bir çeşit yabani çiçek. Koşukta bu şekilde gelir: *Tağda éçilip ḳaptu, sériḳ sebde bilen çuğluḳ.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çuğuntek =** Bir ẖil kiçik ḳuş. = T. Bir çeşit küçük kuş. = T.Diy. ø ? = < ?

**çuğundan =** Étiz yaḳiliri, yol boylirida ösidiğan bir ẖil ot. = T. Tarla kenarlarında, yol boylarında yetişen bir çeşit ot. = T.Diy. ø ? = < ?

**çuḳap ketmek =** *Ḳu.* Yağsirap ketmek; göş, yağ yigüsi kélip ketmek. = T. Etli yemek yiyesi gelmek; et, yağ yiyesi gelmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**çul-çul =** Küküm-talḳan bolup ketken, parçe-parçe bolup ketken. M: *İgiz kötirip atḳan şişe yerge caraŋŋide çüşüp, çul-çul bolup ketti.* = T. Toz duman olup giden, parça parça olan. M: *Yukarı kaldırılıp atılan şişe yere seslice düşüp parça parça oldu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çulğaşmaḳ =** *H̱.* Yiğilişmaḳ, toplinişmaḳ, olaşmaḳ. = T. Yığılmak, toplanmak, çevrelemek. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *çulğa-→çuğla-* ED 407b

**çuluḳ =** *L.* Köp, mol, mij-mij, miğ-miğ. M: *Béliḳ çuluḳ, ḳosaḳ toḳ - béliḳ köp bolsa, ḳosaḳ toḳ bolidu.* = T. Çok, bol, pek çok. M: *Béliḳ çuluḳ, ḳosaḳ toḳ* – balık çok olursa karın tok olur. = T.Diy. ø ? = < ?

**çuluḳ tavuz =** *H̱.* Pişip ötüp kétip, uruği bilen éti arilişip ketken tavuz. = T. Pişip geçen, tohumu ile eti karışan karpuz. = T.Diy. ø ? = < ?

**çumğuḳ =** *H̱.* Ḳağa tipidiki ḳuş. M: *Avu çumğuḳni ḳoruvétiŋa* (bezi caylarda "çümgek"mu diyilidu). = T. Karga cinsindeki kuş. M: *İşte o kargayı kov* (bazı yerlerde "çümgek" de denir). = T.Diy. ø ? = ET *çomğuk* ED 423a

**çuvadan =** *Ḳe.* Kepterniŋ bir ẖili. = T. Bir tür güvercin. = T.Diy. ø ? = < ?

**çöpçül** *Ḳe.* Ğorigil, addi, ḳattiḳ-ḳuruḳ. M: *Dastihinimiz çöpçülrek bolup ḳaldi, keçürüşsile.* = T. Yoksul, sade, basit, kuru. M: *Soframız fakir kaldı, bağışla.* = T. Yoksul, sade, basit, kuru. M: *Soframız fakir kaldı, bağışla.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çöpgez =** *Ḳe.* Tamniŋ ḳirğaḳ-burceklirige suvaḳ bergende séliḳ ve tüz çiḳiriş üçün ḳoyulidiğan uzun yağaç. = T. Duvarın köşe bucaklarını sıvarken sıvayı pürüzsüz ve düz çıkarmak için konulan uzun tahta. = T.Diy. ø ? = < ?

**çöp-çöp =** Çiliḳ-çiliḳ. M: *Kiyimliriŋ çöp–çöp höl bolup kétiptu.* = T. İliklerine kadar ıslanmak; sırılsıklam olmak. M: *Giysilerim sırılsıklam oldu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çöçek =** *H.* Taḳlanğan pille ḳurutlirini alidiğan teveŋ. = T. Seyrekleşen ipekböceği kurtlarını alan sepet. = T.Diy. ø ? = < ?

**çörülme =** Toyda oğul terep ḳudilarğa soğa ḳilidiğan kiyimlikler. = T. Düğünde erkek tarafının dünürlerine hediye ettiği kumaşlar. = T.Diy. ø ? = < ?

**çörisi yoḳ =** *Ḳu.* Ebgar, çapini tizidin aşmaydiğan. = T. Düzensiz, paltosu dizinden aşmayan (tutumsuz). = T.Diy. ø ? = < ?

**çök =** *Ḳu.* Tağlarda haŋ taşlar üstidiki süpe taş, tüp-tüz taş. = T. Dağlardaki büyük taşlar üstündeki taş, dümdüz taş. = T.Diy. ø ? = < ?

**çöke purçaḳ =** *Ḳu.* Purçaḳniŋ bir türi (suyuḳ aşḳa sélinidu). = T. Bir çeşit tahıl (sulu yemeğe konur). = T.Diy. ø ? = < ?

**çöküç =** *Ḳu.* Çoka. = T. Yemek çubuğu (çatal yerine kullanılan Çin mutfak aleti). = T.Diy. ø ? = < ?

**çögen =** *Ḳe.* Topuḳ topni urup oynaydiğan tayaḳ. M: *Çögen oyuni, çögen bilen topuḳni urup oynaydiğan oyun.* = T. Topuk topunu vurarak oynanan sopa. M: *Çögen oyuni, sopa ile topuğu vurup oynanan oyun (bir çeşit oyun).* = T.Diy. Krş. *çögen* “ucu eğri baston” Der.S.III 1279 = ET *çögen* ED 416a

**çögüngül =** Buğdayliḳ ve yol boylirida ösidiğan bir hil ot. = T. Buğday ekininde ve yol boylarında yetişen bir çeşit ot. = T.Diy. ø ? = < ?

**çögimek =** *Ḳu.* Yögimek, orimaḳ. = T. Sarmak, bürümek. = T.Diy. ø ?

= < ?

**çölmög** = *L.* Kölçek. = T. Su birikintisi, küçük göl. = T.Diy. ø ? = < ?

**çömeç** = *T.* Çögilimeç, baştiki çögilimeç yer. M: *Uniŋ béşida ikki çömiçi bar; yip igiridiğan çaḳni aylanduridiğan çoka yağaç.* = T. İnsanların kafasının üzerindeki dairesel bölüm, bıngıldak. M: *Onun başında iki bıngıldağı var; ip eğiren tekerleği döndüren dirsek ağaç.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çömgüç** = *A.* Çömüç. = T. Kepçe. = T.Diy. ø ? = < ?

**çömüç** = *Ḳe.* Sapliḳ. M: *Ḳazanniŋ guvaçisi çömüç* (maḳal). = T. Kepçe. M: *Tencerenin şahidi kepçe* (atasözü). = T.Diy. *çömüş→çömçe* "kepçe" Der.S.III 1288 = ET *çümüç* ED 422b

**çömümek** = *Ḳu.* Üzmek (suni). = T. Kesmek (suyu). = T.Diy. ø ? = < ?

**çürpe** = *A.* Yava toŋguzniŋ küçiki. = T. Yaban domuzunun yavrusu. = T.Diy. ø ? = < ?

**çüçülimek** = *Ḳu.* Üzmek (ḳonaḳ ḳatarliḳ ziraetlerniŋ béşini üzmek). = T. Koparmak, kesmek (mısır gibi ekinlerin başını kesmek). = T.Diy. ø ? = < ?

**çüçün** = *Ğ.* Çüçün ḳuruti. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Epyün tartḳan callatlar, döŋ yamulda yatidu. Çüçünlük, penlik öyde, nazuk cuvan yatidu.* = T. Tahtakurusu böceği. Koşukta bu şekilde gelir: *Epyün tartḳan callatlar, döŋ yamulda yatidu. Çüçünlük, penlik öyde, nazuk cuvan yatidu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çüşek** = Körpe. = T. Pamuklu döşek. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *töşek* ED 563b

**çüşkine** = Bir <u>h</u>il tikenlik dere<u>h</u>. = T. Bir çeşit dikenli ağaç. = T.Diy. ø ? = < ?

**çüşlimek** = *T.* Çüşlük aram almaḳ. M:*Bizniŋ öyde çüşliğin.* = T. Öğlen dinlenmek. M: *Bizim evde dinlenin.* = T.Diy. ø ? ET *tüş* ED 559a+*le-*

**çüşük** = Bala taşlaş. M: *On tuğuttin bir çüşük yaman* (maḳal). = T. Düşük yapmak. M: *On doğumdansa bir düşük kötü* (atasözü). = T.Diy. Krş. *düşük* = ET Krş. *tüşük* ED 563b

**çükünem** = *T.* Vicik, körümsiz, isketsiz, addi. = T. Çirkin, şekilsiz, gösterişsiz, basit. = T.Diy. ø ? = < ?

**çüle** = *Ḳe.* Güle-ḳaḳ süyi, köçme: Micezi boş ademler çüle adem diyilidu. = T. Kurutulmuş meyve yemiş suyu, mecaz: Karakteri boş kişiler için “çüle adem” ahmak denir. = T.Diy. ø ? = < ?

**çümbet** = *Ḳu.* Çümperde. = T. Perde, örtü , peçe. = T.Diy. ø ? = < ?

**çümgek** = Ḳağa tipidiki bir ẖil ḳuş. = T. Kargaya benzeyen bir çeşit kuş. = T.Diy. ø ? = < ?

**çünçe** = *T.* Üzüm ḳurutidiğan meẖsus öy. = T. Üzüm kurutulan özel ev. = T.Diy. ø ? = < ?

**çüyge** = *H̱.* Çüşürge (tügmen ériğiniŋ süyini çüşürüvétidiğan éğiz). = T. Arık, kanal (değirmen kanalının suyunu akıtan ağız). = T.Diy. ø ? = < ?

**çétin** = *Ğ.* Ḳizil ḳariğay. = T. Kızıl çam. = T.Diy. ø ? = < ?

**çéçirap ketmek** = Kiçik bovaḳlarniŋ ölüp kétişi. = T. Küçük bebeklerin ölmesi. = T.Diy. ø ? *çeçira-p ket-*

**çéçireŋ** = *Ḳu.* Çeşreŋ, havareŋ. = T. Gök rengi, mavi. = T.Diy. ø ? = < ?

**çéçirmaḳ** = *Ḳu.* Sekrimek; çaçrimaḳ. = T. Sıçramak, atlamak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çéçiki çay bolmaḳ** = *Ḳe.* H̱oşal bolup gül-ḳeḳeliri éçilip ketmek. M: *Bu ẖoşẖeverni aŋlap, uniŋ çéçigi çay bolup ketti.* = T. Çok sevinmeyi belirtir. M: *Bu hoş haberi duyunca sevinçten havalara uçtu.* = T.Diy. ø ? *çéçik+i çay bol-*

**çéçilğaḳ** = *A.* Çaḳmaḳ, çéḳin. = T. Yıldırım, şimşek. = T.Diy. ø ? = < ?

**çédir** = *Ḳu.* Eẖlet, lava. = T. Çöp, süprüntü. = T.Diy. ø ? = < ?

**çéğiçe** = *Ḳu.* Köŋüldikidek. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Ḳip-ḳizil bökni kiyip, sen özeŋni bilmidiŋ. Çéğiçe yarni körüp, bizni közge ilmidiŋ.* = T. Gönüldeki gibi. Koşukta bu şekilde gelir: *Ḳip-ḳizil bökni kiyip, sen özeŋni bilmidiŋ. Çéğiçe yarni körüp, bizni közge ilmidiŋ.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çéḳitnimaḳ** = *Ḳe.* Çéḳilmaḳ, çaḳaymaḳ, çaḳnimaḳ. M: *Aptaptin közliri*

*çéḳitnap ketti.* = T. Kırılmak, parçalanmak, parlamak. M: *Güneşten gözleri parladı.* = T.Diy. ø ?  = < ?

**çéḳiş** = *Ḳu.* Bir birige mas kelmeydiğan yimekliklerni köp yivétiş arḳisida, aşḳazanniŋ buzuluşi (Turpanda "çéḳil" diyilidu). M: *Udul kelgenla nersilerni yevérip çéḳil bolup ḳaptimen.* = T. Birbiriyle uyumlu olmayan yemekleri çok yedikten sonra midenin bozulması (Turfan'da "çéḳil" denir). M: *Rastgele şeyler yiyip midemi bozdum.* = T.Diy. ø ?  = < ?

**çéḳişmaḳ** = Çaḳçaḳ ḳilişmaḳ, çaḳçaḳ ḳilmaḳ. = T. Şakalaşmak, şaka etmek. = T.Diy. Krş. *çekiş-* "ağız kavgası etmek" TS  = < ?

**çéḳil-çuḳul** = Turmuşniŋ yétip-ḳopuş, tamaḳ ḳatarliḳ cehetlerde bir h̲il bolmasliği. M: *Turmuşta çéḳil-çuḳul bolup ḳalmidim* - Turmuşta ğorigillik tartmidim. = T. Hayatın düzenli olmaması. M: *Turmuşta çéḳil-çuḳul bolup ḳalmidim* – hayatta yoksulluk çekmedim. = T.Diy. ø ? = < ?

**çéḳildurğuç** = Tügmenniŋ çéḳildurğuçi. M: *Tügmen téşi men bolsam, çiḳildurğuçi sen bol* (maḳal). = T. Değirmenin tahıl dökmeye yarayan hareketli tokmağı. M: *Değirmen taşı ben olsam, tokmağı sen ol* (atasözü). = T.Diy. ø ?  = < ?

**çéḳin** = H̲. Tağ ḳiyaliri. = T. Dağ kayaları. = T.Diy. ø ?  = < ?

**çéki leleŋ** = *Ğ.* Lağaylap yürmek. M: *U çéki leleŋ bolup yüridu.* = T. Boş gezmek; anlamsız dolaşmak. M: *O boş gezdi.* = T.Diy. ø ?  = < ?

**çékilik** = *Ḳe.* Şepkiniŋ aldi; at, éşekler noh̲tisiniŋ çékige toğra kélidiğan yéri. M: *Noh̲tiniŋ çékiligi, çékilik noh̲ta.* = T. Şapkanın önü; at ve eşeklerin yularının şakağa doğru gelen yeri. M: *Yuların şakağa doğru gelen yeri.* = T.Diy. ø ?  = < ?

**çégelek** = *L.* Lop kendiri, yava kendir. = T. Yaban keneviri. = T.Diy. ø ? = < ?

**çének** = Ḳorolğa élip atidiğan nişan, belge. = T. Nişan alıp atılan hedef, işaret. = T.Diy. ø ?  = < ?

**çénimek** = Ḳorolğa almaḳ, çamilimaḳ, mölçerlimek. = T. Nişan almak, ölçmek, kıyaslamak, tahmin etmek. = T.Diy. ø ?  = < ?

**çévirḳay** = *Ğ.* Térikkek. = T. Çabuk kızan, çabuk öfkelenen. = T.Diy. ø ?

= < ?

**çéviḳiğa almasliḳ** = Nezirige almasliḳ, hisapḳa tutmasliḳ. M: *U bu geplerni çéviḳiğa almayvatḳandek, negidu tikilgini tikilgen.* = T. Dikkate almama, hesaba almama. M: *O bu sözleri dikkate almadığı gibi, başka yere odaklanıyor.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çip** = "Derhal, üzülüş" meniliride kélidiğan halet imliḳi. M: *Muellim sözlevatḳan dersni çip toẖtitipla. . . .* = T. "Derhal, hemen, kopma, kesilme" anlamlarına gelen durum ünlemi. M: *Öğretmen anlattığı dersi derhal durdurup...* = T.Diy. ø ? = < ?

**çiperçi** = *H.* Poçtiçi, poçtaliyon. = T. Postacı. = T.Diy. ø ? = < ?

**çiperẖane** = *H.* Poçtiẖana. = T. Postane. = T.Diy. ø ? = < ?

**çipta** = *H.* Ḳap, kendir tağar. = T. Kap, çuval, keten çuval. = T.Diy. ø ? = < ?

**çipça** = *H.* Cuvazniŋ yağ çiḳidiğan töşügige tiḳip ḳoyidiğan yağaç. = T. Yağ çıkarma tezgahının yağ çıkan deliğine konulan tahta. = T.Diy. ø ? = < ?

**çipçap** = *T.* Toyğuçe emes, yéter-yetmes; tamaḳniŋ toyğuçe bolmasliğini bildüridiğan söz. M: *Tamaḳ çipçap bolup ḳaldi* - tamaḳ toyğuçe bolmidi. *İkki éğiz kap-kaptin, bir éğiz çip-çap yaẖşi* (maḳal). = T. Doyacak kadar değil, yeter yetmez; yemeğin doyulacak kadar olmadığını belirten kelime. M: *Tamaḳ çipçap bolup ḳaldi* – yemek yetmedi. *İki ağız kap–kaptan, bir ağız çip–çap daha iyi* (atasözü) = T.Diy. ø ? = < ?

**çipit** = *A.* Yupḳa ḳatlima. = T. İnce tabaka. = T.Diy. ø ? = < ?

**çipiç** = *H.* Yéşiğa toşmiğan çişi öçke (başḳa caylarda "çiviç" diyilidu). = T. Yaşını doldurmamış dişi keçi (başka yerlerde "çiviç" denir). = T.Diy. ø ? = ET *çepiç →çepiş* ED 399a

**çit** = *L.* Ḳaşa. = T. Duvar, tahta perde, çit. = T.Diy. *çit* = ET *çıt* ED 401b

**çiten** = *Ğ.* Harviniŋ çörisige ḳoyidiğan tosaḳ; saman ḳaçilaydiğan çoŋ bora ḳaça, badaŋ (harviğa ornitilidu). = T. At arabasının çevresine konulan set; saman doldurulan büyük hasır kap (arabaya yerleştiriliyor). = T.Diy. *çiten* TS = < ?

**çiçtimẖana** = *T.* Teretẖana (*çökürüş* meniside kélidu). = T. Tuvalet (batırmak anlamına gelir). = T.Diy. ø ? *sıç-tım* ve Far. *ẖāne* OTL

324b

**çiçil** = *Ku.* Çuçula. = T. Yarım yanan odun. = T.Diy. ø ? = < ?

**çir** = H̲. Pir. M: *Baliliri h̲uddi ténep ḳalğandek, öyni çir aylinip yügürüşüp yüretti.* = T. Taklidi ses. M: *Çocukları tıpkı sersemlemiş gibi evi fır dönüp koşturup yürüdü.* = T.Diy. ø ? = ET *çır* (1) "yansıma sözcük" ED 427b

**çirmuh̲** = *L.* Ḳulmaḳ. = T. Şerbetçiotu. = T.Diy. ø ? = < ?

**çirmiğut** = Çiŋgilek (ot). = T. Yaban keteni, şeytan saçı , aktimon. = T.Diy. ø ? = < ?

**çirvek** = *L.* Ḳulüle, ḳulüle ḳépi. = T. Salyangoz, sedef kabı. = T.Diy. ø ? = < ?

**çirimdan** = *Ğ.* Yéŋi ḳatḳan népiz muz. = T. Yeni donan ince buz. = T.Diy. ø ? = < ?

**çişi gez-gez bolmaḳ** = Çeksiz aççiği kelmek. = T. Çok öfkelenmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**çişimek** = Çişi çiḳmaḳ. M: *Bu ḳoy çişeptu* - bu ḳoyniŋ çişi çiḳiptu. = T. Dişi çıkmak. M: *Bu ḳoy çişeptu* – bu koyunun dişi çıkmış (yaşını doldurmuş). = T.Diy. ø ? = < ?

**çiş yarmaḳ** = *Ğ.* Éğiz éçip gep ḳilmaḳ, bir nerse dimek. M: *Abaḳ ḳançilik yüzsizlik ḳilsimu, Aydin uniŋğa çiş yérip bir nerse dimidi.* = T. Ağız açıp söz söylemek, bir şey demek. M: *Bak, ne kadar yüzsüzlük yapsa da Aydın ona ağız açıp bir şey demedi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çiğçi** = Şah̲saniğuç (ḳuş). = T. Bir kuş türü. = T.Diy. ø ? = < ?

**çiğdan** = Çiğ perde. = T. Hasır. = T.Diy. ø ? = < ?

**çiḳar** = *L.* Çiḳar yer, éğiz, menbe. = T. Çıkan yer, ağız, menba, kaynak. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *çık-* ED 405b

**çiḳağdimaḳ** = *L.* Çiḳ-çiḳ ḳilip avaz çiḳarmaḳ, tamiḳini ḳaḳmaḳ. M: *Su yaḳinsağan çaḳi bar, bürküt çiḳağdap turadu.* = T. Tik–tak ses çıkarmak, damağını kakmak. M: *Su çarkının tekerleği var, (ise) şahinin de tik tak sesi var.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çiḳan** = Bedenge çiḳidiğan bir h̲il yara (bezi caylarda "kötiyoğan"mu diyilidu). = T. Vücutta çıkan bir çeşit yara (çıban) (bazı yerlerde "kötiyoğan" da denir). = T.Diy. ø ? = ET Krş. *çıban→çıbıkan*

ED 396a

**çiķuķ** = *L.* Sériķ et yériği. = T. Sarı et yarığı. = T.Diy. ø ? = < ?

**çiķiş ķilmasliķ** = *Ķu.* Payda bermeslik, yetmey ķéliş, paydisi ziyinini kötirelmeslik, paydisi yoķ. = T. Fayda vermeme, yetmeme, faydası zararını karşılamamak, faydasız. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *çıkış kıl-* "menfaat, çıkar" KB-İndeks 130

**çiķişip ketmek** = *T.* Nikadin acrişip ketmek. = T. Nikahtan boşanmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çikankilimaķ** = *Ku.* Kéveznıŋ uçini üzmek. = T. Pamuğun ucunu kesmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**çiker** = *Ķu.* Çakar, malay, h̲izmetçi. = T. İşçi, uşak, hizmetçi. = T.Diy. ø ? = < ?

**çigilenmek** = *Ğ.* Çigişleşmek, çirmaşmaķ. = T. Karışmak, dolaşmak, çetrefil bir hale gelmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**çiŋkiriş** = *Ķu.* Çidamliķ, puh̲ta; sevriçan. = T. Dayanıklı, sağlam; sabırlı. = T.Diy. ø ? = < ?

**çiŋgiz** = *Ķu.* Tağda ösidiğan bir h̲il dereh̲. = T. Dağda yetişen bir çeşit ağaç. = T.Diy. Krş. *çingiş* "bir çeşit ot" Der.S.III 1228 = < ?

**çil** = *H̲.* Höl temretke. = T. Ekzama (tıp). = T.Diy. Krş. *çil* = ET *çil* "çil" ED 417a

**çil ķağa** = *T.* Ala boynaķ kiçik ķağa. = T. Ala boyunlu küçük karga. = T.Diy. ø ? = < ?

**çilapçin** = *H̲.* Çilapça. = T. Tekne, leğen. = T.Diy. ø ? = < ?

**çilaķ** = *Ķe.* Çillaķ (toy bolup 15 kün ötkendin kéyin, ķiz terep yigit terepniŋ ata-anisi, yéķin tuķķanliri ve dost-ağinilirini çaķirip méhman ķilidiğan kün). = T. Düğün sonrası akrabalar arasındaki karşılıklı konukluk. (Düğün olup 15 gün geçtikten sonra, kız tarafının erkek tarafının anne babasını, yakın akrabalarını , dost ve arkadaşlarını çağırıp misafir ettiği gün). = T.Diy. ø ? = < ?

**çile** = *H̲.* Ķiğ (Ğulcida malniŋ poķ, süydükiniŋ arilaşmisi "çile" diyilidu). = T. Gübre (Ğulca'da hayvanın dışkısıyla sidiğinin karışmasına "çile" denir). = T.Diy. ø ? = ET *çıla* ED 418a

**çilge alma** = *Ğ.* Baldur pişidiğan alma. = T. İlk olgunlaşan elma. = T.Diy. ø ? = < ?

**çille** = *Ķe.* Bez ağriği. = T. Sıraca. = T.Diy. ø ? = < ?

**çimalta** = *L.* Paçaķķa oraydiğan gocey. = T. Bacağa sarılan sargı. = T.Diy. ø ? = < ?

**çimeltek** = *Ğ.* Çimçilaķ. = T. Küçük parmak, serçe parmağı. = T.Diy. ø ? = < ?

**çimitmek** = *T.* Kemsitmek, çökürmek. = T. Aşağılamak, hor görmek, batırmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**çim-çaķ** = *Ķe.* Ķizlarniŋ cüp-cüp boluşup, çim-çaķ tépişip oynaydiğan oyuni. = T. Kızların eş eş olup buluşup oynadıkları oyun. = T.Diy. ø ? = < ?

**çimçimaķ** = Çimdimaķ, az-azdin. M: *Bérişimizni çimçip tügettuķ* - bérişimizni az-azdin bérip tügettuķ. = T. Çimdiklemek, azar azardan. M: *Bérişimizni çimçip tügettuķ* - vergimizi azar azar verip bitirdik. = T.Diy. ø ? = < ?

**çimdiķ** = *Ķu.* Halķa. = T. Halka, çember. = T.Diy. ø ? = < ?

**çimger** = *H.* Çemçi, çem yasiğuçi. = T. Köseleci, kösele yapan. = T.Diy. ø ? *çerm*(?) OTL 156a + Far. *ger* OTL 285a

**çimit** = *H.* Çimçilaķ. = T. Elin veya ayağın en küçük beşinci parmağı. = T.Diy. ø ? = < ?

**çimigen** = *Ķu.* Titrek. = T. Titrek. = T.Diy. ø ? = < ?

**çin-pişşiķ** = *H.* Rast, cezmen, çoķum, şübhisiz. = T. Gerçek, mutlaka, kesinlikle, şüphesiz. = T.Diy. ø ? = ET *çin* "gerçek, doğru" ED 424a

**çintaş** = *Ķu.* İsil taş, yaķut, ünçe-mervayit. = T. Değerli taş, yakut, inci. = T.Diy. ø ? = ET *çin* ED 424a+ *taş*

**çindan** = *L.* Sendel. = T. Sandal. = T.Diy. ø ? = < ?

**çin ķiçķiriş** = *Ğ.* Toy oyuni (toy küni töt aķbaş hotunniŋ gilemniŋ töt uçini tutup, ķizni gilemge olturğuzup, ķoşaķ éytip, yigitniŋ öyige élip méŋişi). = T. Düğün oyunu (düğün günü dört evli kadının kilimin dört ucunu tutup kızı kilime oturtup şarkı söyleyip yiğidin evine yürümeleri). = T.Diy. ø ? = < ?

**çéva** = Yiriķ, téķim. M: *Baliniŋ çivisi pişlaķ bolup ķéptu, azraķ upa bésip ķoyuŋlar.* = T. Kasık, but. M: *Çocuğun kasığı pişik oldu biraz pudra basıp koysunlar.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çivillaşmaķ =** *Ķe.* Piçirlaşmaķ, şivirlaşmaķ. M: *Ķulaķ tüvidiki çivillişiştin başķa avaz aŋlanmaytti.* = T. Fısıldaşmak. M: *Kulak arkasındaki fısıldaşmadan başka ses duyulmadı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**çivin =** *L.* Paşa. = T. Sivrisinek. = T.Diy. ø ? = ET *çıbun→siŋek* ED 838b

**çivinķimaķ =** *Ğ.* Malniŋ béşini, putini midirlitip çivinni ķoğlişi. = T. Hayvanın başını, ayağını kımıldatıp sineği kovması. = T.Diy. ø ? = < ?

**çiylimek =** *Ķu.* Çeylimek. M: *H̲émirni çeylep téh̲imu ölük ķilmaķ.* = T. Çiğnemek, yoğurmak. M: *Hamuru yoğurup daha da çiğnemek.* = T.Diy. ø ? = < ?

# H̲

**h̲a =** *H̲.* Lim, lim yağaç. = T. Kiriş, kalas. = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲a almaķ =** *A.* Har almaķ, éğir kelmek. = T. Utanmak, ağır gelmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲apa bolmaķ =** *H̲.* İza tartmaķ, h̲icil bolmaķ. M: *Gep sorğili h̲apa butken adem* - gep soriğili adem h̲icil bolidiken. = T. Utanmak. M: *Gep sorğili h̲apa butken adem* – kişi soru sormaya utanmış. = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲apan =** *H̲.* Taraziniŋ nerse salidiğan teh̲sisi. = T. Terazinin eşya tartılan tabağı. = T.Diy. ø ? = ET *kapan* "büyük tabak veya tepsi" ED 585a

**h̲apanbaş =** Yoğan baş. M: *İlanbaş ķiziŋdin h̲apanbaş kéliniŋ yah̲şi* (maķal). = T. Büyükbaş. M: *Yılan başlı kızındansa büyükbaş gelinin iyi* (atasözü). = T.Diy. ø ? = ET *kapan* ED 585a ve *baş*

**h̲apan kalla =** *H̲.* "H̲apanbaş"ķa oh̲şaş. = T. "H̲apanbaş"a benzer. = T.Diy. ø ? *kapan* ED 585a ve Far. *kelle* OTL 505a

**h̲ada ķuyun =** *Ķe.* Tik ķuyun. M: *Say tereptin ikki h̲ada ķuyun kötirilip, asmanğa burğa ķoyğandek piķirap-piķirap ötüp ketti.* = T. Dik kasırga, hortum. M : *Dere tarafından iki hortum yükselip, göğe*

*burgu koyar gibi parıldayıp geçiverdi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖaravan** = *H̱.* Heyvetlik, çoŋ. M: *Bu, ẖaravan térek iken!.* = T. Muhteşem, görkemli, büyük. M: *Bu, (ne) görkemli kavak ağacıymış.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖaraylimaķ** = *L.* Tallimaķ. M: *Şunçilarniŋ içide, ẖaraylap tuttum séni.* = T. Seçmek. M: *Şunların içinden seçip tuttum seni.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖaret** = *H̱.* Yağaççi, mucaŋ. = T. Marangoz, doğramacı. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖarsaŋtaş** = *H̱.* Giranit taş. = T. Granit taşı. = T.Diy. ø ? Far. *her-seng* ve *taş*

**ẖas** = *L.* Düşmen. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Yürgüzmeydu telgeşip, öz tuķķanlar ẖas bolup. Köŋlünü bölüp ketti, ķarindaştar yat bolup.* = T. Düşman. Koşukta böyle gelir: *Yürgüzmeydu telgeşip, öz tuķķanlar ẖas bolup. Köŋlünü bölüp ketti, ķarindaştar yat bolup.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖaş ķapaķ** = *H̱.* Yapma ķapaķ. = T. Sarkık göz kapağı. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖak** = *H̱.* Topa. = T. Toz, toprak. = T.Diy. *hāk* Far. *ẖāk* OTL 312b

**ẖaŋẖoŋ** = Dimiğida gep ķilidiğan, ẖakruķ. = T. Burnundan konuşan. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖal** = Meŋ. = T. Ben. = T.Diy. ø ? Far. *ẖāl* OTL 315a

**ẖala** = *Ķe.* Haceṯhana, tahareṯhana. = T. Tuvalet. = T.Diy. *helâ* Krş. Ar. *ẖalā'* OTL 315b

**ẖalaylimaķ** = *H̱.* "H̱araylimaķ"ķa oẖşaş. = T. "H̱araylimaķ"a benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖalo** = *Ķu.* Noğuç. = T. Merdane, silindir. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖalvap** = *H̱.* Gilemçi, gilem toķuğuçi. = T. Halıcı, kilimci, kilim dokuyan. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖamar** = Burun. M: *H̱amiriŋni yetçivétimen.* = T. Evvel, önce. M: Erkenden uyuyorum. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖampa** = *H̱.* Tügmenniŋ un çüşidiğan yéri. M: *Çoruķni salmay ẖampiğa kirme* (maķal). = T. Değirmenin un inen yeri. M: *Çarığını çıkarmadan değirmene girme* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲am pah̲ta** = *Ku.* Çigittin ayrip çiḳirilğan, téh̲i étilmiğan pah̲ta. = T. Çekirdeğinden ayrılıp çıkarılan daha olmamış pamuk. = T.Diy. ø ? Far. *h̲ām* OTL 320a ve *pah̲ta*

**h̲amtasma** = *Ğ.* Tillaşta işlitilidiğan söz. = T. Hakaret etmede kullanılan kelime. = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲am tama** = *Ḳu.* H̲am teme, köçme: Sinaḳ. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Kelsile h̲énim disem, ḳarimay ketken yarim. H̲am tamada daŋgal atsam, aççiği kelgen yarim.* = T. Ham tamah, mecaz: Sınav, deneme. Koşukta bu şekilde gelir: *Kelsile h̲énim disem, ḳarimay ketken yarim. H̲am tamada daŋgal atsam, aççiği kelgen yarim.* = T.Diy. ø ? Far. *h̲ām* OTL 320a ve Ar. *ṭama'* OTL 1030b

**h̲amut** = *Ğ.* Atniŋ boyniğa sélinidiğan harva cabduği (boğa). = T. Atın boynuna takılan araba aleti (koşum). = T.Diy. *hamut* = < ?

**h̲amiskirmek** = *Ḳu.* Çala pişip ḳalmaḳ. M: *Nan h̲amiskirip ḳéptu* - nan h̲amsuḳ bolup ḳéptu. = T. Yarım yamalak pişmek. M: *Nan h̲amiskirip ḳéptu* – ekmek yarım yamalak pişti. = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲anaça** = *Ḳe.* Kélinler ḳéyinanisini yaki kiçikler akisiniŋ h̲otunini h̲anaça dep çaḳiridu. = T. Gelinler kaynanalarını veya küçükler ağabeylerinin hanımlarını "h̲anaça" diye çağırır. = T.Diy. ø ? Far. *h̲ān* OTL 323b +*eçe* ED 20a

**h̲an ağiça** = *Ḳe.* H̲anniŋ h̲otuni, h̲aniş; yaşanğan, hörmetlik ayallarğa ḳollinilidiğan hörmet nam (Ḳumulniŋ "appaḳ" digen sözige toğra kélidu). = T. Hanın eşi, padişah ve prenslerin eşi; yaşlanmış saygıdeğer kadınlar için kullanılan hürmet adı (Kumul'un "appaḳ" denen kelimesine denk gelir). = T.Diy. ø ? Far. *h̲ān* OTL 323b ve *ağaça* "kadın; yaşlı hanım" Li 256

**h̲anaḳimaḳ** = *Ğ.* Derguman, ikkiliniş, bih̲utlişiş. M: *H̲aniḳap ḳéptimen* - bih̲utlişip ḳéptimen. = T. Tereddüt, sarsılma, bilinçsizlik. M: *H̲aniḳap ḳéptimen* – bilinçsizleşip kaldım. = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲an etles** = *H̲.* Zeytun hem aḳ arilaş etles. = T. Yeşil ve ak karışık ipek kumaş. = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲an béliḳ** = *L.* Béliḳniŋ bir türi. = T. Bir tür balık. = T.Diy. ø ? = <

?

**ẖançe** = *L.* H̲anniŋ ẖotuni. = T. Hanın eşi. = T.Diy. ø ? Far. *ẖān* OTL 323b +*çe*

**ẖangül** = Képinekgül. = T. Bir çiçek adı. = T.Diy. ø ? Far. *ẖān* OTL 323b ve Far. *gül* OTL 297a

**ẖanike** = Melike. = T. Melike, kraliçe. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖetinek** = *Ḳu.* Çilgige oẖşaydiğan bir ẖil yava ḳoğun (yigili bolmaydu). = T. Bir çeşit yaban kavunu (yenmiyor). = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖeddeŋ** = *Ḳu.* Yoğan-yalpa, bestlik. = T. Büyük, sağlam, güçlü, boylu boslu. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖes** = *Ḳu.* Etey, ḳesten; ẖupsenlik. M: *H̲es ḳilmaḳ* - ẖupsenlik ḳilmaḳ. = T. İsteyerek, kasıtlı olarak; aldırmama, önemsememe. M: *H̲es ḳilmaḳ* – aldırmamak. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖeşek ürük** = Tüklük ürük. = T. Tüylü erik. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖeḳiş** = Cidelẖor, balilarniŋ cidelẖorluḳi. M: *Bu bala ẖeḳiş bala iken* - bu bala cidelẖor bala iken. = T. Kavgacı, çocukların kavgacılığı. M: *Bu bala ẖeḳiş bala iken* – bu çocuk kavgacı çocukmuş. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖeldeŋ** = *Ḳu.* Çiş koliğuç. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Soḳmaŋ méni beldeŋ bilen, çiş koliğuç ẖeldeŋ bilen.* = T. Kürdan. Koşukta böyle gelir: *Soḳmaŋ méni beldeŋ bilen, çiş koliğuç ẖeldeŋ bilen.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖendilek** = *T.* "H̲etinek"ke oẖşaş. = T. "H̲etinek"e benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖevedaş** = *L.* Agah, peẖes. M: *Özeŋge ẖevedaş bul* -özeŋge agah bol. = T. Uyarı, dikkat etme, ihtiyatlı olma. M: *Özeŋge ẖevedaş bul* – kendine dikkat et. = T.Diy. ø ? = < ?

**ẖotuḳ** = *Ḳu.* Teẖey, ẖotek, ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Arpidiyan içkenler, emdi içer çay. Ḳotur ẖotuḳ mingenler, emdi miner tay.* = T. Sıpa. Koşukta böyle gelir: *Arpidiyan içkenler, emdi içer çay. Ḳotur ẖotuḳ mingenler, emdi miner tay.* T.Diy. ø ? ET ø ?

**ẖoẖa** = *Ḳu.* Yantaḳḳa oẖşaydiğan bir ẖil ösümlük. M: *H̲oẖa*-yantaḳ. = T. Dulavrat otuna benzer bir çeşit bitki. M: *H̲oẖa* – dulavrat otu, kelotu. = T.Diy. ø ? = < ?

**horda** = Şovigürüç. = T. Suya uygun miktarda pirinç, kıyma, soğan, maydanoz ve kuru meyveler katılarak kaynatılıp hazırlanan sulu yemek. = T.Diy. ø ? = < ?

**horda bolmaķ** = Humar bolmaķ, adetlinip ketmek, üginip ketmek, ķin-ķiniğa siŋip ketmek. M: *Adem öltürüşke horda bolup ketken.* = T. Tutulmak, alışmak, öğrenmek, kılıfı kılıfına uymak. M: *Adam öldürmeye alışmış.* = T.Diy. ø ? = < ?

**horda ķilmaķ** = Azaplimaķ, ķiynimaķ, harlimaķ. M: *Sen méni horda ķilivettiŋ.* = T. Azap çektirmek, eziyet etmek, hor görmek. M: *Sen beni hor gördün.* = T.Diy. ø ? = < ?

**horliķ** = *Ķu.* Azliķ, kemlik. = T. Azlık, eksiklik. = T.Diy. Krş. *horluk* "zillet" Tar.S.III 1922 = ET Krş. *korluğ* "kaybeden, hor görülen" ED 658b

**horuşçi** = *Ķu.* Şoh, kepsiz (balilarğa ķaritilidu). = T. Yaramaz, afacan, söz dinlemeyen (çocuklara söylenir). = T.Diy. ø ? = < ?

**horuşluķ** = *Ķu.* Şohluķ: Horuşluķ ķilma - şohluķ ķilma. = T. Yaramazlık. *Horuşluķ ķilma* – yaramazlık yapma. = T.Diy. ø ? = < ?

**hoca béke** = Hocayin ayal; hocayinniŋ hotuni. = T. Patronun eşi; sahibinin hanımı. = T.Diy. ø ? Far. *hōca* OTL 375a ve ?

**hola** = *Ķu.* Retlenmigen yoğan yağaç, hola yağaç. = T. Düzenlenmeyen büyük ağaç. = T.Diy. ø ? = < ?

**holgir** = *Ķu.* Bom, ķopal, yirik, gada-guru ("holagir"mu deydu). = T. Kaba, iri, büyük, yoksul. ("holagir" de denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**holup aş** = *Ķe.* Hémirni yoğan-yoğan taşlap étidiğan suyuķ aş (bezi caylarda "halap aş" diyilidu). = T. Hamuru büyük büyük bırakıp yapılan sulu yemek (bazı yerlerde "halap aş" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**hon** = *Ķe.* Çay tehsisi, petnus. = T. Çay tabağı, tepsi. = T.Diy. ø ? Far. *hān* OTL 323b

**honça** = Kiçik çine tehse. = T. Küçük porselen tabak. = T.Diy. ø ? Far. *hānçe* OTL 324a

**husti** = *Ğ.* Hörmiti, izziti, abroyi. M: *Sultan padişaniŋ hustini biz ķilmay kim ķilsun.* = T. Hürmet, saygı, itibar, saygınlık. M: *Sultan*

*padişahın hürmetini biz yapmayalım da kim yapsın.* = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲uşbuyluķ** = Etre, ipar oh̲şaş h̲uşpuraķ nersiler. = T. Itır, misk gibi hoş kokulu şeyler. = T.Diy. ø ? Far. *h̲oş* OTL 376a ve Far. *būy* OTL 115b+*luķ*

**h̲uşpiçim** = Kélişken, çiraylik̦. = T. Boylu boslu, güzel, yakışıklı. = T.Diy. ø ? Far. *h̲oş* OTL 376a ve *biçim*

**h̲uşkürem** = *Ķe.* H̲uşh̲uy, çiraylik̦. M: *H̲uşkürem yigit.* = T. Neşeli, sevinçli, güzel. M: *Yakışıklı yiğit.* = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲uvalaşmaķ** = Hemnepes bolmaķ, hemdem bolmaķ; yéķinlişiş. M : *Munever bilen Barat h̲uvalişiptu* (bu, h̲alaşmaķ - bir birini yah̲şi körüp ķalmaķ digen sözniŋ özgergen türi). = T. Arkadaş olmak, dost, ahbap olmak; yakınlaşma. M : *Munever ile Barat arkadaş olmuş* (bu isteme, birbirini iyi görme, beğenme denilen kelimelerin değişen şekli). = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲éni** = *Ķe.* Bide-saman séliği. = T. Yonca, saman vergisi. = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲ipça** = *H̲.* Etlesniŋ yipiğa gire salidiğan yağaç; gilemniŋ arķa teripidiki yiplarğa bağlinidiğan yağaç. = T. İpek kumaşın ipine kıskaç olarak konulan tahta; kilimin arka tarafındaki iplere bağlanan tahta. = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲idir** = *Ğ.* Hed, çek. M: *H̲idiridin éşip ketti* - heddidin éşip ketti. = T. Hudut, sınır. M: *H̲idiridin éşip ketti* – sınırı aşıp gitti. = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲idiŋ** = *Ķu.* Yağaç ķuşķun (éşek, h̲éçirlarniŋ). = T. Ağaç tasma (eşek, katırların). = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲ir** = *Ķu.* Ķélin, uyatmas. M: *Taza h̲ir nimiken.* = T. Kalın, yoğun, utanmaz. M: *Pek kalın eşyaymış.* = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲irace** = *H̲.* Sürge. = T. Müshil, iç sürdürücü. = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲irdek** = *Ķu.* Kékirtek, boğuz. = T. Boğaz. = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲iķoķ** = *Ķu.* Dervaza, taşķiriķi işik. = T. Kapı, dış kapı. = T.Diy. ø ? = < ?

**h̲iŋ** = *H̲.* Bir tersini bilsimu, bilmeske salidiğan adem. M: *Sen tola h̲iŋlik̦ ķilma.* = T. Bir cahilliğini bildiğinde bilmezliğe vuran adam. M:

Sen çok hinlik yapma. = T.Diy. *hin* = < ?

**himham ķilmaķ** = *Ķu.* Duduķlimaķ; hoduķmaķ. = T. Kekelemek; telaşlanmak, heyecanlanmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**hina** = *Ķu.* Ayallar ķoliğa yaķidiğan hina; toy sovğisi. M: *Ķizlar ķoliğa hina yéķivaptu; bu toyğa hina köp çüşüptu.* = T. Kadınların eline yakılan kına; düğün hediyesi. M: *Kızlar ellerine kına yakmış; bu düğüne çok hediye gelmiş.* = T.Diy. *hına→kına* TS I 987 Ar. *ḥına* OTL 362b

**hiniliķ** = *Ķu.* "Hina"ğa ohşaş. = T. "Hina"ya benzer. = T.Diy. ø ? Ar. *ḥına+liķ*

**hiveyni** = *A.* Ürükniŋ bir türi. = T. Bir tür erik. = T.Diy. ø ? = < ?

# D

**dabaya** = *T.* Baya, bayatin, hili, hiliraķ. M: *U dabaya ketti*. - U hili ketti. = T. Demin, deminden beri, biraz önce. M: *U dabaya ketti*. - O, biraz önce gitti. = T.Diy. ø ? = < ?

**dapendi** = *H.* Oruķ, aciz (hayvanlarğa ķaritilidu). M: *Pu dise uçup kétidiğan dapendi nimiken; peri oyunida dap çélip bergüçi.* = T. Zayıf, güçsüz, dayanıksız (hayvanlara söylenir). M: *Püf desen uçup giden dayanıksız şeymiş; pire oyununda def çalan.* = T.Diy. ø ? = < ?

**dapşaķ** = *T.* Yuzi ķélin, yuzsiz. = T. Yüzü kalın, yüzsüz. = T.Diy. ø ? = < ?

**dapşaymaķ** = *T.* Yüzi ķélinliķ ķilmaķ. = T. Yüzü kalınlık etmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**dapķur** = Növet, ķétim. = T. Defa, kere, sıra. = T.Diy. ø ? = < ?

**daplimaķ** = *Ķe.* Çiŋdimaķ, yerni çiŋdap tüzlimek; ketmenge bis çiķarmaķ. = T. Basarak sıkıştırmak, yeri basarak düzeltmek; çapayı yontmak, bilemek. = T.Diy. ø ? = < ?

**datho** = *Ķe.* Datliğaķ, ķahşiğaķ. = T. Şikayet eden, perişan olmuş, zayıflamış. = T.Diy. ø ? Far. *derd*(?) OTL 175a ve Far. – *hōr*(?)OTL 375b

**dacimaḳ** = *L.* Egimek, çékinmek, ḳaytmaḳ (bu söz başḳa caylarda çetleş, yiraḳlişiş, ḳéçiş menileride kélip, Lopnur dialéktidin sel perḳ ḳilidu). = T. Caymak, dönmek (bu kelime başka yerlerde bir yana çekilme, uzaklaşma, kaçma anlamlarına gelip, Lopnur dialektiğinden biraz farklılaşır). = T.Diy. ø ? = < ?

**dahan** = *Ḳu.* Daŋḳan. = T. Otçu, üfürükçü, efsuncu. = T.Diy. ø ? Ar. *duā'* OTL 190b +Far. -*hān*(?) OTL 323b

**dahşalmaḳ** = *Ḳu.* Silkinmek, ḳéḳilmaḳ. M: *Tola yötülüp bedenlirim dahşilip ketti.* = T. Sallanmak, itilmek. M: *Çok öksürdüğümden vücudum sarsıldı*. = T.Diy. ø ? = < ?

**dadika** = *H.* Dada, ata (méhri yéḳinliḳ, hörmet meniside éytilidu). = T. Baba, ata (sevgi, yakınlık, saygı anlamında söylenir). = T.Diy. ø ? = ET *dada+ka*

**dara** = Éḳin, cira, ikki tağniŋ arisidiki su aḳidiğan cilğa. M: *At çapsa gümbürler tağniŋ darasi, uruşta biliner mertniŋ sadasi.* = T. Akım, çukurluk, iki dağın arasıdaki su akan çukurluk. M: *At koşsa gümbürder dağın deresi, dövüşte bilinir merdin yankısı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**darattiğ** = *L.* Saltaŋ. M: *Darattiğ adem* - saltaŋ adem. = T. Yalnız, bekar. M: *Darattiğ adem* – bekar adam. = T.Diy. ø ? = < ?

**daraŋga** = *Ğ.* "Taraŋga"ğa ḳaraŋ. = T. "Taraŋga" ya bakınız. = T.Diy. ø ? = < ?

**dardar** = *T.* Talaş-tartiş. M: Bu nahayiti ciḳ dardar bilen hel bolğan iş. = T. Münakaşa ve tartışma. M: *Bu pek çok tartışmayla hallolan iş.* = T.Diy. *dırdır* = < ? =

**dardaŋ** = *Ğ.* Kérilgen, yéyilğan. M: *Dardaŋ ḳulaḳ adem* - ḳuliği kérilip turidiğan adem. = T. Gerilen, yayılan. M: *Dardaŋ ḳulaḳ adem* – kepçe kulaklı adam. = T.Diy. ø ? = < ?

**dardaymaḳ** = *Ğ.* Éçilmaḳ, kérilmek, yéyilmaḳ M: *Dardiyip yatmaḳ* - put-ḳolini kérip yatmaḳ; *tére dardaytmaḳ* - térini yaymaḳ, kermek. = T. Açılmak, gerilmek, yayılmak. M: *Dardiyip yatmaḳ* – ayağını elini gerip yatmak; *tére dardaytmaḳ* – deriyi yaymak, açmak. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *tart*- ED 534b

**darimaḳ** = *Ḳu.* Tartmaḳ, celp ḳilmaḳ, meptun ḳilmaḳ. Béyitte mundaḳ kelgen: *Aḳ-aḳḳine çişliri, dilni daradu, ḳaşliri ḳazi bolup, yurtni soradu.* = T. Çekmek, cezbetmek, büyülemek. Beyitte böyle gelir: *Aḳ-aḳḳine çişliri, dilni daradu, ḳaşliri ḳazi bolup, yurtni soradu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**daman** = *H.* Tonur daphininiŋ içki etrapi. M: *Damanğa yaḳḳan nan* - tonurğa deslep ḳilip yaḳḳan nan. = T. Tandırın iç çevresi. M: *Damanğa yaḳḳan nan* – tandıra bastırılarak pişirilen ekmek. = T.Diy. ø ? Krş. Far. *dāmān* OTL 163b “dağın veya elbisenin eteği”

**das** = *H.* Cavur. = T. Tekne, leğen. = T.Diy. ø ? Ar. *ṭas* OTL 1035b

**daşnaḳ** = *T.* Aşundaḳ. M: *Daşnaḳ gep ḳilmisaŋçu*! - aşundaḳ gep ḳilmisaŋçu!. = T. İşte şöyle. M: *Daşnaḳ gep ḳilmisaŋçu*! – işte böyle konuşma! = T.Diy. ø ? = < ?

**daşu** = *T.* Aşu, aşu. M: *Daşu adem* - aşu adem. = T. Şu, işte şu. M: *Daşu adem* – şu adam. = T.Diy. ø ? = < ?

**dasti** = *L.* Suniŋ ayiği çiḳmaydiğan sésiḳ köl. = T. Suyu ayağı geçmeyen pis kokulu çamur. = T.Diy. ø ? = < ?

**dağal** = Ḳopal, yirik. M: *Dağal ḳol* - yirik ḳol. = T. Kaba, pürüzlü, pürtüklü. M: *Dağal ḳol* –nasırlaşmış, sert el. = T.Diy. ø ? = < ?

**dağdirimaḳ** = Holuḳmaḳ, alaḳzade bolmaḳ, teslikte ḳalmaḳ, ikkilenmek; çarçimaḳ; ḳétip ḳalmaḳ (“dağdarmaḳ”mu diyilidu). = T. Telaşlanmak, korkmak, zorda kalmak, sarsılmak; yorulmak; donmak, korkudan dona kalmak (“dağdarmaḳ” da denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**dağul** = Hiliger, ḳuv, mekkar. = T. Hilekar, hileci, kurnaz. = T.Diy. ø ? = < ?

**daği** = *L.* Ḳahşal, ḳurup ketken dereh. = T. Yaşlanmış, kuruyup giden ağaç. = T.Diy. ø ? = < ?

**daḳ** = Ḳuruḳ, ḳattiḳ, yalaŋ. *Daḳ yer* - hiçnime sélinmiğan ḳuruḳ yer. = T. Kuru, katı, sert, yalın, tek. *Daḳ yer* – hiçbir şey yetişmeyen kuru yer. = T.Diy. ø ? = < ?

**daḳḳalçi** = Çapançi, tehsiçi. = T. Dalkavuk, yaltak. = T.Diy. ø ? = <

?

**daḳi** = *Ku.* Oruḳ, etsiz. M: *Daḳi ḳoy.* = T. Zayıf, arık. M: *Zayıf koyun.* = T.Diy. ø ? = < ?

**daḳiratma** = *Ğ.* Legleknıŋ daḳiratmisi. M: *Daḳiratmiliḳ leglek.* = T. Uçurtmanın çıtası. = T.Diy. ø ? = < ?

**dagur** = *Ğ.* İlmek. = T. Çengel. = T.Diy. ø ? = < ?

**daŋgal** = *H̲.* Eh̲let; buğdayniŋ, şalniŋ yançilmay ḳalğan kötiçigi. *Toh̲u daŋgal çüşeydu, öçke caŋgal* (maḳal). = T. Çöp; buğdayın, çeltiğin ezilmeden kalan dibi. *Tavuğa çöp düştü, keçiye orman* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**dalan** = *Ğ.* Taşḳirḳi öy, ariliḳ, karidor (bu söz her cayda her h̲il işlitilidu. M: *Bezi caylarda méhmanh̲ana ḳilinidiğan çoŋ öyler yaki töre öyler dalan diyilidu).* = T. Dışardaki ev, aralık, koridor (bu kelime her yerde her çeşit kullanılır. M: *Bazı yerlerde misafirhane yapılan büyük evlere veya soylu evlere dalan denir).* = T.Diy. *dalan* "lobi" TS = < ?

**daltek** = *Ḳe.* Gep toşuğuçi; aḳsaḳal, ḳoşuḳ salğuçi, gepke arilaşḳaḳ. = T. Laf taşıyan; aksakal, yaşlı, karışıklık çıkaran, lafa karışan. = T.Diy. ø ? = < ?

**dam** = *H̲.* Sirtmaḳ, tuzaḳ. = T. Kement, tuzak, pusu. = T.Diy. ø ? = < ?

**damlimaḳ** = Köz-köz ḳilmaḳ, mah̲tanmaḳ. = T. Övünmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**damdalimaḳ** = *Ḳe.* Eh̲mеḳ tapmaḳ, koldurlatmaḳ, mazah̲limaḳ. = T. Ahmak bulmak, aldatmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**danikar** = Tömür ulaşta (kepşeleşte) işlitilidiğan bir h̲il dora. M: *Mavu bir nime danikardek yépişivélip keynimge kirivaldi.* = T. Demir eklemede (lehimlemede) kullanılan bir çeşit ilaç. M: *İşte bu şey lehim gibi yapışıp arkama girdi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**dava 1** = *T.* Girij, sériḳ etniŋ yirtilip kétişi bilen üçeyniŋ börek h̲altisiğa çüşüp ḳélişi. = T. Sarı etin yırtılmasıyla bağırsağın böbrek torbasına inip kalışı. = T.Diy. ø ? = < ?

**dava 2** = Til, dekke. M: *Hili davaŋni iştisen! Davisini bermek* - edivini bermek, dekkisini bermek. = T. Dil ,azar, darbe. M: *Türlü cezanı*

*istiyorsun! Davisini bermek* - cezalandırmak, cezasını vermek. = T.Diy. ø ? = < ?

**davan =** *Ḳu.* Cigde ḳaḳidiğan tayaḳ. = T. İğde dövülen tokmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**davdirimaḳ =** "Dağdirimaḳ"ḳa oẖşaş. = T. "Dağdirimaḳ"a benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**davu =** *T.* Avu. M: *Davu adem.* = T. O, işte o. M: *İşte o adam.* = T.Diy. ø ? = < ?

**daviẖo(r) =** *Ḳe.* Ḳelin, tillap yaki edivini bérip turmisa iş ḳilğili unimaydiğan. M: *Taza daviẖor birnimiken, davisini bérip turmisa maŋmaydiğan.* = T. Sıkı azarlanmasa veya cezalandırılmasa iş yapmayı kabul etmeyen. M: *Çok daviẖor biriymiş, cezalandırılmasa hareket etmeyecek (yürümeyecek).* = T.Diy. ø ? Ar. *da'vā* OTL 169b ve Far. *ẖōr* OTL 375b

**davimaḳ =** *Ḳu.* Davan aşmaḳ. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Baradurmiz, turadurmiz, yaẖşi ḳéliŋlar. İgiz davan davadurmiz, şota ḳoyuŋlar.* = T. Dağ boğazını geçmek; yokuşu geçmek. Koşukta bu şekilde gelir: *Baradurmiz, turadurmiz, yaẖşi ḳéliŋlar. İgiz davan davadurmiz, şota ḳoyuŋlar.* = T.Diy. ø ? = < ?

**dayimaḳ =** *Ğ.* Teminleş, ḳamdaş. M: Ö*zini özi dayaydu* - özini özi ḳamdaydu. = T. Temin etme, sağlama, garantileme. M: *Özini özi dayaydu* – kendi kendine temin etti. = T.Diy. Krş. *daya-* "bir kimseden güç almak, bir şeyden yararlanmak" = ET Krş. *taya-* ED 567b

**deptin =** *H̱.* Toḳuluvatḳan etlesniŋ yipini çiŋitidiğan sayman. = T. Dokunan ipekli kumaşın ipini sıkılaştıran alet. = T.Diy. ø ? = < ?

**depsetmek =** *T.* Uruḳlanduruş üçün malni malğa çapturmaḳ. = T. Döllendirmek için hayvanı hayvana çiftleştirmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**depsek =** *Ḳu.* Tağ üstidiki tüzleŋ yer. = T. Dağ üzerindeki vadi. = T.Diy. ø ? = < ?

**depsen =** *H̱.* Ḳisḳa ḳoncilik̦ piyma. = T. Kısa, konçlu kışlık ayakkabı. = T.Diy. ø ? = < ?

**depsiniş** = Yer tepmek, yer tépip aççiği bilen vaḳirsaḳ. M: *Melike depsinip callatḳa vaḳiraptu.* = T. Tepinmek, tepinip öfkesiyle bağırmak. M: *Kraliçe tepinip cellata bağırmış.* = T.Diy. ø ? = ET Krş. *tep-* ED 435b

**depşimek** = Divitmek (at yaki éşek mingende, téz maŋduruş üçün ikki biḳiniğa tepmek). = T. Dehlemek (at veya eşeğe binildiği zaman hızlı yürütmek için iki böğrüne tepmek). = T.Diy. ø ? = < ?

**depişigüç** = Atliḳ eskerlerniŋ atni divitiş üçün ötüginiŋ ökçisige békitidiğan métal ğildurğuç. = T. Atlı askerlerin atı dehlemek için çizmelerinin ökçelerine bağlanan metal yuvarlak. = T.Diy. ø ? = < ?

**dette-dette** = *T.* Bir varaḳi, bara-bara, peydin-pey (başḳa caylarda "det-det" diyilidu). = T. Git gide, peyderpey (başka yerlerde "det-det" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**decgüşlimek** = *Ḳe.* İtermek, noḳimaḳ, silkişlimek, ("deşküşlimek" mu diyilidu). = T. İtmek, dürtmek, sallamak, silkmek, ("deşküşlimek" de denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**dehviçi** = *H.* Ağlaḳçi, heverçi; gepke arilaşḳuçi. = T. İftiracı, haberci; söze karışan. = T.Diy. ø ? = < ?

**der** = *Ḳu.* Şarik, saḳa. = T. Çelikten yuvarlak şekilde yapılan makine parçası. = T.Diy. ø ? = < ?

**derebzun** = *H.* Derizige yağaçtin çiḳirilğan gül, neḳiş. = T. Pencereye ağaçtan yapılan gül, nakış. = T.Diy. ø ? = < ?

**derepçe** = *L.* Béŋiz ("derepşe", "dereş" depmu atilidu). = T. Eyer, yamçı gibi şeyleri dikmek için kullanılan büyük alet ("derepşe", "dereş" diye de adlandırılır). = T.Diy. ø ? = < ?

**dereŋge 1** = *Ğ.* Kaliniŋ ḳéçip ketmesligi üçün boyniğa ésip ḳoyulidiğan kaltek. = T. İneğin kaçıp gitmemesi için boynuna asılan sopa. = T.Diy. ø ? = < ?

**dereŋge 2** = *H.* Üjme ḳaḳidiğan hada. = T. Duta vurulan sarık. = T.Diy. ø ? = < ?

**derbider** = *Ḳu.* Halak, veyran, sersan ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Bu ölüm yalğuz ölüm, barçiğa kelgen ölüm. Hezriti adem atani, derbider ḳilğan ölüm.* = T. Ölüm, yıkım, viran, şaşkın, sersem. Koşukta

böyle gelir: *Bu ölüm yalğuz ölüm, barçiğa kelgen ölüm. Hezriti adem atani, derbider ḳilğan ölüm.* = T.Diy. *derbeder* Far. *derbeder* OTL 175a

**derveŋ** *H̲*. İşik. = T. Kapı. = T. Kapı. = < ? =

**deryayi** = *H̲*. Seynaḳ yiptin toḳulğan reh̲. = T. Gereksiz ipek ipten dokunan kumaş. = T.Diy. ø ? = < ?

**deke-dürüm** = *Ḳe.* Dekke-dükke. = T. Endişe. = T.Diy. ø ? = < ?

**dekçe-dekçek** = *H̲*. Üç putluḳ kiçik ḳazan. = T. Üç ayaklı küçük kazan. = T.Diy. ø ? = < ?

**degdek** = *Ḳu.* Endişe, teşviş, sarasime, ḳorḳunç. = T. Endişe, tereddüt, şaşkın, korkunç. = T.Diy. ø ? = < ?

**deŋdep ḳalmaḳ** = *Ḳu.* Ḳérip-munup, es-huşini bilelmeydiğan bolup ḳalmaḳ. = T. Yaşlanıp bunayıp şuurunu bilmez olmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**deŋgirek** = *H̲*. Poçi, pah̲ta atḳuçi. = T. Yalancı, kendini öven. = T.Diy. ø ? = < ?

**delte** = Ḳapaḳvaş, gomuş, kalva, döt. = T. Ahmak, kalın kafalı, mıymıntı, inek. = T.Diy. ø ? = < ?

**deldeŋ** = Tik, uçluḳ. M: *Deldeŋ ḳulaḳ* - uçluḳ ḳulaḳ. = T. Dik, sivri. M: *Deldeŋ ḳulaḳ* – kepçe kulak. = T.Diy. ø ? = < ?

**deldüş** = *Ğ.* Saraŋ ḳétiş, leḳva. = T. Deli, beceriksiz, hantal. = T.Diy. ø ? = < ?

**deldügünmek** = *Ğ.* Deldeŋşimek, sentürülmek. M: *Aldi, keynige deldügünmek.* = T. Sallanmak,sarsılmak. M: *Önüne, arkasına sallanmak.* = T.Diy. ø ? = < ?

**dem** = İşikniŋ içidin tirep ḳoyidiğan tirigüç. M: *Saŋa ḳarap men, işikke ḳarap dem* (maḳal). = T. Kapının iç tarafına konan tahta. M: *Sana bakan ben, kapıya bakan dem* (tahta) (atasözü). = T.Diy. ø ? = ET *tam (2)* "kol demiri, çubuk" ED 503a

**dembi** = *Ḳu.* Ḳosaḳ köpüp dem siḳiliş. = T. Karın şişmesiyle oluşan nefes darlığı. = T.Diy. ø ? = < ?

**demşelmek** = *Ḳu.* Ümtülmek, temşelmek. = T. Atılmak, sıçramak, yeltenmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**demlik** = *Ḳu.* Tirik, canliḳ, tinivatḳan. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Alla*

*yarim sen bu yerde, barikenduḳsen. Demlikmikin, demsizmikin, barikenduḳsen*. = T. Diri, canlı, dinlenmiş, sakin. Koşukta böyle gelir: *Alla yarim sen bu yerde, barikenduḳsen. Demlikmikin, demsizmikin, barikenduḳsen*. = T.Diy. ø ? = < ?

**demzek** = *Ḳu.* Yardemçi, yar-yölek. M: *Demzek bolidu* - yardemçi bolidu. = T. Yardımcı, yardım, destek . M: *Demzek bolidu* – yardımcı olur. = T.Diy. ø ? = < ?

**dene** = *T.* Ene, ayna. = T. İşte o. = T.Diy. ø ? = < ?

**dendimek** = Üginip ḳalmaḳ, adetlinip ḳalmaḳ. M: *Dendep képtu* - üginip ḳéptu; *séni dendigen ḳariğucidek, ḳolumda bir danlitimenğu!.* = T. Öğrenmek, alışmak. M: *Dendep képtu* – alıştı; *sana alışan sığırcık gibi elimde yem veririm !* = T.Diy. ø ? = < ?

**devrep kelmek** = Yépilip kelmek, étilip kelmek, heyvet bilen kelmek. = T. Yapmak, etmek, muhteşem olmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**devrimek** = Yamrimaḳ, taşmaḳ; ḳimrimaḳ. M: *Derya süyi devrep ketti* - derya süyi téşip ketti? *Ademler devrep ketti* - ademler ḳimrap ketti. = T. Su basmak, taşmak; kımıldamak. M: *Derya süyi devrep ketti* – nehir suyu taştı. *Ademler devrep ketti* – adamlar kımıldadı. = T.Diy. ø ? = ET Krş. *tepre-* ED 443b

**dey-dey** = Küşkürtüş. M: *Dey-deyge salmaḳ* - küşkürtmek, ḳutratmaḳ. = T. Kışkırtma. M: *Dey-deyge salmaḳ* - kışkırtmak. = T.Diy. ø ? yansıma

**dobdulmaḳ** = *Ḳu.* Diveylimek, tumşuğini sozup közge kirivalmaḳ, ḳadilivalmaḳ. M: *Maŋa nime dobdulisen?.* = T. Tehdit etmek, burnunu uzatıp göze girmek, sokmak, saplamak. M: *Beni niye tehdit ediyorsun ?* = T.Diy. ø ? = < ?

**dop salmaḳ** = *Ḳu.* Davraŋ salmaḳ. = T. Duyurmak; çağırmak, isteyerek sesli konuşmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**doẖulur** = *Ḳu.* Tuğur, ḳuyruḳ sönigi. = T. Kuyruk kemiği. = T.Diy. ø ? = < ?

**doda** = *Ḳu.* Döt, möŋ (tağliḳlar sözi). = T. İnek, mıymıntı (dağlıların kelimesi). = T.Diy. ø ? = < ?

**dorday** = Dordaḳ. M: *Dorday kalpuk.* = T. Kalın, tok. M: Kalın dudak. = T.Diy. ø ? = < ?

**dorayçisiğa** = *Ḳu.* Teẖminen, ḳiyasen. M: *Dorayçisiğa gep ḳilma!.* = T. Tahminen, kıyasen. M: *Tahminen konuşma!* = T.Diy. ø ? = < ?

**dorayiçi** = *Ḳu.* Teẖmin, mölçer. = T. Tahmin, tasarı. = T.Diy. ø ? = < ?

**dorğiliḳ ḳilmaḳ** = *Ḳu.* Gep toşumaḳ; aḳsaḳalliḳ ḳilmaḳ. = T. Laf taşımak; büyüklük yapmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**dozole bolmaḳ** = Veyran bolmaḳ, ziyan tartip desmayisini yoḳitip ḳoymaḳ. = T. Viran olmak, zarar edip sermayesini kaybetmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**doşap** = *Ḳu.* Tavuz uruği. = T. Karpuz çekirdeği. = T.Diy. ø ? = < ?

**doğuŋga** = *L.* Özini toẖtatmay, üskendekla, palaḳ-puluḳ ḳilip kirmek. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Doğuŋga kireverdiŋ, méniŋ barimni bilmey..* . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . = T. Kendini durdurmadan, paldır küldür girmek. Koşukta böyle gelir : *Doğuŋga kireverdiŋ, méniŋ barimni bilmey* . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . = T.Diy. ø ? = < ?

**doğula** = *Ḳu.* Çéḳimçi, gep toşuğuçi; ḳuv, hiliger; casus, işpiyun. = T. İftiracı, laf taşıyıcı; kurnaz, hileci; casus, ispiyoncu. = T.Diy. ø ? = < ?

**doḳal** = *Ğ.* Toḳunuş, pesil almişiş vaḳti, pesil almişişida bolidiğan hava toḳunuşi yaki cudun-çapḳun. M: *Aldirimayli seylige, aldimizda doḳal bar.* = T. Dokunuş, ayrılma vakti, ayrılınca olan hava dokunuşu veya yağışlı hava. M: *Acele etmeden gezelim önümüzde ayrılık var.* = T.Diy. ø ? = < ?

**doḳuslatmaḳ** = Sançimaḳ, noḳimaḳ. M: *Bégiz ḳoli bilen uniŋ ḳoliğiğa doḳuslatti.* = T. Dokunmak, dürtmek. M: *İşaret parmağı ile onun kulağına dokundu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**dok-dok** = Salmaḳ emes. = T. Ağır olmayan, yerinde durmaz. = T.Diy. ø ? = < ?

**doksa** = H̲. Bir éğiz gep azliḳ, ikki éğiz gep ciḳliḳ ḳilidiğan adem. = T. Deveyi pire pireyi deve yapan kişi. = T.Diy. ø ? = < ?

**doŋğurçaḳ** = *Ḳu.* Doŋğalçaḳ (at-éşeklerniŋ doŋğalçaḳ étişi). = T. Arka iki

ayağını yükseltip tepinme durumu (at ve eşeklerin tepinmesi). = T.Diy. ø ? = < ?

**dolana** = Tağda bolidiğan taş almiğa oẖşaş bir ẖil yava mive. = T. Dağda bulunan taş elmaya benzer bir çeşit yabani meyve. = T.Diy. ø ? = < ?

**dolẖay** = *Ğ.* Gecge, pataŋ, şille. M: *Dolẖiyiğa birni ḳoyuvidim, tik çüşti.* = T. Ense, omuz. M: *Omuzuna bir tokat attım, yığıldı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**domba** = *T.* Bakilaşka, sudan. = T. Metalden yapılan, yanına alıp yürümeye uygun su kabı, termos. = T.Diy. ø ? = < ?

**domsaḳ** = *Ḳe.* Yüzi dombulaḳ, sémiz. = T. Yüzü yuvarlak, şişman. = T.Diy. ø ? = < ?

**dombur** = *T.* "Domba"ğa oẖşaş. = T. "Domba"ya benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**domsimaḳ** = *Ḳe.* Domlimaḳ, türtmek, teŋlimek. M: *U mélini u yerge domsap, bu yerge domsap, aẖiri satalmidi.* = T. Dürtmek, sallamak. M: *O, malını o yere sallayıp, bu yere sallayıp sonunda satamadı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**domlimaḳ** = Teŋlimek, bir nersini bermekçi bolup teŋlep, bermey tartivalmaḳ. M: *Ḳuruḳ emçekni domliğandek ademni gollaydiğan nimikensen!.* = T. Sallamak, bir şeyi verecek olup sallayıp vermeden çekmek. M: *Kuru memeyi sallar gibi adamı ahmaklaştıran şeymişsin!.* = T.Diy. ø ? = < ?

**donay** = *Ğ.* Egri. M: *Donay toḳmaḳ* - egri toḳmaḳ. *Egri ḳozuḳḳa donay toḳmaḳ* (maḳal). = T. Eğri. M: *Donay toḳmaḳ* – eğri tokmak. *Eğri kazığa eğri tokmak* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**doniḳay** = *A.* Toḳay, yarniŋ doḳmuşini egip ötidiğan yer. = T. Eğri, düzgün olmayan, uçurumun köşesini eğip geçen yer. = T.Diy. ø ? = < ?

**dovsuḳ çapan** = İçige mamuḳ sélip, çoŋ-çoŋ şirip tikilgen çapan - köptürme çapan. = T. İçine pamuk konup büyük büyük dikilen palto – şişirme palto. = T.Diy. ø ? = < ?

**dovsaḳ** = Dovusun, süydüklük. = T. Sidik torbası, kavuk. = T.Diy. ø ? = < ?

**dup =** Ötükke nahal ḳéḳişta işlitilidiğan ḳélip. = T. Çizmeye topuk demiri çakarken kullanılan kalıp. = T.Diy. ø ? = < ?

**duduḳ =** Duduḳlap sözligüçi. *Duduḳ sözge yarimas, oğri küzetke* (maḳal). = T. Kekeleyerek konuşan. *Kekeme söze yaramaz, hırsız korumaya* (atasözü). = T.Diy. ø ? = ET *tutuk* "dili tutulmuş" ED 453a

**duruşlimaḳ =** *Ḳu.* Gep talaşmaḳ; eyiplimek, sökmek, silkişlimek. = T. Tartışmak; suçlamak, azarlamak, ırgalamak. = T.Diy. ø ? = < ?

**duz =** *Ḳu.* Ḳizikçi, heyyar. = T. Soytarı, riyakar, ikiyüzlü. = T.Diy. ø ? = < ?

**duşḳar =** *Ḳu.* Ḳiyin, müşkül. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Ḳelem ḳaşliḳ iken, canniŋ piraḳi. Hecep duşḳar iken, yolniŋ yiraḳi.* = T. Zor, güç, karmaşık. Koşukta böyle gelir: *Ḳelem ḳaşliḳ iken, canniŋ piraḳi. Hecep duşḳar iken, yolniŋ yiraḳi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**duğdur =** *H̲.* Kot-kot, ğoduŋşiğaḳ. = T. Fitneci, bir işten hoşnut olmayıp kendi kendine söylenen. = T.Diy. ø ? = < ?

**dukan paçiği =** *H̲.* Gilem dukini gundisiniŋ yan tereptiki yağiçi. = T. Kilim dükkanının alt ve üst tarafına yerleştirilen tahtanın yan tarafındaki tahta. = T.Diy. ø ? Ar. *dükkān* OTL 193b ve *baçak*

**dukan ḳiliçi =** *H̲.* Gilem dukinini çoŋlitidiğan ve kiçiklitidiğan yağaç. = T. Kilim dükkanını büyülten ve küçülten tahta. = T.Diy. ø ? Ar. *dükkān* ve *kılıç+i*

**dukan gundisi =** *H̲.* Gilem dukininiŋ asti teripidiki yağaç. = T. Kilim dükkanının alt tarafındaki tahta. = T.Diy. ø ? = < ?

**duŋdur =** *H̲.* Ğodirançuḳ, ğuduraydiğan. = T. Homurdanan, söylenen, mırıldanan. = T.Diy. ø ? = < ?

**dumbul 1 =** *T.* İdişsiman çoyun teştekniŋ ağzini kala şirisi bilen yépip yasalğan, nağriğa teŋkeş ḳilip çélinidiğan yoğan dumbaḳ. = T. Bidon gibi demir çanağın ağzını inek derisi ile kapatıp yapılan, davula akord edilip çalınan büyük davul. = T.Diy. ø ? = < ?

**dumbul 2 =** *Ḳe.* H̲amraḳ, çala pişḳan; nadan. M: *Bu buğdayniŋ mayéri sel dumbulraḳken; bu bala téh̲i dumbulken, dumbul nan.* = T. Ham, olgunlaşmamış, yarım pişen; cahil. M: *Bu buğdayın burası biraz*

*çiğmiş; bu çocuk daha olgunlaşmamış; yarım pişmiş ekmek.* = T.Diy. ø ? = < ?

**dumbiği yérilmaķ =** Yaman niyetniŋ berbat bolğanliğini bildüridiğan birikme. = T. Kötü niyetin bozulmasını belirten birleşik kelime. = T.Diy. ø ? = < ?

**dörülme =** *Ķu.* Öydin-öyge kézip yürüp kün ötküzgüçi, sayaķ (Turpanda "törelme" diyilidu). M: *Nede törilip yürdüŋ?.* = T. Evden eve gezip gün geçiren, boşgezen, avare (Turfan'da "törelme" denir). M: *Nerede boş gezip yürüdün?* = T.Diy. ø ? = < ?

**döri =** H. Etlesniŋ yiplirini yiğidiğan çaķpilek. = T. İpek kumaşın iplerini toplayan iğ. = T.Diy. ø ? = < ?

**döş =** H. Éğiz; yerniŋ döŋ cayliri. M: *Yerniŋ döşini élip tüzlimek.* = T. Yüksek; yerin tepelik yerleri. M: Yerin yükseltisini düzeltmek. = T.Diy. *döş* (2) "yamaç, bayır" Der.S. IV.1588 = < ?

**döşe =** Göş çanaydiğan kötek. = T. Et tahtası. = T.Diy. ø ? = < ?

**döŋgey =** *T.* Dümbe, uça. M: *Döŋgiyi ķiçişķan éşek tügmenge baridu* (maķal). = T. Arka, sırt. M: *Sırtı kaşınan eşek değirmene gider* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**döŋgürçek =** *Ķu.* Yantaķ kötigi. = T. Dulavrat otu. = T.Diy. ø ? = < ?

**döŋgülük =** *Ķu.* Kéleŋsiz ayaķ. = T. Ağır kase. = T.Diy. ø ? = < ?

**dömbel =** *L.* Töpe, töpilik yer. = T. Tepe, doruk, tepelik yer. = T.Diy. ø ? = < ?

**döveskel =** *Ķu.* Ķélin körpe, payandaz (Lopnurda "deveske" diyilidu). = T. Kalın pamuklu döşek, çok değerli olan konukların yoluna serilen kilim, halı (Lopnur'da "deveske" denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**dövezin =** H. Ciris un. = T. Kepekli un. = T.Diy. ø ? = < ?

**dürt ķoymaķ =** *Ķu.* Tikivetmek, ķéçip ketmek. = T. Gözden kaybolmak, kaçıp gitmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**dürkun =** Keyni-keynidin, top, nurğun. M: *Dürkun étilğan miltiķniŋ uni. Birinçi dürkun - birinçi top.* = T. Arka arkaya, ardarda, top, çok. M: Arka arkaya atılan tüfeğin sesi. *Birinçi dürkun* – birinci grup. = T.Diy. ø ? = < ?

**düşkellik =** *Ḳo.* Pişkellik. = T. Talihsizlik. = T.Diy. ø ? = < ?

**dügcimek =** *H̱.* Aldiğa müdürülüp ketmek. M: *Aldiğa ikki ḳedem dügcüp kétip yiḳilip çüşti.* = T. Sarsılmak. M: *Öne iki adım atıp yığılıp düştü.* = T.Diy. ø ? = < ?

**dügdek =** Ğujmek, tügülmek. = T. Yığın, kalabalık, büzülmek, yuvarlaklanmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**dügülçek =** *Ḳu.* Ğaltek; çember (oyunçuḳ). = T. Tekerlek; çember (oyuncak). = T.Diy. ø ? = < ?

**dümçe =** *Ḳu.* Ḳuyruḳ söŋigi ariliğidiki ikki tal omurtḳa söŋigi. = T. Kuyruk kemiği aralığındaki iki tane omurga kemiği. = T.Diy. ø ? = < ?

**dümçe tumaḳ =** *Ḳe.* Tom ḳasḳanliḳ, duẖava taşliḳ ḳara körpe tumaḳ (erençe). = T. Kalın buhar tenceresi, kadife kumaşlı kara kuzu kürkü kalpak (erkeklere). = T.Diy. ø ? = < ?

**débaya =** *Ḳu.* Abaya, hiliraḳta, yéŋila, bayatin. = T. Daha önce, yeni, deminden beri. = T.Diy. *debayak* "biraz evvel, demin" Der.S. IV. 1391 = < ?

**débu =** *Ḳu.* Avu, evu. = T. O, işte o. = T.Diy. ø ? = < ?

**débüt =** *Ḳu.* Avu yer. = T. O yer. = T.Diy. ø ? = < ?

**déçu =** *Ḳu.* Avuçu. = T. O şey. = T.Diy. ø ? = < ?

**dédiḳturmaḳ =** *T.* Ḳiziḳturmaḳ, intildürmek. = T. İlgisini uyandırmak, hamle, hız. = T.Diy. ø ? = < ?

**dérepta =** *H̱.* Teŋ, tepmu-teŋ, birdek. = T. Eşit, aynen, denk. = T.Diy. ø ? = < ?

**déreklimek =** Dérigini almaḳ, ẖevirini almaḳ, uḳuşmaḳ. = T. İşaretini almak, haberini almak, anlaşmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**déşnaḳ =** *Ḳu.* Aşundaḳ. = T. İşte şöyle. = T.Diy. ø ? = < ?

**déşu =** *Ḳo.* Eşu, aşu. = T. Şu, işte şu. = T.Diy. ø ? = < ?

**dékiliŋ** = Béri kéliŋ, meyerge kéliŋ (kiçik balilarni erkilitip éytilidiğan söz). = T. Bu yana gelin, buraya gelin (küçük çocukları şımartıp söylenen kelime). = T.Diy. ø ? = < ?

**dékinmek =** *Ḳe.* Dévinmek, ornida turup aççiğlap dévinmek, boynini uşlap gep ḳilmaḳ. M: *Dékinmey gep ḳil!* = T. Sallanmak, yerinde durup öfkeyle sallanmak, boynunu tutup konuşmak. M:

*Sallanmadan konuş!* = T.Diy. ø ? = < ?

**dégine =** *Ḳu.* Ene. = T. İşte, o. = T.Diy. ø ? = < ?

**déligey ḳilmaḳ =** *Ğ.* Koza-kozaŋ ḳilmaḳ, bazarğa salmaḳ. = T. Kışkırtmak, pazara çıkarmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**déveŋ =** *H̱.* Komşa, döt. = T. İnek. = T.Diy. ø ? = < ?

**diẖmarlimaḳ =** *Ḳu.* Düşkelimek. = T. İtmek, dışlamak. = T.Diy. ø ? = < ?

**didaŋ** = *Ḳu.* Tétik, timen, çebdes, küçlük. M: *Harviniŋ atliri bek didaŋiken* = T. Dinç, çevik, sağlam, güçlü. M: *Arabanın atları pek çevikmiş.* = T.Diy. ø ? = < ?

**dir =** Desmaye, anapul, tégi. = T. Sermaye, anapara, temel. = T.Diy. ø ? = < ?

**diraymaḳ =** *Ḳu.* Tartişmaḳ (beden). = T. Çekişmek, tartışmak (vücut). = T.Diy. ø ? = < ?

**déreŋsiz =** Kéçikmey, turmayla, hayal ḳilmayla. = T. Geçitsiz, durmaksızın, hayal ederek. = T.Diy. ø ? = < ?

**diriyip ḳalmaḳ =** *Ḳu.* Huşidin kétip ḳétip ḳalmaḳ. = T. Bayılıp katılıp kalmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**diste =** *H̱.* Paşina, ayaḳ kiyimniŋ paşnisi. = T. Ökçe, ayakkabının ökçesi. = T.Diy. ø ? = < ?

**dislimaḳ =** Tizlimaḳ, tiziğa bésip niḳtimaḳ. = T. Diz çökmek, dizine basıp dürtmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**diğ =** *Ḳu.* Rasa semrip tulum bolup ketken. M: *Bu éşek diğ bop kétiptu.* = T. Çok şişmanlayıp tulum gibi olmak. M: *Bu eşek tulum gibi olmuş.* = T.Diy. ø ? = < ?

**diğirimaḳ =** *T.* Yayrimaḳ, yayrap ketmek (iş hayvanliriniŋ uzaḳḳiçe obdan béḳilğan, uniŋ üstige işlitilmigen ehvalda canlinip, rohlinip ketken halitini bildüridu). = T. Özgür olmak, rahatlamak (iş hayvanlarının uzun süre iyi bakılıp, çalıştırılmayıp, canlanıp ruhlanma durumunu belirtir). = T.Diy. ø ? = < ?

**diğir-diğir =** *Ḳu.* Ğiçir-ğiçir. Ḳoşaḳta mundaḳ kelgen: *Tağlar yoli topuluḳ, harvaliri diğir-diğir. Yéŋi yarni yar dimeŋla, kona yar yürek-béğir.* = T. Gıcır gıcır. Koşakta böyle gelir : *Tağlar yoli topuluḳ, harvaliri diğir-diğir. Yéŋi yarni yar dimeŋla, kona yar*

*yürek-béğir.* = T.Diy. ø ? = < ?

**digeleş =** *A.* Hisaplaş, h̲ulasilap çiḳiş. = T. Hesaplama, sonuç çıkarma. = T.Diy. ø ? = < ?

**diŋgus =** *Ḳe.* Diŋguk, aḳsaḳ. M: *Şireniŋ puti diŋguslap képtu.* = T. Topal, aksak. M: *İneğin ayağı aksadı.* = T.Diy. ø ? = < ?

**diŋgıl ḳaş =** *Ḳe.* Tik ḳaş, uçlima ḳaş. = T. Dik kaş, çatık kaş. = T.Diy. ø ? = < ?

**dim-dam =** Çala uyḳuluḳ halet. M: *Séni ḳaçan kirerkin dep dim –dam bolup uh̲liyalmidim; ağriḳ dim –dam uh̲laydiğan boldi.* = T. Yarı uykulu durum. M: *Sen ne zaman girersin diye yarım uykulu olup uyuyamadım; hasta yarım yamalak uyudu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**dim–diray =** *Ḳu.* Dem. M: *Dim-dirayi içige kirip ketti* - dimi içige çüşüp ketti. = T. Nefes. M : *Dim-dirayi içige kirip ketti* – nefesi kısılıp konuşamadı. = T.Diy. ø ? = < ?

**démiğiza ḳilmaḳ =** Ḳosaḳniŋ açliḳini basḳudek az-tola bir nerse yiyiş. = T. Karın açlığını bastırmak için az çok bir şeyler yeme. = T.Diy. ø ? = < ?

**dimiğini ḳaḳmaḳ =** *Ğ.* "H̲éŋ! hih!" dep naraziliḳ bildürmek. = T. "H̲éŋ! hih!" deyip hoşnutsuzluk bildirmek. = T.Diy. ø ? Ar. *dimāğ* OTL 187b ve *ḳaḳ-*

**dive piçek =** Étizliḳ ve otlaḳlarda yögişip ösidiğan bir h̲il ot. = T. Tarla ve otlaklarda sarılıp yetişen bir çeşit ot. = T.Diy. ø ? = < ?

**diyek =** *Ḳe.* Tirek. M: *İşikni diyep ḳoy* - işikni tirep ḳoy. = T. Direk. M: İşikni diyep ḳoy – kapıyı direk koy. = T.Diy. ø ? = < ?

# R

**rah̲ap =** *H̲.* Muzğa şirna ḳoşup yasalğan içimlik. = T. Buza meyve suyu vb. ekleyip yapılan içecek. = T.Diy. ø ? = < ?

**rah̲apçi =** *H̲.* Rah̲ap yasiğuçi; rah̲ap satḳuçi. = T. Ayran yapan; ayran satan. = T.Diy. ø ? = < ?

**ragaza =** *A.* Ötken-keçken gep-sözni tegeş. = T. Geçmiş konuşmaya

değinmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**ralaşmaķ =** *A.* Kélişip iş ķilmaķ, bameslihet iş ķilmaķ, kéŋişip iş ķilmaķ, epleşmek. = T. Anlaşıp iş yapmak, anlaşarak çalışmak, danışıp çalışmak, anlaşmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**ralimaķ =** *Ķu.* Bozek ķilmaķ, depsende ķilmaķ, ayaķ asti ķilmaķ; paskina ķilivetmek. = T. Hakaret etmek, aşağılamak, çiğnemek; kirletmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**ram bolmaķ =** Boy sunmaķ, itaet ķilmaķ. = T. Boy eğmek, itaat etmek. = T.Diy. *ram ol-* TS II. 1844 Far. *rām* OTL 876b ve *bol-*

**ravat =** *Ķu.* Öteŋ, çüşkün. Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Ķarisam körünmeydu, dunyaniŋ uçi. Dunyadigen eski ravat, men yol ötkünçi.* = T. Mola verilen saray (avlu). Koşukta böyle gelir: *Ķarisam körünmeydu, dunyaniŋ uçi. Dunyadigen eski ravat, men yol ötkünçi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**ravite =** *Ķe.* Kéliş-bériş, alaķe, munasivet. M: *Biz ikkimiz ravite ķilişmaymiz; méniŋ uniŋ bilen ravitim yoķ.* = T. Geliş gidiş, alaka, bağlantı, ilişki. M: *Biz ikimiz gidip gelmiyoruz; benim onunla ilişkim yok.* = T.Diy. ø ? = < ?

**rayiş =** Yuvaş, ķuliği yumşaķ. M: *Rayiş bala* - yuvaş bala. = T. Sakin, uslu, kulağı yumuşak. M: *Rayiş bala* – uslu çocuk. = T.Diy. ø ? = < ?

**rec =** *Ķe.* Uşşuķ. M: *Hey rec, kim saŋa nas devasini ķiptu?!* = T. Utanmaz. M: *Hey utanmaz, kim sana tütün için dava açtı?!* = T.Diy. ø ? = < ?

**relle =** İçi puşmaķ, ķayğurmaķ. = T. Canı sıkılmak, kaygılanmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**rem ķilivalmaķ =** *T.* Özige ķaritivalmaķ. = T. Kendine bakmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**revet =** Çidam, taķet, riğbet. = T. Tahammül, dayanma gücü, takat, rağbet. = T.Diy. ø ? = < ?

**revende =** *H̱.* Aşliķ sodigiri. = T. Tahıl tüccarı. = T.Diy. ø ? Krş. Far. *revende* OTL 889b

**roçivin =** *Ķu.* Çivinniŋ bir ẖili: Ķoşaķta mundaķ kelgen: *Roçivin bolsa kişi, ķanat taķap uçsa kişi. Dunyani bir çörülüp, öz ẖilini tapsa*

*kişi.* = T. Bir tür sinek. Koşukta böyle gelir: *Roçivin bolsa kişi, ḳanat taḳap uçsa kişi. Dunyani bir çörülüp, öz ẖilini tapsa kişi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**roda** = *Ḳe.* Gaday, namrat, yoḳsul, hiç nersisi yoḳ, turmuşi éğir (başḳa caylarda “rodo” diyilidu). = T. Yoksul, fakir, hiçbir şeyi olmayan, geçimi zor (başka yerlerde “rodo” denir). = T.Diy. ø ? = < ?

**rozane** = *Ḳe.* Turmuş, tirikçilik. M: *Ḳiriḳ öylük ezaniŋ rozanisi nediki ḳimavaz lükçekniŋ ḳoliğa ḳalğinini körmemsile!.* = T. Hayat, yaşam mücadelesi. M: *Kırk evli üyenin yaşamının neredeki kumarbaz ahlaksızın eline kaldığını görmezsiniz!* = T.Diy. ø ? = < ?

**rokuldimaḳ** = *Ḳe.* Toẖuniŋ “rok-rok” ḳilişi. M: *Kateklerdin toẖular başlirini çiḳirip rokuldişatti.* = T. Tavuğun “rok-rok” yapışı. M: *Kafeslerden tavuklar başlarını çıkarıp gıdakladı.* = T.Diy. ø ? yansımadan türeme

**roya** = *A.* Adaletsizlik, adil bolmiğan iş, uvalçiliḳ. = T. Adaletsizlik, adil olmayan iş, haksızlık. = T.Diy. ø ? Ar. *riyā‘* OTL 895a

**royapḳa çiḳmaḳ** = *Ḳe.* Emelge aşmaḳ, emelde körülmek. = T. Gerçekleşmek, becerilmek. = T.Diy. ø ? = < ?

**royaçiliḳ** = *A.* “Roya”ğa oẖşaş. = T. “Roya”ya benzer. = T.Diy. ø ? = < ?

**rézende** = *Ğ.* Kigizçi arisi. = T. Hasıra yün koymak için ağaçtan yapılan yedi ilikli alet. = T.Diy. ø ? = < ?

**répide** = *Ḳe.* Nan yaḳḳanda ḳolğa sépivalidiğan ḳolḳap. = T. Ekmek pişirirken ele geçirilen eldiven. = T.Diy. ø ? = < ?

**rize** = *H̱.* Nazuk, népiz; capa kötirelmeydiğan. = T. Nazik, zarif, narin; cefa kaldırmayan. = T.Diy. ø ? = < ?

**ril almaḳ** = *A.* Ḳayil bolmaḳ, ten almaḳ. = T. Boyun eğmek, razı olmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**rep-rep** = Kona, burulğan, culiği çiḳip ketken, rezgi. = T. Eski, eskimiş, harap olmuş, zayıf, güçsüz. = T.Diy. ø ? = < ?

# Z

**zah̲a** = Tégiş, çéḳiliş. M: *Bizge zah̲a ḳilmidi* - bizge çéḳilmidi, tegmidi. = T. Değme, kırılma, parçalanma. M: *Bizge zah̲a ḳilmidi* – bize değmedi. = T.Diy. ø ? = < ?

**zağ** = *H̲.* Ḳarğa. = T. Karga. = T.Diy. *zağ* (9) "bir yaşındaki kara karga" Der.S. H̲I. 4341 Far. *zāg* OTL 1164b

**zakavet** = Zérek, ötkür (köprek kiçik balilarğa ḳaritilidu). = T. Zirek, uyanık, keskin (çok küçük çocuklara söylenir). = T.Diy. ø ? = < ?

**zalalet** = Gaŋgirap ḳalmaḳ, ḳaymuḳup ḳalmaḳ, temtirep ḳalmaḳ, ézip ḳalmaḳ. M: *Nime ḳilişimni bilmey, zalalette ḳaldim.* = T. Sersemlemek, aklını şaşırmak, şaşırmak, sapıp kalmak. M: *Ne yapacağımı bilmeden şaşkınlıkta kaldım.* = T.Diy. ø ? Ar. *ḍalālet* OTL 163a

**zaḳa** = *A.* Azar, dilni ağritiş. = T. Cefa, eziyet, gönlünü incitme. = T.Diy. ø ? = < ?

**zaŋ** = *H̲.* Umaçni ḳoyuḳraḳ étip, öpisige ḳoruma sey ḳuyup yeydiğan tamaḳ. M: *Halvini köp yiseŋ zaŋ tétur* (maḳal). = T. Çorbayı yoğunlaştırıp üstüne kavrulmuş sebze koyup yenen yemek. M: *Helvayı çok yesen zaŋ tat* (atasözü). = T.Diy. ø ? = < ?

**zaŋka basmaḳ** = *Ḳe.* Bir cayda uzaḳ yillar yötkelmey turup ḳalğan nersini yaki er çiḳmay turup ḳalğan ḳizlarni "zaŋka basti" deydu. = T. Bir yerde uzun yıllar yerini değiştirmeden kalan eşyaya veya evleneceği erkek çıkmadan durup kalan kızlara "zaŋka basti" denir. = T.Diy. ø ? = < ?

**zaŋkar** = *T.* Paskina, meynet, kir. = T. Kirli, pis, çamurlu. = T.Diy. ø ? = < ?

**zaŋgul-zuŋgul** = *Ḳe.* Uşşaḳ-çüşşek, ikir - çikir işlar. M: *Öy digende zaŋgul-zuŋgul işlar bolup turidu.* = T. Ufak tefek. M: *Ev denilende ufak tefek işler olur.* = T.Diy. ø ? = < ?

**zal** = *H̲.* Gep ötmes. = T. Söz geçmez, utanmaz. = T.Diy. *Krş. zal* "deli" Der.S. H̲I. 4345 = < ?

**zanane** = *T.* Nazuk, nepis. M: *Bu tolimu zanane ḳiz boptu* (bu söz başḳa

caylarda “hezilek micez” meniside ķollinilidu). = T. Nazik, nefis, güzel. M: *Bu aşırı nazik kız* (bu kelime başka yerlerde “şakacı mizaç” anlamında kullanılır). = T.Diy. ø ? = < ?

**zavut =** *T.* Ķattiķ ķol, réjimi ķattiķ. M: *Bu adem baliliriğa nahayiti zavut adem.* = T. Merhametsiz, acımasız. M: *Bu adam çocuklarına karşı çok acımasızdır.* = T.Diy. ø ? = < ?

**zer =** *H̲.* Altun. = T. Altın. = T.Diy. *zer* Far. *zer* OTL 1180a

**zerdar =** Bay, pulluķ. = T. Zengin, paralı. = T.Diy. ø ? Far. *zer* OTL 1180a

+ Far. *–dār* OTL 165b

**zerdek =** Sevze. = T. Sebze. = T.Diy. Krş. *zerdek* “havuç” Der.S. H̲I.4361 Far. *zerdek*

**zegünde =** Tamniŋ uliğa, supiniŋ ķirğiğiğa, oçaķ aldiğa ornitilğan yağaç. = T. Duvarın dibine, kaldırımın kenarına, ocak önüne yerleştirilen ağaç. = T.Diy. ø ? = < ?

**zelle =** *Ķe.* Méhmandarçiliķ yaki nezir-çiraķtin kötirip kélingen aş. = T. Misafirlik (amacıyla) veya ölü gömüldükten sonra götürülüp getirilen yemek. = T.Diy. ø ? = < ?

**zembaķi =** *Ķu.* Kök bilen yéşil ariliğidiki reŋ. = T. Mavi ile yeşil arasındaki renk. = T.Diy. ø ? = < ?

**zen =** *H̲.* H̲otun. = T. Hatun, kadın. = T.Diy. *zen* Far. *zen* OTL 1178a

**zeher h̲altisi =** *Ķu.* Aççiği yaman, cilih̲or. = T. Fazla hiddetli, sinirli, çabuk öfkelenen. = T.Diy. ø ? = < ?

**zey 1 =** *Ķe.* Oķyaniŋ yaki pah̲ta atidiğan dukanniŋ kiriçi. = T. Yay ve okun veya pamuk atan dükkanın kalın pamuk ipliği. = T.Diy. ø ? = < ?

**zey 2 =** *H̲.* Kiriç, öçke térisidin tilip işlengen şoyna. M: *Zey ķamça* - zeydin yasalğan ķamça. = T. Keçi derisinden kesilip işlenen kalın keten veya pamuk ipliği. M: *Zey ķamça* – kalın keten veya pamuk ipliğinden yapılan kamçı. = T.Diy. ø ? = < ?

**zeypane =** Ayallarğa h̲as bolğan, ayalçe. M: *Zeypane mese, zeypane ötük.* = T. Kadınlara has olan, kadınlara özgü. M: *Kadınlara has çizme.* = T.Diy. ø ? = < ?

**zey rende =** *H̲.* İşik-derizilerge gül çiķirişķa işlitilidiğan rende. = T. Kapı

ve pencerelere çiçek çıkarmak için kullanılan rende. = T.Diy. ø ? = < ?

**zor** = *T.* Çélişçi, palvan. = T. Savaşçı, pehlivan, bahadır. = T.Diy. Krş. *zor* (1) “saygınlık” Der.S.H̲I.4395 Krş. Far. *zōr* OTL 1190a

**zor çiķmaķ** = *Ķu.* Yeŋmek, ğalip kelmek. = T. Yenmek, galip gelmek. = T.Diy. ø ? Far. *zōr* OTL 1190a ve *çık-*

**zorķil** = *Ğ.* Çélişçilar sözi (ķéni, sen zor ķil dise, sen zor ķil dep çélişni başlap kétidu). = T. Savaşçıların kelimesi (haydi, sen güç ver dese, sen güç ver diye savaşı başlatır). = T.Diy. ø ? = < ?

**zulpuŋ** = *T.* Here, boğun. M: *Uniŋ ķolini zulpuŋ çéķivaptu.* = T. Arı. M: *Onun elini arı soktu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**zulpikeş** = *H̲.* Ayallarğa meh̲sus çaç salğuçi ayal (kesp éti). = T. Kadınlara mahsus saç yapan kadın (meslek adı). = T.Diy. ø ? = < ?

**zédiķimaķ** = *Ķe.* Zérikmek, yalçimaķ. M: *Deva toğrisida tola yol ménip zédiķap ketken sadiķ çekedi miŋisidin ézip ala-coķa sözleydiğan bolup ķéptu.* = T. Usanmak, bıkmak, sıkılmak. M: *Dava doğrultusunda çok yol yürüyüp (uğraşıp) usanıp giden Sadık aklından azıp ürkerek delidolu söylenir oldu.* = T.Diy. ø ? = < ?

**zérip** = İnçike iş (yiŋne işi) ķilidiğan adem, tikuçi. = T. İnce iş (iğne işi) yapan kişi, terzi, dikişçi. = T.Diy. ø ? Krş. Ar. *ẓarīf* OTL 1169a

**zib-zib** = *T.* Bir cayda turalmaydiğan (bala). = T. Bir yerde duramayan (çocuk). = T.Diy. *zıp zıp* = yansıma

**zibiz** = *Ğ.* Peķet, zadila: U zibiz unimidi. = T. Ancak, yalnız, hiçbir zaman: *O hiç kabul etmedi.* = T.Diy. ø ? = < ?

**zibildimaķ** = *T.* Bir cayda cim turmay sekrepla yürmek. = T. Bir yerde sakin durmadan sıçrayarak yürümek. = T.Diy. ø ? = < ?

**zizilmek** = *Ķu.* Ekilimek. = T. Şımarmak. = T.Diy. ø ? = < ?

**zim-ziya** = *Ķe.* Tum. M: *Zim-ziya ķaraŋğu kéçide hiçnimini körgili bolmaytti.* = T. Pek, aşırı, tamamen. M: *Aşırı karanlık gecede hiçbir şey görünmüyordu.* = T.Diy. ø ? = < ?

# DİZİN

## Anadolu Diyalektleri – Uygur Diyalektleri

T.Diy. *ad çayı* = **at çéyi**
T.Diy. *ağ-* = **ağmaķ**
T.Diy. *ağa* = **Ağa**
T.Diy. krş. *akgün* Der.S.I 150 = **aķ kün**
T.Diy. krş. *akla-* TS I 61 = **aķlimaķ**
T.Diy. *ak yıldız* TS I 69 = **aķyultuz**
T.Diy. *albastı* = **alvasti köleŋgüsi**
T.Diy. *alçı* Tar.S.I 92 = **alçi**
T.Diy. krş. *amaç* = **amaç**
T.Diy. *anka* Der.S.I 262 = **aŋķa**
T.Diy. *anney* Der.S.I 278 = **annay**
T.Diy. *apa→aba* Der.S.I 282 = **apa**
T.Diy. *ara* TS I 122 = **ara**
T.Diy. *ara sıra* = **ara-sira**
T.Diy. krş. *aracı* TS 124a= **ariçi**
T.Diy. krş. *arada kalmak* = **araşta ķalmaķ**
T.Diy. krş. *aralarından kara kedi geçmek* = **arisdin ala müşük ötüp ketmek**
T.Diy. *aralık* = **ariliķ 2**
T.Diy. krş. *aran* Der.S.I 298 = **aran**
T.Diy. krş. *ardak* TS I 128 = **ardaķ**
T.Diy. *arkın→arık* Der.S.I 327 = **arķin**
T.Diy. krş. *asku* Der.S.I 345 = **asķa 1**
T.Diy. *assı→ası* III Der.S.I 342 = **assiğ**
T.Diy. *atkulak* Der.S.I 370 = **at ķulaķ**
T.Diy. krş. *atlak* Der.S.I 370 = **atlaķ**
T.Diy. *ava* Der.S.I 374 = **ava**
T.Diy. *avlak* Der.S.I 388 = **avlaķ**
T.Diy. krş. *avula-* Der.S.I 395= **avulimaķ**
T.Diy. *avut-* = **avutmaķ**
T.Diy. *ayak* Der.S.I 399 = **ayaķ**
T.Diy. *azgun* Der.S.I 434= **azğun**
T.Diy. krş. *bağlak* Der.S.II 481 = **bağlaķ**
T.Diy. krş. *bağrına basmak* = **béğir basmaķ**
T.Diy. *bakım* TS = **béķim**
T.Diy. *bardak* = **bardaķ**
T.Diy. krş. *basık* = **bésiķ**
T.Diy. krş. *baş komak (bir yola)* = **Béşini berkeş, yelkisini epkeş ķilmaķ**
T.Diy. *baş* ve *burnu* = **baş burni**
T.Diy. krş. *baş yi-* Der.S. II 567 = **baş yédi**
T.Diy. krş. *başı bağlı olmak* = **béşi bağlaķliķ**
T.Diy. krş. *başı dönmek* = **béşi törimek**
T.Diy. *başıboş* TS = **béşi boş**

T.Diy. krş. *başına dolamak (yıkmak)* = **béşiğa çaŋga tizmaķ**
T.Diy. krş. *başına iş (dert) açmak (çıkarmak).* = **béşiğa sirke ķuyuvalmaķ**
T.Diy. krş. *başında ceviz kırmak* = **béşida yaŋaķ çaķmaķ**
T.Diy. krş. *başını yemek* = **béşini oçaķ ķilivetmek**
T.Diy. krş. *becermek* = **bacimaķ**
T.Diy. *belçe* Der.S.II 607 = **belçe 2**
T.Diy. krş. *bellemek* Der.S.II 615 = **bellimek**
T.Diy. *berdange* Der.S.II 631 = **berdeŋgi**
T.Diy. krş. *beştaş* = **baş termek**
T.Diy. *bezci*= **bözçi**
T.Diy. *béllik* (1)→*belbağı* Der.S.II 623 = **bellik 1**
T.Diy. *béllik* (2)→*belbağı* Der.S.II 623 = **bellik 2**
T.Diy. *bézek* Der.S.II 650 = **bézek**
T.Diy. *bicik* Tar.S.I 544 = **biciķ**
T.Diy. krş. *biçil-* = **biçilmaķ**
T.Diy. krş. *biçim* = **biçim**
T.Diy. *biçim* TS = **biçim**
T.Diy. krş. *(bir konuyu, olayı) masaya yatırmak* = **taẖtiğa yatķuzmaķ**
T.Diy. krş. *(bir yere) başını sokmak* = **baş suķmaķ**
T.Diy. krş. *boğunak* Der.S.II 731 = **boğunaķ**
T.Diy. *bohça* = **boğça**
T.Diy. *bokluk*→*boklağı* Der.S. II 733 = **poķlaķ**
T.Diy. krş. *bokuyla kavga etmek* = **poķini boğuzlimaķ**
T.Diy. krş. *bolluk* = **boluķ**
T.Diy. *bota*→*boduk* Der.S.II 743 = **boto**
T.Diy. *boy aynası* = **boy aynek**
T.Diy. *boylaş-* Tar.S.I 648 = **boylaşmaķ**
T.Diy. *boyuncak* Der.S.II 747 = **boyunçaķ**
T.Diy. *bozluk*→*bozlak* Der.S.II 752 = **bozluķ**
T.Diy. *bozula-*→*bozla-* Der.S.II 752 = **bozlimaķ**
T.Diy. *böbek* Der.S.II 754 = **bövek**
T.Diy. *bölek* Der.S.II 768 = **bölek**
T.Diy. krş. *burnu büyümek* = **burni köpmek**
T.Diy. krş. *burnunun dikine (veya doğrusuna) gitmek* = **burniniŋ töpisige élip ķoymaķ**
T.Diy. *burunduk* Tar.S. II 714 = **burunduķ**
T.Diy. krş. *bük-* = **bökmek**
T.Diy. krş. *cadı* = **coda**
T.Diy. krş. *car* (3) Der.S.III 859 = **car**
T.Diy. *carıslık* Der.S.III 862 = **carisliķ**
T.Diy. krş. *cav cav etmek* = **cap –cap**
T.Diy. *cice* Der.S.III 957 = **cice**
T.Diy. *cila* = **cila 2**
T.Diy. krş. *cirim cirim*→*cırım cırım* Der.S.III 930 = **cirim-cirim**
T.Diy. krş. *cis* Der.S.III 986 = **cis**

T.Diy. krş. *coruk* Der.S.III 1002 = **coruķ**
T.Diy. *cosun→cusun* Der.S.III 1020 = **cosun**
T.Diy. *cücük* Tar.S.II 780 = **cücek**
T.Diy. *cüzzam* = **cozam**
T.Diy. *çağ* = **çağ**
T.Diy. krş. *çanak* = **çanaķ 1**
T.Diy. krş. *çanak* TS = **çanaķ 2**
T.Diy. *çapraz* = **çapras**
T.Diy. *çara* (4) Der.S.III 1080 = **çara**
T.Diy. *çarık* = **çoruķ 2**
T.Diy. *çarşı* = **çarsu**
T.Diy. *çat* TS = **çat**
T.Diy. *çaycoş→çaynık* Der.S.III 1098 = **çaycöş**
T.Diy. krş. *çek-* TS= **çekmek**
T.Diy. krş. *çekiş-* TS = **çéķişmaķ**
T.Diy. *çendir* Der.S.III 1135 = **çandir**
T.Diy. krş. *çerçi* TS = **çerçin**
T.Diy. krş. *çıkrık* TS = **çoruķ 1**
T.Diy. krş. *çil* = **çil**
T.Diy. krş. *çingiş* Der.S.III 1228 = **çiŋgiz**
T.Diy. *çit* = **çit**
T.Diy. *çiten* TS = **çiten**
T.Diy. krş. *çoğa* Tar.S.II 929 = **çoğa**
T.Diy. *çok* TS = **çoğ**
T.Diy. *çokça* = **çoh̲ça**
T.Diy. *çomak* = **çomaķ**
T.Diy. *çorap* = **çorup**
T.Diy. krş. *çögen* Der.S.III 1279 = **çögen**
T.Diy. *çömüş→çömçe* Der.S.III 1288 = **çömüç**
T.Diy. *çul* = **cul**
T.Diy. *dağcı* = **tağçi**
T.Diy. *dağcılık* = **tağçiliķ**
T.Diy. *dalan* TS = **dalan**
T.Diy. krş. *daŋ değil (taŋ değil)* = **taŋ yoķ**
T.Diy. *daŋgör- (taŋgör- )* Tar.S.II 995 = **taŋkörmek**
T.Diy. krş. *daya-* = **dayimaķ**
T.Diy. *debayak* Der.S. IV. 1391 = **débaya**
T.Diy. krş. *değ-* = **tégimek**
T.Diy. *derbeder* = **derbider**
T.Diy. *dırdır* = **dardar**
T.Diy. *diken* = **tiken**
T.Diy. krş. *dilini tutmak* = **tilğa dezmal salmaķ**
T.Diy. *dişlik* = **tişliķ**
T.Diy. *döl* = **töl 1**
T.Diy. *döş* (2) Der.S. IV.1588 = **döş**
T.Diy. krş. *düşük* = **çüşük**

T.Diy. *ek-* = **ekmek**
T.Diy. *el gün* TS = **elkün**
T.Diy. *em* TS = **em**
T.Diy. *emçi→emci* Der.S.V 1731 = **emçi**
T.Diy. *emek* = **emgek**
T.Diy. *emekli* = **emgeklik**
T.Diy. *emlemek* = **emlimek**
T.Diy. *emzik* = **emzek**
T.Diy. *endik-* Tar.S.III 1466 = **endikmek**
T.Diy. *engiteng ol-→engi bengi ol-* Der.S.V 1754 = **eŋgi-teŋgi**
T.Diy. *enlik* Der.S.V 1759 = **eŋlik ot**
T.Diy. *er* = **er**
T.Diy. *erdem* = **erdem**
T.Diy. *erin* Der.S.V 1770 = **erin**
T.Diy. krş. *erte* TS 724a = **erte**
T.Diy. krş. *ev-* Der.S.V 1811 = **evmek**
T.Diy. *fırıldak* = **pirildaķ**
T.Diy. krş. *firtına kopmak* = **boran ķopti**
T.Diy. *hamut* = **h̲amut**
T.Diy. krş. *hazan* = **pasaŋ 2**
T.Diy. *hāk* = **h̲ak**
T.Diy. *helā* = **h̲ala**
T.Diy. *hına→kına* TS I 987 =**h̲ina**
T.Diy. *hin* =**h̲iŋ**
T.Diy. krş. *horluk* Tar.S.III 1922 = **h̲orliķ**
T.Diy. krş. *kafası şişmek* = **béşi işşip ķalmaķ**
T.Diy. krş. *kokusu çıkmak* = **posini ķoyup bermek**
T.Diy. *palak* Der.S.IH̲ 3382 = **palaķ**
T.Diy. krş. *palan* Der.S.IH̲ 3383 = **palaŋ**
T.Diy. *palçıh̲* Der.S.IH̲ 3385 = **palçiķ**
T.Diy. krş. *parla-* TS = **parlimaķ**
T.Diy. krş. *patlak göz* = **Bbadraŋ köz**
T.Diy. krş. *pençe* = **pence**
T.Diy. krş. *peyke* TS = **peyķu**
T.Diy. *piçen* Der.S.IH̲ 3451 = **piçen**
T.Diy. *potuk* Der.S. IH̲ 3474 = **podaķ**
T.Diy. krş. *pus* ve *bulanık* = **bus-bulğunaķ**
T.Diy. krş. *puta* (1) Der.S.IH̲ 3492 = **puta**
T.Diy. *ram ol-* TS II. 1844 = **ram bolmaķ**
T.Diy. krş. *tabanı delik* = **tapini töşük**
T.Diy. krş. *taka* Der.S.H̲ 3804 = **tévķa**
T.Diy. krş. *takke* = **teķi**
T.Diy. *tamak* Tar.S.V 3709 = **tamğaķ**
T.Diy. *tansık* TS = **taŋsüķ**
T.Diy. *taŋla* Tar.S.V 3730 = **taŋla**
T.Diy. *tartım* TS = **tartim**

T.Diy. krş. *tat* = **tatạk**
T.Diy. krş. *tatlı* = **taltiḳ**
T.Diy. krş. *tay* TS = **tay**
T.Diy. *teci-→tece-* Der.S.H 3856 = **técimek**
T.Diy. krş. *tecimen* TS = **técimel**
T.Diy. krş. *ten biçimi* = **ten piçimi**
T.Diy. *tepe* = **töve 1**
T.Diy. krş. *terk etmek* = **terkin eylimek**
T.Diy. *teskin* = **teskin**
T.Diy. krş. *toğan* = Tar.S.V 3836 = **tuyğun**
T.Diy. *toka* = **toḳa 2**
T.Diy. *tolu→dolu* Tar.S.V 3817 = **tula**
T.Diy. *tolu→dolu* Tar.S.V 3817 = **tulu**
T.Diy. *torcu* Der.S.H 3968 = **torçi**
T.Diy. *tosun* Tar.S.V 3831 = **tosun**
T.Diy. *toz* = **toz**
T.Diy. *törpü* = **türpik**
T.Diy. *töşek* Tar.S.V 3844 = **töşek**
T.Diy. krş. *tura* (3) Der.S.H 3993 = **tura**
T.Diy. *turma* (1) Der.S. H 3995 = **turma**
T.Diy. krş. *turna balığı* = **tirna**
T.Diy. *tuş* (1) Der.S.H 3996 = **tuş**
T.Diy. ünlem **= e-e**
T.Diy. *varlıklı* = **barliḳ**
T.Diy. yansıma = **ağil-tağil**
T.Diy. yansıma = **cupa-cuppaŋ**
T.Diy. yansıma = **poḳur-poḳur**
T.Diy. yansıma = **poldaŋ-soldaŋ**
T.Diy. yansıma krş. *şıp şıp* = **çopa-çopaŋ**
T.Diy. krş. *yıldırımla vurulmuşa dönmek* = **béşida çéḳilğan çaḳmaḳ**
T.Diy. *zağ* (9) Der.S. HI. 4341 = **zağ**
T.Diy. krş. *zal* Der.S. HI. 4345 = **zal**
T.Diy. *zen* = **zen**
T.Diy. *zer* = **zer**
T.Diy. krş. *zerdek* Der.S. HI.4361 = **zerdek**
T.Diy. *zıp zıp* = **zib-zib**
T.Diy. krş. *zor* (1) Der.S.HI.4395 = **zor**

# Kökenlerine Göre Dizin

## Arapça

Ar. krş. *'alāmet* = **almet**
Ar. *celeb* = **callap**
Ar. *cüll* (?) = **cul**
Ar. *ḍalālet* = **zalalet**

Ar. *ḥına* = **ẖina**
Ar. *ḥına+liḳ* = **ẖiniliḳ**
Ar. *ẖalā‘* = **ẖala**
Ar. *riyā‘* = **roya**
Ar. krş. *temāşā* (?) = **tamaşa**
Ar. *ṭas* = **das**
Ar. *teskīn* = **teskin**
Ar. *vīrān* = **bayran**
Ar. krş. *ẓarīf* = **zérip**

## Birleşik veya İki Dilli Biçimler

Krş. *ağız+i* ve Far. *pehlevān* (?) = **ağzi palvan**
Krş. Çağ. *aldı* ve Far. *pīş* = **aldi peş**
Krş. *aş* ve Far. *ẖōr* = **aş ḳora**
Krş. T. *bala* + R. *–ka* (küçültme, sevimlilik bildiren ek) = **balika**
Krş. T. *bala* ve Far. *cān* = **baliçan**
Krş. *becin* ve Far. *gül* < *becin* ED 295b = **becingül**
Krş. *bel*+ Far. *-çe* = **belçe 3**
Krş. T. *bel* +Far. *-çek* = **belçek**
Krş. Ar. *belā* ve Far. *ẖōr* = **balaẖor**
Krş. Far. *bī+çağ* ED 403b = **biçağ**
Krş. Far. *bī-* ve Ar. *ṭāil* = **bétaldi**
Krş. *bod* ve Far. *āyine* = **boy aynek**
Krş. *boy* ET < *bod* ve *tasma* < *tasam-a* Mo-TS 1208 = **boytasma**
Krş. Far. *buy* ve *sal-* = **buy salmaḳ**
Krş. Far. *buy* ve *su* = **buysu**
Krş. *buz* < Krş. *buz-* ve Ar. *ādem* = **buz adem**
Krş. Far. *cān* ve *et-* = **can etmek**
Krş. Far. *ceng+gi* ve *eşek* = **ceŋgi éşek**
Krş. Ar. *cin* ve Ç? *şuğlu* = **cin şoẖlisi**
Krş. *ça*(?) ve *saran* ED 853b = **ça saraŋ**
Krş. *çağa* ve Far. *nāy* = **çağanay**
Krş. *çoluk (çolak)* ED 419b ve Far. *pāy* = **çolampay**
Krş. Ar. *da‘vā* ve Far. *ẖōr* = **daviẖo(r)**
Krş. Ar. *dimāğ* ve *ḳaḳ-* = **dimiğini ḳaḳmaḳ**
Krş. Ar. *duā‘* + Far. *-ẖān*(?) = **daẖan**
Krş. Ar. *dükkān* ve *kılıç+i* = **dukan ḳiliçi**
Krş. Ar. *dükkān* ve *paçak* = **dukan paçiği**
Krş. *emliğ* ve Ar. *māl* = **emlik mal**
Krş. Ar. *ervāḥ* ve *aş* ED 253b = **ervaéşi**
Krş. Far. *her-seng* ve *taş* = **ẖarsaŋtaş**
Krş. Far. *hoş* ve *biçim* = **ẖuşpiçim**
Krş. Far. *ẖām* ve Ar. *ṭama‘* = **ẖam tama**
Krş. Far. *ẖān* ve *ağaça* Li 256 = **ẖan ağiça**
Krş. Far. *ẖān+eçe* ED 20a = **ẖanaça**

Krş. Far. *ẖōca* ve ? = **ẖoca béke**
Krş. *kapan* ED 585a ve Far. *kelle* = **ẖapan kalla**
Krş. Far. *pest+* ? = **pestevet**
Krş. Far. *pīr* + Far. *ẖār* ve *bol-* = **pirẖar bolmaḳ**
Krş. *por+* Far. *nān* = **pornan**
Krş. Far. *rām* ve *bol-* = **ram bolmaḳ**
Krş. *sıç-tım* ve Far. *ẖāne* = **çiçtimẖana**
Krş. *tar* ve Far. *kūçe* = **tar koça**
Krş. Far. *ten*+Far. *nāz*+T. *–lik* = **tennazliḳ**
Krş. Ar. *terk+in* ve *eyli-* = **terkin eylimek**
Krş. *toẖta-r+i yok* < Mo. *toġta-*
Krş. Far. *ṭūṭī* ve *tağa* = **toti tağa**
Krş. Ar. *vak'a* (?) ve Far. *niyāz* (?) = **bakaniyaz**

## Eski Türkçe

ET *abuşka→avıçğa* ED 16b = **avuşḳa**
ET krş. *aç-* ED 18b = **açmaḳ**
ET *aça* Li 125 = **açaka**
ET *ağ-* (1) ED 77a = **ağmaḳ**
ET *ağa* Li 107 = **ağa**
ET *ağa+ça* <*ağa* Li107 = **ağiça**
ET *ağa+ça* <*ağa–aḳa* Li 148 = **akiça**
ET *ağaça* Li 256 = **ağaça**
ET *ağlak yer* ED 84b = **aẖlaḳ yer**
ET *ağla-ḳçi* <*ığla-*ED 85b = **ağlaḳçi**
ET *ağriḳçi+liḳ* < *ağrığ* ED 90a = **ağriḳçiliḳ**
ET krş. *ağtar-* / *aẖtar-* ED 81 = **ağdarma**
ET *ahşam* DLT-Dizin 14 ve *ara* DLT-Dizin 30 = **aẖşimara**
ET *ak* ve *turma* DLT-Dizin 42 = **aẖturma**
ET *altın* "*alt* maddesi içinde geçiyor" KB-İndeks 18 = **altin**
ET *altun+çi* <*altun* ED 131a = **altunçi**
ET *amaç* ED 156a = **amaç**
ET *ana+ka* <*ana–ene* Li 118 = **anika 2**
ET *ana+ka* <*ana–ene* Li 98 = **anika 1**
ET <?*anıŋ üçün* ? = **aŋvaçün**
ET *apa* DLT-Dizin 30, *apa-aba* Li 167 = **apa**
ET *apa* ED 5a, *apa-aba* Li 108 = **aba**
ET *aḳ* ve *kün* = **aḳ kün**
ET *aḳ* ve *leglek* = **aḳ leglek**
ET *aḳ* ve *öpke* = **aḳ öpke**
ET *aḳ* ve *ḳar* = **aḳ ḳar**
ET *aḳ* ve *ḳaraḳ* DLT-Dizin 266 = **aḳḳaraḳ**
ET *aḳ* ve *sançı-* DLT-Dizin 487 = **aḳ sancimaḳ**
ET *aḳ+la-* = **aḳlimaḳ**
ET *ara* KB-İndeks 22 = **ara**

ET *ara* ve *tur-mak* = **ara turmaķ**
ET *ara+çı* = **ariçi**
ET *aralık* ED 230b = **ariliķ 2**
ET *aran* ED 232b = **aran**
ET *ariçi+la-* = **ariçilimaķ**
ET krş. *ark* ED 214a = **arķin**
ET *arkalık* < *arka+lık* = **arķiliķ**
ET *arkan* DLT-Dizin 34, *üz-* DLT-Dizin 720 = **arķan üzer**
ET *arkun* (1) ED 216b = **arğun**
ET *arpa+teke* DLT-Dizin 228 = **arpa teksi**
ET *artak* ED 204b = **ardaķ**
ET *arta-mas* DLT-Dizin 37 = **ardimas**
ET *artığ* ED 204b = **artiķ**
ET *artığ* ve *yığaç* = **artiķ yağaç**
ET krş. *arva-* ED 199a = **alvun**
ET krş. *arva-* ED 199a = **arvaķ**
ET *arvış* ED 199a = **erveş**
ET *asığ* +? = **asiğdimaķ**
ET *asığ* ED 244b = **assiğ**
ET *aş* DLT-Dizin 42 ve *suv* ED 783a = **aşsu**
ET *aşuk-* DLT-Dizin 44 = **asiķmaķ**
ET *at* ve *yarat-* ED 959b = **at yaritiş**
ET *ata* = **atiğa**
ET *ata* ve *kaz* = **atiğaz**
ET krş. *avınçu* ED 13a = **avunçuķ**
ET krş. *avla-* ED 10b = **avlaķ**
ET *avut-* ED 7a = **avutmaķ**
ET *ay hal* (ünlem) ve *sal-* ED 824b = **ay-hay salmaķ**
ET *ay+ğa bak+ar* = **ayğa baķar**
ET *ayak* (1) ED 270a = **ayaķ**
ET *ayaķ* ve *sal-* = **ayaķ salmaķ**
ET *ayaķ+i suyulup ķalmaķ* = **ayiķi suyulup ķalmaķ**
ET *azğun* ED 283b = **azğun**
ET *badaŋ*? ve *kosaķ* < *kuruğsak* DLT-Dizin 385 = **badaŋ ķosaķ**
ET *bağırsak* ED 319b = **béğirsaķ**
ET krş. *bağla-* DLT-Dizin 60 = **bağlaķ**
ET *balçık* ED 333a = **palçiķ**
ET krş. *balık* DLT-Dizin 65 = **bazar-oça**
ET krş. *balık* DLT-Dizin 65 = **bazar-véliķ**
ET krş. *barak* ED360a = **barķa**
ET krş. *barkın* KB-İndeks 60 = **barğindi**
ET *barlığ* ED 365b = **barliķ**
ET krş. *bart* ED 358a = **bardaķ**
ET krş. *bas-* DLT-Dizin 71 = **basķaķ**
ET *basığ* ED 373a = **bésiķ**
ET krş. *basığ* ED 373a, Krş. *bas-* DLT-Dizin 71 = **bosuķ 1**

ET krş. *basınçak* ED 374a, *basunçuk er* DLT-Dizin 72 = **bosunçuķ**
ET *bas-maķ* = **basmaķ 1**
ET *bas-maķ* = **basmaķ 2**
ET *basmaķ+da-* = **basmaķdimaķ**
ET krş. *basut* ED 372a = **bosut**
ET *baş* ve *ağız* = **beşéğiz**
ET *baş* ve *bak-ış-* = **baş béķişmaķ**
ET *baş* ve *sığ-dur-* = **baş siğdurmaķ**
ET *baş* ve *soķ*- DLT-Dizin 528 **= baş suķmaķ**
ET *baş* ve *suw* = **baş su**
ET *baş* ve *un* = **baş un**
ET *baş yi*- KB-İndeks 62 = **baş yédi**
ET krş. *başak* (1) ED 378b = **başaķ**
ET krş. *başlağ* ED 381a = **başlaķ**
ET krş. *başlığ* ED 381a = **başliķ**
ET *bel* ve *köynek* = **belköynek**
ET *bel+lik* = **bellik 1**
ET krş. *belgü* DLT-Dizin 82 = **bellimek**
ET *beltir* ED 334a = **beldir**
ET *bezek* ED 391a = **bézek**
ET *béleg* ED 338b = **bölek**
ET *bıçıl-* ED 295b = **piçilmaķ**
ET krş. *bıçım* ED 295b = **biçim**
ET *bıçım* ED 295b = **piçim**
ET *bıçım+çi* = **piçimçi**
ET *bir* ve *kel-tür-* = **bir keltürmek**
ET krş. *boğ*- DLT-Dizin 98 = **boğmaķ 2**
ET krş. *boğ* ED 311a = **boğça**
ET krş. *boğım* DLT-Dizin 99 = **boğmaķ 1**
ET *boğ-un-aķ* = **boğunaķ**
ET *botu* ED 299a = **boto**
ET *boy+la-* = **boylimaķ**
ET *boz+kıya* DLT-Dizin 324 = **bozķiya**
ET *boz-ğun* ve *tülek* DLT-Dizin 669 = **bozğun tülek**
ET *bozla*- ED 392a = **bozlimaķ**
ET *bozla-p yığla-* < *bozla*- DLT-Dizin 106, *yığla*- DLT-Dizin 781 = **bozlap yiğlimaķ**
ET *böri tére+si+ni key-* = **böre térisini keymek**
ET *böri* ED 356a ve *beg* ED 322 b = **böre bégi**
ET *bözçi* ED 390a = **bözçi**
ET *bu* (2) ED 292a = **po**
ET *bulğa*- ED 337a = **bulğimaķ**
ET *burun+i köp-* = **burni köpmek**
ET *burunduk* ED 368a = **burunduķ**
ET *bus* ve *bulanık* = **bus-bulğunaķ**
ET krş. *bük*- ED 324a = **bökeymek**

ET krş. *bük-* ED 324a = **bökmek**
ET krş. *bük-* ED 324a = **böksi bolmaķ**
ET *büt-* KB-İndeks 120 = **pütmek**
ET krş. *coğdu* ve *baş* = **coğdar baş**
ET krş. *coğdu→yoğdu* ED 899a = **coğdar**
ET *çağ* / *çak* (1) ED 403b = **çağ**
ET *çalma* ED 420b = **çalma 2**
ET *çanaç* ED 425a = **çanaç**
ET krş. *çanak* ED 425b = **çanaķ 1**
ET *çaruk* ED 428b = **çoruķ 2**
ET *çatır* (2) ED 403b = **çatir**
ET *çäwrä* Li 220 = **çenevre**
ET *çepiç→çepiş* ED 399a = **çipiç**
ET krş. *çert-* ED 428a = **çertmek**
ET krş. *çıban→çıbıkan* ED 396a = **çiķan**
ET *çıbun→siŋek* ED 838b = **çivin**
ET krş. *çık-* ED 405b = **çiķar**
ET krş. *çıkış kıl-* KB-İndeks 130 = **çiķiş ķilmasliķ**
ET *çıla* ED 418a = **çile**
ET *çır* (1) ED 427b = **çir**
ET *çıt* ED 401b = **çit**
ET *çil* ED 417a = **çil**
ET *çin* ED 424a + *taş* = **çintaş**
ET *çin* ED 424a = **çin-pişşiķ**
ET *çomak* ED 422b = **çomaķ**
ET *çomğuk* ED 423a = **çumğuķ**
ET krş. *çoŋ ana* Li 147 = **çoŋne**
ET krş. *çoŋ ata* Li 95-96 = **çota**
ET *çoŋ dada* Li 95 = **çoŋdada**
ET *çögen* ED 416a = **çögen**
ET *çöpür* ED 398a = **çupur**
ET krş. *çulğa-→çuğla-* ED 407b = **çulğaşmaķ**
ET *çümüç* ED 422b = **çömüç**
ET krş. *egrim* ED 113a = **egrüm**
ET *ek-* ED 100a = **ekmek**
ET *el* ED 121b = **el**
ET *em* ED 155a = **em**
ET krş. *em-* ED 155b = **emsörül**
ET *emçi* ED 156b = **emçi**
ET *emge-* KB-İndeks 147 = **emgimek**
ET *emgek* ED 159a = **emgek**
ET *emgek+i ķayış-* = **emgigi ķéyişmaķ**
ET *emgek+şa* = **emgekşa**
ET *emgeklig* ED 160a = **emgeklik**
ET *emle-* ED 161a = **emlimek**
ET krş. *en salmaķ* = **ensep yiğlimaķ**

ET krş. *endek* ED 177b = **endek**
ET *er* (1) ED192a = **er**
ET *erdem* ED 206b = **erdem**
ET krş. *erü-* ED 198a = **egüz**
ET *et* ED 33b ve *tiken* ED 483b = **ettiken**
ET *él* (1) *(élgün)* ED 121b = **elkün**
ET *él* ED 121b ve *kez-* ED 757a = **elkézer**
ET *él* ED 121b ve *yat-* ED 884a = **elyatḳu**
ET krş. *én* DLT-Dizin 182 ve *tart-* DLT-Dizin 580 = **en tartḳu**
ET *érin* ED 232b = **erin**
ET *érte* ED 202b = **erte**
ET *év-* ED 4b = **evmek**
ET krş. *hazan* KB-İndeks 177 = **pasaŋ 2**
ET *ınğa* ED 183a = **aŋḳa**
ET *kapan* ED 585a = **h̲apan**
ET *kapan* ED 585a ve *baş* = **h̲apanbaş**
ET krş. *korluğ* ED 658b = **h̲orliḳ**
ET krş. Li 108–109 = **ava**
ET krş. *öles* ED 151b = **eles**
ET krş. *päy näwra* Li = **peynevre**
ET krş. *pezlen-→bezen-* KB-İndeks 76 = **pezlenmek**
ET *poḳ* ve *paçaḳ* = **poḳ paçaḳ**
ET krş. *saçğak* ED 796a = **çaça**
ET krş. *saçlığ* ED 797a ve *bala* = **çaçliḳ bala**
ET *tağ+çi* = **tağçi**
ET *tağ+çi+liḳ* = **tağçiliḳ**
ET *tağı* ED 466a = **taka**
ET krş. *takagu* DLT-Dizin 562 = **taḳu**
ET *tal bodluğ* ED 489a (*tal* maddesi altında) = **tal boyluḳ**
ET krş. *talḳa* DLT-Dizin 564 = **talḳaliḳ**
ET *tam* (2) ED 503a = **dem**
ET *tamğak* ED 505a = **tamğaḳ**
ET *tamuğ* ED 503a = **tomuğ**
ET krş. *tançа-* DLT-Dizin 569 = **tanmaḳ**
ET *taŋ* KB-İndeks 421 = **taŋla**
ET krş. *taŋ* KB-İndeks 421 ve *erte* ED 202b = **taŋnete**
ET krş. *taŋ* KB-İndeks 421 ve *kör-* = **taŋkörmek**
ET *taŋsuk* ED 525b = **taŋsüḳ**
ET krş. *tarlağ→tarığlağ* ED 541b = **tarlaḳ**
ET *tarmak* ED 549b = **tarmaḳ**
ET krş. *tart-* ED 534b = **dardaymaḳ**
ET *tartil-* ED 536b = **tartilmaḳ**
ET *taş* ve *çeçek+i* = **taş çéçigi**
ET *taş* ve *ter-* = **taş termek**
ET *tat* (2) ED 449b = **tat**
ET *tatığ* ED 452a = **tataḳ**

ET *tavar* DLT-Dizin 586 ve *torku* DLT-Dizin 641 = **tavar-torḳa**
ET krş. *taya-* ED 567b = **dayimaḳ**
ET *taz* ED 570b = **teŋge taz**
ET *teg-* KB-İndeks 431 = **tégimek**
ET krş. *tep-* ED 435b = **depsiniş**
ET krş. *tepre-* ED 443b = **devrimek**
ET *ter* ve *bol-* = **ter bolmaḳ**
ET *ters+lik* ve *tart-* = **terslik tartmaḳ**
ET *tış* ED 557b *+liḳ* = **tişliḳ**
ET *tıy→tıd* ED 450a = **tiymaḳ**
ET *tiken* ED 483b = **tiken**
ET *tiŋci→savçı* ED 785a = **tiŋçi**
ET *tirgük* ED 544a = **türkük**
ET krş. *tiz* ED 570b = **tizlaḳ**
ET *toğ* (1) ED 463b = **tuğ**
ET *toğ* (2) ED 463b = **tuğ**
ET krş. *toğan* KB-İndeks 456 = **tuyğun**
ET krş. *toğra-* DLT-Dizin 631 = **toğranda**
ET krş. *toğrak* DLT-Dizin 632 = **toğriğa**
ET *tokluk* (2) ED 469b = **toḳal**
ET *toku* (2) ED 466b = **toḳa 2**
ET *tolu* ED 491b = **tula**
ET *tolu* ED 491b = **tulu**
ET krş. *tolu* ED 491b ve *yaman* = **tola yaman**
ET *toŋra* ED 524a = **toŋra**
ET *torçı* ED 534a = **torçi**
ET *torku* ED 539a = **torḳa**
ET *tosun (toson)* ED 555b = **tosun**
ET *toyun* ve *erük* DLT-Dizin 193 = **toyun ürük**
ET *toz* (1) ED 570b = **toz**
ET *töge* ve *ḳulaḳ* = **töge ḳulaḳ**
ET *töl* ED 490a = **töl 1**
ET krş. *töleç* ED 493b = **tölöç**
ET *töpü (töpö)* ED 436a = **töve 1**
ET *törpig* ED 533b = **türpik**
ET *tört* ve *beltir* ED 334a = **töt beldir**
ET krş. *töşek* ED 563b = **çüşek**
ET *töşek* ED 563b = **töşek**
ET *töven* < ET *töpün* ED 441b = **töven**
ET *tum* (1) ED 503a = **tum**
ET *tura* (2) ED 531a = **tura**
ET *turma* (2) ED 549b = **turma**
ET krş. *turuk* (1) ED 538b = **turğuç**
ET krş. *turul-* ED 548a = **torulimaḳ**
ET *tuş* (1) ED 558a = **tuş**
ET *tutuk* ED 453a = **duduḳ**

ET krş. *türe-* KB-İndeks 479 = **tüŋkelmek**
ET krş. *tür-* ED 530b = **türteklimek**
ET *türgek* ED 544b = **türgek**
ET *tüş* ED 559a+*le-* = **çüşlimek**
ET krş. *tüşük* ED 563b = **çüşük**
ET *tütün* ve *yut-* = **tütün yutmaķ**
ET krş. *una* ve *kara-* ED 645b = **eneķey**
ET *us* ED 240a = **es**
ET yansıma = **ağil-tağil**

## Farsça

Far. *āb-ı rū(y)* = **aviy**
Far. *çār-sū* = **çarsu**
Far. *çerm*(?) + Far. *ger* = **çimger**
Far. *çendān* = **çendan**
Far. krş. *dāmān* = **daman**
Far. *derbeder* = **derbider**
Far. *derd*(?) ve Far. *–ẖōr*(?) = **datẖo**
Far. *ẖāk* = **ẖak**
Far. *hoş* ve Far. *būy+luķ* = **ẖuşbuyluķ**
Far. *ẖāl* = **ẖal**
Far. *ẖām* ve *paẖta* = **ẖam paẖta**
Far. *ẖān* = **ẖon**
Far. *ẖānçe* = **ẖonça**
Far. *ẖān+çe* = **ẖançe**
Far. *ẖān* ve Far. *gül* = **ẖangül**
Far. krş. *pāy* + Far.(küçültme eki) *-çek* = **payçek**
Far. krş. *pence* = **pence**
Far. krş. *revende* = **revende**
Far. *taẖte* ve Far. *gügüt* = **taẖta gügüt**
Far. *taẖte* ve Far. *per* (?) = **taẖta pere**
Far. *yek+çe* = **ekçe**
Far. *zāg* = **zağ**
Far. *zen* = **zen**
Far. *zer* = **zer**
Far. *zerdek* = **zerdek**
Far. *zer+* Far. *-dār* = **zerdar**
Far. krş. *zōr* = **zor**

## Moğolca

Krş. *alag* Mo-TS 43a = **alaŋ**
Krş. *atan* ED 60a, *ata(n)* Mo-TS I92b = **atan**
Krş. *aymag* Mo-TS 43a = **aymaķ**

Krş. *barda-* Mo-TS 135a = **batçi**
Krş. *bardamçi* Mo-TS 135b = **bardamçi**
Krş. *belçir* Mo-TS 155a = **belçir**
Krş. *boda* Mo-TS 173a = **boda**

# Türkçe Karşılıklarına Göre Dizin

T. Abla. = **açaka**
T. Abla. = **ayla**
T. Abla, büyük kız kardeş. = **apa**
T. Acele, acelecilik; aceleci, yoğun. = **çaḳçilḳay**
T. Acele etmek. = **aldiraşḳap**
T. Acele etmek, şaşırmak, ciddileşmek, telaşlı olmak; endişelenmek, ürkmek. = **asiḳmaḳ**
T. Aceleci, kendini tutamayan. = **aliğelep**
T. Aceleci olmak. = **çapçil ḳaynimaḳ**
T. Acelecilik; yoğun. = **çaŋḳurun**
T. Acınacak duruma düşmek, zorluklar içinde kalmak (*tasḳaḳçiliḳ tartip ḳalmaḳ* – cefa çekmek). = **tasḳaḳçiliḳ**
T. Aç kalmak; yorulmak, güçsüzleşmek. = **alaŋğirimaḳ**
T. Açgözlü, doymaz. = **aşoriği**
T. Açık–seçik. = **ayḳin-yayḳin**
T. Açılmak, gerilmek, yayılmak. = **dardaymaḳ**
T. Açlık, yoksulluk, kıtlık. İlkbahar günleri erzak kısılıp yeme içme azalırsa "cütireŋçilik bolup ketti" denir. = **cütireŋçilik**
T. Ad, kurtulma kelimelerinin şımartma amacıyla söylenişi. = **atḳune**
T. Adaletsizlik, adil olmayan iş, haksızlık. = **roya**
T. "Adap"a benzer. = **ardap**
T. Ağabey. = **alaka**
T. Ağaç çanak. = **ayaḳ**
T. Ağaç kütüğü. = **bolca 1**
T. Ağaç tasma (eşek, katırların). = **h̲idiŋ**
T. Ağaçkakan. = **toḳtuḳ**
T. Ağaçkakan. = **caŋgal dumbaḳçisi**
T. Ağaçkakan, orman davulcusu (Kuçar'da "toḳiçek" denir). = **toḳiçaḳ**
T. Ağaçtan yapılan eşya, tahtadan çerçeve = **ca**
T. Ağaçtan yapılan yağ kutusu. = **pürüm**
T. Ağır kase. = **döŋgülük**
T. Ağır olmak, asılsız; esaslı, temele ait. = **ciŋ basmaḳ**
T. Ağır olmayan, yerinde durmaz. = **dok-dok**
T. Ağır; sinmek. = **bésiḳ**
T. Ağırlık. Ağır, temkinli, kendini tutabilen. = **toh̲tun**
T. Ağırlık ölçüsü, 500 gr ağırlığa denk. = **çaksa**
T. Ağız açıp söz söylemek, bir şey demek. = **çiş yarmaḳ**
T. Ağız kenarında çıkan uçuk; gem (dizginin gemi). = **cocey**
T. Ağzı kapanıp kalmak, söz söyleyememek. = **ağziğa inek tepmek**

T. Ahır, ağıl. = **aran**
T. Ahır, at ağılı. = **atķotan**
T. Ahmak bulmak, aldatmak. = **damdalimaķ**
T. Ahmak, kalınkafalı. = **cadayi**
T. Ahmak, kalın kafalı, mıymıntı, inek. = **delte**
T. Ahmaklaştırmak, oynatmak, aldatmak. = **tögini usulğa salmaķ**
T. Ak deriye şerit–çizgi çıkarılarak dikilen kalpak, şapka. = **aķ tumaķ**
T. Ak ipek kumaşı bağlayıp ak kalan yerini tekrar renge batırınca yine bir çeşit renk alır. İşte böyle yapılan başörtüsü "ağvana yağliķ" diye adlandırılır. = **ağvana yağliķ**
T. "Ak" kelimesinin sevimlileştirilip söylenişi. = **aķķine**
T. Akciğer baloncuğu. = **püvekçe**
T. Akılsız, anlayışsız, plansız, beceriksiz. = **coruķi yoķ**
T. Akım, çukurluk, iki dağın arasıdaki su akan çukurluk. = **dara**
T. Akmayan su, durgun su. = **terkin su**
T. Akşam çiçeği ailesindeki bir ya da çok yıllık, saman gövdeli bitki. Akşam açılan bir çeşit gül. = **aẖşimara**
T. Aksayıp yürüyen, bir ayağı kısa veya sakat, çolak. = **çolampay**
T. Akturna. = **aķ leglek**
T. "Aķ posmilaķ"a bakın. = **posmilaķ**
T. Ala boyunlu küçük karga. = **çil ķağa**
T. Ala eşek. = **çambul éşek**
T. Alaca bulacalı, çeşitli renkli; seyrek. = **alaŋ**
T. Aladoğan. = **tasķara**
T. (Aladoğandan küçük bir çeşit kuş). = **cağambay**
T. Aladoğanın kursağını temizlemek için şekere batırılıp verilen yem. = **aķyem**
T. Alakasını kesin olarak kesmek, ilgisini koparmak. = **aķ tağliķ, ķara tağliķ boluşup ketmek**
T. Alçak, aşağı, düşük. = **bökse**
T. Alçak, namert. = **pestevet**
T. Aldatıcı. = **avap**
T. Aldatmak (Turfan'da *bürda* denir, *burda ķilmaķ*– aldatmak, kandırmak, hile yapmak). = **burdu**
T. Aldatmak, ahmaklaştırmak, sıkıntıya koymak. = **béşiğa çaŋga tizmaķ**
T. Aldığı tüm hanımları ölen erkekler veya gittiği tüm kocaları ölen hanımlar bu şekilde dile getirilir. = **baş yédi**
T. Aldırmamazlık, önemsememe ve değer vermemeyi belirtir. = **burniniŋ töpisige élip ķoymaķ**
T. "Aldi peş"e benzer. = **aldi yoğam**
T. Alınyazısı kötü olan, talihsiz, cefakeş. = **emgeklik**
T. Alışılan. = **culda ketken**
T. Alıştırılmayan hayvan. = **emlik mal**
T. Altın. = **zer**
T. "Ana" kelimesinin küçültme biçimi. = **anika 2**

T. Ancak, yalnız, hiçbir zaman = **zibiz**
T. Anlaşıp iş yapmak, anlaşarak çalışmak, danışıp çalışmak, anlaşmak. = **ralaşmaķ**
T. Anlaşmak. = **békişmek**
T. Anlaşmak, ikna etmek, düzeltmek, ayarlamak, uygun hale getirmek. = **ta<u>h</u>tiğa yatķuzmaķ**
T. Anne ve babalardan kalmış eski eşyalar, eskiyip giden şeyler ("adasķu" da denir). = **adasķa**
T. Anneanne (annenin veya babanın annesi). = **anika 1**
T. Anneanne, büyükanne. = **cice**
T. Annesinin veya babasının ablası. = **çoŋne**
T. Ansızın, aniden, birdenbire. = **posoķķite**
T. Ara sıra, kah, bazen. = **ara-sira**
T. Ara sıra, seyrek, bazen, zaman zaman. = **biren-siren**
T. Arabanın okuna yerleştirilen uzun tahta. = **terte**
T. Arabaya koşulan atın boynuna yerleştirilen, kumaştan yapılmış bir tür hamut. = **boğa**
T. Arabaya koşulan atın uzun dizgini. = **boca 2**
T. Arada kalmak, arada kalan iş, belirsiz iş. = **ara sélindi**
T. Arada kalmak, kesin bir fikre varamamak. = **araşta ķalmaķ**
T. Aramak, engel olmak, karıştırmak. = **titķilimaķ**
T. Aramak, gözetlemek. = **tintimaķ**
T. Arasına sebze koyup yumaklayarak buharda pişirilen bir çeşit ekmek. = **türmel 1**
T. Arı. = **zulpuŋ**
T. Arı (bal arısı). = **boğun 2**
T. Arı yuvası. = **boğun yatiği**
T. Arık ağzı, su yolu, arık ve kanalların ağzı. = **açmaķ**
T. Arık, kanal (değirmen kanalının suyunu akıtan ağız). = **çüyge**
T. "Arilik"a benzer. = **alliķ**
T. Arka arkaya, ardarda, top, çok. = **dürkun**
T. Arka iki ayağını yükseltip tepinme durumu (at ve eşeklerin tepinmesi). = **doŋğurçaķ**
T. Arka, sırt. = **döŋgey**
T. Arkadaş olmak, dost, ahbap olmak; yakınlaşma.= **<u>h</u>uvalaşmaķ**
T. Arpanın olgunlaşma zamanında olgunlaşan bir çeşit şeftali ("teke" de denir). = **arpa teksi**
T. Arzu edilen, itibarlı, değerli. = **azluķ**
T. Arzu, istek, gaye, talep. = **avariz**
T. Asılı duran şey. Mecaz: Peşinden giden (bir kimse nereye gitse arkasından aynen yürüyen). = **polduruŋ**
T. Asi, hiyanet eden, azan kişi. = **azğun**
T. Aşağılamak, hor görmek, batırmak. = **çimitmek**
T. Aşçı (sarayda aşçılara *pareş* denir). = **pareş**
T. Aşığın oyuk tarafı.= **alçi**
T. At arabasının çevresine konulan set; saman doldurulan büyük hasır

kap (arabaya yerleştiriliyor). = **çiten**
T. At arabasının kemeri. = **bellik 2**
T. At arabasının oturulan kısmı. = **çoķay 2**
T. At haşası, çulu. = **cul**
T. At kılı ya da koyun yününden düzleştirilip dokunan halat ya da yünden dokunan düz urgan. = **tépilaŋ**
T. At ve eşeklerin dizginine, araba aletlerine ve mızrağa süs için bağlanan kızıl yün saçak; kadınların saçlarına bağlanıp örülen sahte saç. = **cala**
T. At ve onun gibi çalışma hayvanlarının ayağının kısılıp yürüyemediği taşlık yer. = **asķa 2**
T. Ata, baba. = **ava**
T. Ateş kancası; fırın kancası. = **toķşurğuç**
T. Atı otlağa çıkarıp, bir ayağını uzun kalın iple bağlayıp besleme şekli. = **at arķanlimaķ**
T. Atı yarışa salmaya hazırlama. = **at yaritiş**
T. Atılmak. = **avurmaķ**
T. Atılmak, sıçramak, yeltenmek. = **demşelmek**
T. Atın arabayı güçlükle çekişi. = **timcimek**
T. Atın boynuna takılan araba aleti (koşum). = **h̲amut**
T. Atın boynuna yerleştirilen kumaştan yapılmış eşya, alet. = **cumbu**
T. Atın dişinin üstüne konulan ek dizgin (ipten yapılır). = **tişliķ**
T. Atın göğsüne takılan kızıl ponpon. = **coğula**
T. Atın homurtusu. = **purķimaķ**
T. Atın kişneyişi. = **aznimaķ**
T. Atıp toplanıp konulan pamuk, son pamuk. = **türmel pah̲ta**
T. Atlı askerlerin atı dehlemek için çizmelerinin ökçelerine bağlanan metal yuvarlak. = **depişigüç**
T. Atmak, bırakmak. = **ciğimaķ**
T. "Ava"ya bakınız. = **aba**
T. Avare, üstü başı pis, düzensiz; yoksul. = **cedide**
T. Avuç, el. = **çaŋ**
T. "Ay" kelimesinin sevgi bildirerek söylenişi, ay gibi güzelim, sevgilim. = **ayğinem**
T. Ayak ucu ile aynı hizaya getirilerek dikilen kadınlara göre cüppe. = **aķ péce**
T. Ayakkabıcının ayakkabı tabanını kesmek için kullandığı alet. = **belçe 1**
T. Ayakkabının arkasına yerleştirilen kalay, teneke parçası. = **palķan**
T. Ayaklarını yere vurmak, çırpınmak, çabalamak. = **cildimaķ**
T. Ayçiçeği. = **ayğa baķar**
T. Ayıbını açmak, onun hakkında kötü söz söylemek, yarasını açmak. = **posini ķoyup bermek**
T. Ayıklanan kenevirin en kalitelisi (torķi-tavardaki torķi kelimesi işte bundan gelir). = **toķi**
T. Ayıklanmadan basılan kenevir. = **pah̲maçige**

T. Ayıp, eksiklik. = **çar**
T. Ayran yapan; ayran satan. = **raẖapçi**
T. Az, biraz. = **arun**
T. Az, eksik. = **tam**
T. Azap çektirmek, çile çektirmek. = **tetür ḳiynimaḳ**
T. Azap çektirmek, eziyet etmek, hor görmek. = **ẖorda ḳilmaḳ**
T. Azdırmak, kandırmak. = **çepi-ğelet**
T. Azık, erzak. = **aşut**
T. Azlık, eksiklik. = **ẖorliḳ**
T. Azmak, yoldan çıkmak, bozulmak. = **tanmaḳ**
T. Baba, ata (sevgi, yakınlık, saygı anlamında söylenir). = **dadika**
T. Baca. = **turḳuluḳ**
T. Bacağa sarılan sargı. = **çimalta**
T. Bacağa yerleştirilen bir çeşit ceza aleti veya mekanizması. = **tizlaḳ**
T. Bacak, ayak. = **payçek**
T. "Bacimaḳ"a benzer. = **başimaḳ**
T. Bağ bağlandığı zaman bir ayağa giyilen bir paçalı pantolon. = **tizlamça**
T. Bağ, saçak. = **boğuç**
T. Bağ şenliği ziyafeti. = **baravet**
T. Bağı olmayan sepet. = ç**ovaŋ**
T. Bağırıp ağlamak. = **ensep yiğlimaḳ**
T. Bağırmak, yaygara etmek. = **en salmaḳ**
T. Bağlam, deste, demet. = **boğmaḳ 1**
T. Bağlam, deste, demet; baraj, engel (suyu engellemek için dal–budaktan yapılan engel). = **türmel 2**
T. Bağlamak (sallanan başı bağlamak). = **teŋlimek**
T. Bağlantı, eklem. = **beldem**
T. Bahane etmek, işi birşeyler yapıp geçiştirmek. = **puypulimaḳ 2**
T. Bahane, sebep, neden; koruma, himaye etme ("ağu" da denir). = **aği**
T. Bak (hayret etme, şaşırma, hoşnutsuzluk duygularını belirten ünlem). = **eneḳey**
T. Bakımsız, giysileri delik deşik, saçları dağınık, ayakları çıplak halde olan. = **caḳa-condaḳ**
T. Balık torbası (balığın içindeki torbamsı köpük, baloncuk). = **püvek**
T. Balıkçı. = **torçi**
T. Baraj, engel, set.= **tosança**
T. Barınak bulmak. = **baş siğdurmaḳ**
T. Barıştırmak, uzlaştırmak, aracı olmak. = **ariçilimaḳ**
T. Basarak sıkıştırmak, yeri basarak düzeltmek; çapayı yontmak, bilemek. = **daplimaḳ**
T. Basit, normal, çok değil.= **tez**
T. Basmak, ayağıyla basmak (ağızda "basmadimaḳ" denir). = **basmaḳdimaḳ**
T. Basmak, öğütmek, ayakları altında çiğnemek: aşağılamak, ihlal etmek, hakkını yemek, zarar vermek: ("Paẖnanlimaḳ" da denir). =

**paymal ķilmaķ**
T. "Baş" kelimesinin küçültülüp söylenişi. = **başkine**
T. Başı dönmek, şaşırmak. = **béşi törimek**
T. Başı dönmek, şaşırmak, sersemlemek. = **endörimek**
T. Başına bela açmak, kendine iş çıkarmak. = **béşiğa sirke ķuyuvalmaķ**
T. Başka aygırlardan farklı olan, yılkını iyi idare eden aygır. = **caŋğa ayğir**
T. Başka, değişik, karışık, düzensiz, yakışmayan. = **emsörül**
T. Başkalarına karşı gelemeyen, karşı koyma yeteneği eksik kişi, başkalarının hor gördüğü. = **bosunçuķ**
T. Baştan çıkaran, şeytan, iblis; alev. = **eleŋgü**
T. Baştan çıkaran, şeytan, serap (bu kelimeye Lopnur'da "alvin" denilir.) = **alvun**
T. Bataklıklarda, suyun durup kaldığı yerlerde yetişen bir çeşit ot. = **toŋguz tériği**
T. "Batçi" ya benzer. = **bathor**
T. Batmak, dalmak. = **buruķmaķ**
T. Bayan ev hizmetçisi, hizmetkar, uşak, işçi (Kumul'da); halkların evlerinde ufak tefek işleri yapıp karın doyuran kişiye *técimel* denir (Turfan, Ğulca gibi yerlerde); kâr vermeyen, cimri (Kaşkar'da); böyle kişilerin duyup gördükleri çok olduğundan, "yolu kervandan sorun, sözü avareden" diyen atasözü çıkmış. = **técimel**
T. "Bayhan" ın fiil şekli. = **bayhandimaķ**
T. Bayılıp katılıp kalmak. = **diriyip ķalmaķ**
T. "Bazar-oça" ya benzer. = **bazar-véliķ**
T. Bazen, kah, ara sıra. = **ara-tura**
T. Bebek. = **bövek**
T. Bebeklere ad koyma şerefine verilen ziyafet. = **at çéyi**
T. Bebekleri beşiğe bağlayan bağ. = **bizinde**
T. Bebeklerin başına giydirilen bere vb. giysiler, beyaz bere. = **posma**
T. Becerikli, çevik; güzel. = **civcil**
T. Beceriksiz, elinden iş gelmeyen, mıymıntı. = **biçķim**
T. Beceriksiz, hantal, elinden iş gelmeyen kişi. = **poķ paçaķ**
T. Bedeni ürpermek, irkilmek. = **téni çirķmaķ**
T. Bekar, dul. = **boy**
T. Bekçi, muhafız; gözetici, nöbetçi. = **taktakçi**
T. "Belçe 2" ye benzer. = **belgürcek**
T. Belge, işaret (kızların ve delikanlıların buluştukları zaman birbirine verdikleri nişan). Bu kelimenin bıçak, alet anlamları da var. = **tiber**
T. Belirsiz, korkunç, soğuk yüzlü, irkiltici. = **cis**
T. Belli bir yere ya da sınır yerine yerleştirilen işaret ya da tepe. = **pöge**
T. "Bemel" e benzer. = **bemelçek**
T. Ben. = **hal**
T. Bencillik etmek, bireycilik yapmak. = **tohu közlük ķilmaķ**
T. Bend, baraj, su bendi. = **tuğ**

T. Benekli, alaca. = **bağdal**
T. Benimsemek, alışmak. = **béğir basmaḳ**
T. Benli (benekli, alaca). Demir kırı at. = **borul**
T. Bey çocuğu, beyefendi; kel. = **begçek**
T. Beyaz mısırın ezildikten sonra kalan tanesinin kabuğu. = **pataḳ**
T. Beyaz tenli ve dolgun. = **aḳ pusmilaḳ**
T. Beyaz unla mısır ununu karıştırarak pişirilen ekmek (Turfan'da *ḳoşuḳ nan* da denir). = **cevende**
T. Bez dokuma tezgahının örülen ipleri kaldırıp indiren kısmı. = **en tartḳu şanisi**
T. "Béşi boş"a benzer. = **béşi oçuḳ**
T. Bıçak gibi aletleri keskinleştirmek için taş gibi şeylere sürmek. = **caylimaḳ 1**
T. Biçilip kurutulan ot; çok yıllık, saman gövdeli bir bitki. = **piçen**
T. Bidon gibi demir çanağın ağzını inek derisi ile kapatıp yapılan, davula akord edilip çalınan büyük davul. = **dumbul 1**
T. Bilmek, tanımak. Sezmek. = **tuyuḳ**
T. Bir ağaç türü. = **toşḳan yaŋiḳi**
T. Bir böcek türü. = **alikülük**
T. Bir cahilliğini bildiğinde bilmezliğe vuran adam. = **ẖiŋ**
T. Bir çeşit bitki. = **bésilğaḳ**
T. Bir çeşit böcek. = **çaḳḳu**
T. Bir çeşit dikenli ağaç. = **çüşkine**
T. Bir çeşit kavun (Kumul'da "kelpigon" denir). = **böre soymisi**
T. Bir çeşit kavun ("yava çilge" de denir). = **toẖçan**
T. Bir çeşit kayısı (başka kayısılardan sonra olgunlaşır). = **toyun ürük**
T. Bir çeşit kışlık şapka. = **telpek**
T. Bir çeşit kuş. = **tuyğun**
T. Bir çeşit kuş (bazı yerlerde "turliğa" da denir). = **turlaḳ**
T. Bir çeşit kuş, "cigde şaẖşaḳ"a benzer. = **toti tağa**
T. Bir çeşit kuş, vücudu küçük, tüyleri siyah olup başında ibiği var (bazı yerlerde "tuti ḳağa" denir). = **ciŋdiçük**
T. Bir çeşit küçük kuş. = **çuğuntek**
T. Bir çeşit ot. = **barğira**
T. Bir çeşit otun adı; çimen, otlak anlamlarına da gelir ("ecriḳ" de denir). = **acriḳ**
T. Bir çeşit saman gövdeli bitki. = **aḳ çaŋgak**
T. Bir çeşit sebze. = **aḳ buğdaç**
T. Bir çeşit sebze. = **boğdaş**
T. Bir çeşit semiz, asalak ot. = **böre samsiği**
T. Bir çeşit tahıl (sulu yemeğe konur). = **çöke purçaḳ**
T. Bir çeşit yabani çiçek. = **çuğluḳ**
T. Bir çeşit yaban kavunu (yenmiyor). = **ẖetinek**
T. Bir çeşit yabani yeşil sebze. = **camagül**
T. Bir çiçek adı. = **ẖangül**
T. Bir defalık. = **bir pasatliḳ**

T. Bir iş üstünde ahmaklık yapmayı belirtir (bir işte yanılma). = **béşi işşip ķalmaķ**
T. Bir işe öfkelenip kendi kendine bağırıp çağırmayı bildirir. = **poķini boğuzlimaķ**
T. Bir kadının bebeğini doğuracağı gün. = **aķ kün**
T. Bir kimse birinin eşyasını ödünç alıp kullanıp bozarsa sahibinin geri almamasına “tavan taşlidi” denir. = **tavan taşlimaķ**
T. Bir kimsenin evine istenmese de gitmek. = **türtülme**
T. Bir kişinin ayaklarıyla ellerini tutup kımıldamamasını sağlamak, ayakları altına almak, altına alarak yere sıkıştırmak (kişiyi); basarak sıkıştırmak (örtülen gübreyi). = **popilimaķ**
T. Bir kuş türü. = **çiğçi**
T. “Bir ķilmaķ”a benzer. = **bir keltürmek**
T. Bir sakal şekli. = **çaŋga saķal**
T. Bir şeye doyamamak. = **tözmek**
T. Bir şeyi kertik kertik yapmak, sütunun ip bağlanan yerine kertik açmak. = **beldimek**
T. Bir şeyleri üstünkörü yapmak, elinin ucuyla çalışmak = **pomlap-somlap**
T. Bir tür balık. = **h̲an béliķ**
T. Bir tür böcek. = **bösük tevretke**
T. Bir çeşit böcek. Gövdesi ince uzunca, göğüs kısmının arka tarafında iki çift zar şeklinde kanadı bulunur, yüksekten uçabilir, suda yaşar. = **at béşi**
T. Bir tür çiçek (goncası düğme kadar yuvarlak olan bir çeşit gül). = **topçigül**
T. Bir tür çörek. = **aķ toğaç**
T. Bir tür erik. = **h̲iveyni**
T. Bir tür güvercin. = **çuvadan**
T. Bir tür kabak (bazı yerlerde “encan kavisi” denir). = **çaķma kava**
T. Bir tür karga. = **çaŋķağa**
T. Bir tür kavun. (Bu kelime erlere de ad olur). = **aķçi**
T. Bir tür kavun (“micigen”de denir). = **bicigen**
T. Bir tür kavun (rengi kabağa benzer). = **aķ postek**
T. Bir tür sinek. = **roçivin**
T. Bir tür üzüm. = **bicaķi**
T. Bir tür yağlı bitki. = **boyaķ**
T. Bir yerde duramayan (çocuk). = **zib-zib**
T. Bir yerde oturamayan, daldan dala konan insanları belirtmek için kullanılır. = **bir toğram**
T. Bir yerde sakin durmadan sıçrayarak yürümek. = **zibildimaķ**
T. Bir yerde uzun yıllar yerini değiştirmeden kalan eşyaya veya evleneceği erkek çıkmadan durup kalan kızlara “zaŋka basti” denir. = **zaŋka basmaķ**
T. Bir yerden ikinci bir yere su geçiren ağaç oluk; bir evlekten ikinci evleğe su akıtan yükseklik; çatıdan yağmur suyunun akıp indiği

oluk; değirmen suyunun yukarıdan su akıtan şelalesi. = **çoş**
T. Bir yerlere çok gidip gelmek. = **posurlimaķ**
T. Bir yıllık hoş kokulu sebze, yeşillik. = **cembil**
T. Biraz. = **bize**
T. Biraz, azıcık. = **bizir**
T. Biraz (bazı yerlerde "pitki" denir). = **pişki**
T. Biraz, bir an, azıcık. = **endek**
T. Biraz büyük ağaç takoz. = **pana**
T. Biraz, çok değil. = **bizezir**
T. Biraz, küçücük. = **cindek**
T. Biraz, küçücük, çok az. = **bizik**
T. Biraz sonra. = **bizman**
T. Birbiriyle uyumlu olmayan yemekleri çok yedikten sonra midenin bozulması (Turfan'da "çéķil" denir). = **çéķiş**
T. Birçok. = **bir toķay**
T. Birçok kişinin o tarafa, bu tarafa düzensizce gidip gelmelerini belirten ünlem. = **poķur-poķur**
T. Birdenbire, ansızın. = **çoçimaķçi**
T. Birdenbire, ansızın, ani olarak. = **turğiçila**
T. Birdenbire, ansızın, beklenmeden. = **turup**
T. Birdenbire, ansızın ("parisoķ" da denir). = **paysoķ**
T. Birinci dereceli beyaz un. = **baş un**
T. Birinciliği almak, birinci olmak, en öne çıkmak. = **beyge almaķ**
T. Birine bağlanmayan, sözlü olmayan (kız), sevdiği olmayan, anlaşmayan. = **béşi boş**
T. Birini arkasından gözetleyip yürümek, takip etmek, izlemek. = **tapiniğa dessep yürmek**
T. Birini canını çıkarıncaya kadar çalıştırmak, bıktırmak. = **anikam ķaķ digüzüvetmek**
T. Birini horlamak, incitmek veya ahmaklaştırmak. = **béşida çéķilğan çaķmaķ**
T. Birinin eline bakmak (geçim açısından). = **biķoruçiliķ**
T. Biriyle evlenmek için anlaşan kıza başı bağlı kız (sözlü kız) denir. = **béşi bağlaķliķ**
T. (Biriyle) gidiş gelişi kesmek, küsmek, aralarının açılması. = **bireptat bolmaķ**
T. Birşeyin altı, temeli. = **altin**
T. Bitkilerin yeni gürleşme vakti. = **çaylimaķ**
T. Bitkilerin kuru dal–budakları, yapraklarının ufakları. = **çava 1**
T. Boğaz. = **h̲irdek**
T. Boğaz; bir çeşit ot. = **buğdiyek**
T. Boğmak; tuzak, kapan (ufak canlıları tutmak için konulan bir çeşit tuzak). = **boğmaķ 2**
T. Bohça. = **boğcima**
T. Bohça. = **çoŋron**
T. Bohça; mantının ince hamuru ("cilte" de denir). = **cilta**

T. Bol, çok, mamurluk. = **elvek**
T. "Borul"a benzer. = **buğul**
T. Boş gezmek; anlamsız dolaşmak. = **çéki leleŋ**
T. Boş, serbest. = **ariste**
T. Boş yer. = **ah̲lak̦ yer**
T. Boy eğmek, boyun eğmek, teslim olmak; mütevazı olmak. = **bökmek**
T. Boy eğmek, itaat etmek. = **ram bolmak̦**
T. Boy sırasına göre, boyuna bakarak. = **boysüre**
T. Boy uzunluğunu karşılaştırmak. = **boylaşmak̦**
T. Boy, vücut, boy–şekil ( boylu, yapılı). = **tembel**
T. Boylu boslu, güzel, yakışıklı. = **h̲uşpiçim**
T. Boynunu uzatıp bakmak. = **boyandimak̦**
T. Boynunu uzatıp bakmak; değmek, ulaşmak. = **boylimak̦**
T. Boynuzsuz. = **tok̦al**
T. Boyun eğmek, razı olmak. = **ril almak̦**
T. "Bozk̦iya" ya benzer. = **büvik̦apak̦**
T. Bozulan, çürüyen. = **ardak̦**
T. Bozulan, pis kokan, küflenen. = **palak̦**
T. Böbrek şeklindeki küpe. = **börekçe halk̦a**
T. Bu, çok kızmayı belirtmek için kullanılan bir deyimdir. = **aççiği tüvidin kelmek**
T. Bu, insanların fazla olduğunu bildiren bir ibaredir. = **ademniŋ tükini adem yimek**
T. Bu kelimenin iki anlamı var: Biri avlanılan yer, av hayvanlarının yaşadığı yer. Biri de sedef hastalığı. = **avlak̦**
T. Bu, kırılıp küsmeyi belirten bir deyimdir. = **arisdin ala müşük ötüp ketmek**
T. Bu yana gelin, buraya gelin (küçük çocukları şımartıp söylenen kelime). = **dékiliŋ**
T. Bu yerde, burada. = **buğunutte**
T. Budak, dal. = **çatak̦**
T. Buğday ekininde ve yol boylarında yetişen bir çeşit ot. = **çögüngül**
T. Buğday unu ekmeği. = **tomnan**
T. Buğday unu ile iğde ununu karıştırarak yapılan bir çeşit koyu çorba yemeği. = **atila**
T. Buğday ununu biraz ıslatıp avuçta küçük küçük şekiller vererek yapılan çorba. = **buğday umiçi**
T. Buğdayı tepmek için harmanın ortasına buğday destesini daire şeklinde yayıp koymak. = **ayak̦ salmak̦**
T. Buğdayı üçüncü defa sulamak (buğdayın başak çıkarması için konur). = **baş su**
T. Buhar, duman, pus. = **po**
T. Buharda pişirilen ekmek. = **pornan**
T. Buharda pişirilmiş ekmek. = **pom**
T. Buram buram, kıvrılıp kıvrılıp. = **buluk̦turma**
T. Burnundan konuşan. = **h̲aŋh̲oŋ**

T. Burun deliğinin arasındaki kıkırdak kemik. = **perek**
T. Buyruk, emir, yönetme, idare etme. = **calaḳ**
T. Buz tutmak = **cirim bağlimaḳ**
T. Buza meyve suyu vb. ekleyip yapılan içecek. **= ra<u>h</u>ap**
T. Bükülü, kıvırcık. = **pirğay**
T. Büsbütün, tamamiyle; mutlak, kesin. = **temmet**
T. Büyü, sihir. = **erveş**
T. Büyücülük, sihirbazlık, büyüleme, büyü. = **coda**
T. Büyük ağacı oyup yapılan kase ya da kap. = **teŋle**
T. Büyük baba (dağlıların kelimesi, kısaltma kelime). = **çota**
T. Büyük çini, porselen, kase. = **aş ḳora**
T. Büyük, sağlam, güçlü, boylu boslu. = **<u>h</u>eddeŋ**
T. Büyük sözler eden ama bu sözleri yerine getiremeyen kişi. = **ağzi palvan**
T. Büyük yaşlı kadınlara saygı gösterilerek bu şekilde çağrılır. = **aḳ hede**
T. Büyükbaş. = **<u>h</u>apanbaş**
T. Büyükbaş hayvan. = **boda**
T. Canı sıkılmak. = **puşuḳanmaḳ**
T. Canı sıkılmak, içinden feryat etmek gelmek. = **torḳimaḳ**
T. Canı sıkılmak, kaygılanmak. = **relle**
T. Cansız, durgun, bir işi acele etmeden yapan, hareketi yavaş. = **pisi poḳ**
T. Cansız, uyuşuk, zayıf, cılız. = **boş meyse**
T. "Casaḳ"a benzer. = **culdi-casaḳ**
T. Caymak, dönmek (bu kelime başka yerlerde bir yana çekilme, uzaklaşma, kaçma anlamlarına gelip, Lopnur dialektiğinden biraz farklılaşır). = **dacimaḳ**
T. Caymak, geri çekilmek, kendini kenara almak. = **caylimaḳ 2**
T. Cefa, eziyet, gönlünü incitme. = **zaḳa**
T. Cefa ve meşakkat (*coy* – cefa). = **coy**
T. Cefakeş, cevir ve cefa çeken. = **emgekşa**
T. Cehennem. = **tomuğ**
T. Cenaze yemeği (dışarıda verilir). = **ervaéşi**
T. Cenazede ölünün konduğu tahta. = **çacup**
T. "Cevende" ye benzer. = **cövende**
T. Ceviz çekirdeği ile erik çekirdeğinin karışması; alaca çekirdek. = **ça méğiz**
T. Ceylan, geyik. = **cegren**
T. "Cezlik"e benzer. = **celdik**
T. Cibinlik (sivrisinek ve sinekten korunmak için döşeğe yerleştirilen ağ perde.) = **paşiliḳ**
T. "Cigdiçi ḳuş"a benzer. = **cigde şa<u>h</u>şaḳ**
T. Cimri, hasis, pinti. = **cüktü**
T. Cimri, hasis, pinti, değersiz. = **pit köz**
T. Cin, kötü ruh (küçük çocukları korkutmak için kullanılan kelime). =

**bücü**

T. Civciv. = **cücek**

T. Cüce, bodur, bücür. = **cedvar**

T. Cüret, cesurluk; anlayış, akıl. = **tuğuş**

T. Cüruf, dışık. = **egüş**

T. Cüzzam hastalığı (“cevzam” da denir). = **cozam**

T. Çabuk, hızlı, çevik; kahraman, bahadır. = **alman**

T. Çabuk kızan, çabuk öfkelenen. = **çévirķay**

T. Çabuk kızan, çabuk öfkelenen. = **çuruŋķay**

T. Çabuk öfkelenen, hassas, nazik gönüllü. = **tervaz**

T. Çabuk öfkelenen karakterde olan huysuz kişileri belirtmek için kullanılan birleşik kelime. = **arķan üzer**

T. “Çaçap”a benzer. = **çar çöp**

T. Çakıllı kuru yerlerde yetişen çalı şeklindeki bitki. = **taş bürgün**

T. Çalılık, fundalık. = **toķay**

T. Çalılık ve fundalıklarda yetişen bir çeşit bitki (“yava kök purçaķ” da denir). = **toẖa purçaķ**

T. Çalıştırılan hayvana çiğnetip yumuşatmak için harmana yuvarlak şekilde düzenli ve eşit olarak yığılan buğday başağı (bazı yerlerde “payẖan” denir). = **bayẖan**

T. Çalıştırılan hayvana yüklenen yük, eşya. = **artiķ**

T. Çare, tedbir, ilaç. = **elence**

T. Çatal ağaç, ip eğrilen tekerleğin çatal ağacı. = **çemek**

T. Çatı penceresi, pencere. = **tünnük**

T. Çatı; tepe, tepelik. = **töve 1**

T. Çatlak, yarık, aralık. = **capsa**

T. Çay tabağı, tepsi. = **ẖon**

T. Çaydanlığın delinmemesi için alt tarafındaki, özel, yere koymaya yarayan kısmı. = **çepçek**

T. Çaydanlık (çelikten arta kalanla dövülen ibriksi çaydanlık). = **çaycöş**

T. Çaydanlık örtüsü. = **çaypeş**

T. Çayır (ot). “çéğirtmaķ” da denir. = **çartmaķ**

T. Çayırın biçilip kurutulmasıyla yığılan ot, kamış ve benzeri bitkiler. = **basiķ**

T. Çekiç. = **baluķa**

T. Çekinmek, utanmak. = **tatiķmaķ**

T. Çekirdeğinden ayrılıp çıkarılan daha olmamış pamuk. = **ẖam paẖta**

T. Çekişmek, tartışmak (vücut). = **diraymaķ**

T. Çekmece; kurutmak için yayılıp konulan tahılı dövmek için kullanılan tahta alet (“tatķu” da denir). = **tatķu**

T. Çekmek, cezbetmek, büyülemek. = **darimaķ**

T. Çelik çomak oyunu (bir çeşit çocuk oyuncağı olup yarım metre kadar sopa ve bir karış kadar tokmaktan oluşur). = **tiktaŋ**

T. Çelikten yuvarlak şekilde yapılan makine parçası. = **der**

T. Çene. = **cağ**

T. Çene çalmak, gevezelik etmek, düşünmeden konuşmak. = **cöntimek**

T. Çengel. = **dagur**
T. Çeşitli. = **turpi**
T. Çeşitli renklerde olan, alaca. = **ala-ķura**
T. Çeşitli renklerdeki şeylerden oluşan. = **aliķuraķ**
T. Çığır, dar patika, dik kayalardaki dar, güç patika, böyle yollarda hayvanlar yürür, iki kişi yürüyemez. = **çovru**
T. Çıkan yer, ağız, menba, kaynak. = **çiķar**
T. Çıkık diş (dönüp çıkan diş). = **toŋkay çiş**
T. Çıtçıt (düğme). = **pispis**
T. Çift destekli (kollu) yer; balık tutan dört dişli yer. = **çaŋgak**
T. Çiğnemek, basmak, öğütmek, ayakları altında ezmek. = **payh̲anlimaķ**
T. Çiğnemek, hor görmek; ekinleri çiğneyip yatırıvermek. = **puypulimaķ 1**
T. Çiğnemek için özel yapılmış tütünün kutusu. = **çaķça**
T. Çiğnemek, yoğurmak. = **çiylimek**
T. Çimdiklemek, azar azardan. = **çimçimaķ**
T. Çini kutu. = **çaķçuķ 2**
T. Çirkin, şekilsiz, gösterişsiz, basit. = **çükünem**
T. Çizmeye topuk demiri çakarken kullanılan kalıp. = **dup**
T. Çocuk bakımı, yetiştirmek, şefkat göstermek. = **béķim**
T. Çocuk (okşama, şımartma sözü). = **balika**
T. Çocukları çok seven kişi. = **baliçan**
T. Çocukların oynadığı demir çember. = **cirğilaķ**
T. Çoğaltmak; yatıştırmak, dindirmek. = **avutmaķ**
T. Çoğunluk. = **topķal**
T. Çok aciz, cansız. = **tétimey**
T. Çok ağlayan bebek, boş yere huysuzlanan çocuk. = **eŋgiz bala**
T. Çok, birçok. = **tola-térim**
T. Çok, bol. = **arvun**
T. Çok, bol, pek çok. = **çuluķ**
T. Çok kaba. = **böskek**
T. Çok konuşan, ağzı susmayan (Ğulca'da "cav–cav" denir). = **cap –cap**
T. Çok öfkelenmek. = **çişi gez-gez bolmaķ**
T. Çok sevinmeyi belirtir. = **çéçiki çay bolmaķ**
T. Çok sıcak, yakıcı güneş, yakacak gibi olan sıcaklık. = **pijğirim**
T. Çok şişmanlayıp iri yapılı olmak. Şişmanlamak. = **paŋparimaķ**
T. Çok şişmanlayıp tulum gibi olmak. = **diğ**
T. Çok yaşlanmak. = **pirh̲ar bolmaķ**
T. Çok yıllık saman gövdeli bitkilere benzeyen bir çeşit ot ("sozunçaķ" da denir). = **tamşaķ**
T. Çok yoğun olmayı belirtir. = **burnini tartalmay ķalmaķ**
T. *Çokilaŋ tağlar* – alçak dağlar. = **çokilaŋ**
T. Çoktan, epey zaman önce. = **agilişturu**
T. Çomak (bir ucu iri ve toparlak sopa). = **çomaķ**
T. Çorbayı yoğunlaştırıp üstüne kavrulmuş sebze koyup yenen yemek. =

**zaŋ**

T. Çöllerde su biriken küçük göller. = **çaydam**

T. Çöp; buğdayın, çeltiğin ezilmeden kalan dibi. = **daŋgal**

T. Çöp, süprüntü. = **çédir**

T. Çukur, suyun birikip kaldığı yer. = **egrüm**

T. Dağ boğazını geçmek; yokuşu geçmek. = **davimaḳ**

T. Dağ boğazlarındaki tehlikeli yol ("çuriyol" da denir). = **çuruyol**

T. Dağ boylarında yetişen bir çeşit saman gövdeli ot. = **cağcaḳ ot**

T. Dağ çukurlarında yetişen bir çeşit ot. = **töge ḳulaḳ**

T. Dağ kayaları. = **çéḳin**

T. Dağ sırtı, dağ yamacı. = **atlaḳ**

T. Dağ tepelerinde yetişen bir çeşit ot olup, yeni doğum yapmış kadınların vücudunu yumak, yıkamak için kullanılır. = **ah̲vişot**

T. Dağ tüccarlığı= **tağçiliḳ**

T. Dağ üzerindeki vadi. = **depsek**

T. Dağ ve derelerin dar yeri. = **capsar**

T. Dağ ve orman boylarındaki otlaklarda yetişen bir çeşit ot. = **çakimuh̲**

T. Dağ yamacı. = **belçe 3**

T. Dağ yamaçlarında yetişen bir çeşit saman gövdeli ot. = **tağ h̲oh̲isi**

T. Dağda bulunan taş elmaya benzer bir çeşit yabani meyve. = **dolana**

T. Dağda yetişen bir çeşit ağaç. = **çiŋgiz**

T. "Dağdirimaḳ"a benzer. = **davdirimaḳ**

T. Dağın yüksek yerlerinde yetişen köknarsı bitki. = **baytasun**

T. Dağınık, dikkatsiz, dalgın. = **pitiraŋğu**

T. Dağıtmak, yaymak. = **talḳitmaḳ**

T. Dağlardaki büyük taşlar üstündeki taş, dümdüz taş. = **çök**

T. Dağlarda yetişen bir çeşit çalı, funda. = **cin çatḳili**

T. Dağlarda yetişen bir çeşit ot. = **toşḳan ot**

T. Dağlarda yetişen bir tür şifalı ot. = **eŋlik ot**

T. Dağlı kişi; dağa mal alıp çıkıp yün ve deriyle değiştirip gelen satıcı. = **tağçi**

T. Dağlılarla alış veriş yapan kişi, dağlı. = **taḳi**

T. Daha önce, yeni, deminden beri. = **débaya**

T. Daima acele eden, aceleci. = **bétemtira**

T. Dal dal, çizgili. = **cirim-cirim**

T. Dalga. = **çayḳaḳ**

T. Dalga yüksekliği, dalganın yükselip alçalması. = **törel**

T. Dalkavuk, yaltak. = **daḳḳalçi**

T. Dalkavukluk yapmak, yaltaklanmak. = **çapan kötermek**

T. Damak, boğaz. = **tamğaḳ**

T. Damperli eşek arabası. = **ağdarma**

T. Dar giden ova, geçit (çukurluk dağlar arasındaki). = **tarlaḳ**

T. Davul. = **tombuk**

T. Dayanıklı. = **calaşliḳ**

T. Dayanıklı, sağlam; sabırlı. = **çiŋkiriş**

T. Dayanıksız. = **pay bermeslik**

T. Dayanıksız, sabırsız. = **paylimas**
T. Dayanıksız, takatsiz. = **paylamsiz**
T. Dayının hanımı. **= tağaça**
T. Dede (babanın babası). = **çoŋdada**
T. Def çalmak. = **çertmek**
T. Defa, kere, sıra. = **dapķur**
T. Değer, aziz, güven, itimat. = **arvu**
T. Değer, kadir–kıymet.= **tugan**
T. Değer vermek, hesaba almak. = **tuğimaķ**
T. Değeri yok, itibarsız. = **tugayni yoķ**
T. Değerli taş, yakut, inci. = **çintaş**
T. Değip gitmek, ağır gitmek, tesir etmek. = **çavup ketmek**
T. Değirmen. = **tiŋgen**
T. Değirmen hakkı; deri süpürge (değirmende un süpürülen deri süpürge). = **postek 1**
T. Değirmen sırasını beklemek için konulan azca tahıl. = **béğiş**
T. Değirmen taşının üstünde takırdayıp duran tahta (bazı yerlerde *çéķildurğuç* da denir). = **taķildiğuç**
T. Değirmenci. = **postekçi**
T. Değirmenin tahıl dökmeye yarayan hareketli tokmağı. = **çéķildurğuç**
T. Değirmende tanelerin düştüğü yer. = **çanaķ 1**
T. Değirmenin un inen yeri= **h̠ampa**
T. Değişken, kararsız. = **altivarim**
T. Değişken, tutarsız, ihmalkar. = **alaboyaķ**
T. Değiştirmek, çevirmek, döndürmek, kaçırmak. = **çalğitmaķ**
T. Değme, kırılma, parçalanma. = **zah̠a**
T. Dehlemek (at veya eşeğe binildiği zaman hızlı yürütmek için iki böğrüne tepmek). = **depşimek**
T. Deli. = **ça saraŋ**
T. Deli, beceriksiz, hantal. = **deldüş**
T. Delidolu. = **çaşenbe**
T. Demin, deminden beri, biraz önce. = **dabaya**
T. Demir eklemede (lehimlemede) kullanılan bir çeşit ilaç. = **danikar**
T. Demir halka; kapının kolu. = **töŋge**
T. Denk görmek. = **tavimaķ**
T. Derdini içine atmak, gönlü sıkılmak, hasret çekmek. = **tütün yutmaķ**
T. “Derhal, hemen, kopma, kesilme” anlamlarına gelen durum ünlemi. = **çip**
T. Deri, kabuk, ufak. = **pine**
T. Deri torba (tulum). = **çanaç**
T. Deste, buğday destesi. = **bésiķliķ**
T. Destek, kolon. = **puştaŋ**
T. Destek olmak, sığınak olmak, kefil olmak, yardımcı olmak, kurtarmak. = **ara turmaķ**
T. Destek olmak, yardımcı olmak, yerine geçmek, işine yaramak. = **ara bolmaķ**

T. Desteksiz kalmak, himayesiz, kimsesiz kalmak. = **tüvrük yiķilmaķ**
T. Dev (örümceğin büyüğü). = **tikir**
T. Devenin boynundaki ve dizindeki uzun tüyler (bazı yerlerde "coğday, codar" da denir). = **coğdar**
T. Devenin burnundan geçirilerek dizgin bağlamak için yapılan dirseğimsi ağaç. = **burunduķ**
T. Deveyi pire pireyi deve yapan kişi. = **doksa**
T. Dışardaki ev, aralık, koridor (bu kelime her yerde her çeşit kullanılır.) = **dalan**
T. Dışarı çıkık olmak. = **pultaymaķ**
T. Dik kasırga, hortum.= **h̠ada ķuyun**
T. Dik kaş, çatık kaş. = **diŋgıl ķaş**
T. Dik, sivri. = **keldeŋ**
T. Dik takla atış. = **çamollaķ**
T. Dikkat etmek, bir şeyin durumunu, şeklini net olarak bilmek. = **cüsünlimek**
T. Dikkate almama, hesaba almama. = **çéviķiğa almasliķ**
T. Dil, azar, darbe. = **dava 2**
T. Dilde çıkan bir çeşit kabarcık= **tesken**
T. Dilsiz, mıymıntı, aptal, beyinsiz, kalınkafalı. = **pöşülü**
T. Dimdik durdurmak, çıkıntı yapmak. = **çoh̠çilimaķ**
T. Dinç, çevik, canlı. = **cicvuy**
T. Dinç, çevik, sağlam, canlı. = **tirez**
T. Dinç, çevik, sağlam, güçlü. = **didaŋ**
T. Dinç, çevik, sağlam, haylaz. = **coğdun**
T. Dinç, çevik, yaramaz, haylaz. = **caŋğa**
T. Dinçleşmek, canlanmak, şişmanlamak, güçlenmek. = **tétilmek**
T. Direğe giydirilen çember şeklindeki ağaç. = **tümbülük**
T. Direk.= **diyek**
T. Direk, sütun. = **türkük**
T. Diri, canlı, dinlenmiş, sakin. = **demlik**
T. Dirsekten yukarı omuza kadar olan aralık. = **boķtuğ**
T. Disiplinsizlik, düzensizlik, kargaşalık, başına buyrukluk. = **baştuŋluķ**
T. Dişi çıkmak. = **çişimek**
T. Dişi güvercin; bir çeşit şifalı bitki. = **cogina**
T. Dişi kaz. = **aniğaz**
T. Diz çökmek, dizine basıp dürtmek. = **dislimaķ**
T. Dizginin gemi. = **çucir**
T. Dizginsiz, alışmamış, yaramaz, afacan. = **tosun**
T. Dizi korumak için dize giyilen eşya; eski askerlerin dizlerine taktıkları bir tür koruyucu alet (kumaştan yapılır). = **tizlapça**
T. Dokumacı. = **bözçi**
T. Dokumacıların ip sardığı küçük tahta olup mısır dalı, ayçiçeği sapı, kamış vb.den yapılıyor, sekiz ağaç ip olduğunda kumaşın örülmesine yarıyor. = **tütük**
T. Dokumacının ip tarağı. = **çekçe**

T. Dokunan ipekli kumaşın ipini sıkılaştıran alet. = **deptin**
T. Dokunmak, dürtmek. = **doķuslatmaķ**
T. Dokunuş, ayrılma vakti, ayrılınca olan hava dokunuşu veya yağışlı hava. = **doķal**
T. Dolaylı olarak sormak. = **asmaķçilmaķ**
T. Dolu. = **tulu**
T. Dolu, ağzına kadar. = **tiltas**
T. Dolu, tam, tüm, pek çok. = **pirdes**
T. Dolu (“tulu” da denir) = **tula**
T. “Domba”ya benzer. = **dombur**
T. Domuzun yavrusu. = **toruşin**
T. Dondurma konan küçük porselen kase. = **piliçek**
T. Donmak, üşümek. = **coğduķunmaķ**
T. Doruğuna erişmek, ağırlaşmak. = **erdeşmek**
T. Doyacak kadar değil, yeter yetmez; yemeğin doyulacak kadar olmadığını belirten kelime. = **çipçap**
T. Döllendirmek için hayvanı hayvana çiftleştirmek. = **depsetmek**
T. Dört ayağı beyaz at. = **alayaķ**
T. Dört ayaklı uzun sandalye. = **pelteŋ**
T. Dört cadde ağzı. = **çarsu**
T. Dört cadde ağzı, dört cadde, sokak köşesi; dörtyol. = **töt beldir**
T. Dört cadde ağzı, köşe, kavşak. = **beldir**
T. Döven çerçevesinin dövene geçirilip duran yeri (o bir çift olup yumurta şeklinde olanına erkek bağlama yeri; içindeki oyuğa da dişi bağlama yeri denir). = **turum**
T. Dudak. = **erin**
T. Duman (sis) kırağısı. (Sisli kış günlerinde ağaç dallarına veya elektirik direklerine yapışan kara benzer kırağı). = **bozķiya**
T. Durak, istasyon, nokta. = **turğuç**
T. Durumu, ayrıntısı. Bir yerin, şeyin veya eşyanın genel durumu, usulü, metodu. = **elmi-telmi**
T. Duta vurulan sarık. = **dereŋge 2**
T. Dulavrat otu. = **döŋgürçek**
T. Dulavrat otuna benzer bir çeşit bitki. = **ẖoẖa**
T. Duvar aynası (duvara dayandırılıp konulan dik ayna). = **boy aynek**
T. Duvar, tahta perde, çit. = **çit**
T. Duvara yerleştirilen küçük tahta dolap. = **taẖayla**
T. Duvarın dibine, kaldırımın kenarına, ocak önüne yerleştirilen ağaç. = **zegünde**
T. Duvarın köşe bucaklarını sıvarken sıvayı pürüzsüz ve düz çıkarmak için konulan uzun tahta. = **çöpgez**
T. Duyurmak; çağırmak, isteyerek sesli konuşmak. = **dop salmaķ**
T. Duyurmamak, gizli tutmak. = **posini çiķarmasliķ**
T. Düğme. = **topça 1**
T. Düğülerek yapılan yemekler. Mantı, kazan böreğine benzer yemekler. = **tügüvaş**

T. Düğüm; ağaç çengel (çalıştırılan hayvana yüklenen yükü bağlayan halatın ucuna bağlanan yarım halka şeklindeki ağaç çengel). = **toḳunaḳ**
T. Düğün için gereken şeyler; bohça. = **boğça**
T. Düğün işinde kız tarafı olumlu cavap verdikten sonra, erkek tarafının teşekkür edip kız tarafına gereken şeyleri alıp verme resmiyeti (gelenek). = **tazimğa barmaḳ**
T. Düğün oyunu (düğün günü dört evli kadının kilimin dört ucunu tutup kızı kilime oturtup şarkı söyleyip yiğidin evine yürümeleri). = **çin ḳiçḳiriş**
T. Düğün sonrası akrabalar arasındaki karşılıklı konukluk. (Düğün olup 15 gün geçtikten sonra, kız tarafının erkek tarafının anne babasını, yakın akrabalarını, dost ve arkadaşlarını çağırıp misafir ettiği gün). = **çilaḳ**
T. Düğünde erkek tarafının dünürlerine hediye ettiği kumaşlar. = **çörülme**
T. Düğünde gelinin başından atılan, cesedi gömme sırasında cemaate dağıtılıp verilen şeker veya para. = **çaçḳa**
T. Düğünde kız tarafına verilen koyun, yağ, pirinç, odun gibi şeyler. = **aşsu**
T. Düğünde kişilerin yardımlaşma amacıyla koydukları hediye, armağan. = **bosut**
T. Düğünde oğlan tarafının kız tarafına hediye etttiği kumaşlar (düğünde kızın anne, baba ve yakın akrabalarına konulan eşya). = **tizbasḳa**
T. Dün. = **tünün**
T. Dürtmek, sallamak.= **domsimaḳ**
T. Dürüst olmayan; simsiyah.= **pudeste**
T. Dürüst olmayan, vefasız. = **alabağir**
T. Düşman. = **<u>h</u>as**
T. Düşük yapmak. = **çüşük**
T. Düşünüp konuşmak. = **tilğa dezmal salmaḳ**
T. Düz, pürüzsüz. = **tégiz**
T. Düzenlenmeyen büyük ağaç. = **<u>h</u>ola**
T. Düzenli, tertipli, yerli yerinde. = **başliḳ**
T. Düzensiz. (birçok şeyi düzensizce kaldırmayı belirten ikileme, “tangır tungur”). = **artuŋ-sartuŋ**
T. Düzensiz, dağınık, şekilsiz. = **arvaŋ-sarvaŋ**
T. Düzensiz, paltosu dizinden aşmayan (tutumsuz). = **çörisi yoḳ**
T. Edep–ahlak. = **erdem**
T. Edilmek, tamamlanmak, bütünlenmek. = **pütücimek**
T. Eğerin altındaki keçe, yamçı (bazı yerlerde “içmek” denir). = **cezlik**
T. Eğilmek. = **bökeymek**
T. Eğilmek. = **puskaymaḳ**
T. Eğilmek, bükülmek, alçalmak. = **böksi bolmaḳ**
T. Eğlence, oyuncak. = **emek**
T. Eğri. = **donay**

T. Eğri, düzgün olmayan, uçurumun köşesini eğip geçen yer. = **donik̦ay**
T. Ekinlerin gür ama tanesiz olması; kuru, boş. = **pah̲pak̦**
T. Eklem. = **bemel**
T. Ekmeğin yüzünü çekmek için yuvarlak ağaca çivi çakılarak veya kuş tüylerini kopararak yapılan alet (bazı yerlerde *tükküç* denir). = **tüküçe**
T. Ekmek, dikmek. = **ekmek**
T. Ekmek pişirirken ele geçirilen eldiven. = **répide**
T. Eksik, kusur, kısa, tam değil. = **çoltak̦**
T. Ekşi, acı, tatsız; kaba. = **çarçaŋ**
T. Ekzama (tıp). = **çil**
T. Elbezi. = **cambu**
T. Elbisesini çıkarmak, çözmek. = **çuçulimak̦ 2**
T. Ele karışan, çekinmeyen, utanmayan. = **eltek**
T. Elin veya ayağın en küçük beşinci parmağı. = **çimit**
T. Elinden iş gelmeyen kişi. = **pepilk̦uş**
T. Emeklemek (Kumul'da "öpülimek" denir). **= papilimak̦**
T. Emir vermek. = **coruk̦çilik̦**
T. Emretmek; yönetmek; çalıştırmak; armağan etmek, bağlamak; sallamak. = **corimak̦**
T. Endişe. = **deke-dürüm**
T. Endişe, tereddüt, şaşkın, korkunç. = **degdek**
T. Endişelenmek, telaşlanmak. Kederlenmek. = **evmek**
T. Endişelenmek, ürkmek, korkmak. = **endikmek**
T. Engel olmak. = **putk̦a çétik̦ bolmak̦**
T. Engel, pürüz; eski zamanda ağaçtan yapılmış buhar tenceresinde veya tandırda pişirilen yemekleri harmana götürüp satan kişi. = **toh̲onak̦**
T. Engel, talihsizlik. = **putlaş**
T. Ense, omuz. = **dolh̲ay**
T. *Eŋgi-teŋgi bolmak̦* – başı dönmek, kendini kaybetmek. = **eŋgi-teŋgi**
T. Eriğin bir türü. = **çendekçi**
T. Erik veya ona benzer meyvelerin kemikli çekirdeği, çekirdek. = **çak̦çuk̦ 1**
T. Erkek kaz. = **atiğaz**
T. Erken, ilk, önce, daha önce. = **erte**
T. Eski, eskimiş, harap olmuş, zayıf, güçsüz. = **rep-rep**
T. Eski, yıpranmış, yırtık. = **cöndek**
T. Eşek rengindeki at. = **börte at**
T. Eşiğin yan tarafı, ayakkabı konulan yer. = **paltuk**
T. Eşik taşı. = **bosuk̦ 1**
T. Eşit, aynen, denk. = **dérepta**
T. Eşit olabilmek, karşı durmak. = **beva kelmek**
T. Et asılan çengel ("ask̦u" da denir). = **ask̦a 1**
T. Et tahtası. = **döşe**
T. Etek (yeniden türeyen kelime). = **belköynek**

T. Etin yağını sıyırıp almak. = **peşlimek**
T. Etli yemek yiyesi gelmek; et, yağ yiyesi gelmek. = **çuķap ketmek**
T. Ev hayvanlarına yemeğin suyu ile kepek, ekmek ufaklarını katıp sıvılaştırıp karıştırarak verilen yem, bir tür yal. = **adap**
T. Ev içindeki duvarın kenarından çıkarılan uzun duvar gözü (bu kelimeye Kumul'da "ķirmizaķ" denir). = **tévķa**
T. Ev işlerini yöneten kişi, işleri yöneten, kahya. = **barto**
T. Ev yapımında tavanda kullanılmak amacıyla kesilmiş ince çam ağaçları. = **badarğa**
T. Evdeki eşyaları isteyerek saklayıp çoluk çocuklarına veya gelip giden akrabalarına vermeyi veya giyim kuşam olsa giydirmeyi seven kişi. = **bardamçi**
T. Evden eve gezip gün geçiren, boşgezen, avare (Turfan'da "törelme" denir). = **dörülme**
T. Evi ayırıp çıkmak. = **bölek çiķmaķ**
T. Evin eşiğinin sonu, ayakkabı çıkarılıp konulan yeri. = **pega**
T. Evin kapıya yakın olan yeri. Evin eşik ile yatılacak yer arasındaki bölümü. = **tapsa**
T. Evlilik cüzdanı. = **pette**
T. Evre (torunun çocuğu). = **peynevre**
T. Evvel, önce= **ẖamar**
T. Eyer, yamçı gibi şeyleri dikmek için kullanılan büyük alet ("derepşe", "dereş" diye de adlandırılır). = **derepçe**
T. Eyerin arkasına yük bağlamak. = **bökterlimek**
T. Eymeli avlu kapısı. = **egon**
T. Fayda, kâr, menfaat. = **assiğ**
T. Fayda vermeme, yetmeme, faydası zararını karşılamamak, faydasız. = **çiķiş ķilmasliķ**
T. Fazla, çok; iyi, üstün. = **aşķunçe**
T. Fazla hiddetli, sinirli, çabuk öfkelenen. = **zeher ẖaltisi**
T. Fazla suyu çıkarmak için açılan kanal, nemli, yaş. = **cama**
T. Felakete uğramak, talihi kaçmak. = **paytimisini tetür orimaķ**
T. Felç; ayağı takılmak. = **palopa**
T. Fesleğen. = **pinne**
T. Fırsat, boş vakit. = **ara**
T. Fırsat, vakit, imkan, boş zaman. = **ara-çula**
T. Fırsat, zaman, boşzaman (Lopnur'da "purce" denir).= **purca**
T. Fırtına çıktı. = **boran ķopti**
T. Fırtına, kar fırtınasının dönüp vuruşu. = **çapķidimaķ**
T. Fısıldaşmak. = **çivillaşmaķ**
T. Figür, vücut yapısı, sima, şekil, boy, vücut, görünüm, suret, kılık. (bu kelimeye Ğulca'da "cüsün" denir). = **cosun**
T. Fino (hiç büyümeyen cinste olan köpek). = **piste**
T. Fitneci, bir işten hoşnut olmayıp kendi kendine söylenen. = **duğdur**
T. Fitneci, iftiracı. = **tumşi**
T. Geceleyin şarkı söyleyip kişileri zorla uyandırmak. = **alla éytmaķ**

T. Geçimsiz eşek. = **ceŋgi éşek**
T. Geçitsiz, durmaksızın, hayal ederek. = **déreŋsiz**
T. Geçmiş konuşmaya değinmek. = **ragaza**
T. Gelinler kaynanalarını veya küçükler ağabeylerinin hanımlarını "ẖanaça" diye çağırır. = **ẖanaça**
T. Geliş gidiş, alaka, bağlantı, ilişki. = **ravite**
T. Genç, evlenmemiş bayan (bazı yerlerde "çöken" denir); söğüdün yeni göğeren yaş dalı. = **çokan**
T. Gerçek, mutlaka, kesinlikle, şüphesiz. = **çin-pişşiķ**
T. Gerçekleşmek, becerilmek. = **royapķa çiķmaķ**
T. Gereksiz ipek ipten dokunan kumaş. = **deryayi**
T. Gerilen, yayılan. = **dardaŋ**
T. Gerinmek, uzanmak. = **çocalmaķ**
T. Gerizekalı, ağzı açık, mıymıntı. = **paŋķuş**
T. Gevşek, cansız, bir işi acele etmeden yapan. = **pisir**
T. Gevşek, cansız, uyuşuk, gayretsiz. = **bécimboş**
T. Gıcır gıcır. = **diğir-diğir**
T. Gıybet etmek, kötülemek. = **avulimaķ**
T. Gider, masraf. = **taza**
T. Gidiş gelişi (ilişkisi) artmak, ayağı hızlanmak. = **ayiķi suyulup ķalmaķ**
T. Git gide, peyderpey (başka yerlerde "det-det" denir). = **dette-dette**
T. Giyeceklere takılan çıtçıtlı düğme. = **basķaķ**
T. Giysi ve kumaşların suyla çekip küçülmesi; ağaçtan yapılan şeylerin kuruyarak kısalıp küçülmesi. = **apçirimaķ**
T. Gizlemek, tarafını tutmak. = **çapan yapmaķ**
T. Gizlice bakmak, izine düşmek. = **paylimaķ**
T. Göbekli kişi. = **badaŋ ķosaķ**
T. Gök rengi, mavi. = **çéçireŋ**
T. Göl kıyılarında yetişen saman gövdeli bitki. = **at ķulaķ**
T. Gömlek. = **çamça 2**
T. Gömlek, palto gibi giyeceklere takılan düğme ve ilik rolünü oynayan şeyler. = **paspas 1**
T. Gömlek ya da başörtüsünün çevresini içine çevirip dikmek. (Bazı yerlerde "perlimek" denir). = **pirlimaķ**
T. Gömlekten daha uzun gelen yalın uzun cüppe (yazlık). = **çamça 1**
T. Gönül rahatsızlığı, gönlün endişelenmesi. = **birimaķ**
T. Gönüldeki gibi. = **çéğiçe**
T. Görünen yere koşarak giden kişileri belirtmek için kullanılan bir deyim. = **tapini töşük**
T. Gösteriş yapmak, minnet etmek. = **bat ķilmaķ**
T. Göz akı. = **aķķaraķ**
T. Gözden kaybolmak, kaçıp gitmek. = **dürt ķoymaķ**
T. Göze düşen akı tedavi etmek için kullanılan bir çeşit basit usul. = **buruğdimaķ**
T. Gözetici, iftiracı, haberci. = **ayğaķçi**

T. Gözkulak olma. = **aylu**
T. Gözleri oynamak. = **eles-büles**
T. Gözü tok. = **toķvasuķ**
T. Granit taşı. = **h̲arsaŋtaş**
T. Grip olmak, soğuk almak. = **caŋdimaķ**
T. Gurbetçi, yolcu, başka ülkeden gelip kalan, kapı kapı dolaşan ("buralķi" de denir). = **buralķa**
T. Gübre (Ğulca'da hayvanın dışkısıyla sidiğinin karışmasına "çile" denir). = **çile**
T. Gübre torbası. = **poldaķ**
T. Güç, basınç, tesir, etki. = **tor**
T. Güçlü. = **tecilik**
T. Güçsüz, cılız, dayanıksız; fakir. = **agri**
T. Gülümsemek. = **cilmaymaķ**
T. Güney, güneşin battığı taraf. = **böver**
T. Güney, güney tarafı ("töveyni" de denir). = **töven**
T. Gürültü çıkarıp, serzeniş ile, başını beynini yemek, sersemletmek. = **béşini oçaķ ķilivetmek**
T. Güvercin tüneği. = **peğez**
T. Güzel, gösterişli, yakışıklı, uyumlu. = **tüzütlük**
T. Haber yetiştirmek, ihbar etmek. = **ayğaķ**
T. Hakaret etmede kullanılan kelime. = **h̲amtasma**
T. Hakaret etmek, aşağılamak, çiğnemek; kirletmek. = **ralimaķ**
T. Hala, teyze. = **tağana**
T. Halat, urgan. = **bağlançi**
T. Halı dokurken geçirilen yün ipi sağlamlaştıran, sıkı hale getiren alet. = **pence**
T. Halıcı, kilimci, kilim dokuyan. = **h̲alvap**
T. Halk, toplum. = **elkün**
T. Halka, çember. = **çimdiķ**
T. Ham, olgunlaşmamış, yarım pişen; cahil. = **dumbul 2**
T. Ham tamah, mecaz: Sınav, deneme. = **h̲am tama**
T. Hamile kadınların doğumlarına az kalınca anne olmalarını kutlamak amacıyla verdikleri çay. = **anilar çéyi**
T. Hamuru büyük büyük bırakıp yapılan sulu yemek (bazı yerlerde "h̲alap aş" denir). = **h̲olup aş**
T. Hamuru şişirmek için kullanılan potas, kara kavaktan elde edilir. = **toro**
T. Hamut, koşum (ineği araba veya karasabana koşarken boynuna yerleştirilen dirseğimsi ağaçtan alet). = **boyunçaķ**
T. Hanım, bayan. = **ağaça**
T. Hanım, bayan (bu kelime aslında prens ve prens soyundan olanların, vezir ve asilzadelerin hanımlarına verilen saygı adı olup sonraki zamanlarda büyük ve yaşlı kadınlara duyulan saygı işte bu adla dile getirilmiştir). = **appaķ**
T. Hanın eşi. = **h̲ançe**

T. Hanın eşi, padişah ve prenslerin eşi; yaşlanmış saygıdeğer kadınlar için kullanılan hürmet adı (Kumul'un "appaķ" denen kelimesine denk gelir). = **h̲an ağiça**
T. Hanlık tarafından yerli imtiyazlı beylere (prenslere) çocuklarından çocuklarına idare edip menfaat sağlamak için verilen yer ve halk; bağımlılık. = **casaķ**
T. Hapis, hapishane ("avah̲ta" da denir). = **abah̲ta**
T. Hapishane. = **cila 1**
T. Haram olan hayvanı tepip hareketlendirip ondan sonra boğazını keserek helal etmek, mecaz: Zor güç. = **tepme halal**
T. Hareketlenmek, sallanmak, silkinmek. = **putrimaķ**
T. Harın, ters, dikbaşlı, fazla hiddetli, sinirli. = **tirtek**
T. Harman işlerinde kullanılan bir çeşit alet, tahta dişlisine tahta kürek, demir dişlisine demir kürek denir (bazı yerlerde "ara" denir). = **çapça**
T. Hasır. = **çiğdan**
T. Hasıra yün koymak için ağaçtan yapılan yedi ilikli alet. = **rézende**
T. Hasta yoklamak, hal hatır sorup gelmek, görüşüp gelmek. = **egimek**
T. Haşhaş, esrar. = **pinek**
T. Hatun, kadın. = **zen**
T. Havan taşı (bazı yerlerde "böte" denir). = **bota**
T. Havanın tutulmasını ya da insanın öfkelenmesini belirtir. = **böre térisini keymek**
T. Hayat, yaşam mücadelesi. = **rozane**
T. Hayatın düzenli olmaması. = **çéķil-çuķul**
T. Hayvan gübresinin tezeği. = **çalma 2**
T. Hayvanın bağlanıp konulduğu yer. = **bağlaķ**
T. Hayvanın başını, ayağını kımıldatıp sineği kovması. = **çivinķimaķ**
T. Hayvanlarda olan bir çeşit hastalık. = **aliķaraķ**
T. Hayvanların iç yağı. = **çava 2**
T. Hazım, sindirim. = **ezmide**
T. Hazır. = **teķ**
T. Hazırlamak. = **cumķulimaķ**
T. Hediye, hediye paketi. = **bölge**
T. Her çeşit, her tür, sağı solu belli olmayan. = **ereŋ-sereŋ**
T. Her işte kendini öne atan. = **aldi peş**
T. Herhangi bir işi can feda ederek, cefadan korkmadan gayret edip yapmayı belirtmek için kullanılan deyim. = **béşini berkeş, yelkisini epkeş ķilmaķ**
T. Herhangi bir işin hareketin durması, kendini çekmek; perhiz yapmak; başkalarınca kısıtlanmak; dizginlemek; boyun eğdirmek. = **tiymaķ**
T. Hesaplama, sonuç çıkarma. = **digeleş**
T. Heyecanlanmak, telaşlanmak, acele etmek. = **arzuķmaķ**
T. Hırs, öfke; habercilerin haber ulaştırmada çaldıkları alet. = **cez 1**
T. Hırsız. = **çapķaķ**

T. Hıyar, salatalık. = **terhemek**
T. Hiçbir şey filizlenmeyen çıplak çöl yere atıfta bulunuluyor. = **toşķan tézeklimeydiğan**
T. Hile, çare, dalavere, oyun. = **pet**
T. Hile, dalavere, oyun. = **culaķ**
T. Hile, kurnazlık yaptığını belirtir. = **béşida denşaŋ yolimaķ**
T. Hilekar, hileci, kurnaz. = **dağul**
T. Hilekar, kurnaz. = **tadan**
T. Homurdanan, söylenen, mırıldanan. = **duŋdur**
T. Hor görmek, değer vermemek. = **tugatmasliķ**
T. Horlamak, küçümsemek, eziyet etmek. = **béşida yaŋaķ çaķmaķ**
T. Horozun tavuğu basması. = **pépekdivetmet**
T. Hudut, sınır. = **cerge**
T. Hudut, sınır. = **hidir**
T. Huni (şişeye benzer ağzı küçük mutfak kaplarına yağ ve diğer sıvı şeyleri koymak için kullanılan alet); pergel (yuvarlak daire çizmek için kullanılan alet). = **perka**
T. Hüngür hüngür ağlamak, çok ağlamak, deve gibi inleyip ağlamak. = **bozlap yiğlimaķ**
T. Hürmet, saygı, itibar, saygınlık. = **husti**
T. "Hapanbaş"a benzer. = **hapan kalla**
T. "Haraylimaķ"a benzer. = **halaylimaķ**
T. "Hetinek"e benzer. = **hendilek**
T. "Héŋ! hih!" deyip hoşnutsuzluk bildirmek. = **dimiğini ķaķmaķ**
T. "Hina"ya benzer. = **hiniliķ**
T. Ilgın ağacı. = **puta**
T. Isırmak, ısırıp çekmek, silkmek. = **purlimaķ**
T. Ispanak. = **başaķ**
T.Işığın etkisinden gözün kırılması. = **çaķaymaķ**
T. Itır, misk gibi hoş kokulu şeyler. = **huşbuyluķ**
T. İç donu, don. = **peycembi**
T. İçerisi (Çin'in iç bölgeleri). = **tövini**
T. İçine pamuk konup büyük büyük dikilen palto – şişirme palto. = **dovsuķ çapan**
T. İçine sebze konarak tencere veya tavada pişirilen börek görünümündeki yemek (gözleme). = **pöre**
T. İftiracı, haberci; söze karışan. = **dehviçi**
T. İftiracı, laf taşıyıcı; kurnaz, hileci; casus, ispiyoncu. = **doğula**
T. İğde dövülen tokmak. = **davan**
T. İğdiş edilen deve. = **atan**
T. İhtimal, belki. = **esti**
T. İhtimal, belki (başka yerlerde "çéğiva" denir. = **çağva**
T. İhtimal, belki böyle olmalı, belki şöyle anlamlarını bildirip cümle önüne ya da sonuna gelen ek kelime. = **as**
T. İki duvar veya iki sütun arasına doğru konulan ağaç, kiriş. = **artiķ yağaç**

T. İki suyun birleştiği yer. = **belçir**
T. İki ucunda askısı bulunan, iki tarafında kova ile su taşımak için kullanılan alet. = **beldeŋ**
T. İki ucunda askısı olan, iki kova ile su taşımak için kullanılan alet. = **baldaḳ**
T. İki üç yıllık fidan. = **bonca**
T. İkileme olup tavuk–ördek anlamına gelir. = **to<u>h</u>u-tuman**
T. İlgisini uyandırmak, hamle, hız. = **dédiḳturmaḳ**
T. İlik (ceketin iliği). = **petle**
T. İliklerine kadar ıslanmak; sırılsıklam olmak. = **çöp-çöp**
T. İlk olgunlaşan elma. = **çilge alma**
T. İlk olgunlaşan şeftali. = **teke**
T. İlk öncesi, evveli. = **baş burni**
T. İmkan, usul, metot. = **el**
T. İnanç, güven, kefalet, tasarı. = **boca 1**
T. İnanmak, güvenmek; yazmak; deliği kapanmak. = **pütmek**
T. İnce iş (iğne işi) yapan kişi, terzi, dikişçi. = **zérip**
T. İnce iş, yetenek – sanat işi, zor iş. = **aḳiş**
T. İnce pide. = **çavat**
T. İnce tabaka. = **çipit**
T. İneğin kaçıp gitmemesi için boynuna asılan sopa. = **dereŋge 1**
T. İnek. = **déveŋ**
T. İnek derisinden yapılan basit ayakkabı. = **çoruḳ 2**
T. İnek, mıymıntı (dağlıların kelimesi). = **doda**
T. İnlemek, böğürmek (devenin bağırması, inlemesi). = **bozlimaḳ**
T. İnsanlara karışmadan, yalnız yaşamayı belirtmek için kullanılan deyim. = **béşini ğacap olturmaḳ**
T. İnsanların kafasının üzerindeki dairesel bölüm, bıngıldak. = **çömeç**
T. İpek ip: bir çeşit iple oynanan oyun. = **çetme**
T. İpek kumaş. = **tavar-torḳa**
T. İpek kumaşın ipine kıskaç olarak konulan tahta; kilimin arka tarafındaki iplere bağlanan tahta. = **<u>h</u>ipça**
T. İpek kumaşın iplerini toplayan iğ. = **döri**
T. İsraf etmek; kesmek. = **püpülivetmek**
T. İsraf etmek, savurmak. = **béşiğa su ḳuymaḳ**
T. İsteyerek, kasıtlı olarak; aldırmama, önemsememe. = **<u>h</u>es**
T. İstihbaratçı, iftiracı, ispiyoncu.= **tiŋçi**
T. İşaret, nişan; tehdit, gözdağı. = **baran**
T. İşaret parmağını sallamak. = **conimaḳ**
T. İşaretini almak, haberini almak, anlaşmak. = **déreklimek**
T. İşçi, uşak, hizmetçi. = **çiker**
T. İşe yaramak, yararlı olmak, at vb. çalışan hayvanların toynağını taşın yalaması, aşındırması. = **téşirḳimaḳ**
T. İşe yaramaz = **aŋḳa**
T. İşi bozan, işi karıştıran. = **buz adem**
T. İşi gerçekleştirmek, yüzünü ak çıkarmak. = **aḳlimaḳ**

T. İşi ilerlemek, yükselmek, özgür olmak. = **carip ketmek**
T. İşi karıştıran, kavgacı, olay çıkaran. = **balahor**
T. İşi yaver gitmeyen, talihsiz. = **burni burodiğan**
T. İşi yürümez, sözü geçmez olup kalmak. = **telpigi suğa çilaşmak̡**
T. İşinin yürümesini, şansının gelip kalmasını belirten bir deyim. = **pahtigi oŋda uçmak̡**
T. İşleme. = **çeşme**
T. İşte o. = **dene**
T. İşte, o. = **dégine**
T. İşte; o, işte o. = **tiynika**
T. İşte şöyle. = **daşnak̡**
T. İşte şöyle. = **déşnak̡**
T. "İt üzümi"nin farklı bir söylenişi olup tarlalarda, kanal boylarında yetişir. = **cin şohlisi**
T. İten, kışkırtan, sıkıştıran; gözetici ("iftiracı, dedikoducu" anlamlarına da gelir.) = **ağlak̡çi**
T. İtibar, saygınlık, hürmet. = **aviy**
T. İtiraz, darbe. = **peçme**
T. İtmek, dışlamak. = **dihmarlimak̡**
T. İtmek, dürtmek, sallamak, silkmek, ("deşküşlimek" de denir). = **decgüşlimek**
T. İyi yemek yiyesi gelmek, yağa ve ete ihtiyacı olmak. = **ak̡sirimak̡**
T. İzine düşmek. = **tapandimak̡**
T. İzine düşmek, gizlice takip etmek. = **eŋdip yürmek**
T. Kaba, iri, büyük (Ğulca'da "tombalk̡a" denir). = **tombalk̡i**
T. Kaba, iri, büyük, yoksul. ("holagir" de denir). = **holgir**
T. Kaba iş yapan kişi. = **takan adem**
T. Kaba, pürüzlü, pürtüklü. = **dağal**
T. Kabartılan. = **bolak̡**
T. Kabartma. *Börtmegül* – kabartma desen; *börtme şal* - kabartma desen çıkarılıp işlenen başörtüsü. = **börtme**
T. Kabir, mezar. = **agay**
T. Kadın ve kızların saçlarına bağladıkları ipe takılan gümüş pul (Turfan'da "çaçteŋge" denir). = **tuğuçek**
T. Kadınla erkeğin birbirinden hoşlanması, ilgi duyması. = **tatlik̡ tomuri sélişmak̡**
T. Kadınlara has olan, kadınlara özgü. = **zeypane**
T. Kadınlara mahsus saç yapan kadın (meslek adı). = **zulpikeş**
T. Kadınların ayakkabısı. = **çorup**
T. Kadınların doğum zamanının yakınlaşıp karınlarının şişip çok ağırlaştıkları zaman *pik̡irap kétiptu* denir. = **pik̡irap ketmek**
T. Kadınların eline yakılan kına; düğün hediyesi= **hina**
T. Kafası karışmak. = **béşiğa issitma çüşmek**
T. Kalastan ince, ev yapımında kullanılan ağaçtan daha kalın olan ağaç. = **tana**
T. Kale, istihkam, minare. = **tura**

T. Kalın buhar tenceresi, kadife kumaşlı kara kuzu kürkü kalpak (erkeklere). = **dümçe tumaķ**
T. Kalın pamuklu döşek, çok değerli olan konukların yoluna serilen kilim, halı (Lopnur'da "deveske" denir). = **döveskel**
T. Kalın, tok. = **dorday**
T. Kalın, yoğun, utanmaz. = **h̲ir**
T. Kalın zencefilin kurutulmuşu. = **aķ çeşke**
T. Kalıp.= **téz**
T. Kalp kırıklığı, üzüntü. = **ağriķçiliķ**
T. Kamçının şaklayan ucu; kurşunun ucu. = **büldürge**
T. Kamış, üflemeli çalgı ("çağina" da denir). = **çağanay**
T. Kanat sürüklemek. = **bazlimaķ**
T. Kandilin fitilini çıkarmak; başörtüsünün çevresini dikmek. = **perlimek**
T. Kandırmak. = **pellimek**
T. Kandırmak, bahane etmek, teskin etmek, yatıştırmak. = **bultulmaķ**
T. Kap, çuval, keten çuval. = **çipta**
T. Kapalı çıkarılan, bütün oyulan. = **çapma**
T. Kapalı, deliksiz, açılmayan. = **pütey**
T. Kapı. = **derveŋ**
T. Kapı, dış kapı. = **coloķoķ**
T. Kapı, dış kapı. = **h̲iķoķ**
T. Kapı, pencere kanatlarına takılan açılıp kapanmaya yarayan metal alet. = **topça 2**
T. Kapı, pencere kanatlarına takılarak açıp kapamaya yarayan metal alet. = **pisinça**
T. Kapı ve pencerelere çiçek çıkarmak için kullanılan rende. = **zey rende**
T. Kapının iç tarafına konan tahta. = **dem**
T. Kapının üstündeki tahta. = **tah̲ta pere**
T. Kara kandilin fitilini çıkaran tahta (bazı yerlerde "pelküş" denir). = **perligüç**
T. Kara kavaktan elde edilen doğal karbonat (bazı yerlerde "toğriğu" da denir). = **toğriğa**
T. Kara serçe tutan tahta tuzak. = **çetmek**
T. Kara ve karaya benzer renkteki, kara görünen. = **alipasaķ**
T. Karaağaç kabuğu. = **postek 2**
T. Kararsız, sebatsız, değişken. = **toh̲tari yoķ**
T. Kareler halinde boyanan pamuklu kumaş. = **aliça**
T. Karga. = **zağ**
T. Karga cinsindeki kuş. = **çumğuķ**
T. Kargaya benzeyen bir çeşit kuş. = **çümgek**
T. Karın şişmesiyle oluşan nefes darlığı. = **dembi**
T. Karışık, düzensiz çıkan sesi belirten kelime. = **ağil-tağil**
T. Karışık, türlü türlü. = **çeleŋgüç**
T. Karışık ve düzensiz saç. = **coğdar baş**

T. Karışık ve kabarık saç; çıngırak. = **pa<u>h</u>ma**
T. Karışıklık, telaşlanma, kışkırtma, düzensizlik. = **alaŋlik̡**
T. Karışmak, dolaşmak, çetrefil bir hale gelmek. = **çigilenmek**
T. Karışmak, katılmak. = **cöcile**
T. Karnı acıkmak, iştahı açılmak, bir şeyler yiyesi gelmek. = **tügmini çékilmek**
T. Karın açlığını bastırmak için az çok bir şeyler yeme. = **démiğiza k̡ilmak̡**
T. Karpuz çekirdeği. = **doşap**
T. Karşı, karşı taraf; eşit, yaşıt. = **tuş**
T. Karşılıklı yardım, işbirliği, yardımlaşma. = **teşküt**
T. Karsuyu. = **egüz**
T. Kasap. = **pokançi**
T. Kase. = **pilele**
T. Kasemsi yuvarlak tahta tabak (bunda hamur da yoğrulur, yemek de alınır). = **çara**
T. Kasık, but. = **çéva**
T. Kasık, iki bacağın aralığı. = **açara**
T. Kaşını çatmak. = **çekmek**
T. Kat kat açılan yüksek gövdeli çiçek. = **becingül**
T. Katlamak, düzleştirip katlamak. = **teylimek**
T. Kavga çıkarmak. = **porpaŋ çik̡armak̡**
T. Kavgacı, çocukların kavgacılığı. = **<u>h</u>ek̡iş**
T. Kavgacı horoz gibi dikleşmek. = **bazğaşmak̡**
T. Kavgayı ayırmak için araya giren kişi. = **ariçi**
T. Kavrulmuş tahıl (buğday, mısır, darı). = **pasildak̡**
T. Kavun, karpuz, kabak gibi bitkilerin sapı (bazı yerlerde “pelez” denir). = **pelek**
T. Kazan asılan (yemek pişirilen) üç ayaklı demir ocak. = **tulğa**
T. Kazan, aş–yemek işleri. = **töşük**
T. Kazanda kavrularak pişirilen mısır, kavrulmuş tahıl. = **ak̡baldak̡**
T. Kazmak. = **tomilimak̡**
T. Keçe çizme. = **çot paypak̡**
T. Keçe ev. = **ak̡ öy**
T. Keçi derisinden kesilip işlenen kalın keten veya pamuk ipliği. = **zey 2**
T. Keçi yünü. = **çupur**
T. Kekelemek, dilini çiğneyip konuşmak. = **tötötlimek**
T. Kekelemek; telaşlanmak, heyecanlanmak. = **<u>h</u>im<u>h</u>am k̡ilmak̡**
T. Kekeleyerek konuşan. = **duduk̡**
T. Kekeme, dilsiz. = **tötö**
T. Kemale ermek, erginleşmek (olumsuz anlamda kullanılır: şımarmak, kendini büyük görmek). = **burni köpmek**
T. Kement, tuzak, pusu. = **dam**
T. Kemer, kuşak. = **beltartma**
T. Kemer, kuşak. = **pota**
T. Kemer, kuşak, başörtüsü. = **çakan yağlik̡**

T. Kemerin ucundaki halka. = **toķa 2**
T. Kendi ağabeyi veya kendinden büyükler: Kaynatanın erkek kardeşi. = **akiça**
T. Kendi aralarında, kendi içlerinde denk olmak. = **bodolğo**
T. Kendi bildiğince, kendi istediği gibi; boşuna. = **bétaldi**
T. Kendine bakmak. = **rem ķilivalmaķ**
T. Kendini büyük tutan, nazlı. = **tennazliķ**
T. Kendini durdurmadan, paldır küldür girmek. = **doğuŋga**
T. Kendini sırtüstü bırakıp yatmak. = **taltaymaķ**
T. Kendisinin işlediği günaha başka birini ortak etmek. = **putiğa çétivalmaķ**
T. Kepçe. = **çömgüç**
T. Kepçe. = **çömüç**
T. Kepekli un. = **dövezin**
T. Kesilen şey. = **toğranda**
T. Kesim, fiyat; takdir; vücut şekli, vücut yapısı. = **piçim**
T. Kesmek (suyu). = **çömümek**
T. Kımıldanmak, hareketlenmek, sallanmak. = **bulcimaķ**
T. Kıpkızıl kor gibi açılan bir çeşit gül (şafak çiçeğine benzer). = **adargül**
T. Kırılan, bozulan, çabuk kırılan, kırık. = **paẖşe**
T. Kırılgan, çabuk kırılır, dayanıksız. = **cucuŋ**
T. Kırılgan (kişi), çabuk küsen. = **batniẖor**
T. Kırılmak, parçalanmak, parlamak. = **çéķitnimaķ**
T. Kırmızımsı sarı.= **cağil**
T. Kırpma vaktine gelen kuzu veya oğlak derisi. = **bara**
T. Kırpma vaktine gelen kuzunun derisi. = **barķa**
T. Kısa, alçak, basık. = **petek**
T. Kısa halat, dizgin. = **colo**
T. Kısa, konçlu kışlık ayakkabı. = **depsen**
T. Kısılmak, azar işitmek, aşağılanmak. = **bédirimaķ**
T. Kıskançlık, çekememezlik, haset, rekabet. = **tarliķ**
T. Kış mevsimlerinden biri olup, yeni 12. ayın 7., 8. günlerinden başlar. Bu mevsim “sarı kar” mevsimi ile “kara kış” mevsimlerinin arasında gelir. = **aķ ķar**
T. Kış yaz göğeren bir ağaç çeşidi (gövdesi esmer kızıl, ağacı sağlam olur). = **beķem**
T. Kışkırtma. = **dey-dey**
T. Kışkırtmak, pazara çıkarmak. = **déligey ķilmaķ**
T. Kışlık baş giysisi, kalpak. = **çappuş**
T. Kışlık şapka, kalpak. = **töve 2**
T. Kışlık veya yazlık kalpağın bir türü. = **bosurma telpek**
T. Kıvırcık. = **bağcar**
T. Kıvırcık. = **bice**
T. Kıvırcık. = **çurķuç**
T. Kıyas, tasarı, tahmin. = **bodaķ**

T. Kız çocuk (evlenmeyen kız). = **çaçliķ bala**
T. Kızarmak. = **çavartmaķ**
T. Kızdırmak, öfkelendirmek, rahatsız etmek, sinirlendirmek. = **toturmaķ**
T. Kızıl çam. = **çétin**
T. Kızların eş eş olup buluşup oynadıkları oyun. = **çim-çaķ**
T. Kızların taş oyunu (Ğulca'da "beştaş" denir. Kumul, Turfan gibi yerlerde "oķtaş" denir). = **taş termek**
T. Kızmak. = **ter bolmaķ**
T. Kızmak, öfkelenmek. = **boğunuķmaķ**
T. Kızmak, öfkelenmek. = **burda bolmaķ**
T. Kızmak, öfkelenmek. = **cudunlimaķ**
T. Kızmak, rengi değişmek. = **tutuķmaķ**
T. Kibirlenmek, mağrurluk yapmak. = **tikkeymek**
T. Kilerin içindeki eşya konulan duvar gözü. = **bicik**
T. Kilim dokuma kamışının sütunu. = **pacaķ**
T. Kilim dükkanını büyülten ve küçülten tahta. = **dukan ķiliçi**
T. Kilim dükkanının alt tarafındaki tahta. = **dukan gundisi**
T. Kilim dükkanının alt ve üst tarafına yerleştirilen tahtanın yan tarafındaki tahta. = **dukan paçiği**
T. Kilim tezgahının yan tarafındaki tahta. = **aça ķulaķ**
T. Kilimin en tarafını çeken sopa. = **en tartķu**
T. Kilimin en tarafını çeken sopanın ipinin bağlandığı kanca. = **en tartķusiẖi**
T. Kilimin (halının) ortasına yerleştirilen gül. = **aygül**
T. Kimyasal gübre. = **aķ oğut**
T. Kiriş, damar; zayıf. = **çandir**
T. Kiriş, kalas. = **ẖa**
T. Kirli, çok pis (bazı yerlerde *toŋur* denir). = **toŋra**
T. Kirli, pis. = **toŋra-ķasmaķ**
T. Kirli, pis, çamurlu. = **zaŋkar**
T. Kirpi. = **cara**
T. Kolon. = **töşleŋ**
T. Konak, durak, ileri karakol. = **tusķa**
T. Koparılmaz, birbirinin içine giren, geçişen. = **çapras**
T. Koparmak, kesmek (mısır gibi ekinlerin başını kesmek). = **çüçülimek**
T. Koridor, giriş. = **ariliķ 2**
T. Koridor, iki dağ arasındaki uzun aralık. = **tarlaķ**
T. Korkuluk, parmaklık. = **cadika**
T. Korkuyla, korka korka, korkudan gözleri fırlamak. = **aliçaķmaķ**
T. Kova. = **tinta**
T. Koymamak, bırakmamak, bitirmek (paraya atıfta bulunuluyor). = **topisini turpanğa uçurmaķ**
T. Koyu, çok, sıkı, yoğun, toplu. = **çoğ**
T. Koyu çorba, yarma bulgur. = **çama**
T. Koyu kızıl. = **pereŋ**

T. Koyu yeşil. = **temkireŋ**
T. Kökünden filizlenip çıkan kavak ağacı. = **bolca térek**
T. Kösele, ayakkabının altı. = **culuķ**
T. Köseleci, kösele yapan. = **çimger**
T. Köselesi ince, ökçesiz bir çeşit yazlık ayakkabı, sandalet. = **basmaķ 2**
T. Köşek, deve yavrusu, taylak. = **boto**
T. Kötü, eski, zayıf. = **pelket**
T. Kötü, işe yaramaz. = **paspas 2**
T. Kötü niyetin bozulmasını belirten birleşik kelime. = **dumbiği yérilmaķ**
T. Kötü niyetli, niyeti bozuk; bir şey çalmayı alışkanlık haline getiren. = **aliķol**
T. Kötü söz söylemek, hakaret etmek, küfür etmek, azarlamak (ağzını en kötü şekilde bozmak). = **ağzidin aķ it kirip, kök it çiķmaķ**
T. Kötü yol, yanlış yol. = **tar koça**
T. Köylü, çiftçi. = **aķ öpke**
T. Kullanılmak için kesilmiş ince çam ağaçları. = **tağaķ yağaç**
T. Kumaş. = **arçimbel**
T. Kumaş kesen. = **piçimçi**
T. Kumaşın kesilen yerini ip ve iğne ile veya özel bir aletle örmek, dikmek. = **çolimaķ**
T. Kuru, katı, sert, yalın, tek. = **daķ**
T. Kurumuş çamur parçası. = **palpaŋ**
T. Kurutulan et. = **boça**
T. Kurutulan üzümün asıldığı uzun ve düz ağaç (bu ağaca çok delik açılıp deliklere dirseğimsi ağaçlar geçirilir, ondan dolayı "tiken" diye adı geçer); nicelik bildiren kelime. = **tiken**
T. Kurutulmuş meyve yemiş suyu, mecaz: Karakteri boş kişiler için "çüle adem" ahmak denir. = **çüle**
T. Kusur çıkarmak, kusur bulmak, kavga çıkarmak. = **töreçiķarmaķ**
T. Kuş tutma aleti (bazı yerlerde serçe tutan alete "basmaķ" denir). = **basmaķ 1**
T. Kuşların ilk kez tüy bırakması, eski tüylerini atması (ikinci kez tüy dökmesine "kök tülek", üçüncü kez tüy dökmesine "ķara tülek" denir). = **bozğun tülek**
T. Kuyruk kemiği. = **doh̲ulur**
T. Kuyruk kemiği aralığındaki iki tane omurga kemiği. = **dümçe**
T. Kuyumcu. = **altunçi**
T. Küçük balık. = **tirna**
T. Küçük balta. = **tivezun**
T. Küçük bebeklerin ölmesi. = **çéçirap ketmek**
T. Küçük bebeklerin saçının iki yanından dökülmesi. = **bicik kirmek**
T. Küçük çocukların karınlarının büyüyüp boyunlarının büyümediği zamanlar *pitige olup kaldı* denir. = **pitige**
T. Küçük çocukların şımartılma adı. = **cintek**
T. Küçük erkek çocukların cinsel organı (bazı yerlerde "ücük" denir). =

**çoldur**

T. Küçük erkek kardeşim, kız kardeşim. = **boğum**

T. Küçük hortum (bisikletin tekerleğine hava vermek için kullanılan küçük lastik borucuk). = **pipi 1**

T. Küçük kürek. = **belçek**

T. Küçük kürek. = **çapsa**

T. Küçük parmak, serçe parmağı. = **çimeltek**

T. Küçük porselen tabak. = **ẖonça**

T. Küçük sepet. = **puluḳ**

T. Küçük yokuş veya dik yamaç. = **boḳtaḳ**

T. Küçükbaş hayvanların yavruları (oğlak, kuzu). = **töl 1**

T. Küflenip kalmak, çürüyüp kalmak (bazı yerlerde "niẖsimaḳ" da denir). = **biẖsimaḳ**

T. Kibrit. = **taẖta gügüt**

T. Küpe. = **türgüç**

T. Kürdan. = **ẖeldeŋ**

T. Kürk–deri tüccarı. = **callap**

T. Küsme, kızma, darılma. = **butnaş**

T. Küsmek. = **ağidimaḳ**

T. Kütük; at arabasının basamaklarının ön ve arka iki tarafını birleştiren yuvarlak tahta. = **pasaŋ 1**

T. Laf taşımak; büyüklük yapmak. = **dorğiliḳ ḳilmaḳ**

T. Laf taşıyan; aksakal, yaşlı, karışıklık çıkaran, lafa karışan. = **daltek**

T. Lafı döndürmek, kararsızlığa düşmek. = **ezmisini ezmek**

T. Lahana türündeki bir çeşit bitki (sebze). = **çağirçay**

T. Lokma gözlü, gözleri fırlak, dışarı doğru çıkık olan göz. = **pultuköz**

T. Mahalle, köy. = **aymaḳ**

T. Makara (ip makarası). = **péçek**

T. Mantar. = **aẖunbaş**

T. Marangoz, doğramacı. = **ẖaret**

T. Marul. = **aḳ sey**

T. Marul. = **aḳvélek**

T. Mavi göz. = **piroza köz**

T. Mavi ile yeşil arasındaki renk. = **zembaḳi**

T. Mavi pamuklu kumaş. = **tegvaz**

T. Maya, hamur mayası. = **pagi**

T. Mayalanmış hamuru yağ ya da kaymakla yumaklayıp kavrulan sebzenin üstüne koyup pişirilen bir çeşit yemek. = **türmek**

T. Mecaz: aldatıcı. = **eynola**

T. Mecaz: cefa, zorluk, güçlük. = **emgek**

T. Mecaz: Dedikodu yapmak. = **baş béḳişmaḳ**

T. Mecaz: Dersini vermek. = **burutini yékende almaḳ**

T. Mecaz: Metal para, para. = **pinnas**

T. Mecaz: Öldürücü yer, can damarı. = **titaŋ tomur**

T. Mecaz: sıra, dizi.= **töl 2**

T. Mecaz: Zayıf kişi. = **peytari**

T. Mecazi: Kahraman, bahadır, mert. = **er**
T. Melez, yak ile ineğin birleşmesinden doğan inek, hamster. = **arğun**
T. Melike, kraliçe. = **h̲anike**
T. Meme (kadınların). = **biciḳ**
T. Memenin düğmesi; emzik. = **emzek**
T. Mensup, ait, gerekli, tabi; hesap. = **ten**
T. Merdane, silindir. = **h̲alo**
T. Merdiven (“basḳuç” da denir). = **basḳu**
T. Merhametsiz, acımasız. = **zavut**
T. Mermi kovanı (kabı). = **püget 2**
T. Mesken, oturulan yer. = **toh̲talğu**
T. Metalden yapılan, yanına alıp yürümeye uygun su kabı, termos. = **domba**
T. Metrekare. = **çasamétir**
T. Mevsimlerden biri olup söğütlerin göğerdiği zamana denk gelir. = **çokantal**
T. Meyveli ağaçları aşılama usulünün bir türü. Meyveli ağaçları aşılama usulünün *tüpek (tüp) ulaḳ, lépir (neyçe) ulaḳ, oyma (köz) ulaḳ* denen türleri var. = **tüpek ulaḳ**
T. Mısır unu. = **porek**
T. Mısır ununu iğdegillerden bir meyve şeklinde yuvarlayarak pişirilen bir çeşit yemek. = **pildir pelek**
T. Mısır ununu yığıp içine koyun yağı, ceviz içi gibi şeyler koyup pişirilen bir çeşit ekmek. = **ciŋ mollek**
T. Mısırın dalı. = **pasar**
T. Mikdar bildiren kelime. = **tasḳam**
T. Miktar belirten kelime. = **tay**
T. Miktar bildiren kelime (bir tartım et). = **tartim**
T. Miktar bildirir; tutam. = **çoh̲ça**
T. Miras. = **tegmiş**
T. Miras bölen, taksim eden. = **çoḳay 1**
T. Misafirlik (amacıyla) veya ölü gömüldükten sonra götürülüp getirilen yemek. = **zelle**
T. Mola verilen saray (avlu). = **ravat**
T. Muhteşem, görkemli, büyük.= **h̲aravan**
T. Münakaşa ve tartışma. = **dardar**
T. Müsadere; baş ağrısına deva olan kokulu ot. = **tögen**
T. Müshil, iç sürdürücü. = **h̲irace**
T. Müşterisi olan; pazardan alınan hediyeler. = **bazarliḳ**
T. Nazik, nefis, güzel. = **zanane**
T. Nazik, zarif, narin; cefa kaldırmayan. = **rize**
T. Ne yapacağını tam olarak bilmeyen, sersem halde, ürkek, korkak halde. = **alaḳ-palaḳ**
T. Nefes. = **dim–diray**
T. Nehir boylarında ve orman kenarlarında yetişen bir çeşit ot. = **cüznek**
T. Nehirlerde balık tutmak için tahtaları birbirine bağlanarak konulan

halka, bir ucuna da susam bağlanıp konur. Balıklar susamı koklayıp alaca bağın içine girince yakalanır. = **çarvağ**

T. Nem (tahta), yaşla kuru arasındaki şey. = **cün**

T. Neredeyse, az kalsın. = **temen ķalmaķ**

T. Neşeli, sevinçli, güzel.= **h̲uşkürem**

T. Nışadır. = **çatir**

T. Nicelik, miktar belirten kelime (bir sıkımdan daha az). = **bir setel**

T. Nikahtan boşanmak. = **çiķişip ketmek**

T. Nineciğim. = **ay cicem**

T. Ninni söyleyerek uyutmak (çocuğu ninni söyleyerek uyutmak); küçük çocuğun emekleyip yürümesi. = **pöpülimek**

T. Nişan alıp atılan hedef, işaret. = **çének**

T. Nişan almak, ölçmek, kıyaslamak, tahmin etmek. = **çénimek**

T. Nişan almak; tüfeğe mermi koymak (*betlimek* de denir). = **bellimek**

T. Nişan, hedef, (ok, kurşun) atma denemesinde kullanılan nişan tahtası. = **amaç**

T. Niyet. = **con**

T. Nokta nokta; biraz, çok değil, ara sıra. = **tem-tem**

T. O, işte o. = **davu**

T. O, işte o. = **débu**

T. O, işte o (gösterme zamiri). = **tegu**

T. O şey. = **déçu**

T. O yer. = **débüt**

T. Oldu, evet, iyi olur gibi anlamları belirten yardımcı kelime. = **ce 2**

T. Olgunlaşmamış dut; bir yıllık saman gövdeli bitki. = **tömürtiken**

T. Omuz, boynun arka tarafı; boyun etinde bulunan sinirimsi (kirişimsi) madde (bazı yerlerde “çaç” da denir). = **pataŋ**

T. Omuzuna vurmak. = **pataŋguşlimaķ**

T. Ondan sonra, ondan. = **eŋgize**

T. Onun bunun önüne gitmek. = **baş suķmaķ**

T. Otçu, üfürükçü, efsuncu. = **dah̲an**

T. Otlarla bürünen kulübe, köylü kulübesi. = **alçu**

T. Oturak, lazımlık (çiniden yapılır). = **cak**

T. Oyuncak, eğlence. = **arğa**

T. Oyuncak, gönül alan veya teskin eden şey. = **avunçuķ**

T. Ödeme, borç. = **tölöç**

T. Öğlen dinlenmek. = **çüşlimek**

T. Öğrenmek, alışmak. = **dendimek**

T. Öğütmek için harmanda toplanan buğday destesi; bacak kemiği. = **payh̲an**

T. Ökçe, ayakkabının ökçesi. = **diste**

T. Öküzü çifte koşarken boynuna asılan boyunduruk. = **aŋŋuk**

T. Ölen hayvanın bedeni; saban izi, küçük kanal (tarlaya iz çıkarmak, kanal çıkarmak). **= tap**

T. Ölüm, yıkım, viran, şaşkın, sersem. = **derbider**

T. Ölüp gitmek. = **çetnep ketmek**

T. Önlük, bebek önlüğü. = **ayli tatḳuç**
T. Önünü kesip durmak. = **torulimaḳ**
T. Ötmek. = **çuçulimaḳ 1**
T. Övülen, takdir edilen. = **til tatiḳ**
T. Övüngen; minnet etmeyi seven; gösteriş yapmayı seven. = **batçi**
T. Övünmek. = **damlimaḳ**
T. Öz mekanı, öz vatanı, kendi soyu (evlendirilen kız için kendi anne babasının evi "törkün" olur). = **törkün**
T. Özel çay demlenip içilen çaydanlık. = **çaydut**
T. Özel mezar kazan alet. = **taltuz**
T. Özel pipo ile içilen tütünün satıcısı. = **payka**
T. Özgür olmak, rahatlamak (iş hayvanlarının uzun süre iyi bakılıp, çalıştırılmayıp, canlanıp ruhlanma durumunu belirtir). = **diğirimaḳ**
T. Padişahların eşi, sultan. = **ağiça**
T. "Paẖpaḳ"a benzer. = **parpaḳ**
T. "Palaḳ"a benzer. = **palada**
T. Paltoya benzeyen kışlık giyecek. = **cejmek**
T. Pamuğu toplanan ham pamuğun sapı. = **tepçe**
T. Pamuğun ucunu kesmek. = **çikankilimaḳ**
T. Pamuk çekirdeğini ayıran çark ("çiruḳ" da denir). = **çoruḳ 1**
T. Pamuk kozası (başka yerlerde buğdayın başağı, kabı anlamında kullanılır. = **çanaḳ 2**
T. Pamuk sapından yapılan küçük yatak. = **çarçap 2**
T. Pamuk ve benzer bitkilerin ucunu kesmek. = **pépekdimek**
T. Pamuklu döşek. = **çüşek**
T. Pamuklu döşek. = **töşek**
T. Pamuktan yapılan ok, yalancı ok. = **paẖtiven**
T. Pantolonun beli, kuşak, kemer. = **bellik 1**
T. "Paŋ"a benzer. = **paŋḳay**
T. "Paŋpa"ya benzer. = **paŋpara**
T. Para, para birimi, lira. = **çaḳa**
T. Parazit, asalak. = **tékinẖor**
T. Parfüm. = **buysu**
T. Parıldama, cila, parlaklık. = **cila 2**
T. Parıldamak, ışıldamak.= **cimirlimaḳ**
T. Parmaklıklı çift karyola. = **çapi**
T. Pas, paslanmak. = **tat**
T. Paspas. = **cava**
T. Patlak göz. = **pal köz**
T. Patlıcan (Turfan'da "pédigen" denir). = **pedigen**
T. Patronun eşi; sahibinin hanımı. = **ẖoca béke**
T. Pay, hisse, faiz, yüzde. = **perseŋ**
T. Pazar, çok kişinin toplandığı yer. = **çoğa**
T. Pazar, şehir. = **bazar-oça**
T. Pazara gidip alışveriş yapmak. = **bazarlap kelmek**

T. Pehlivan, savaşçı (bu kelime kahraman, güçlü; atıcı; avcı anlamlarını verir). = **pavan**
T. Pek katı, sağlam, güçlü; acı. = **teylik**
T. Pek kibirlenmek (Kuçar'da "alçaŋşimaḳ" denir). = **alçaŋlap ketmek**
T. Pek, aşırı; çok defa. = **çendan**
T. Pek, aşırı, fazla; hayret duygusunu belirten ünlem. = **evey**
T. Pek, aşırı, gayet, çok. = **tola yaman**
T. Pek, aşırı, tamamen. = **zim-ziya**
T. Pek, çok, aşırı, acayip, şaşılacak. = **tamaşa**
T. Pek, çok (bu "alamet" kelimesinin kısaltılmışıdır). = **almet**
T. Pencereye ağaçtan yapılan gül, nakış. = **derebzun**
T. Perde, örtü, peçe. = **çümbet**
T. "Perligüç"e benzer. = **pelküş**
T. Pikap, müzik aleti ("çağinaḳ" da denir). = **çağanaḳ**
T. Pileli etek (yeniden türeyen kelime). = **belpürme**
T. Pirinç filizi. = **aḳuşşaḳ**
T. Pişip geçen, tohumu ile eti karışan karpuz. = **çuluḳ tavuz**
T. Postacı. = **çiperçi**
T. Postane. = **çiperẖane**
T. Prens ve prens soyundan olanların çocuklarını emzirip büyüten sütannelerinin kocalarına "atiğa" denir.= **atiğa**
T. "Pudeste"ye benzer. = **pügeste**
T. Pulluk. = **barana**
T. "Purçulmaḳ", "puçulmaḳ"a benzer. = **purçulmaḳ**
T. Pus duman. = **bus-bulğunaḳ**
T. Rahatlık, sakinlik, eminlik, sessizlik, teselli (gönül durumu), *teskin bermek* – yatıştırmak, gönlünü onarmak. = **teskin**
T. Rahatlık, telaşsız, sakin, rahatça. = **aramçan**
T. Reddetmek, istememek, kabul etmemek. = **tiltaḳlimaḳ**
T. Rivayet, hikaye. = **ertek**
T. "Roya"ya benzer. = **royaçiliḳ**
T. Rozet için kullanılan metal. = **panas**
T. Rulo. = **türgek**
T. Rüşvet. = **ariliḳ 1**
T. Rütbece yukarı askerlerin taktıkları kemer. = **boytasma**
T. Rütbeden düşmek. = **telpigi yerge çüşmek**
T. Rüzgar, yay veya el gücü ile kendi çevresinde hızla dönen oyuncak (fırıldak). = **pirildaḳ**
T. Saatlik su, kişinin gölgesini taban ile hesaplayıp ölçülerek tutulan su. = **tapansu**
T. Saça ak düşmek. = **aḳ sancimaḳ**
T. Saça takılan bir çeşit süs. = **bölençük**
T. Saça takılan süs. = **çaç göyek**
T. Saçak. = **çaça**
T. Saçak, kilimin çevresindeki saçak ipler. = **çuça**
T. Saçın dökülüp başın bazı yerlerinde olup bazı yerlerinde hiç olmaması

(bu şekildeki kişi ya da baş). = **teŋge taz**
T. Sadece hanımların kullanacağı bir ünlem (hayranlık ve hasret belirten kelime). = **annay**
T. Sadece hanımların kullanacağı bir ünlem (korku, şaşkınlık ve heyecan belirten ünlem). = **eppey**
T. Sadece salata türü şeyler yiyen, tek tip beslenen. = **eŋgiz**
T. Saf, temiz, hiç sorun olmadığını belirten ibare. = **aḳtin aḳ, sériḳtin saḳ**
T. Sağda. = **çaḳaŋdi**
T. Sağır, işitmeyen. = **paŋ**
T. Sağlam, dayanıklı. = **apitolluğ**
T. Sağrı, uyluk, kalça. = **pellek**
T. Sağrısı benekli at. = **çavka**
T. Sahip olmak, erişmek. = **tégimek**
T. Sakız çamurdan yapılan düdük. = **çor**
T. Sakin, sessiz. = **timtas**
T. Sakin, uslu, kulağı yumuşak.= **rayiş**
T. Saklanmak, korunmak. = **canni yaḳiğa almaḳ**
T. Saklı çiçekli bitkilerin büyük bir gurubu (kaya taşlarının üzerine yapışıp yetişen bir çeşit bitki). = **taş çéçigi**
T. Sallamak. = **bulğimaḳ**
T. Sallamak, bir şeyi verecek olup sallayıp vermeden çekmek. = **domlimaḳ**
T. Sallanmak, ırganmak. = **culḳunmaḳ**
T. Sallanmak, itilmek. = **daẖşalmaḳ**
T. Sallanmak, sarsılmak. = **deldügünmek**
T. Sallanmak, yerinde durup öfkeyle sallanmak, boynunu tutup konuşmak. = **dékinmek**
T. Salyangoz. = **paḳa beşigi**
T. Salyangoz, sedef kabı. = **çirvek**
T. Saman. = **palaŋ**
T. Saman gövdeli bir bitki olup, arık–kanal boylarındaki nemli yerlerde yetişir. = **tilḳanat**
T. Sandal. = **çindan**
T. Sarayda ufak işlerden yani techizat işlerinden sorumlu olan kişi ("boşḳi" de denir). = **boşḳa**
T. Sarı bakır; mermi kabı. = **cez 2**
T. Sarı, benzer olmayan renklerde çizgileri olan kedi. = **puçḳaḳ müşük**
T. Sarı et yarığı. = **çiḳuḳ**
T. Sarı etin yırtılmasıyla bağırsağın böbrek torbasına inip kalışı. = **dava 1**
T. Sarı ile beyazın karışmasıyla oluşan alaca renk. = **alitağil**
T. Sarılı, kıvrık. = **ciŋgil**
T. Sarkık göz kapağı. = **ẖaş ḳapaḳ**
T. Sarmak, bürümek. = **çögimek**
T. Sarmak, bürümek (kağıdı yuvarlayıp sarmak). = **türteklimek**

T. Sarsılmak. = **dügcimek**
T. Savaşçı, pehlivan, bahadır. = **zor**
T. Savaşçıların kelimesi (haydi, sen güç ver dese, sen güç ver diye savaşı başlatır). = **zorķil**
T. Saygı belirtme, gönlünü alma, tebrik etme gibi amaçlar ile verilen şey, hediye. = **bölek**
T. Saygı göstermek, değer vermek, kıyamamak, korumak. = **asiğdimaķ**
T. Sayılmak, yeterli olmak. = **tégil bolmaķ**
T. Sazlıkta büyüyen kamışa benzer bir bitkinin ikinci adlandırılışı, otlaklarda olur. = **cin tamakisi**
T. Sebze. = **zerdek**
T. Sebze ekilen yerin toprağını yumuşatma, taş ve kurumuş çamur parçalarını ayırıp çıkarıverme işlerinde kullanılan alet, tırmık. = **asķaķ**
T. Seçmek. = **h̲araylimaķ**
T. Seçmek; kandilin fitilini çıkarmak. Kara kandilin fitilini çıkarmak. = **parlimaķ**
T. Semiz, şişman. = **podaķ**
T. Semiz, şişman, hoş, tatlı. = **bodek**
T. Semiz, şişman. Kısa boylu adam. = **popay**
T. Semiz, şişman, kısa ve semiz. = **boğmaķ 3**
T. Serçe kuşu. = **aķķaş bulbul**
T. Sermaye, anapara, temel. = **dir**
T. Sersemlemek, aklını şaşırmak, başı dönmek, yanılmak. = **törimek**
T. Sersemlemek, aklını şaşırmak, şaşırmak, sapıp kalmak. = **zalalet**
T. Serseri, avare, seyyah, yolcu. = **elkézer**
T. Serzeniş ve ayıplama. = **tapa**
T. Serzeniş ve ayıplama, gıybet–şikayet, başkaları hakkında söylenti (bu kelime başka yerlerde “tapa-céme, tapa-tene” denen ikileme şeklinde gelir). = **céme**
T. Seslenmek, çağırmak. = **ay-hay salmaķ**
T. Sevinçten içi içine sığmamak; havalara uçmak. = **çaķpélek bolup ketmek**
T. Sevinmek, takkesini göğe atmak. = **cambilkam dimek**
T. Seyrek ve uzun diş (insanın dişi). = **tarmaķ çiş**
T. Seyrekleşen ipekböceği kurtlarını alan sepet. = **çöçek**
T. Sezgi, bilinç, akıl. = **es**
T. Sıçrama, atlama, zıplama. = **tekles**
T. Sıçramak, atlamak. = **çéçirmaķ**
T. Sığ, çok derin olmayan.= **tah̲sa**
T. Sığınmak, sığınağa erişmek, yardıma erişmek. = **panaķimaķ**
T. Sıkı azarlanmasa veya cezalandırılmasa iş yapmayı kabul etmeyen. = **davih̲o(r)**
T. Sıkı, sabit, derhal, hemen. = **çurap**
T. Sınıkçı. = **alarmen**
T. Sıpa. = **h̲otuķ**

T. Sıraca. = **çille**
T. Sıvı şeylerin doldurulan kaptan akışı. = **tepçirimek**
T. Sidik torbası, kavuk. = **dovsaķ**
T. Sihir, efsun, büyüleme; hile, dalavere. = **arvaķ**
T. Silkmek, sallamak, köpek ve kurtların bir şeyi ısırıp sallayışı, ineğin boynuzunu o yana bu yana sallaması. = **bulğuçlimaķ**
T. Silkmek, yakasından tutup silkmek. = **taciğimaķ**
T. Sinek. = **paşa**
T. Sinir damarı. = **aķ tomur**
T. Sivrisinek. = **çivin**
T. Siyah frenküzümü. = **çarçay**
T. Soba veya ocaktan kül almaya yarayan küçük kürek. = **belçe 2**
T. Soğuk. = **tum**
T. Sokakların üstüne yapılan dört veya iki yanı açık güneşlik. = **basturma**
T. Sol, ters, yanlış (mecaz anlamda aksilik, felaketli, uğursuz, kötü denilen anlamları bildirir). = **çep**
T. Somurtmak, suratını asmak. = **puẖsarimaķ**
T. Sonbaharda gömülüp kışın soğuğa alıştırılan dala *aymiķi dal* denir. = **aymiķi**
T. Sopa, tokmak.= **taraŋga**
T. Soy tarihi; plan, usul, tedbir, çare, metot, kavrayış. = **coruŋķay**
T. Soytarı, riyakar, ikiyüzlü. = **duz**
T. Söz anlamaz, söz geçmez. = **covizir**
T. Söz dinlemeyen. = **pitér ķulaķ**
T. Söz geçmez, utanmaz. = **zal**
T. Söze karışmak, durmadan söze karışan. = **beşéğiz**
T. Su afeti, sel, taşkın.= **tilisiz yéğa**
T. Su başı, arık ağzı, su yolu. = **başlaķ**
T. Su basmak, taşmak; kımıldamak. = **devrimek**
T. Su birikintisi, küçük göl. = **çölmög**
T. Su geçirmek için yapılan oluk veya üstü kapalı arık. = **tanay**
T. Su kasesi, çanak, büyük bardak. = **bardaķ**
T. Su olan geçit (hayvanların veya yayaların üzerinden geçebildiği küçük su). = **palçiķ**
T. Suçu başkalarına atmayı gösterir. = **toķum tikmek**
T. Suda yetişen saman gövdeli bitki. = **paķa oti**
T. Sulu göz, çok ağlayan. = **cicilaķ**
T. Susama. = **aŋķiş**
T. Suya baş daldırmadan önce söylenen çocukarın sözü. = **çaķam-çaķam**
T. Suya uygun miktarda pirinç, kıyma, soğan, maydanoz ve kuru meyveler katılarak kaynatılıp hazırlanan sulu yemek. = **ẖorda**
T. Suyu ayağı geçmeyen pis kokulu çamur. = **dasti**
T. Suyu kaçmak, yarım yamalak kurumak. = **ekçimek**
T. Suyun yalamasıyla oyulan büyük çukur. = **arķin**
T. Sürülmemiş toprak. = **bozluķ**

T. Sürülüp dinlendirilen topraktaki büyük, kurumuş çamur parçası (bazı yerlerde “pampa” da denir).= **paŋpa**
T. Süt ot (bir çeşit ot). = **çar ot**
T. Şakalaşmak, şaka etmek. = **çéḳişmaḳ**
T. Şakayık. = **aḳ ḳuğluḳ**
T. Şanssızlık, işi ters gitmek, bahtı kapalı olmak. = **emgigi ḳéyişmaḳ**
T. Şapka diken terzi. = **telpeksaz**
T. Şapkanın önü; at ve eşeklerin yularının şakağa doğru gelen yeri. = **çékilik**
T. Şaşı. = **eles**
T. Şaşırma, küçümseme duygularını belirten ünlem. = **e-e**
T. Şaşırmak, hayran kalmak; alay etmek. = **taŋkörmek**
T. Şaşırtıcı değil. = **taŋ yoḳ**
T. Şehir kaleleri, ocak, büyük avlu vb. yerlerin kapıları, kapı. = **çaḳsa**
T. Şeker, şekerleme (çocuklara verilir). = **tataḳ**
T. Şelale; yüksekten suyun inmesiyle oyulan yer. = **azma**
T. Şerbetçiotu. = **çirmuẖ**
T. Şeytantırnağı (tırnak etrafında çıkan yara). = **ettiken**
T. Şık, güzel. = **alipte**
T. Şımarmak. = **zizilmek**
T. Şifa, deva. = **em**
T. Şikayet eden, perişan olmuş, zayıflamış. = **datẖo**
T. Şişenin ağaçtan yapılan kapağı. = **püget 1**
T. Şişman, semiz, boyunları kıvrılıp giden şişman kişilere söylenen benzetme kelime. = **tuluḳçi ḳoŋğuzdek**
T. Şölende kadın ve erkeklerin birbirine çiçek atarak oynadıkları oyun. = **pota oyuni**
T. Şu, işte şu. = **daşu**
T. Şu, işte şu. = **déşu**
T. Şunun için, ondan dolayıdır ki. = **aŋvaçün**
T. Şunun için, ondan dolayıdır ki. = **aŋvaşḳa**
T. Şunun için, ondan dolayıdırki. = **aŋvala**
T. Şuursuzluk, baygınlık. = **emsür**
T. Tabip, doktor. = **emçi**
T. Tablo takılan çivi. = **pumiẖ**
T. Tahammül, dayanma gücü. = **berdem**
T. Tahammül, dayanma gücü, takat, rağbet. = **revet**
T. Tahıl, buğday, mısır, nohut gibi şeylerden kavrularak pişirilen yemek. = **paḳul**
T. Tahıl koymak için hasırdan yapılan yuvarlak kap; saman doldurmak için hasırdan veya dal-çubuktan yapılıp arabaya yerleştirilen yuvarlak veya dörtgen sandık. = **badaŋ**
T. Tahıl tüccarı. = **revende**
T. Tahılın, ekinin yağmurda kalıp bozulması. =**bul**
T. Tahmin, tasarı. = **dorayiçi**
T. Tahminen, kıyasen. = **dorayçisiğa**

T. Tahrik etmek, kışkırtmak, bozulmak, karışıklık çıkarmak. = **baği-taği bolmaķ**
T. Tahta makaranın içine batırılan iğ. = **turmuze**
T. Tahtakurusu böceği. = **çüçün**
T. Tahtadan kova, ağaçtan yapılan büyük fıçı (kuyudan su çeken). = **tartķa**
T. Tahtadan yapılan yatılacak yer. = **bügülük**
T. Takke, kışlık şapka, kalpak = **töpe**
T. Taklidi ses. = **çir**
T. Taklidi ses (buzun çözülmesi, karın erimesi gibi sıvı şeyler için kullanılır). = **cupa-cuppaŋ**
T. Taklidi ses (buzun çözülmesi, karın erimesi gibi sıvı şeyler için kullanılır), sırılsıklam olmak. = **çopa-çopaŋ**
T. Taklidi ses (dalga ve damlaların şırıltısı). = **cuppaŋlimaķ**
T. Takoz. = **pene**
T. Talihsizlik. = **düşkellik**
T. Tam, aynen, uygun, yerinde. = **tépiniş**
T. Tam değil, biraz, yarım yamalak. = **çala-çota**
T. Tam olgunlaşmamış, yarım yamalak pişmiş = **pokan 2**
T. Tambur vb. çalgı aletlerinin tellerini kaldırmak için bu aletlerin yüz tarafına konulan küçük parça (direk). = **bulbulek**
T. Tandırın iç çevresi. = **daman**
T. Tandırın kül çıkarılan deliği. = **apķunaķ**
T. "Taraŋga" ya bakınız. = **daraŋga**
T. Tarla kenarlarında yetişen bir çeşit ot. = **panus ot**
T. Tarla kenarlarında, yol boylarında yetişen bir çeşit ot. = **çuğundan**
T. Tarla sınırı. = **tirgen**
T. Tarla ve otlaklarda sarılıp yetişen bir çeşit ot. = **dive piçek**
T. Tarlanın su çıkmayan yerine su çıkarmak için kanal açmak. = **ala tartmaķ**
T. Tartışmak; suçlamak, azarlamak, ırgalamak. = **duruşlimaķ**
T. Tarumar, viran, dökmek, saçmak, dağıtmak.= **tarpiyin**
T. Tasarı, kıyas. = **bolca 2**
T. Tasarlamak, kıyaslamak. = **bolcalimaķ**
T. "Tasķara"ya benzer. = **tasķir**
T. Tatlı. = **taltiķ**
T. Tatlı şeyler. = **tatliķ-türüm**
T. Tavana yerleştirilen nakışlı tahta veya tahta tavan. = **taẖapen**
T. Tavşan yavrusu (bazı yerlerde "bécen" denir). = **böcen**
T. Tavuğun "rok-rok" yapışı. = **rokuldimaķ**
T. Tavuk. = **taķu**
T. Tay, yaşına doymamış kısrak yavrusu. = **turumçaķ**
T. Tedavi etmek, hastaya ilaç vermek. = **emlimek**
T. Tehdit etmek, burnunu uzatıp göze girmek, sokmak, saplamak. = **dobdulmaķ**
T. Tekellüf, özenme. = **tüzüt**

T. Tekerlek; çember (oyuncak). = **dügülçek**
T. Tekne, leğen. = **çilapçin**
T. Tekne, leğen. = **das**
T. Telaşlanmak, korkmak, zorda kalmak, sarsılmak; yorulmak; donmak, korkudan dona kalmak ("dağdarmaķ" da denir). = **dağdirimaķ**
T. Telaşlı olmak. = **alude bolmaķ**
T. "Telpigi suğa çilaşmaķ"a benzer. = **pöpüki suğa çilaşmaķ**
T. "Tem-tem"e benzer. = **tem–tüm**
T. Tembel, avare, çalışmadan geçinen kimse. = **bakaniyaz**
T. Tembel, haylaz, miskin, pasif (buyrulmadığı sürece işi kendiliğinden yapmayan kişi); hesap, sonuç (paranın hesabını çıkarmak). = **coruķ**
T. Tembel, üşengen, gevşek, asalak (dağlıların sözü). = **biylen**
T. Tembih etme, uyarma. = **tavilaş**
T. Temin etme, sağlama, garantileme. = **dayimaķ**
T. Tencereleri yıkamak için kullanılan bez parçası. = **ağiça**
T. Tepe, doruk, tepelik yer. = **dömbel**
T. Tepe yamacı. = **belgünek**
T. Tepinmek, tepinip öfkesiyle bağırmak. = **depsiniş**
T. Terazinin eşya tartılan tabağı. = **h̠apan**
T. Terazinin taşı. = **toķa 1**
T. Tereddüt, sarsılma, bilinçsizlik. = **h̠anaķimaķ**
T. Terk etmek, atmak. = **terkin eylimek**
T. Ters, dikbaşlı, içi kötü (kişinin karekteri için kullanılır). = **poķi ķiŋğir**
T. Testere kazıntısı ("püze" de denir). = **püzek**
T. Tezek böceği, tezek–gübre yiyen bir çeşit böcek (o tezek–gübreleri yuvarlak şekle koyup alıp gittiği için, "tuluķçi ķoŋğur" diye adlandırılır). = **tuluķçi ķoŋğuz**
T. Tırmık. = **tatila**
T. Tırmık; saman ve yaprak yığan alet. = **tarmaķ**
T. Tiksinmek, bir şeyi çok yediğinden artık yiyesi gelmemek. = **çaçap ketmek**
T. Tik–tak ses çıkarmak, damağını kakmak. = **çiķağdimaķ**
T. Titrek. = **çimigen**
T. Tomurcuk, filiz. = **tügür**
T. Tomurcuk, filiz çıkarmak. = **buķa bağlimaķ**
T. Topaç (buzda çevrilerek oynanan oyuncak). = **péķirğuç**
T. Topal, aksak. = **diŋgus**
T. Toplum, halk. = **elimele**
T. Topuk topunu vurarak oynanan sopa. = **çögen**
T. Torun çocuğu. = **çenevre**
T. Toz. = **toz**
T. Toz duman. = **boğunaķ**
T. Toz–duman. = **tuğ**
T. Toz duman olup giden, parça parça olan. = **çul-çul**

T. Toz, duman, yumuşak. = **porpaŋ**
T. Toz, toprak. = **h̲ak**
T. Toz–toprak, kirli, pis. = **topa –teret**
T. "Töl"e benzer. = **töl-baķa**
T. Törpü (ağacı düzgünleştiren büyük törpü). = **tüpük**
T. Tuhaf, garip, acayip, yabancı (bu kelime kişinin tavrını, eşyaların tadını belirtmek için kullanılır). = **taŋsüķ**
T. Turp. = **ah̲turma**
T. Turp. = **turma**
T. Turp (ilk olgunlaşan, düğmeye benzeyen turp). = **pirlaŋ**
T. Tutulmak, alışmak, öğrenmek, kılıfı kılıfına uymak. = **h̲orda bolmaķ**
T. Tutumsuz, savurgan. = **partaŋçi**
T. Tuvalet. = **poķlaķ**
T. Tuvalet. = **h̲ala**
T. Tuvalet (batırmak anlamına gelir). = **çiçtimh̲ana**
T. Tuvaletin yine bir çeşit söylenişi; tuvalet. = **arķiliķ**
T. Tuz, kırmızıbiber gibi şeyleri koymak için ağaçtan oyulup yapılan kap. = **poraç**
T. Tuzak, kapan. = **cile**
T. Tuzak, kapan. = **tapan-tozaķ**
T. Tüfek. = **berdeŋgi**
T. "Tüpük"e benzer. = **türpik**
T. Tütsülemek. = **buy salmaķ**
T. Tütün, sigara, çiğnemek için özel yapılmış tütün. = **temke**
T. Tüyleri karışık ve düzensiz olan şapka. = **coğdar tumaķ**
T. Tüylü erik. = **h̲eşek ürük**
T. Uçan kuşların kursağı; boğaz, döş. = **pokan 1**
T. Uçan kuşların ya da başka hayvanların ibiği. = **coğda**
T. Uçurtmanın çıtası. = **daķiratma**
T. Ufak, her çeşit. = **çerçin**
T. Ufak tefek. = **zaŋgul-zuŋgul**
T. Ufaklık, gençlik, çocukluk. = **bövekçilik**
T. Uğursuzluk basmak, felakete uğramak. = **tele-nes basmaķ**
T. Ulular mezarlığı. = **altunluķ**
T. Unu suya katıp yapılan koyu çorba. = **çalma 1**
T. Usanmak, bıkmak, sıkılmak. = **zédiķimaķ**
T. Utanmak. = **h̲apa bolmaķ**
T. Utanmak. = **tutiķmaķ**
T. Utanmak, ağır gelmek. = **h̲a almaķ**
T. Utanmaz. = **rec**
T. Utanmaz, terbiyesiz, küstah. = **betkerde**
T. Uyarı, dikkat etme, ihtiyatlı olma. = **h̲evedaş**
T. Uyarmak, ikaz etmek. = **puritip ķoymaķ**
T. Uygun gelmek, uyumlu olmak, yakışmak, anlaşmak. = **tuğuşmaķ**
T. Uyumlu, uygun, münasip. = **cipsa**
T. Uzun boylu, güzel, sevimli. = **tal boyluķ**

T. Uzun–kısa, düzensiz halde, sallanıp duran. = **poldaŋ-soldaŋ**
T. Uzun zaman akmadan kalan suyun yüzünde oluşan kirli tabaka. = **paḳileş**
T. Üç ayaklı küçük kazan. = **dekçe-dekçek**
T. Ümidini kesmek. = **tüŋülmek**
T. Üst üste, köşe. = **toğam**
T. Üstün, fazla, çok. = **çare**
T. Üstüne saçak veya çiçek yerleştirilen şapka. = **ciğa**
T. Üstüne tepsi, küp, kase veya tas konulan, ağaçtan yapılan, üç ya da dört ayaklı kısa, masaya benzer yapı. = **çarçap 1**
T. Üzüm. = **cücem**
T. Üzüm bağı. = **talḳaliḳ**
T. Üzüm dallarını artıran kamış, bağ. = **çelle**
T. Üzüm kurutulan özel ev. = **çünçe**
T. Vahim, korkunç, telaşlanma, şaşırma. = **alvasti köleŋgüsi**
T. Vakitsiz, süresiz, istediği zamanda. = **biçağ**
T. Vaktin geç olduğu zamanlar, 9-10. = **elyatḳu**
T. Varan, giden. = **barğindi**
T. Vazgeçmek, ümidini kesmek. = **tügünmek**
T. Vefalı, sadık, şefkatli. = **béğirsaḳ**
T. Vergi, gönüllü yardımlaşma. = **car**
T. Verimli. = **boluḳ**
T. Vesika, belge, evrak, makbuz, senet. = **ci**
T. Viran olmak, zarar edip sermayesini kaybetmek. = **dozole bolmaḳ**
T. Viran, tahrip, yıkım. = **bayran**
T. Vücut biçimi, figür. = **ten piçimi**
T. Vücut yapısı güzel olmayan, kaba. = **tetür ustiẖan**
T. Vücutta çıkan bir çeşit yara (çıban) (bazı yerlerde “kötiyoğan” da denir). = **çiḳan**
T. Yaban domuzunun yavrusu. = **çürpe**
T. Yaban keneviri. = **çégelek**
T. Yaban keteni, şeytan saçı, aktimon. = **çirmiğut**
T. Yaban ketenine (aktimon) benzeyen bir çeşit bitki. = **boğun 1**
T. Yaban keteninin kabuğu. = **torḳa**
T. Yabancı. = **bötün**
T. Yabancı, yabancı ülkeden olan. = **taşiliğ**
T. Yabani at (dağlıların kelimesi). = **taka**
T. Yabani hayvanlardan sorumlu olan bey. = **böre bégi**
T. Yabani hindiba. = **boran çéçigi**
T. Yadırgamak, tiksinmek, kendini kaçırmak (Turfan’da *yétirḳimaḳ* denir). = **téniḳmaḳ**
T. Yağ çıkarma tezgahının yağ çıkan deliğine konulan tahta. = **çipça**
T. Yağcı, dalkavuk, yardakçı. = **çapançi**
T. Yağda pişirilen çörek, pide, gözleme. = **çepek**
T. Yağda pişirilmiş hamur; lokma. = **bosuḳ 2**
T. Yağı yükselmek, suya batmamak, su üstünde durmak. = **çelgimek**

T. Yağıyla sıyrılıp alınan kuyruk derisi. = **postuma**
T. Yağlı erik, ak erik. = **bicinar**
T. Yakacak olarak kullanılan, deve dikenine benzer bir çeşit bitki. = **aḳuvvaḳ**
T. Yakılıp koku çıkarılan şey (tütsü). = **tutatḳu**
T. Yakın görülen kişileri (eşini – dostunu) çağırırken kulanılan kelime ("adaş"a benzer). = **ağadaş**
T. Yakışmamak, uymamak. = **çek basmasliḳ**
T. Yalancı, aldatıcı; değişken. = **aliḳağa**
T. Yalancı, kendini öven. = **deŋgirek**
T. Yalancı, züppe anlamlarını belirten birleşik kelime. = **çellide at çapturidiğan**
T. Yalnız, bekar. = **darattiğ**
T. Yalnız, tek başına. = **ekçe**
T. Yaman, hiçbir işini eksik bırakmayan. = **piravedi**
T. Yan kesici. = **celigür**
T. Yanılmayı, alay edilmeyi belirtir. = **tamaşa çiḳarmaḳ**
T. Yanlış, hata. Yanılma, ters. = **endu**
T. Yanmak, közlenmek. Mecaz: Acı çekmek, ezilmek. = **puçulmaḳ**
T. Yapı olarak dışta olan göz. = **badraŋ köz**
T. Yapmak, etmek, muhteşem olmak. = **devrep kelmek**
T. Yaprak dökmek, sararmak. = **pasaŋ 2**
T. Yaramaz, afacan, söz dinlemeyen. = **başamaḳ**
T. Yaramaz, afacan, söz dinlemeyen (çocuklara söylenir). = **h̲oruşçi**
T. Yaramaz, işi bozan, afacan. = **buzum béşi**
T. Yaramaz, söz dinlemeyen; sebepsiz yere çıkışan. = **çaptikeş**
T. Yaramazlık. = **h̲oruşluḳ**
T. Yardımcı, yardım, destek. = **demzek**
T. Yarı elenmiş un (kalın elekte elenip yumuşağı alındıktan sonra, seyrek elekte elenip iri kepeği ayrılan yumuşak kepeklik un). = **ciris**
T. Yarı uykulu durum. = **dim-dam**
T. Yarılmak, çatlamak. = **piçilmaḳ**
T. Yarım yamalak, biraz, tam değil. = **çala-çüşte**
T. Yarım yamalak pişmek. = **h̲amiskirmek**
T. Yarım yanan odun. = **çiçil**
T. Yarın. = **taŋla**
T. Yarın. = **taŋnete**
T. Yassı şeftali. = **toḳiçaḳ şaptul**
T. Yastık, minder. = **peyḳu**
T. Yaşamak, geçinmek, kendi başına ömür sürmek. = **can etmek**
T. Yaşını doldurmamış dişi keçi (başka yerlerde "çiviç" denir). = **çipiç**
T. Yaşlanıp bunayıp şuurunu bilmez olmak. = **deŋdep ḳalmaḳ**
T. Yaşlanmış, kuruyup giden ağaç. = **daği**
T. Yaşlı dede, ihtiyar (H̲oten'de *obuşḳa* denir). = **avuşḳa**
T. Yatıştırmak, dindirmek. = **ağalamaḳ**
T. Yatıştırmak, dindirmek. = **bazilimaḳ**

T. Yatmak, uyumak, sakinleşmek. = **tüŋkelmek**
T. Yay. = **palaķman**
T. Yay ve okun veya pamuk atan dükkanın kalın pamuk ipliği. = **zey 1**
T. Yaymak, sermek, açmak, ifşa etmek. = **bir ķilmaķ**
T. Yazık, boş ver, bırak gibi hoşnutsuzluk duygusunu bildiren kelime önü eki; ya da, veya anlamını bildiren yardımcı kelime. = **ce 1**
T. Yeltenmek, hazırlanmak. = **pezlenmek**
T. Yemek çubuğu (çatal yerine kullanılan Çin mutfak aleti). = **çöküç**
T. Yemek yenilen boyalı metal kase. = **pedeŋ**
T. Yengeç. = **çaca**
T. Yeni doğan bebeğin dışkısı. = **peķeş**
T. Yeni donan ince buz. = **çirimdan**
T. Yeni evlenmiş bayan. = **cugan**
T. Yenmek, galip gelmek. = **zor çiķmaķ**
T. Yeraltı yolu. = **evzer yoli**
T. Yerine getirilmesi gerekli pay, başka, ayrı. = **çam**
T. Yeşil ile sarı arasındaki renk. = **béķimtul**
T. Yeşil ve ak karışık ipek kumaş. = **h̲an etles**
T. Yetenek, kabiliyet. = **bolum**
T. Yetinen. = **toķurķaķ**
T. Yığılmak, toplanmak, çevrelemek. = **çulğaşmaķ**
T. Yığın, kalabalık, büzülmek, yuvarlaklanmak. = **dügdek**
T. Yığın; küçük top. = **poznek**
T. Yıktırmak, yüzükoyun indirmek, yuvarlatmak, döndürmek. = **tékiletmek**
T. Yıldırım, şimşek. = **çéçilğaķ**
T. Yıpranmaz, kederlenmez. = **ardimas**
T. Yırtmak, parça parça etmek. = **titma-kataŋ ķilivetmek**
T. Yoksul, fakir, hiçbir şeyi olmayan, geçimi zor (başka yerlerde "rodo" denir). = **roda**
T. Yoksul, sade, basit, kuru. = **çöpçül**
T. Yol toprağı. = **bozaŋ topa**
T. Yolun ayrılan yeri, ağız (dağ ağzı). = **çat**
T. Yolun, suyun ikiye ayrılan yeri. = **ariş**
T. Yonca, saman vergisi. = **h̲éni**
T. Yönetememek, idare edememek. = **covitalmasliķ**
T. Yönetmek, idare etmek. = **técimek**
T. Yönetmek, idare etmek, becermek. = **bacimaķ**
T. Yönetmek, idare etmek; icra etmek (*coŋķuruş komitéti* – icra komitesi). = **coŋķurmaķ**
T. Yorulmak. = **emgimek**
T. Yorulmak, kuvvetsizlenmek. = **tosirimaķ**
T. Yorulmak, nefesi kısılmak. = **talciķmaķ**
T. Yukarıdaki "apçirimaķ" kelimesinin anlamlarını belirtmekten başka, yine su konulan yerlerin rüzgarda kuruyup kalmasında kullanılır. = **apçimaķ**

T. Yuları dizginle birleştiren demir burgu. = **ergul**
T. Yumurta kızartması. = **tuẖum ķoruķ**
T. Yumurtlamak. = **tuẖum ķoymaķ**
T. Yurt büyüğü, yaşça büyükler, hakim. = **ağa**
T. Yuvarlak. = **pomlaķ**
T. Yuvarlak, daire. = **törük**
T. Yuvarlak şey; top, küçük top. = **poŋzek**
T. Yuvarlak, toplu, semiz. = **pomsaķ**
T. Yuvarlamak; kandırmak, göz boyamak. = **pomlimaķ**
T. Yük bağlamak amacıyla eyerin arkasına takılan çift tasma. = **böktürge**
T. Yüksek, derin sepet. = **çuraŋ**
T. Yüksek kaliteli eski zaman takkesi. = **teķi**
T. Yüksek sesle konuşmak. = **poŋullimaķ**
T. Yüksek; yerin tepelik yerleri. = **döş**
T. Yükselmek. = **ağmaķ**
T. Yüreği katı kimse, merhametsiz, acımasız. = **bağru**
T. Yürekli, cesaretli, cesur, cüretli, korkusuz. = **türgün**
T. Yüz, sima; kişinin karakterini, huyunu ifade eden ruhi özellikler. = **evzay**
T. Yüz yüze. = **çapmu-çap**
T. Yüzde çıkan bir çeşit leke (genelde ilkbahar günleri çıkıp sonra yok olur). = **çaķilay**
T. Yüzdeki ya da avuç içindeki küçük çizgiler. = **biçim**
T. Yüzü kalın, yüzsüz. = **dapşaķ**
T. Yüzü kalınlık etmek. = **dapşaymaķ**
T. Yüzü yuvarlak, şişman. = **domsaķ**
T. Yüzük. = **balçuķ**
T. Zahmet etmek, yorulmak, kuvvetsizlenmek. = **covimaķ**
T. Zahmet, huzursuzluk. = **covalğu**
T. Zahmetlendirmek, yormak, kuvvetsizlendirmek. = **covatmaķ**
T. Zalimlik, kötülük, zorluk, güçlük. = **carisliķ**
T. Zaman, devir, fırsat, vakit = **çağ**
T. Zayıf, arık. = **avuğay**
T. Zayıf, arık. = **daķi**
T. Zayıf, arık, yediği yüzüne yansımayan. = **ancirğa**
T. Zayıf, güçsüz, dayanıksız, cansız durumu belirtmek için kullanılan ibare. = **erva ķéķivetkendek**
T. Zayıf, güçsüz, dayanıksız (hayvanlara söylenir). = **dapendi**
T. Zayıflamak = **tartilmaķ**
T. Zeki, atik, akıllı, uyanık ve tedbirli kişileri belirten bir deyim. = **tériķķa üçke ķoymaķ**
T. Zengin olmak, paralı mallı olmak. = **tépinmaķ**
T. Zengin, paralı. = **zerdar**
T. Zengin, varlıklı, malı mülkü olan. = **barliķ**
T. Zenginleşmek. = **pitlinip ķalmaķ**

T. Zıddına gitmek. = **téliğa tegmek**
T. Zıt gelmek. = **tik kélip ķalmaķ**
T. Zinnet, süs, güzelleştirilen, donatılan, sahte. = **bézek**
T. Zirek, uyanık, keskin (çok küçük çocuklara söylenir). = **zakavet**
T. Zor, güç, karmaşık. = **duşķar**
T. Zorlanmak, azap çekmek. = **terslik tartmaķ**
T. Zurnanın ağza gelen kısmı. = **pipi 2**
T. Zühre yıldızı. = **aķyultuz**

# SONUÇ

Bu çalışmaya Yeni Uygur Türkçesi ile ilgili ön araştırma yapılarak başlandı. Öncelikle Arap alfabasi ile kaleme alınmış olan özgün eser "*Uyğur Şiviliri Sözliği*"nin Latin alfabesine aktarımı yapıldı. Daha sonra madde başı sözcüklerin açıklamaları Türkiye Türkçesine çevrildi. Çevirinin ardından sözlükteki madde başı sözcüklerin Türkçe ve Eski Türkçe ses denkleri; Kutadgu Bilig, Divan-ı Lûgat'it-Türk, An Etimologic Dictionary of Pre- Thirteenth Century, Derleme Sözlüğü, Tarama Sözlüğü ve Türkçe Sözlük'ten yararlanılarak belirlendi. Eski Türkçesi ve Türkçe ses denkliği bulunan sözcükler ilgili bölümlerde belirtilirken bulunamayanların ilgili bölümlerine "ø ?" işareti konuldu.

Yapılan çalışmada Uygur Türkçesi diyalektlerinde kullanılan bazı sözcüklerin hem Türkiye Türkçesi'de hem de Eski Türkçede yaşadığı saptanmıştır. Özgün yapıtta yer alan bu özellikteki sözcüklerden bazıları şunlardır:

| **Yeni Uygur Türkçesi** | **Türkiye Türkçesi** | **Eski Türkçesi** |
|---|---|---|
| ardaḳ | ardak | artak |
| aŋḳa | anka | ınğa |
| avut- | avut- | avut- |
| ayaḳ | ayak | ayak |
| er | er | er |
| erdem | erdem | erdem |
| ek- | ek- | ek- |
| elkün | elgün | élgün |
| em | em | em |
| emgek | emek | emgek |
| ağ- | ağ- | ağ |

| | | |
|---|---|---|
| piçim | biçim | bıçım |
| taŋsüḳ | tansık | taŋsuk |
| tamğaḳ | damak | tamğak |
| çoğ | çok | çok |

Yapılan karşılaştırma sonucunda Eski Türkçeden gelen bazı sözcüklerin Yeni Uygur Türkçesi diyalektlerinde yaşadığı halde Türkiye Türkçesinde yaşamadığı saptanmıştır. Bu sözcüklerden bazıları aşağıda verilmektedir:

| **Yeni Uygur Türkçesi** | **Eski Türkçesi** |
|---|---|
| atan | atan |
| ah̲laḳ yer | ağlak yer |
| arğun | arkun |
| béğirsaḳ | bağırsaḳ |
| püt- | büt- |
| tavar-torḳa | tavar-torku |
| çanaç | çanaç |
| çivin | çıbun |

Türkiye Türkçesi ile Yeni Uygur Türkçesi arasındaki anlamsal ve biçimsel yakınlığın sadece sözcüklerle sınırlı kalmadığı deyimlere kadar genişlediği görülmüştür. Özgün yapıtta yer alan ortak özellikteki deyimlerden bazıları şunlardır:

| **Yeni Uygur Türkçesi** | **Türkiye Türkçesi** |
|---|---|
| araşta ḳalmaḳ | arada kalmak |
| burni köpmek | burnu büyümek |
| burniniŋ töpisige élip ḳoymaḳ | burnunun dikine gitmek |
| béşida yaŋaḳ çaḳmaḳ | başında ceviz kırmak |
| béşi işşip ḳalmaḳ | kafası şişmek |
| béğir basmaḳ | bağrına basmak |
| poḳini boğuzlimaḳ | bokuyla kavga etmek |
| tapini töşük | tabanı delik |

| | |
|---|---|
| tik kélip ķalmaķ | diklenmek |

Üzerinde çalışılan yapıtta geçen çok sayıda deyim ve ikileme Yeni Uygur Türkçesinin anlatım bakımından zenginliğini göstermektedir. Çalışmada geçen ikilemelerden bazıları aşağıda verilmiştir:

| | |
|---|---|
| ara-sira | poldaŋ-soldaŋ |
| artuŋ -sartuŋ | tapan-tozaķ |
| arvaŋ -sarvaŋ | tohu-tuman |
| ereŋ -sereŋ | cirim-cirim |
| eŋgi-teŋgi | çéķil-çuķul |
| bazar-oça | zaŋgul-zuŋgul |
| bus-bulğunaķ | |

Yeni Uygur Türkçesi, içerisinde birçok Arapça ve Farsça sözcük barındırmaktadır. İncelenen özgün yapıtta da Arapça ve Farsça kökenli sözcükler saptanmıştır. Aşağıda, yapılan çalışma sırasında saptanan Arapça ve Farsça sözcüklerden bazıları verilmektedir:

**Arapça ve Farsça Sözcükler**

| | |
|---|---|
| balahor | tahta gügüt |
| boğça | teskin |
| bétaldi | çarsu |
| pavan | hon |
| biçağ | çendan |
| danikar | hina |
| paçaķ | çimger |
| derbider | zer |
| pana | hal |
| zalalet | ham pahta |

Yapılan çalışmayla Eski Türkçede var olan sözcüklerden günümüz Uygurcasında yaşayanlar saptanmış olup madde başında yer alan sözcüklerin Türkçe çevirilerinin yapılmasıyla da Yeni Uygur diyalektlerinin Türkiye Türkçesine yakınlığı gösterilmiştir. Çalışmanın; madde başı sözcüklerin Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılması yönüyle de benzerlik ve farklılık bağlamında tarihsel süreç bakımından Türkiye Türkçesine de bir katkıda bulunması amaçlanmıştır.

# KAYNAKÇA


**AKSAN, Doğan,** *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim,* TDK, Ankara, 1980.

**ARAT, Reşid Rahmeti,** *Kutadgu Bilig, III, İndeks,* Yay. K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce, TKAE, İstanbul, 1979.

**ATALAY, Besim**, *Divanü Lûgat-it Türk Dizini "Endeks"*, (3. Baskı), TDK, Ankara, 1991.

**BOZKURT, Fuat,** *Türkçe Çağdaş Dilbilgisi,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.

**CLAUSON, Sir Gerard,** *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish,* Londra, 1972.

**DENY, Jean,** *Türk Gramerinin Temel Kuralları "Türkiye Türkçesi",* (Çev : Oytun Şahin), TDK, Ankara, 1995.

*Derleme Sözlüğü I,* TDK, Ankara, 1963.

*Derleme Sözlüğü II,* TDK, Ankara, 1965.

*Derleme Sözlüğü III,* TDK, Ankara, 1968.

*Derleme Sözlüğü IV,* TDK, Ankara, 1969.

*Derleme Sözlüğü V,* TDK, Ankara, 1972.

*Derleme Sözlüğü IX,* TDK, Ankara, 1977.

*Derleme Sözlüğü X,* TDK, Ankara, 1978.

*Derleme Sözlüğü XI,* TDK, Ankara, 1979.

**DEVELLİOĞLU, Ferit,** *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi, Ankara, 2002.

**ERDAĞI, Binnur,** "Uygurlar ve Yeni Uygurca", *Çağdaş Türk Dili*, sayı: 119, Ocak 1998: 140-153.

**ĞUPURİ, Ğulam,** *Uyğur Şiviliri Sözlügi*, Milletler Neşriyatı, Béyciŋ, 1986

**JARRİNG, Lund,** *An Eastern Turki – English Dialect Dictionary,* 1964.

**LESSING, Ferdinand D.,** *Moğolca-Türkçe Sözlük,* (Çev: Günay Karaağaç), TDK, Ankara, 2003.

**Lİ, Yong-Song,** *Türk Dillerinde Akrabalık Adları,* Simurg Yay., İstanbul, 1999.

**Mütercim Āsım Efendi,** *'Burhān-ı Katı'* (Haz: Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs), TDK, Ankara, 2000.

**NECİP, Emir Necipoviç,** *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü,* (Çev: İ.Kurban), TDK, 1995.

**ÖZEL, Şükrü,** *Uygurca Sözlük Çalışması, Lisans Bitirme Tezi (A),* Edirne, 1999.

**ÖZTÜRK, Rıdvan,** *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil,* TDK, 1997.

**ÖZTÜRK, Rıdvan,** *Yeni Uygur Türkçesi Grameri,* TDK, Ankara, 1994.

**RÖHRBORN, Klaus,** *Uigurısches Wörterbuch* II, 1979.

*Tarama Sözlüğü I ,* TDK, Ankara, 1963.

*Tarama Sözlüğü II,* TDK, Ankara, 1965.

*Tarama Sözlüğü III,* TDK, Ankara, 1967.

*Tarama Sözlüğü V,* TDK, Ankara, 1971.

**TEKİN, Talat-ÖLMEZ Mehmet,** *Türk Dilleri,* Simurg Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1999.

**TÖMÜR, Hamit,** *Modern Uyghur Grammar (Morphology),* (Çev : Anne Lee), Kitap Matbaası, İstanbul, 2003.

*Türkçe Sözlük I, II,* TDK, Ankara, 1998.

*Uyğur Tilinin İzahlik Luğiti*, Şinciŋ Xelq Neşriyati (Qisqartilmişi), Şinciŋ, 1999.